Pearce

NVCR

~~Mumford~~

H. Gates. Gilbert
Watertown
N.Y

H Gates Gilbert
Watertown
N Y

M. TULLII CICERONIS

AD

Q. FRATREM

DIALOGI TRES

DE

ORATORE.

EX MS. EMENDAVIT, NOTISQUE ILLUSTRAVIT,

ZACHARIAS PEARCE,

DECANUS WINTONIENSIS,

NUNC VERO EPISCOPUS ROFFENSIS.

Quia de Oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus vitiis Orator. i. 26.

EDITIO SEXTA.

NOVI EBORACI:

IMPENSIS E. DUYCKINCK ET M. & W. WARD.

1810.

Quod ad MStos codices attinet, tribus in prima editione, tribus verò alteris in secunda et tertia jam primùm cum vulgatis editionibus collatis usus sum; horum omnium nomina recensentur proximè post *Formam operis* huic Præfationi subjectam. De duobus verò hîc paucis dicturus sum; nam is liber, quem conservat Collegium Gonvillo-Caiense, quamvis recens sit, et vix tertiam partem totius operis contineat, ex bono tamen codice videtur exscriptus esse, et venerabiles quasi magnarum ædium reliquias exhibere. Ex omnibus autem, quos vidi, MStis ille in Collegio S. Johannis Oxonii repositus, et à doctissimo viro, nuperrimè defuncto, *Thoma Cockmanno* collatus, maximæ ætatis mihi videtur, et integerrimæ lectionis: semper enim fere codex iste in suspectis locis aut, quod legenti arridet, præ se fert, aut id [illegible] unde veritatem ii, qui acumen habent, possint eruere. Ausim equidem dicere, unum hunc solum (nisi in ullo et tota capita sæpe, et semel dimidium unius libri deesset) potuisse efficere, ut plerumque non amplius id quod editores conjectaverint, sed quod ipse Cicero scripserit, legeremus. Animi interim fuisset laborem fugientis, non ipsum Ciceronem in cæteris suis, præsertim de oratoria arte, tractatibus: non Quinctilianum in suis Instit. Orat. passim fere Ciceronis præcepta sequentem, sæpius autem explicantem, consulisse. Hisce omnibus diligenter perlectis, quid adjumenti ad hanc editionem importarim, ex Notis facilè constabit.

Numquam Gronovianum, sive Gruterianum, textum (quem et *vulgatum* voco) sciens mutavi, nisi MStorum aut veterum editorum, aut utrorumque, auctoritate inductus: ferè omnium mutationum rationem habet Lector in Notis unicuique paginæ suppositis; cæteræ suo ordine in fine operis ante Indices diligenter notantur. Sola conjectura doctus sæpius emendandos esse locos censui: sed nihil meum tanti habui, ut id in textum insererem. Hæc tertia editio Notis est paulo locupletior, quàm secunda; in quibus id egi (volui quidem certe) non solum ut emendatissimus esset textus, sed ut nihil, ad illustrandum Ciceronem, ab aliis Interpretibus aut neglectum aut male intellectum a me præteriretur; nihil denique quod observatu dignum vel legenti commodum esset, non diceretur: Hoc, quam brevissime fieri potuerit, facere conatus sum: neque

enim mihi in animo fuit, ut me ostentarem, aut lectori, quantum legerim, notum facerem. Video nonnullos editores alia, prorsus alia voluisse: sed is mihi in veteribus scriptis edendis videtur rei literariæ optime consulere, qui quam paucissimis verbis clare doceat, quid suus Auctor et scripserit et senserit.

Tres indices a me quondam de novo compositos huic etiam editioni subjeci; quorum postremus cæteris (opinor) omnibus emendatior est, et fere altera parte uberior.

Quæ initio hujus operis dicenda habui, jam dixi. In hac Criticorum arte quæ conjecturâ plerumque nititur, quæ ad scientiam rarò pervenit non omnia vel doctissimis viris satis ex sententia semper procedunt. Detur igitur levioribus erratis meis venia: et ipse meo exemplo mihi prosim, qui neminem eorum, a quibus dissenserim, contumeliis affeci; qui non, vitio quorundam Criticorum, in diversæ sententiæ propugnatores acriter invectus sum; qui denique eam veniam antecessoribus meis libens tribui, quam ab iis, qui hæc in manus sumturi sint, velim impetrare.

A. D. 1746.

FORMA OPERIS.

UT ex hisce libris legendis majores fructus Lector percipiat, non inutile credidi fore, totius Operis formam et quasi figuram breviter depingere. De Rhetorica Cicero omnium Romanorum eloquentissimus tradit præcepta; nec ea quidem, Rhetorum aliorum more, nuda et inornata tradit, sed oratione ita limata, et doctrina ita liberali, ut scias ipsum id assecutum esse, quod vellet aliis præcipere. Plerumque sit, ut cum invidia audiatur, qui aliis præcipit: qui enim eos conatur docere, se iis superiorem fore in eo, quod docet, pollicetur. Hanc igitur invidiam à se Cicero artificio quodam removit, quum, sub personis L. Licinii Crassi et M. Antonii Nepotis, oratorum superioris Sæculi principum, suam de Eloquentia sententiam explicavit. His sensibus duos juvenes forumque vix ingressos, Cottam et Sulpitium, comites adjunxit: prudenter quidem: nisi enim in hanc disputationem venissent Senes, minus auctoritatis et gravitatis haberent ea, quæ præciperentur; et nisi Juvenes adessent, qui et audiendi cupidi essent, et nondum satis usu forensi instructi. Senes non potuissent hunc sermonem sine ineptiarum crimine instituere. Vide, quàm elegans sit exordium disputationis; Artificum erat et levium Græcorum Rhetorum, se de Eloquentia dicturos esse profiteri. Hi senes, et ingenui et in Rep. versati, non, nisi fortuito, in hanc disputationem incidunt; nihil de se promittunt, sed cursu orationis, vel casu potiùs in Rhetoricæ campos incurrunt. Nec in personis solùm, sed in loco decorum servat Cicero; non enim Romæ, sed ruri disputant; non in urbis occupatione, ubi mollioribus his studiis se dedere non licet, sed in otio recessus Tusculani, quo proficiscentem curæ Reique publicæ negotia etiam cum bonorum venia non sequuntur.

In primo libro quæritur, quæ sit oratoris materia, quæque artes sint illi ad cognoscendum necessariæ. Crassus, cujus in persona explicatur ipsius Ciceronis sententia, perfectum oratorem instituit, eique omnium artium cognitionem subjungit: singulas percurrit, probatque et exemplis et rationibus, quàm utilis sit unaquæque oratori; Antonius vero, cujus disputatio ad mentem Quinti fratris Ciceronis formatur, contra Crassum disputat, et, cùm indoctus à plerisque haberetur, solaque natura ad dicendum instructus, Eloquentiam à cæteris artibus segregat, eique solam bene dicendi scientiam adjungit. Quæ argumenta attulerat Crassus, ea omnia percurrit Antonius; et verbo magis, quàm re, dissolvit. Aderat etiam huic disputationi Scævola senex: quem Cicero à sequentibus libris dimovit, et quia infirma valetudine fuit, (ut [2] ait ipse), et quia in hoc libro disputatio de jure ci-

2 *Ep. ad Att.* iv. 16.

vili à Scævolæ studiis non abhorrebat; tantum verò virum proximæ de jocis disputationi interesse non decebat.

In secundo libro partes Inventionis Antonio traduntur; in qua potiùs, quàm in ornatu orationis, excelluit. Omnia igitur præcepta ponit, ex quibus argumenta possimus eruere, quibus animos judicum movere et nobis conciliare; tria illa genera, judiciale, deliberativum, demonstrativum, tractat, digitumque ad fontes intendens docet, quomodo ea, quæ universè dicuntur, ad unamquamque caussam referri possint. Ad Inventionem pertinent joci; Cæsar igitur, qui in iis omnibus præstitit, huic disputationi adest, et ea omnia, quæ de jocis didicerat aut observarat, in medium profert. Deinde Antonius loquitur de memoria, scilicet artificiali (nam ea sola Inventionis est propria), brevibusque omnia, quæ ad illam spectat, præceptis concludit.

In tertio partes Elocutionis Crasso deferuntur; in verbis enim magis quàm in sententiis eligendis, elaboravit. Priùs igitur de universo genere dicendi pauca loquitur; deinde ad eas quatuor partes, quibus ~~elocutio continetur, purè, dilucidè~~, *ornatè et aptè dicendi*, sese revocat; Has singulas percurrit, præcipuè verò ornatum orationis. Docet, quæ verba eligenda sint, quæ figuræ, qui tropi adhibendi, quos numeros et pedes oratio postulet. Tum ad extremum de Actione quærit, docetque, quomodo et vox et gestus et vultus ad orationem accommodari debeat. Omnes denique hi libri ita venusti, ita elegantes sunt, ut ab illis non solùm præcepta, sed etiam exempla Eloquentiæ petenda sint.

Codices MSti, quos ipse contuli.

CANT. significat codicem in Bibliotheca Academiæ Cantabrigiensis.

Gonv. cod. in Bibliotheca Coll. Gonvillo-Caiensis Cantab.

Norf. cod. in Bibliotheca Reg. Societ. quem ei dono dedit Dux Norfolciæ.

Mead. clarissimi viri Richardi Mead, M. D.

Harl. pr. et sec. cod. duos nobilissimi viri Edwardi Comitis Oxoniæ.

Codices MSti, quos Cl. vir. Thomas Cockmanus *contulit.*

Joan. cod. in Bibliotheca Coll. S. Joannis Baptistæ, Oxon.

Bal. cod. in Bibliotheca Coll. Baliolensis, Oxon.

Bod. cod. in Bibliotheca Bodleiana.

Mag. cod. in Bibliotheca Coll. Magdalensis, Oxon.

Nov. cod. in Bibliotheca Coll. Novi, Oxon: cujus in margine sunt variantes lectiones, quæ *excerpta Nov.* vocantur.

Wag. cod. olim Domini *Wagstaffe,* nunc verò Coll. S. Joannis, Cantab.

De MSto *Groningano* consule editionem Verburgianam; de cæteris verò, qui à me citantur, Gruterianam.

M. TULLII CICERONIS

DE

ORATORE

AD

Q. FRATREM

DIALOGUS, SEU LIBER I.

I. COGITANTI mihi sæpenumero, et memoria vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in optima Republica, cùm et honoribus et rerum gestarum gloria florerent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. [1] Ac fuit tempus illud, cùm mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrûm præclara studia referendi, fore justum et prope ab omnibus concessum arbitrarer; si infinitus forensium rerum labor et ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis flexu constitisset. Quam spem cogitationum et consiliorum meorum cum graves communium temporum, tum varii nostri casus fefellerunt: nam, qui locus quietis et tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ moles molestiarum et turbulentissimæ tempestates exstiterunt. Neque verò nobis cupientibus atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes,

NOTÆ ET EMENDATIONES AD LIBRUM PRIMUM.

1 *Ac fuit tempus* illud, *cùm* Multum hìc inter se dissident MSti, veteresque cod. impressi: omnes vocem *illud* omittunt, plerique *tempus:* et tamen non aliter locutus est Cicero in Or. pro Mil. c. 26. *Erit, erit* illud *profecto* tempus, *et illucescet ille dies, cùm tu salutaribus, ut spero, rebus tuis,* etc.

quibus à pueris dediti fuimus, celebrandas [2] inter nosque recolendas: nam prima ætate incidimus in ipsam perturbationem disciplinæ veteris: et consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen: [3] et hoc tempus omne post consulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos [4] à communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis obsequar studiis nostris: et, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel caussæ amicorum, vel Respublica tribuet otii, ad scribendum potissimùm conferam. Tibi verò, frater, neque hortanti deero, neque roganti: nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest, neque voluntate.

II. Ac mihi repetenda est [5] veteris cujusdam memoriæ non sané satis explicata recordatio, sed (ut arbitror) apta ad id, quod requiris; ut cognoscas, quæ

2 *Inter nosque recolendas.*] Ita Editio Veneta, omnesque fere veteres, itemque MSti Cant. Norf. Bod. Bal. Joan. Mag. Nov. & Harl. 1. Nec aliter Noster loqui solet ut in ii. 33. *à discendoque deterrent*, et in Tusc. Disp. v. 41. *ad Brutumque.*

3 *et hoc tempus omne*] Hos de Oratore Dialogos Cicero scripsisse putatur anno ætatis suæ 52, et U. C. 698. secundo verò anno post ejus reditum, cùm Clodianorum furore actus in exilium cessisset.

4 *à communi peste*, etc.] Lamb. vocem *peste* delevit, et interpretatus est *à communi*, à republica. Sed *pestis* hîc videtur metaphoricè sumi pro pernicie. Sic de Off. ii. 14. *ad bonorum pestem perniciemque.* Or. in Cat. i. 13. *cum tua peste ac pernicie.* Ergo *communis pestis* idem est, quod *communis pernicies* in Ter. Adelph. ii. 1. 34. Verba *à communi peste depulsi* ita explico, impediti quo minùs essent universæ civitati perniciosi: ut Or. post red. in Sen. c. 3. *quos nec tela, nec faces à mea salute depellerent:* et Or. pro Sext. c. 19. *qui hac una medicina sola* (morte) *potuit à reipublicæ peste depelli.* Si qua huic loco insit menda, Lambinianæ anteferenda est cujusdam viri docti conjectura, *qui, per nos à communi peste depulsa*, i. e. peste (sc. fluctibus) per nos depulsa à communi sive republica.

5 *veteris cujusdam memoriæ*] Notum est vocem *memoriam* aliquando poni pro *tempore:* hîc verò videtur significare id quod olim factum est, sive disputationem sequentem Crassi et Antonii de Oratore instituendo: Et hujus *recordatio* dicitur ideò *non esse satis explicata*, quia Cicero *ipsi sermoni non interfuit*, et huic Cotta *tantummodo locos et sententias disputationis tradidit.* Vide iii. 4.

viri omnium eloquentissimi clarissimique senserint de omni ratione dicendi: vis enim (ut mihi sæpe dixisti), quoniam, quæ pueris aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna et hoc usu, quem ex caussis, quas diximus, tot tantisque consecuti sumus, aliquid iisdem de rebus politius à nobis perfectiusque proferri: solesque nonnunquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire; quòd ego [6] prudentissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam; tu autem illam ab elegantia doctrinæ segregandam putes, et in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi quidem, sæpenumero in summos homines ac summis ingeniis præditos intuenti, quærendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus rebus, quàm in dicendo admirabiles exstitissent: nam, quocumque te animo et cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed prope maximarum. Quis enim est, qui, [7] si clarorum hominum scientiam, rerum gestarum vel utilitate vel magnitudine, metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate præstantissimos pæne innumerabiles; in dicendo autem excellen-

6 *prudentissimorum*] Hoc est doctissimorum, vel (ut Noster loquitur in sequenti sententiâ) eorum, qui habent *elegantiam doctrinæ*. Sæpius in hoc opere doctos disertis et *prudentiam* eloquentiæ opposuit: et hîc per *prudentissimos* intelligi voluit eos, qui omnibus artibus, sc. philosophiâ, jure cívili, etc. instructi essent: sic in i. c. 49. Prudentia *rerum magnarum magis, quàm dicendi arte nititur.* iii. 35. *malim equidem indisertum* prudentiam, *quàm stultitiam loquacem.* et i. 14. *Sine summâ rerum civilium cognitione et* prudentiâ.

7 *si clarorum hominum* scientiam, etc.] MSti Norf. Cant. Nov. Wag. Mead. et Harl. duo. cum vet. cod. impresso Rawl. habent in sequentibus *vel ultilitatem vel magnitudinem:* quos si sequamur, legendum est *si clarorum hominum* scientiâ, *rerum gestarum vel utilitatem vel magnitudinem metiri velit.* In utraque lectione per *clarorum hominum scientiam* intelligere debemus Eloquentes omibus artibus instructos; Eloquentiam enim Noster paulo suprà statuit *prudentissimorum hominum artibus contineri:* et hujusmodi *scientiæ* hîc opponuntur *res gestæ* ab Imperatoribus.

tes vix paucos proferre possimus? Jam verò consilio ac sapientia qui regere ac gubernare Rempublicam possent, multi nostra plures patrum memoria, atque etiam majorum exstiterunt; cùm boni perdiu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores invenirentur. Ac ne quis fortè cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus atque in quadam varietate literarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quàm cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet; convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque qui in iis floruerint, quámque multi; sic facillimè, quanta oratorum sit semperque fuerit paucitas, judicabit.

III. Neque enim te fugit [8] omnium laudatarum artium procreatricem quandam et quasi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctissimis judicari; in qua difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studiis varietate et copia fuerint, qui non una aliqua in re separatim elaborarint, sed omnia, quæcumque possent, vel scientiæ pervestigatione vel disserendi ratione, comprehenderint. Quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum, et quàm recondita in arte et multiplici subtilique versentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exstiterunt, ut nemo fere studuisse ei scientiæ vehementiùs videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. Quis [9] musicis, quis huic studio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus se dedidit, quin omnem illarum artium pæne infinitam vim, et materiam scien-

8 *Omnium laudatarum artium*] Ita Editiones Ven. Mediol. C. Steph. et Lambini, ut et MSti Cant. Gonv. Norf. Mag. Nov. et Joan. elegantiorem exhibentes verborum ordinem, quàm Vulgati cod. *laudatarum artium omnium*.

9. *musicis*] Hac voce artem ipsam, non professores, intelligit: Itidem plurali utitur numero in c. 42. *ut in musicis numeri et voces et modi;* et in iii. 21. *quid in musicis?* Sic etiam dicitur *in dialecticâ* et *in dialecticis*. Fortasse vox *rebus* hîc subintelligenda est, ut in ii. 15. *de mathematicis, de musicis rebus non poterit, quin* etc.

tiæ, cogitatione comprehenderit? Verè mihi hoc videor esse dicturus; ex omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint doctrinisque versati, minimam copiam poëtarum egregiorum exstitisse: atque in hoc ipso numero, in quo perrarò exoritur aliquis excellens, si diligenter et ex nostrorum et ex Græcorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quàm poëtæ, boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæterarum artium studia fere reconditis atque abditis è fontibus hauriuntur; dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more et sermone versatur: ut in cæteris id maximè excellat, quod longissimè sit ab imperitorum intelligentia sensuque disjunctum; in dicendo autem vitium [1] vel maximum sit à vulgari genere orationis, atque à consuetudine communis sensus abhorrere.

IV. Ac ne illud quidem verè dici potest, aut plures cæteris artibus inservire, aut majore delectatione, aut spe uberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque, ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis et inventa est et perfecta; in hac ipsa civitate profectò nulla umquam vehementiùs, quàm eloquentiæ, studia viguerunt. Nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit. Ac primò quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio et

1 *vel maximum sit*] In priore parte sententiæ occurrit verbum *excellat*, hìc igitur non (ut vulgo) *est*, sed *sit* apponi oportuit: et ita MSti Norf. Bal. et Bod. ut etiam Editiones Vict. Asc. Steph. Lamb. aliorumque: simile est istud ii. 9. *ut cæteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant; hic, nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non* possit: Particula conjunctiva *ut* postulat post se modum subjunctivum, in utraque sententiæ parte.

cogitatione poterant, consequebantur: post autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum literis, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagraverunt. Excitabat eos magnitudo et varietas, multitudoque in omni genere caussarum; ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio assecutus esset, adjungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, exposita præmia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. Ingenia verò (ut multis rebus possumus judicare) nostrorum hominum multùm cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de caussis, quis non jure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? Sed nimirum majus est hoc quiddam, quàm homines opinantur, et pluribus ex artibus studiisque collectum.

V. Quis enim aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, præstantissimis hominum ingeniis, infinita caussarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmiis, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem ac difficultatem? Est enim et scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis atque irridenda est: et ipsa oratio conformanda non solùm electione, sed etiam constructione verborum: et omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi; quòd omnis vis ratioque dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam facetiæque, et eruditio libero digna, celeritasque et brevitas et respondendi et lacessendi, subtili venustate atque urbanitate conjuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas exemplorumque vis: neque legum aut juris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ vultu, quæ vocis conformatione ac varietate moderan-

da est: quæ sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars et scena declarat; in qua cùm omnes in oris et vocis et motus moderatione elaborent, quis ignorat, quàm pauci sint fuerintque, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium, memoria? quæ nisi custos inventis [2] cogitatisque rebus et verbis adhibeatur, intelligimus omni, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ caussa sit eloquentium paucitatis; cùm ex illis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemurque potiùs liberos nostros cæterosque, quorum gloria nobis et dignitas chara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, *sed aliis quibusdam* se id, quod expetunt, consequi posse confidant.

VI. Ac meâ quidem sententiâ nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum atque artium scientiam consecutus: etenim ex rerum cognitione efflorescat et redundet oportet oratio; quæ, nisi subest res ab oratore percepta et cognita, inanem quandam habet elocutionem et pene puerilem. Neque verò ego hoc tantum oneris imponam nostris præsertim oratoribus, in hac tanta occupatione urbis ac vitæ, nihil ut iis putem licere nescire: quamquam vis oratoris professioque ipsa bene dicendi hoc suscipere ac polliceri videatur, ut, omni de re, quæcunque sit [3] posita, ab eo ornatè copioséque dicatur. Sed, quia non dubito, quin hoc plerisque immensum infinitumque videatur, et quòd Græcos

2 *cogitatisque*] Meliùs (ut opinor) in MSto Bal. legitur *cognitisque*: sic in c. 10. *num aut inventa sunt, aut* cognita, *aut omnino ab oratorum genere tractata?* Memoria utrisque adhibenda est, et iis quæ invenimus, et iis quæ ab aliis discimus, quæ hic *cognita* vocantur.

3 *positâ*] Vulgò *proposita*: Sed hæc vox *posita* inest in duobus MStis Gallicanis, et Norfolc. Placuit etiam Lambino et Gulielmio. Vide quæ de hac lectione dixit Davisius noster in nota ad c. 2. de Fato: Quibus addi potest id, quod Cicero dicit hîc in ii. 15. *quæcunque res infinitè* posita *sit*, etc.

homines, non solùm ingenio, et doctrina, sed etiam otio studioque abundantes, partitionem quandam artium fecisse video, neque in universo genere singulos elaborasse; sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus [4] disceptationibus judiciorum ac deliberationum versaretur, et id unum genus oratori reliquisse; non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re quæsita et multùm disputata, summorum hominum prope consensu est tributum: repetamque non ab incunabulis nostræ veteris puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum; sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum, eloquentissimorum et omni dignitate principum, disputatione esse versàta: non quòd illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices et doctores reliquerunt; sed, cùm illa pateant in promtuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatiùs explicari aut planiùs exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

VII. [5] Cùm igitur vehementiùs inveheretur in caussam principum consul Philippus, Drusique tribunatus pro senatus auctoritate susceptus infringi jam debilitarique videretur, [6] dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse; venisse eodem, [7] socer ejus qui fuerit, Q. Mutius dicebatur, et M. Antonius,

4 *disceptationibus judiciorum* ac *deliberationum*] Cum manifestum sit et Græcos homines et Ciceronem ipsum, qui eos secutus est, non alterum ex duobus istis generibus, sed utrumque genus suis præceptis illustrasse, malo cum veteri sanoque MSto Gonv. legere *ac*, quàm *aut* cum vulgatis editionibus.

5 *Cum igitur*] Sc. anno U. C. 662. ætatis verò Ciceronianæ 16.

6 *dici mihi memini*] In textum recepi vocem *mihi*, tum quia extat in 9 MStis, et in Edit. Ven. Mediol et C. Stephani; tum quia in iii. 4. Cicero dicit Cottam locos et sententias hujus disputationis ipsi tradidisse.

7. *socer ejus qui* fuerit, *Q. Mutius*] Ita MSti Mag. Mead. Gonv. & Harl. duo: nec inusitatum est Nostro post vocem *qui* uti subjunctivo modo: Vulgatum *fuerat* parum placet; tunc enim cùm Mutius Scævola ad Crassi Tusculanum venerit, tam

homo et consiliorum in Republica sociis, et summa cum Crasso familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipso Crasso [8] duo adolescentes, et Drusi maximè familiares, et in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suæ collocarant, C. Cotta, [9] qui tum tribunatum plebis petebat; et Pub. Sulpitius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deque universa Republica, quam ob caussam venerant, multùm inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt; quo quidem in sermone multa divinitus à tribus illis consularibus Cotta deplorata et commemorata narrabat: ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidissent: eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso *humanitatem fuisse*, ut, cùm [1] *lauti* accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis; eaque esset in homine jucunditas et tantus in jocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse videretur, convivium Tusculani. Postero autem die, cum illi majores natu satis quiessent, et in ambulationem ventum esset; dicebat tum Scævolam, duo-

socer fuit Crassi quàm antea: Crassum que posteà appellat *generum* suum in c. 9.

8 duo *adolescentes*] Istud *duo* extat in Edit. Vict. Asc. Lamb. Streb. et R. Stephani.

9 *qui tum tribunatum plebis petebat*] MSti Mead. Cant. Nov. Wag. Joan Bal. Gonv. & Harl. I^us habent *qui tum tribunus plebis petebatur;* vitiosè proculdubio. Vulgata lectio mihi videtur retinenda esse: quamvis enim Cicero dicat in lib. iii. 1. Crassum *morte extinctum fuisse vix diebus decem post eum diem, qui hoc et superiore libro continetur;* addatque ib. 3. Cottam *paucis diebus post mortem Crassi de pulsum fuisse per invidiam tribunatu;* non necesse est, ut intelligamus eum *depulsum* fuisse tribunatu gerendo, sed *petendo:* nam (ut ait Rosinus in Ant. Rom. vii. 8.) Magistratûs judicio aut Senatûs decreto excludebantur suffragiis populi nonnulli candidati. Vox *depulsus* in illo loco citato (monente doct. G. Rosse) eum sensum videtur habere, quem vox *dejectus* in Livii iii. 35. ubi ait, *duos Quintios per coitionem fuisse dejectos honore* sc. Decemviratu, quem petebant.

1 *lauti*] Quidam codices habent *loti:* sed idem significat *lauti*, contractè dictum pro *lavati*, ut in Terentii Phorm. ii. 2. 25. *Ten' asymbolum venire, unctum atque* lautum *è balneis?* Et ita in Cicero in Orat. pro Deiot. c. 7. *Quid igitur causæ excogitari potest, cur te* lautum *voluerit, cœnatum noluerit occidere?*

bus spatiis tribusve factis, dixisse, Cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minùs ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cujus umbram secutus est Socrates; quæ mihi videtur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quàm Platonis oratione crevisse: et, quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, qui philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certè concedi est æquius. Tum Crassum, Imò verò commodius etiam, pulvinosque poposcisse, et omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, [2] consedisse.

VIII. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. Qui [3] cùm ita esset exorsus, Non sibi cohortandum Sulpitium et Cottam; sed magis utrumque collaudandum videri, quòd tantam jam essent facultatem adepti, ut non æqualibus suis solùm anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur. Neque verò mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere, [4] quo velis; unde autem velis, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximéque in pacatis tranquillisque civitatibus præcipuè semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quàm sapientibus sententiis gravibusque verbis ornata oratio et polita? aut tam potens tamque magnificum, quàm populi

2 *consedisse.*] Vulgò *consedisse dicebat*: sed Lamb. ultimam vocem delevit, quia hæc sententia connexa est præcedenti, in quâ occurrit, *dicebat tum Scævolam, duobus spatiis tribusve factis dixisse*, etc. Et abest à MSto Mead.

3 *cùm ita esset exorsus*] His verbis respondent ea, quæ sequuntur in initio cap. 9. *Tum Scævola comiter*, etc.

4 *quo* velis, *unde autem* velis] Ita rectè Cl. Olivetus, secutus, ut opinor, Manutium: Vulgò, *velit* utroque in loco.

motus, judicum religiones, senatus gravitatem, unius oratione converti? [5] Quid porrò tam regium, tam liberalé, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel [6] provocare improbos, vel te ulcisci lacessitus? Age verò, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditere, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus vel maximè feris, quòd colloquimur inter nos, et quòd exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, summéque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, *quo uno homines maximê bestiis præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat*? Ut verò jam ad illa summa veniamus; quæ vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare: aut à fera agrestique vita ad hunc humanum cultum civilemque deducere, aut jam constitutis civitatibus, leges, judicia, jura describere? Ac, ne plura, quæ sunt pæne innumerabilia, consecter, comprehendam brevi; sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione et sapientia non solùm ipsius dignitatem, sed et privatorum plurimorum, et universæ Reipublicæ salutem maximè contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut et vobis honori, et amicis utilitati, et Reipublicæ emolumento esse possitis.

IX. Tum Scævola comiter, ut solebat, Cætera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælii, soceri mei,

5 *Quid porrò tam regium*] Hic est ordo verborum in MStis Cant. Wag. Bod. et Bal. itemque in Edit. Lambini et C. Stephani. Sic etiam Noster in Tusc. Dis. i. 20. *quæ porrò tam immensa magnitudo?* et Quinct. i. 2. *quid porrò tam contrarium*, etc.? Vulgò, *Quid tam porrò regium*, etc.

6 *provocare* improbos] Ita MSti Nov. Wag. Bal. Bod. Cant. Mead. Harl. 1. aliique; nec non Edit. Asc. Man. Lamb. etc. Vulgata lectio est *integros*; sed oratoris officium est *provocare*, et in judicium vocare *improbos*, non verò *integros*, sive per hanc vocem intelligas bonos, sive salvos. Sic ait Cicero in or. Catal. iii. 12. *omnes* improbos *ultrò semper lacessamus*.

[7] aut de hujus generi, aut arte aut gloria detraham: sed illa duo, Crasse, vereor, ut tibi possim concedere; Unum, quòd, ab oratoribus civitates [8] et initio constitutas, et sæpe conservatas esse dixisti; Alterum, quòd, remoto foro, concione, judiciis, senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis et humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac silvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsum potiùs, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis mœnibusque sepsisse? aut verò reliquas utilitates, [9] aut in instituendis, aut conservandis civitatibus, non à sapientibus et fortibus viris, sed à disertis et ornatè dicentibus esse constitutas? An verò tibi Romulus ille aut pastores et convenas congregasse, aut Sabinorum connubia conjunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio et sapientia singulari? Quid enim? in Numa Pompilio; quid? in Servio Tullo; quid? in cæteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam Rempublicam, num quod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametsi ipsam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti esse cernimus,) sed deinceps omnia, nonne plena consiliorum, inania verborum videmus? Ego verò, si velim et nostræ civitatis exemplis uti et aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quàm adjumenta per homines eloquentissimos importata; sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, excep-

7 *aut de hujus, generi*] Interpungenda sunt hæc verba, ut sensus sit, aut de gloriâ hujus, qui est gener meus, sc. Crassus.

8 *et initio constitutas*] Vulgò *et* ab *initio* etc.: sed Præpositionem istam delevi consensu MStorum Norf. et Harl. 1. et Latinæ Linguæ ratio idem suadet; aliud enim sonat *initio constitutas*, aliud *ab initio constitutas*: e. g. Qui dicit, *Urbs Roma initio Diis curæ fuit*, nihil aliud dicit. quàm Romam Diis curæ fuisse, cum fundaretur: qui verò dicit, *Urbs Roma ab initio Diis curæ fuit*, significat Deos eam curâsse ex eo tempore, quo fundaretur, ad suum usque tempus. Nostræ etiam favent lectioni ea, quæ sequuntur, *Quis enim tibi hoc concesserit. aut initio genus hominum in montibus ac sylvis dissipatum*, etc.?

9 *aut* in *instituendis,*] Istud *in* hæret decem MStis, et necessarium videtur.

tis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse Ti. et C. Sempronios; quorum pater homo prudens et gravis, haudquaquam eloquens, et sæpe aliàs, et maximè censor saluti Reipublicæ fuit; [1] atque is non accurata quadam orationis copia, [2] sed nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus transtulit; quod nisi fecisset, Rempublicam, quam nunc vix tenemus, jamdiu nullam haberemus. At verò ejus filii diserti, et omnibus vel naturæ vel doctrinæ præsidiis ad dicendum parati, cùm civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice (ut ais) civitatum eloquentia Rempublicam dissipaverunt.

X. Quid? leges veteres moresque majorum: Quid? auspicia, quibus et ego et tu, Crasse, cum magna Reipublicæ salute præsumus: quid? religiones et cæremoniæ: quid? hæc jura civilia, quæ jampridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude versantur, num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? [3] Equidem et Servium Galbam memoria teneo, divinum hominem in dicendo, et M. Æmilium Porcinam, et [4] C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus [5] perculisti, ignarum legum,

1 atque is *non accurata*] MSti Nov. Gonv. et Norf. habent *atqui non*, etc.

2 *sed* nutu *atque verbo*] Ita Editores ex conjecturâ, ut videtur; omnes enim, quotquot vidi, MSti habent *nudâ:* quæ vox, si sana est, cohærere debet cum Substantivo *oratione* sub intellecto; ut *nuda oratio* opponatur *accuratæ orationi:* quasi dixisset Cicero, Hoc fecit Pater Semproniorum Gracchorum non *accuratâ oratione*, sed *nuda*, immò ne *copia orationis*, sed *verbo:* sic habemus in c. 50. *quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna et* nuda: et ii. 84. *brevitatem habent* nudam *et inornatam*.

3 *Equidem et* Servium *Galbam*] Ita MSti Cant. Norf. Nov. Wag. et Bal. quam lectionem cur potius recipiam, quàm vulgatam *Sergium*, vide in Emend. ad ii. 65.

4 *C. ipsum Carbonem*] Huic lectioni, quam ex suis MStis protulit Lambinus, favet MStus Mead. Rectè; Prænomen enim hujus Carbonis fuit *Caius*, non *Cnæus*, ut videre est in i. 34. et de Cl. Orat. c. 43. itemque in Epist. ad Fam. ix. 21. Caius *Carbo, accusante L. Crasso, cantharidas sumpsisse dicitur*.

5 *perculisti*] i. e. evertisti, seu dejecisti: simile est illud ii. 70. *Scipionis illius, qui T. Gracchum* perculit.

hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: et [6] hæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, jus à nobis civile didicisti, (quod interdum pudeat) juris ignara est. Quod verò in extrema oratione quasi tuo jure sumsisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissimè posse versari, id, nisi hîc in tuo regno essemus, non tulissem, multisque præessem, qui aut [7] interdicto tecum contenderent, aut te [8] ex jure manu consertum vocarent, quòd in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege primùm Pythagorei omnes atque Democritici; cæterique [9] in suo physici vindicarent, ornati homines in dicendo

6 *hæc ætas nostra*] sc. Oratores nostræ ætatis.

7 *interdicto*] Interdictum erat Prætoris decretum, quo is, qui ex aliquo agro dejectus esset, restitui jubebatur, donec judicaretur, cujus is ageresset. Hinc in Or. pro Cæcin. c. 3. legimus, *possessionem per interdictum repetitam:* et ib. c. 31. *Cur igitur Prætor interdixerit, unde dejectus es, ut eò restituaris?*

8 *ex jure manum consertum vocarent*] i. e. vocarent te ad conserendam manum; nam *consertum* est in Supino à *consero*, quod est, misceo sive committo. De verbis verò *ex jure* audiendus est Gellius in Noct. Att. xx. 10. "Vindicia, id est, correptio manûs in "re atque loco præsenti apud Prætorem ex 12 Tabulis fiebat: in "quibus ita scriptum est, *siqui in jure manum conserunt.* Sed, post-"quam Prætores, propagatis Italiæ finibus, negotiis occupati pro-"ficisci vindiciarum dicendarum causâ in longinquas res gravaban-"tur institutum est contra 12 Tabulas, tacito consensu, ut litigan-"tes non *in jure* apud Prætorem manum consererent, sed *ex jure* "manum consertum vocarent; i. e. alter alterum *ex jure* ad con-"serendam manum in rem, de qua agretur, vocaret: atque Pro-"fecti simul in agrum, de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, uti "unam glebam, in jus in urbem ad Prætorem deferrent, et in ea "gleba, tamquam in toto agro, vindicarent."

9 *in suo physici vindicarent*] Vulgò, *in suo genere Physici, vindicarentque*, etc.: Sed istud *que* abest ab omnibus, quos vidi, MStis. Ferè omnes etiam omittunt vocem *genere*, proqua duo tresve habent *jure.* Lambinus, secutus (aut ait) duos vet. libros, maluit *cæterique suo jure Physici vindicarent:* Ego autem censeo legendum esse cum MStorumturba, *cæterique in suo Physici vindicarent:* cui non dissimile est id quod legimus in iii. 31. *consistere in suo.* Verbum *vindicare* videtur hîc esse forense, et significare rem, ut suam, repetere, quam alius possidet. *In suo vindicare* eodem modo dicitur, quo (in loco Gellii modò citato) *in ea gleba, tamquam in toto agro, vindicare.*

et graves, quibuscum tibi [1] justo sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea philosophorum greges, jam ab *illo fonte et capite* Socrate: nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire convincerent; et, cùm universi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quicquid dixisses, id teipsum scire negaret: Stoici verò nostri disputationum suarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent; Peripatetici autem etiam hæc ipsa, [2] quæ propria oratorum putasses, adjumenta atque ornamenta dicendi ab se peti vincerent oportere; ac non solùm meliora, sed etiam multo plura Aristotelem Theophrastumque de *his rebus*, quàm omnes dicendi magistros scripsisse ostenderent. Missos facio Mathematicos, Grammaticos, Musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidem societate [3] conjungitur. Quamobrem ista tanta tamque multa profitenda, Crasse, non censeo: satis id est magnum, quod [4] potes præstare, ut in judiciis ea caussa, quamcumque tu dicis, melior et probabilior esse videatur: ut in concionibus et sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimùm valeat oratio: denique ut prudentibus disertè, stultis etiam verè dicere videaris. Hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse.

1 *justo sacramento*] i. e. salvâ pecuniâ apud Pontificem depositâ, ut, qui causâ caderet, eam amitteret.

2 *quæ propria oratorum* putasses] Vulgò *putas esse*; sed nostra lectio extat in MStis Joan. Gonv. Norf. Mag. et Harl. 1. et in edit. Lamb. et C. Stephani: veram autem esse probant verba superiora, *Instaret Academia, quæ quicquid* dixisses, etc.

3 *conjungitur.*] Ita omnes mei MSti, nec aliter Asc. Lamb. aliique ediderunt: vulgò legitur *contingitur:* sed, cùm sæpius apud Ciceronem occurrit *societate conjungi*, nusquam reperitur vox *contingi* juncta voci *societate*, vel ejusmodi significationis nomini. Legimus, fateor, non raró *contingere*, sed hoc idem valet ac *tangere*, sensumque habet huic loco parum commodum.

4 *potes*] MSti ferè universi habent *potest*, sc. *dicendi vis*, de quâ locutus est Scævola in præcedenti sententiâ.

XI. Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter Græcos dici et disceptari solere. Audivi enim summos homines, cùm quæstor ex Macedonia venissem Athenas, florente Academia, [5] ut temporibus illis ferebatur, [6] quòd eam Charmadas et Clito-

5 *ut temporibus illis*] Sensus est, Homines istius temporis dicebant causam, cur Academia floreret, fuisse, quòd ei Charmadas et Clitomachus et Æschines præfuerunt.

6 *quòd eam* Charmadas, etc.] Vulgò pro *Charmadas* legimus *Carneades*, malo sanè omine: Hîc enim Crassus dicit se Quæstorem, postea verò Antonius se Proconsulem vidisse *Carneadem*, contra auctoritatem veterum Scriptorum: Laërtius enim ex Apollodoro scribit *Carneadem*, mortuum esse anno U. C. 625. Crassus verò Quæstor suit an U. C. 643. et Antonius Proconsul an. U. C. 652. Imò Cicero ipse in Acad. Quæst. dicit *Carneadis* legationem incidisse in an. U. C. 599. Si igitur Crassus Quæstor vidit *Carneadem*, *Carneade*, post legationem vixit annos 44, et si Antonius Proc. eum vidit, vixit annos 53. post legationem: quod verisimile non videtur. Sed ulteriùs ex ipso Cicerone probaturus sum neque Crassum neque Antonium vidisse *Carneadem*: Primò in iii. 18. Crassus dicit, *cujus* (Carneadis) *etsi ego multos auditores cognovi Atheni*, etc. Ex quo loco colligo Crassum, si vidisset *Carneadem*, non Soceri aut Metelli usus esset judicio, sed suo: porrò dicit ibi Crassus Metellum *adolescentem* fuisse, cùm audiret *Carneadem affectum ætate*, Metellus verò Consul fuit an. U. C. 645; ergo non credibile est *Carneadem* vixisse usque ad Quæsturam Crassi, hoc est, pæne ad consulatum Metelli, multo autem minùs ad Proconsulatum Antonii: Secundò, in ii. 37. itemque in hoc ipso loco non de homine, quem novit, Crassus loquitur, sed dicit *hominem ut ferebant*, etc. Tertiò, ut se habet vulgata Lectio *Carneades Carneadis* auditor fuit, quo quid ineptius? his igitur rationibus adductus vulgatam lectionem rejicio. Cur autem *Charmadas* reposui, paucis sci. at Lector. 1mo. MS. Cant. habet *Carneades*, Bod. *Carniadas* (quæ vox si punctum literæ *i* tollas, est *Carmada*), MSti vero Joan et Harl. 1. habent *Charmadas* in hoc loco, et tribus sequentibus, de quibus mox dicturus sum. 2do. In Oratore c. 16. cùm dicitur, *Scitum est enim, quod Carneades dicere solebat, Clitomachum eadem dicere*, Carneadem *eodem etiam modo dicere*, nonnulli, quos vidi, MSti habent ibi *Charmadam*, poscente etiam sensu: Patet idem ex ii. 88. ubi, Jonsio primum notante et Gronovio approbante, pro *Carneadem* jam legibus *Charmadam*, testimonio Plinii et auctoritate MStorum. 3tio. Sextus Empiricus non semel dicit *Charmadam* (vel *Charmidam*) Academicum fuisse et Academiæ principem. 4to. Idem scriptis mandavit disputationem quandam *Charmadæ*, in quâ Academicus iste probat Rhetoricam non esse artem et Rhetores exagitat; quæ omnia Sex. Empirici testimonia huic loco optimè conveniunt. Utile fore cre-

machus et Æschines obtinebant; erat etiam Metrodorus, qui cum illis unà ipsum illum Carneadem diligentiùs audièrat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum et copiosissimum. Vigebat auditor Panætii illius tui Mnesarchus, [7] et Peripatetici Critolai Diodorus: multi erant præterea præclari in philosophia et nobiles, à quibus omnibus [8] una pæne voce repelli orotorem à gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina rerumque majorum scientia, ac tantùm in judicia et conciunculas, tamquam in aliquod pistrinum, detrudi et compingi videbam. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inventori et principi, longè omnium in dicendo gravissimo et eloquentissimo, Platoni; cujus tum Athenis [9] cum Charmada diligentiùs legi Gorgiam: [1] quo in libro in hoc maximè admirabar Platonem, quòd mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur: verbi enim controversia jamdiu torquet Græculos, homines contentionis cupidiores, quàm veritatis. Nam, si quis hunc statuet esse oratorem, qui tantummodo in jure, aut in judiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiosè loqui, tamen huic ipsi multa tribuat et concedat, necesse est: neque enim

didi hunc locum luculentis argumentis explicare, qui Petavio, Stanleio nostro aliisque Chronologiam docentibus, magnas olim turbas excitaverit.

7 *et Peripatetici* Critolai *Diodorus.*] Hæc est lectio MStorum duorum Pall. et trium Gulielmii, necnon Joan. Mag. et Harl. duorum: testaturque Cicero de Fin. v. 5. *Diodorum* fuisse auditorem *Critolai.* Porrò, ea argumenta, quibus probavi *Carneadem* ad Quæsturam Crassi non vixisse, satis docebunt ne *Critolaum* quidem in Crassi Quæsturâ viguisse; quod tamen præ se fert illa vulgata lectio, *et Peripatetici Critolaus et Diodorus.*

8 *unâ pæne voce repelli*] Ita MSti Cant. Norf. Bal. Mag. Nov. et Gonv. itemque Edit. Ven. et Lamb. qui ordo verborum elegantior est quàm vulgatus *unâ pæne repelli voce.*

9 *Cum* Charmada *diligentiùs legi Gorgiam*] Vulgò *Carneade*, sed vide quæ dixi paulo ante: MS. Joan hìc habet *Charmada*, et MSti Gonv. et Harl. 1. *Carmada.*

1 *quo in libro* in *hoc maxime*] In vulgatis deest *in*, sed eam vocem retinent MSti Bal. Cant. et Harl. 1. nec non edit. Ven. Mediol. Victor. Asc. Steph. Man. etc. Sic in ii. 78. In *quo soleo admirari*, etc. ed de Fin. i. 2. *In quibus hoc primum est*, in *quo admirer*, etc.

sine multa [2] pertractatione omnium Rerumpublicarum, neque sine legum, morum, juris scientia, neque natura hominum incognita ac moribus, in his ipsis rebus satis callidè versari et peritè potest: qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in caussis quisquam rectè tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi compositè, ornatè, copiosè eloqui; quæro, id ipsum quî possit assequi sine ea scientia, quam ei non [3] conceditis? dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exstare non potest. Quamobrem, si ornatè locutus est (sicut fertur, et mihi videtur) physicus ille Democritus, materies illa fuit physici, de qua dixit; ornatus verò ipse verborum oratoris putandus est: et si Plato de rebus à civilibus controversiis remotissimis divinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, et in dicendo suaves atque ornati fuerunt: sint hæ res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis; oratio quidem ipsa propria est hujus unius rationis, de qua loquimur et quærimus. Etenim videmus iisdem de rebus jejunè quosdam et exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, Chrysippum disputavisse, neque ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, [4] quòd non habuerit hanc dicendi [5] in arte aliena facultatem.

2 *pertractatione omnium* Rerumpublicarum] Ita MSti Joan. Norf. Bal. Bod. Mag. Cant. et Nov. itemque Edit. Asc. et Man. cùm in vulgatis duæ postremæ voces malè conjungantur; neque enim necesse est, ut is omnes Respublicas cognoscat, qui Romanam velit cognoscere: necesse est autem, ut publicas res omnes Romani imperii sciat, qui de eo administrando dicturus est.

3 *conceditis?*] Antea dixerat *nihil vis*, cur igitur non hîc *concedis?* Et tamen alibi Cicero numeros mutavit; ut in ii. 18. *neque enim ætas id mea desiderat, et aliud dicendi genus secuti sumus.*

4 *quòd non habuerit hanc dicendi*, etc.] Vox *habuerit* ideo singularis est numeri. quia vox *Chrysippum* proximè præcesserat; quamvis ea, quæ hîc de illo, de aliis item dicantur. Similiter locutus est Cicero in c. 18. *Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse* dicebat, *nisi*, etc.: ut et Livius i. 56. *Is, cùm primores civitatis, in quibus fratrem suum, ab avunculo* interfectum *audisset*, etc.

5 *in arte alienâ*] Sc. alienâ ab Oratoribus, quoniam Philosophia,

XII. Quid ergo interest? aut quî discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo et copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate et elegantia non utuntur? Unum erit profectò, quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium; compositam orationem et ornatam, et artificio quodam et expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta et cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quàm verborum vel optimorum atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subjecta sententia nec scientia? Quicquid erit igitur, quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si, tamquam clientis caussam, didicerit, dicet meliùs et ornatiùs, quám ille ipse ejus rei inventor atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat. *Esse quasdam* oratorum proprias sententias atque caussas, et certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam; fatebor equidem in his magis assidué versari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui Rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximam vim existere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem misericordiamque revocandis? [6] quæ, nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, caussasque eas, quibus mentes aut incitanter aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod volet, perficere non poterit. Atqui totus hic locus philosophorum proprius videtur, neque orator, me auctore, umquam repugnabit: sed, cùm illis cognitionem rerum

quæ fuit ars *Chrysippi*, cum Eloquentiâ ne minimâ societate conjuncta est.

6 quæ, *nisi qui naturas*] Ex conjecturâ Passeratii Lambinus legit *quare nisi*, etc. ne gemino casu Accusativo sententia (opinor) laboret. Sed nihil muto; sæpius enim Noster, cùm in initio sententiæ Pronomine relativo usus esset, eandem vocem vel ipsi simile quiddam repetit in posteriore parte sententiæ, Grammatices ratione (ut nobis quidem videri possit) non habita: sic, ut pro pluribus unum exemplum proferam, c. 17. Hæc. *cùm ego prætor Rhodum venissem, et cum summo illo doctore Apollonio, ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem, irrisit ille* Philosophiam, etc.

concesserit, quòd in ea solùm illi voluerint elaborare, tractationem orationis, quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe jam dixi, oratio gravis et ornata, et hominum sensibus ac mentibus accommodata.

XIII. Quibus de rebus Aristotelem et Theophrastum scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, totum sit à me. Nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis; isti, quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque cæteros libros artis isti suæ nomine, hos Rhetoricos et inscribunt et appellant. Etenim, cùm illi in dicendo inciderint loci (quod persæpe evenit), ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere: quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis consumendi otii caussa disserant, cùm concessero, illud tamen oratori tribuam et [7] dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam exanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate et jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis disserebam: cogebat enim me Marcus Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est, et profectò, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirificè deditus. Jam verò de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de jure civium generatim in ordines [8] ætatesque descripto, [9] di-

7 *dabo, ut* eadem, *de quibus*] MSti Joan. Bod, et Harl. 1. itemque Lambinus habet, *ut* ea, *de quibus:* sed vulgata lectio defendi potest ex lib. 1. de Fin. c. 14.

8 *ætatesque* descripto, Lamb. legit *descriptorum*, i. e. civium; non enim *jus*, sed *cives* in ordines ætatesque describebatur.

9 *dicant Græci,*] Vulgata lectio *dicant vel Græci* vitiosa videtur; cui medicinam sic affert Lambinus, *Vel Græci dicant, si volunt, Lycurgum aut Solonem——vel* nostri *Decemviros*. etc. Alii, *Dicant vel* Græcos, *si volunt——vel nostros Decemviros*, etc. Sed potior videtur lectio, quæ in duobus, MStis Harl. occurrit, voce *vel*

cant Græci, si volunt, Lycurgum aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse meliùs, quàm Hyperidem aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo et perpolitos: vel nostros decemviros, qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere et [1] Servio Galbæ et socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. Numquam enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in iis cognoscendis atque tractandis studium suum omne posuerunt; sed oratorem plenum atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit variè copioséque dicere.

XIV. Etenim sæpe in iis caussis, quas omnes pròprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum [2] et assumendum. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium aut maritimarum scientia? num apud populum de legibus jubendis aut vetandis? num in senatu de omni Reipublicæ genere dici sine summa rerum civilium cognitione et prudentia? num admoveri possit oratio ad sensus animorum atque motus, vel inflammandos vel etiam extinguendos (quod unum in oratore dominatur), sine diligentissima pervestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis ac moribus à philosophis explicantur? Atque haud scio, an minùs hoc vobis sim probaturus; equidem non dubitabo, quod sentio, dicere: [3] Physica ista ipsa, et Mathematica, et quæ paulo ante

deletâ, *Dicant Græci, si volunt*, etc. i. e. isti Græci Philosophi, quîcum Crassus Athenis disseruerat.

1 *Servio Galbæ*] MSti Bod. et Cant. habent *Servio*: vide Emend. ad ii. 65.

2 *et assumendum*] MSti Cant. Norf. Bal. Joan. Mag. Nov. Wag. Gonv. Mead. et Harl. duo, itemque editiones quamplurimæ habent, *atque sumendum*.

3 *Physica ista ipsa, et Mathematica,*] Hunc ordinem verborum MSti Bal. et Harl. 2. servant; nec aliter fere se habet editio Manutii. Vulgò legitur, *Physica ista ipsa, quæ paulo ante, et Mathe-*

cæterarum artium propria posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdisertè populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potiùs artificio disertum, quàm oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium opere dicendum, non, cùm ab illo caussam didicisset, ipse ornatè de alieno artificio copioséque dixisset. Neque verò Asclepiades is (quo nos medico amicoque usi sumus) tum, cùm eloquentia vincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornatè dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, Omnes in eo, quod scient, satis esse eloquentes: illud verius, Neque quemquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optimè sciat, ignarusque sit faciundæ ac poliundæ orationis, disertè id ipsum posse, de quo sciat, dicere.

XV. Quamobrem si quis universam et propriam oratoris vim definire complectique vult; is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcumque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, et compositè, et ornaté, et memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quòd ita posui, *quacumque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat atque amputet: tamen illud tenebo, Si, quæ cæteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantúmque ea teneat, quæ sint [4] in disceptationibus atque in usu foren-

matica, et cæterarum artium propria posuisti. Non diu, Lector, utrum alteri ordinem præferas, dubitabis.

4 *in disceptationibus* atque *in usu forensi ;*] Vulgata vox *aut* disjungit voces: sed Crassus per vocem *disceptationibus*, et voces *usu forensi*, idem voluit significare, nempe genus judiciale; oratori certè necessarium, etiamsi alia omnia ab Eloquentia sejungas. Rectè igitur MSti Cant. Joan. Harl. duo, Wag. Nov. Mag. Bal. Norf. et Lambinus habent, *atque in usu forensi:* quam lectionem confirmant Antonii verba in l. ii. 10. *cujusmodi sunt, quæ in foro,* atque *in civium causis disceptationibusque versantur.*

si; tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cùm cognoverit ab iss, qui tenent, quæ sint in quaque re, multo oratorem meliùs, quàm ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpitio, quæret à C. Mario affini nostro; et, cùm acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pæne hic meliùs, 5 quàm ipse, illa scire videatur. Sin de jure civili; tecum communicabit, teque hominem prudentissimum et peritissimum in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit; forsitan, si ei sit visum (etsi hæc quidem nosse debet orator), cum Sexto Pompeio, erudito homine in philosophia, communicabit. Hoc profectò *efficiet*, ut, quamcumque rem à quoque cognoveret, de ea multo dicat ornatiùs, quàm ille ipse, unde cognorit. Sed si me audierit, quoniam philosophia in tres partes est distributa, 6 in naturæ obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in vitam atque mores; duo illa relinquamus 7 atque largiamur inertiæ nostræ: tertium verò, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de vita et moribus totus est oratori perdiscendus; cætera, si non didicerit, tamen poterit, si quando opus erit, ornare dicendo, si modò erunt ad eum delata 8 et ei tradita.

XVI. Etenim si constat inter doctos, hominem igna-

5 *quàm ipse, illa scire videatur.*] Sic MSti Palatini, Gallici, Joan. Harl. duo, Wag. Mag. Gonv. Cant. et Norf. exhibent. Vulgò *ipse ille*, etc.

6 *in naturæ obscuritatem,*] i. e. In Physicam tres enim istæ partes, in quas Crassus Philosophiam distribuit, sunt Physica, Logica, et Ethica.

7 *atque largiamur inertiæ nostræ:*] Vulgò *idque largiamur inertiæ nostræ*, i. e. relinquere duo illa: Sed, cùm parum placet hæc lectio, auctoritate MStorum Cant. Harl. duorum, Wag. Bal. Nov. Gonv. Mag. et Joan. necnon editionum Mediol. Ven. aliarumque, rescripsi *atque largiamur.*

8 *et ei tradita.*] Ita omnes nostri MSti, cùm vulgò vox *ei* exulet.

rum astrologiæ, ornatissimis atque optimis versibus Aratum de cœlo stellisque dixisse; si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum, Nicandrum Colophonium, poëtica quadam facultate, non rustica, scripsisse præclarè; quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissimè dicat, quas ad certam caussam tempusque cognorit? Est enim finitimus oratori Poëta, numeris adstrictior paulò, verborum autem licentia liberior, multis verò ornandi generibus socius ac pæne par; in hoc quidem certè prope idem, nullis ut terminis circumscribat aut definiat jes suum, quo minùs ei liceat eadem illa facultate et copia vagari, qua velit. Namque illud quare, Scævola, negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses; quòd in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere? Numquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed, ut solebat C. Lucilius sæpe dicere (homo tibi subiratus mihi propter eam ipsam caussam minùs quàm volebat, familiaris; sed tamen et doctus et perurbanus), sic sentio; Neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimer, tamen apparet atque exstat, utrùm simus earum rudes, an didicerimus: ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ; sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: et qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrùm sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis judiciorum, concionum, senatus, etiamsi propriæ cæteræ non adhibeantur artes, tamen facilè declaratur, utrùm is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenius artibus instructus accesserit.

XVII. Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit, tecum, Crasse, amplius: id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut et mihi, quæ ego vellem non esse oratoris, concederes, et ea ipsa, nescio quomodo, rursus detorqueres atques oratori

propria traderes. [9] Hæc cùm ego prætor Rhodum venissem, et cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem; irrisit ille quidem (ut solebat) philosophiam, atque contempsit; multaque non tam graviter dixit, quàm facetè: tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem doctrinamve contemneres; sed ut omnes comites ac ministras oratoris esse diceres; quas, ego, si quis sit unus complexus omnes, idemque [1] si ad eas facultatem istam ornatissimæ orationis adjunxerit, non possum dicere, eum non egregium quendam hominem atque admirandum fore. Sed is, si quis esset, aut si etiam umquam fuisset, aut verò si esse posset, tu esses unus profectò, qui, et meo judicio et omnium, vix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verùm si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus civilibusque versetur, quin scias; neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quàm res et veritas ipsa concedat. Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui ante ad agendum, quàm ad cognoscendum venimus; quos in foro, quos in ambitione, quos in Republica, quos in amicorum negotiis res ipsa ante confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis suspicari? Quòd si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus, etiamsi ingenium (ut tu putas) non maximè defuit, doctrina certè et otium et hercule

9 *Hæc, cum ego*, etc.] Vide Notam ad pag. 28. *quæ, nisi qui naturas*, etc.

1 *si ad eas* facultatem *istam ornatissimæ*] Vitiosa, opinor, est lectio vulgata *facultates*, cui longè antepono illam MStorum Cant. Gonv. Nov. Wag. Bal. Bod. Norf. et editionis Manutii, *idemque si ad eas* facultatem *istam*, etc. *eas* i. e. *artes*, quæ scientia nituntur, et quæ opponuntur passim Oratoris *facultati*. Sic. i. 20. disputat *Charmadas* nullam esse *artem* dicendi, et mox addit, *quibus in rebus omnis oratorum versatur* facultas. Sic Antonius ii. 7. dicit, *Res* (i. e. Eloquentia) *mihi videtur esse* facultate *præclara*, arte *mediocris*. Sed meam lectionem prorsus confirmat geminus prope locus i. 14. *Illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est* facultatem. Porrò Lamb. pro *ornatissimæ* legit *ornandæ*.

etiam studium illud discendi acerrimum defuit; quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, et quantum oratorem futurum?

XVIII. Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista, Crasse, quæ dicis; nec dubito, quin multò locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem naturamque comprehenderit. Sed primùm id difficile est factu, præsertim in hac nostra vita nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione et consuetudine dicendi populari et forensi; aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti, quamvis illi ornatè et graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur: nitidum quoddam genus est verborum et lætum; [2] et palæstræ magis et olei, quàm hujus civilis turbæ ac fori. Namque egomet, qui serò ac leviter Græcas literas attigissem, tamen cùm pro consule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus: sed, cùm quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modò sunt nominati, cúmque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisset, me in caussis majoribus, sicuti te, solere versari; pro se quisque, ut poterat, de officio et ratione oratoris disputabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua celeri et exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem; et qui unam virtutem haberet, omnes habere; [3] easque esse inter se æquales et pares: ita qui esset eloquens, eum virtutes

2 et *palæstræ*] Vulgò *sed;* interim nostra lectio extat in MStis Joan. Norf. Mag. et Harl. duobus: nec aliter Quinctil. loquitur in Inst. Orat. x. 1. *Isocrates in diverso dicendi genere nitidus et comptus*, et *palæstræ quàm pugnæ magis accommodatus, omnes dicendi veneres sectatus est.*

3 *easque esse inter se æquales*] MSti Cant. Harl. 2. Wag. Bal. Joan. Nov. Mag. et Norf. editionesque Ven. Mediol. Caroli Ste-

omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam et exilis oratio, longèque à nostris sensibus abhorrebat. [4] Charmadas verò multo uberiùs iisdem de rebus loquebatur; non quo aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrius Academiæ, adversari semper omnibus in disputando); sed tum maximè tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, et qui dicendi præcepta traderent, nihil planè tenere; neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset.

XIX. Disputabant contra diserti homines, Athenienses, et in Republica caussisque versati, in quîs erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus; qui cùm diceret [5] esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum et regendarum rerum publicarum, [6] excitabatur homo promtus ab homine abundanti doctrina, et quadam incredibili varietatererum et copia; omnes enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse à philosophia docebat, neque ea, quæ statueretur in Republica de diis immortalibus, de disciplina juventutis, de justitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, cæteraque, sine quibus civitates aùt esse aut bene moratæ esse non possent, usquam in eorum inveniri libellis. Quòd si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur; quærebat, cur de prœmiis et epilogis et de ejusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri; de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de justitia,

phani, et Lambini, delent vulgatam vocem *ipsas* quæ et commodè abesse potest, et sententiam præsens conturbat.

4 Charmadas *verò multo uberiùs*, etc.] Lego *Charmadas* propter rationis ad c. 11. adductas. MSti etiam Joan. et Harl. 1. habent *Charmadas*, et MStus Bod. *Carniadas*.

5 *esse quandam prudentiam*,] i. e. Eloquentiam seu facultatem dicendi esse quandam prudentiam, etc.

6 *excitabatur homo promtus*] Hotomannus conjecit legendum esse *excipiebatur*; sed vulgata lectio defendi potest; sensus est enim, Homo abundans doctrinâ (nempe Charmadas Philosophus) ita respondebat iis, quæ dixerat Menedemus (homo promtus, utpote disertus Orator) ut Menedemum excitaret, et ad suam opinionem defendendam acueret.

de fide, de frangendis cupiditatibus de conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inveniretur. Ipsa verò præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet, non modò eos illius expertes esse prudentiæ, quam sibi adsciscerent; sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem ac viam nosse: caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut et ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, videretur (id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissen); et uti eorum, qui audirent, sic afficerentur animi, ut eos afficivellet orator: [7] quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, et quibus rebus, et quo genere orationis in quamque partem moverentur: hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa atque abdita, [8] quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis co-

7 *quod* item *fieri nullo modo posse,*] Displicet vulgata vox *item*; Lambinus conjecit *quod* ita *fieri*, etc. sed non favent huic MSti. MSti verò Mag. Harl. 2. et editiones Ven. et Rawl habent, *quod* idem *fieri*, etc. bene, ut opinor: sic enim Cicero l. iii. de Fin. *quod* idem *Peripatetici non tenent:* et alibi, *quod* idem *in cæteris artibus non contingit:* et de Orat. ii. 61. *quod* idem *in bono servo dici solet.*

8 quæ *isti Rhetores ne primoribus*] Ut nunc se habet lectio vulgata, id, quod antea dictum fuerat, in hac sententia, solùm mutatis verbis, repetitur: ea enim verba *quod idem fieri*, etc. satis dicunt Rhetores præcepta philosophiæ non didicisse. Adde, quòd Antitheton in vulgata lectione prorsus exulat; voces autem *media* et *primoribus* sibi invicem opponi debent. Suspicatus est igitur Joh. Walkerus mendum hic latere, et pro *quæ*, Accusativum singularem *quam* scribi oportere; ut ad Philosophiam referatur. Hanc autem conjecturam confirmant Crassi verba, iii 21. *dummodo illa res tanta sit, ut omnibus* Philosophorum libris, quos *nemo Rhetorum istorum unquam attigit, comprehensa esse videatur.* Sensus igitur hujus loci est: Rhetores non possunt Oratorem bene instituere; Orator enim debet cognoscere vim et potestatem afficiendi animos audientium: quæ vis sive potestas in media Philosophia posita est. Rhetores verò non solùm non mediam philosophiam hauserunt, sed ne superficiem, minimamve ejus partem attigerunt. Ergo non possunt illi (quod tamen Oratori maximè necessarium est,) doctrinam affectuum Oratori tradere. Gravissima est Rhetorum accusatio, cùm dicantur non solum non intelligere præcepta, sed ne ullam operam dedisse illi Arti, in qua præcepta illa continerentur.

nabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclarè scripta pronuntians docebat illum, in animis vel judicum vel populi in omnem partem dicendo permovendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quemquam scire posse.

XX. [9] Huic ille respondebat, non se negare Demosthenem summam prudentiam summamque vim habuisse dicendi: sed (sive ille hoc ingenio potuisset, sive, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset), non quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, [1] ut omnimodis disputaret, nullam artem esse dicendi: idque cùm argumentis docuerat, quòd ita nati essemus, ut et blandiri et suppliciter insinuare iis, à quibus esset petendum, et adversarios minaciter terrere possemus; et rem gestam exponere; et id, quod intenderemus, confirmare; et id, quod contra diceretur, refellere; et ad extremum deprecari aliquid et conqueri; quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: et quòd consuetudo exercitatioque et intelligendi prudentiam acueret, et eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur: nam primùm, quasi dedita opera, neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cùm repeteret usque à Corace nescio quo, et Tisia, quos artis illius inventores et principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent [2] nec omnino scire curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam

9 Vulgò *Huic respondebat,*] Quis *respondebat?* non Menedemus: at iste solus Nominativus casus præcesserat. Lege igitur vel cum MStis Nov. et Mead. et Manutio, *Hic respondebat,* vel cum editionibus Ven. et Mediol. *Huic* ille *respondebat:* i. e. Charmadas Menedemo.

1 *ut* omnimodis *disputaret,*] Vulgò legimus *ut omnino disputaret;* sed Adverbium *omnino* cum verbo *disputaret,* eleganter, mea sententia, conjungi non potest; Melior hic est ordò, *Ut disputaret nullam* omnino *artem,* etc. Sed optimi istius MSti Joan. lectio recipienda est, *ut* omnimodis *disputaret;* à qua non longe absunt MSti Mag. et Gonv. *ut* omnimodè *disputaret,* etc.

2 *nec omnino* scire *curassent,*] Tempore præsenti in hoc loco, non perfecto opus est: Reposui igitur *scire* loco *scisse,* auctoritate

(sive ille irridens, sive quòd ita putaret atque ita audisset) me in illo numero, qui illa non didicissem, et tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo proferebat: quorum illi alterum facilè assentiebar, nihil me didicisse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar. Artem verò negabat esse ullam, nisi quæ cognitis penitusque perspectis, et in unum exitum spectantibus, et numquam fallentibus rebus contineretur: hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse et incerta; cùm et dicerentur ab iis, qui ea omnia non planè tenerent, et audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa aut certè obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur, neque artificium ullum esse dicendi, neque quemquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callidè aut copiosè dicere. [3] Quibus dicere Charmadas solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementur admirans, me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse visum.

XXI. Tumque ego, hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente et invito excidit et pervenit in manus hominum, *disertos* me cognosse nonnullos, *eloquentem* adhuc neminem: quòd eum statuebam disertum, qui possit satis acutè atque dilucidè apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere; eloquentem verò, qui mirabiliùs et magnificentiùs augere posset atque ornare, quæ vellet, omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui, ante, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione et foro, sit tamen in re positum atque natura: ego enim, quan-

MStorum Bod. et Norf. necnon editionum Lambini, Ven. et Mediolanæ.

3 *Quibus* dicere Charmadas *solebat*, etc.] Pro vulgato *Carneades* repono *Charmadas* auctoritate MStorum Bod. Harl. 1. et Joan et ob rationes ad c. 11. memoratas. Porrò cùm voces *Quibus dicere* suspectæ sint, Lambinus conjectura Hotomanni legit, *Quibus adjicere*, etc. pro quo fortè legendum est *Quibus subjicere*: Sed, cum sileant MSti, Lector suo fruatur judicio.

tum auguror conjectura, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero [4] fore aliquem aliquando, qui et studio acriore, quàm nos sumus atque fuimus, et otio ac facultate discendi majore ac maturiore, et labore atque industria superiore, cùm se ad audiendum, legendum scribendumque dediderit, existat talis orator, qualem quærimus: qui jure non solùm disertus, sed etiam eloquens dici possit; qui tamen mea sententia aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque, quàm hic, et audierit et lectitarit et scripserit, paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpitius, Insperanti mihi, inquit, et Cottæ, sed valde optanti utrique nostrûm cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini: nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si, cùm vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus: ut verò penitus in eam ipsam totius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem pæne intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur: Ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrûm, Crassi verò etiam amore, cùm ab eo nusquam discederem, verbum ex eo numquam elicere potui [5] de via ac ratione dicendi, cùm et per memet ipsum egissem, et per Drusum sæpe tentassem: quo in genere, tu, Antoni, (verè loquar) numquam mihi percunctanti aut quærenti aliquid defuisti, et persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti. Nunc quoniam uterque vestrûm patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, et quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere

4 *fore aliquem aliquando,*] Videtur hìc Cicero ad se ipse respexisse; de quo ita Quinctilianus Inst. Or. x. 1. *Non immeritò ab hominibus ætatis suæ regnare in judiciis dictus est: apud posteros verò id consecutus, ut* Cicero *jam non hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur. Ille se profecisse sciat, cui* Cicero *valde placebit.*

5 *de* via *ac ratione dicendi,*] Ita MS Gonv. et ita edidit Manutius: hoc etiam voluit Gulielmius potius, quàm vulgatum illud *vi ac ratione.* Sic in c. 19. *ne hanc quidem ipsam dicendi* rationem ac viam *nosse:* c. 25. *non* rationem *dicendi* et viam, *sed naturam defuisse.* Et iii. 36. *ancipites* vias, rationesque *disputandi.*

dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit à vobis impetratum, magnam habebo, Crasse, huic [6] palæstræ et Tusculano tuo gratiam, et longè Academiæ illi ac Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam.

XXII. Tum ille, Imò verò, inquit, Sulpiti, rogemus Antonium, qui et potest facere id, quod requiris, et consuevit, ut te audio dicere. Nam [7] me quidem fateor sempar à genere hoc toto sermonis refugisse, et tibi cupienti atque instanti sæpissime negasse, ut tute paulo ante dixisti: quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo studio rectissimo atque optimo non obsequi vellem, præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maximè natum aptumque cognossem; sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, [8] quæ quasi in arte traduntur, inscitia. Tum Cotta, Quoniam id quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus; de reliquo jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De his, credo rebus, inquit Crassus, ut

6 *palæstræ*] De duplici *palæstræ* usu, tam philosophis disputantibus aptæ, quàm luctantibus, disco ludentibus, etc. vide quæ Noster dicit in ii. 5. Consulatur etiam Nota mea ad vocem *palæstræ* in eodem capite.

7 *me quidem* fateor *semper*] Ita MSti Norf. Cant. Gonv. Mead. et Harl. duo, ut etiam Manut. et Lambinus ediderunt, addito mox in fine sententiæ verbo *ut* ante verba *tute paulo ante dixisti.* Rectè; non enim Sulpitius dixerat in præcedenti capite Crassum *semper à genere hoc toto sermonis refugisse:* solùm dixerat Crassum ipsi *cupienti atque instanti sæpissime negasse.* Illud Crassus nunc primum fatetur. Vulgò absunt voces *fateor* et *ut.*

8 *quæ quasi in arte traduntur, inscitia.*] In vulgato verborum ordine, *quasi traduntur in arte,* non video quid velit *quasi tradere.* Lambinus sic verba collocat; *quæ quasi in arte traduntur, inscitia;* et hunc ordinem servant MSti Cant. Harl. duo, Wag. Gonv. Norf. Bal. Mag. et optimus Joan. Nec aliter Cicero ii. 11. *aliquid etiam ne testimoniis* quasi in arte *tradere.* Crassus semper dubitavit, esset Rhetorica Ars, necne: quandam tamen similitudinem Artis Rhetoricam habere contendit: sic i. 23. dicit ille, *sibi dicendi aut nullam artem, aut* pertenuem *videri.* Idem sensit Antonius ii. 8. *is si non planè artem, at* quasi artem *quandam inveniret.* Est igitur *quasi in arte tradere,* dare præcepta in ea facultate, quæ similitudinem quandam Aartis habet.

9 cretionibus scribi solet, [1] QUIBUS SCIAM POTEROQUE. Tum ille, Namque, quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrûm tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Jam verò ista conditione, dum mihi liceat negare posse quod non potero, et fateri nescire, quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpitius, hoc primùm ex te, de quo modò Antonius exposuit, quid sentias, quærimus; existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso et loquaci, et fortasse docto atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse aut cogitasse arbitramini, et non semper irrisisse potiùs eorum hominum impudentiam, qui, cùm in schola assedissent, [2] ex magna hominum frequentia dicere juberent, si quis quid quæreret? Quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam, qui permagnum quiddam suscipere ac profiteri videbatur, cùm se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Postea verò vulgò hoc facere cœperunt, hodieque faciunt; ut nulla sit res neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, [3] de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quòd si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpiti, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem,

9 *cretionibus.*] *Cretio* (secundùm Isidor. Orig. lib. v. c. 24.) appellata est quasi decretio; *cernere* enim est decernere et constituere. Ulpianus etiam tit. 22. dicit, "Cretionem esse certorum "dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, "utrùm expediat ei adire hereditatem, necne; velut, *Titius heres "esto, cernitoque in diebus centum proximis, quibus scieris poteris- "que: nisi ita creveris, exheres esto.*" His ajungit Brisson. de Form. lib. vii. ei, qui *crètionem* habebat, dies illos centum computatos fuisse, quibus se sciverat heredem institutum, et potuerat *cernere*.

1 *Quibus sciam*] Victorius edidit, *de quibus sciam poteroque.*

2 *ex magna hominum frequentia*] i. e. juberent, ut, siquis ex illo magno hominum cœtu quid quæreret, in ipsis diceret.

3 *de quâ* se non *omnia*, etc.] MSti Mead. Mag. et Harl. duo habent *de quâ* non se *omnia*, etc. quem verborum ordinem etiam Lambinus secutus est: sed utcunque verba ordines, istud *non* cum verbo *profiteantur* conjungi in constructione debet, non cum voce *omnia*.

[4] qui vos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est: est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio nostrique cupidissimum, Peripateticus Staseas, homo nobis sanè familiaris, et (ut inter homines peritos constare video) in illo suo genere omnium princeps.

XXIII. [5] Quem tu mihi, inquit Mutius, Staseam, quem Peripateticum narras? Gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse, qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis caussis, et in hoc domicilio imperii et gloriæ sit consilio linguaque princeps, cujus vestigia persequi cupiunt, ejus sententiam sciscitantur. Equidem te cùm in dicendo semper putavi deum, tum verò tibi numquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quàm humanitatis; qua nunc te uti vel maximè decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere. Ego verò, inquit, istis obsequi studeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri; sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controversia positam. Nam, si ars ita difinitur (ut paulò ante exposuit Antonius), ex rebus penitus perspectis planèque cognitis, atque ab opinionis arbitrio sejunctis, sci-

4 *qui* vos *istiusmodi disputationibus delectaret*] Vulgò *nos*, sed Crassus paulo ante dixerat se inanes illas quæstiunculas, et de omnibus rebus disputationes Græcorum contemsisse: non igitur Crassum, si quem secum adduxisset, Græcus iste delectasset. Sanior, opinor, lectio est MStorum Cant. Wag. Mead. Mag. et Harl. duorum, quamque Lambinus et Carolus Stephanus impresserunt; *qui* vos *istiusmodi*, etc. *Vos*, sc. Cottam, et Sulpitium, qui hanc quæstiunculam mihi, tanquam Græculo, ponitis.

5 *Quem tu* mihi, inquit *Mutius*,] In Lambini Editione et MStis Gonv. et Harl. duobus hic occurrit ordo verborum, qui potior videtur, quàm Vulgatus. *Quem tu*, inquit, mihi, *Mitius*, etc.

entiaque comprehensis; non mihi videtur ars oratoris esse ulla: sunt enim varia, et ad vulgarem popularemque sensum accommodata omnia genera hujus forensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ observata sunt in usu ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animadversa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt (id quod fieri potuisse video); non intelligo, quamobrem non, si minùs illa subtili definitione, at hac vulgàri opinione ars esse videatur. Sed sive est ars, sive artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda: verùm intelligendum est, alia quædam ad consequendam eloquentiam esse majora.

XXIV. Tum Antonius vehementer se assentire Crasso dixit, quòd neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, *qui omnem vim dicendi in arte ponerent*; neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his, Crasse, facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus, quàm ipsam artem posse prodesse. Dicam equidem, quoniam institui, petamque à vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quamquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister atque artifex, sed quasi unus è togatorum numero, atque ex forensi usu homo medioocris neque omnino rudis, videar non ipse [6] aliquid à me promsisse, sed fortuito in sermonem ves-

6 *aliquid* à me promsisse,] Annon et qui sponte, et qui inviti locuuntur, omnia *à se promunt?* an verò *à se promere* significat sponte promere? hæc significatio præpositionis *à* cum verbo *promo* nusquam mihi occurit. Vide igitur, Lector, annon editio Ven. et MSti Norf. Mag. Mead. Harl. 1. Cant. Bal. Wag. Nov. et Joan. vetustissimus suggerant verissiman Lectionem, *promisisse*: quibus si fides adhibenda sit, sic locum refingas, *non ipse aliquid* de *me* promisisse, *sed fortuito in sermonem vestrum incidisse.* Literæ *e* et *a* in MStis sæpe confunduntur, et litera *d* vocis *de* facile absorberi potuit à litera postrema præcedentis vocis *aliquid.* Eodem modo loquitur Horatius Serm. i. 4. 102.

—— *ut si quid* promittere de me
Possum aliud verè, promitto ——

Porrò, hæc lectio optimè quadrat iis, quæ supra dicta sunt: innuit enim Crassus se nolle imitari Græcos, quos in præcedenti capite arguit impudentiæ, quòd nulla erat res de qua non se omnia, quæ

trum incidisse. Equidem, cùm peterem magistratus, solebam in [7] prensando dimittere à me Scævolam, cùm ei ita dicerem, Me velle esse ineptum; id erat, petere blandiùs; quod nisi ineptè fieret, bene non posset fieri: hunc autem [8] esse hominem unum ex omnibus, quo præsente ego eneptus esse minimè vellem; quem quidem nunc mearum ineptiarum testem et spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quàm de dicendo dicere, [9] cùm id ipsum, *dicere*, numquam sit non ineptum, nisi cùm est necessarium? Perge verò, Crasse, inquit Mutius; istam enim culpam, quam vereris, ego præstabo.

XXV. Sic igitur sentio, inquit Crassus, [1] Naturam primùm atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam; neque verò istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis rationem dicendi et viam, sed naturam defuisse. Nam et animi atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui et ad excogitandum acuti, et ad explicandum ornandumque sint ube-

dici possent, profiterentur esse dicturos; i. e. promittebant se omnibus quæstiunculis responsuros esse. Crassus igitur istis Græcis Magistris atque Artificibus dicendi opponit se, quem vocat *unum è togatorum numero, atque ex forensi usu hominem.* Ut illi, inquit Crassus, Artifices sunt et Magistri dicendi, ego verò tantum, quantum mihi opus es, didici; sic illi de se omnia promittunt, ego verò nunquam sponte, nunquam, nisi fortuito, in hujusmodi disputationes venio.

7 *prensando*] Is *prensare* à Romanis dicebatur, qui cùm peteret magistratus, manum cujuscuncque civis occurentis prehendebat, ut ejus favorem hoc blanditiarum genere conciliaret.

8 *esse* hominem unum *ex omnibus*,] Lamb. et MSti Mag. et Harl. 2. hunc ordinem verborum habent: sic i. 22. *Cùm te* unum ex *omnibus*, etc. Tusc. Disp. i. 9. *Sed ut homunculus* unus è *multis.* Somn. Scip. *Anima est* una ex *omnibus:* et passim fere. Vulgò *esse unum hominem*, etc.

9 *cùm* id *ipsum, dicere*] MSti Joan. Wag. Gonv. Mag. et Harl. duo omittunt *id.*

1 *Naturam*] Tribus ex rebus (secundùm Crassum) conficitur Eloquentia: Naturâ, de qua sermo hic est ad finem cap. 29: Et Studio, cui subjicit Crassus tum Artem, tum Exercitationem. De Arte dicit ab initio c. 30. ferè usque ad finem c. 32. Exercitationem verò tractare incipit in c. 32. ubi ait, *Præterea exercitatio quædam*, etc.

res, et ad memoriam firmi atque diuturni. [2] Et, si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est (præclarè enim se res habeat, si hæc accendi aut commoveri arte possint; inferi quidem et donari ab arte [3] non possunt; omnia sunt enim illa dona naturæ), quid de illis dicet, quæ certè cum ipso homine nascuntur, linguæ solutio [4] vocis sonus, latera, vires, conformatio quædam et figura totius oris et corporis? Neque hæc ita dico, [5] ut ars aliquid limare non possit (neque enim ignoro et quæ bona sint, fieri meliora posse doc-

2 Et, *si quis est*, etc.] MSti Nov. Bal. Harl. 2. Wag. et Cant. itemque editiones Ven. Mediol et Lamb. habent; sed *si quis est*.

3 *non possunt; omnia sunt enim*, etc.] Ita cum Ascensio locum interpugno; nec aliter MSti Cant. Joan. et Harl. duo, in quibus vox *omnia* cum majusculà literâ initiali scribitur. Vulgò *non possunt omnia; sunt enim*, etc. sed vitiosa est interpunctio; *hæc* enim in priore parte sententiæ est casus Nominativus, quîcum cohæret verbum *possunt:* usitatum est Ciceroni in sententiâ locum tertium voci *enim* assignare, ut in ii. 15. *sita sunt* enim *ante oculos*. Per *omnia* intellige Inventionem, Memoriam, et in explicando ornandoque Ubertatem, de quibus Crassus paulo ante locutus est.

4 *vocis sonus*, latera, *vires*,] Sic fere libri et scripti et impressi: contra verò vel gravissimam auctoritatem mihi rationem sequenti libera sit sententia. Quî enim adjuvant Oratorem *latera* et *vires* separatim? nunquam hæc divicim interea, quæ oratori necessaria sunt, enumerantur. Fortasse igitur sic sananda est sententia: *Linguæ solutio, vocis sonus*, laterum *vires, conformatio quædam, et figura totius oris et corporis*. Et MStus Joan, à nupera tamen manu, habet *laterum vires*. Vides nunc, Lector non membra ipsa (quæ non magis oratori, quàm cæteris hominibus sunt necessaria) à Crasso requiri, sed membrorum aliquam qualitatem: non in Oratore desiderat linguam, sed linguæ solutionem: non vocem, sed vocis sonum, id est, suavitatem. Nec aliter Cicero de se loquitur in Bruto c. 91. lateribus vires, *et corporis* (lege *corpori*) *mediocris habitus accesserat* Quinct. xi. 3. *cui aderit* lateris firmitas. Non tamen dissimulandum est, in Senect c. 9. sic se habere vulgatam lectionem; *est enim munus ejus* (se. oratoris) *non ingenii solum, sed* laterum *etiam* et virium. Sed exemplar quoddam pervetustum ibi habet, *sed laterum etiam virium*.

5 *ut ars* aliquid *limare*] MSti Joan. Harl. 1. et Gonv. exhibent *aliquos:* quibus consentiunt editiones Ven. et Mediol. itemque veteres Car. Stephani codices. Sed vulgata lectio defendi potest, si per voces *aliquid limare* intelligas aliquid limando detrahere: sic Quinct. ii. 4. *Multum inde decoquent anni*, multum *ratio* limabit.

trina, [6]et quæ non optima, aliquo modo acui tamen, et corrigi posse); sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu motuque corporis vasti atque agrestes, ut etiamsi ingeniis atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam [7] ita in iisdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse videantur. Magnum quoddam est onus atque munus, suscipere atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus magno in conventu hominum audiendum: adest enim fere nemo, quin acutiùs atque acriùs vitia in dicente, quàm recta videat: ita quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, siquid naturale fortè non habeant, omnino à dicendi studio deterream. [8]Quis enim non videt, C. Cœlio æquali meo, magno honori fuisse [9] omnino illam ipsam, quamcumque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? [1]Quis

6 *et quæ non optima,*] Voces *non optima* multo minus videntur hîc significare quàm *bona;* sc. mediocria; ut in ii. 20. is Orator dicitur *non optimè posse,* de quo in priore sententia solùm dicitur *is, qui aliquid potest.*

7 *ita in iisdem rebus habiles, ita naturæ muneribus ornati, etc.*] Sic textum emendavi auctoritate MStorum Cant. Wag. Gonv. Nov. Bal. Mag. Mead. Harl. duorum et Joan. necnon editionum Caroli Stephani, Ven Mediol. et Lambini. Sic etiam Cicero de Legibus i. 13. dicit *muneribus Deorum nos esse ornatos.* Vulgata Lectio sic se habet, *Sunt autem quidam ita naturæ muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati,* etc. Nuda, ut opinor, est vox *ornati* in vulgata lectione.

8 *Quis enim non* videt, *C. Cœlio,* etc. MSti Bal. Nov. Gonv. Norf. Mag. Mead. et Joan. non exhibent *videat,* sed *videt,* ut legendum conjecerat olim Lambinus. Rectè quidem, quoniam in proxima sententia occurrit verbum *intelligit* Indicstivi Modi.

9 *omnino*] Gronovius lectionem MSti Joan. pro verissimâ amplectitur, *omnino;* cui consentit MStus Harl. 1. Vulgò *homini novo.*

1 *Quis vestrum æqualem Q. Varium,* etc.] Lapsi sunt iterum plerique Librarii et Editores; MSti tamen Bod. Harl. 2. et Gonv. et Manutius veram lectionem retinent; delent enim vocem *meum,* quæ vulgò legitur post *æqualem.* Et Car. Stephanus testatur vocem *meum* à quibusdam veteribus libris abesse. Veram autem hanc lectionem voco quia *Q. Varius* non fuit æqualis Crassi, sed Cottæ,

vestrum æqualem Q. Varium, vastum hominem atque fœdum, non intelligit illa ipsa facultate, quamcumque habet, magnam esse in civitate gratiam consecutum?

XXVI. Sed, quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus vitiis orator, [2] atque omni laude cumulatus: neque enim, si multitudo litium, si varietas caussarum, si hæc turba et barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter et quàm prope fastidiosè judicamus? nullæ enim lites, neque controversiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter providendum, non uti illis satisfaciat, quibus necesse est; sed ut iis ipcis admirabilis esse videatur, quibus liberè liceat judicare. Ac, si quæritis planè quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui et tacendum putavi. Mihi etiam quique optimè dicunt, quique id facillimè atque ornatissimè facere possunt, tamen, nisi timidè ad dicendum accedunt, et in exordienda oratione perturbantur, pæne impudentes videntur: tametsi id accidere non potest: ut enim quisque optimè dicit, ita maximè dicendi difficultatem, variosque eventus orationis, exspectationemque hominum pertimescit. Qui verò nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere atque edere, is mihi, etiamsi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur: non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus. Quem verò

et Sulpitii, ut patet ex libro de Cl. Oratoribus c. 49. *Æquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpitius, Q. Varius*, etc. Porrò, si rejiciatur *meum*, non inelegans est Antithesis: Crassus enim duo exempla profert, C. Cœlium æqualem suum, et Q. Varium Cottæ ac Sulpitii æqualem.

2 *atque omni laudi* cumulatus:] Secutus sum auctoritatem MStorum Cant. Nov. Gonv. Bod. Mag. Wag. Mead. et Harl. 2. necnon editionum Ven. Asc. Streb. Man. Lambini, et Roberti Stephani. In vulgatis libris extat *cumulandus*.

non pudet (id quod in plerisque video), hunc ego non reprehensione solùm, sed etiam pœna dignum puto. Equidem et in vobis animadvertere soleo, et in me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi, et tota mente atque omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus verò sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quòd continuò consilium demiserit, simul ac me fractum ac debilitatum metu viderit. [3] Hic omnes assensum significare, et colloqui inter se cœperunt: fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modò non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset.

XXVII. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animadverti, Crasse, et te et cæteros summos oratores (quamquam tibi par, mea sententia, nemo umquam fuit), in dicendi exordio permoveri: cujus quidem rei cùm caussam quærerem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maximè is pertimesceret, has caussas inveniebam duas: Unam, quòd intelligerent ii, quos usus ac natura docuisset, nonnumquam summis oratoribus non satis ex sententia eventum dicendi procedere: ita non injuria, quotiescumque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, [4] ne tum accideret, timere: Altera est hæc (de qua queri sæpe soleo), cæterarum homines artium spectati et probati, si quando aliquid minùs bene fecerunt, quàm solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi id, quod scirent, putantur: Noluit, inquiunt, hodie agere Roscius; aut, Crudior fuit. Oratoris peccatum, si quod est animadversum, stultitiæ peccatum videtur: stultitia autem excusationem non habet; quia ne-

3 *Hic omnes* assensum *significare, et colloqui inter se cœperunt:*] Vulgò *hîc omnes assensi, significare inter se, et colloqui cœperunt:* sed cùm edit. Ven. Mediol et Lamb. voces *inter se* subjiciunt voci *colloqui*; et cùm MStus Harl. 2. habet *assensum,* hanc lectionem vulgatæ antepono.

4 *ne tum accideret,* timere] Fortè legendum est *timerent:* præcesserat enim *quòd intelligerent:* benè igitur sequitur *ita non injuriâ—ne tum accideret, timerent.* Favet conjecturæ MStus Harl. 2. qui habet *timeret.*

mo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quòd ita maluerit, stultus fuisse. Quo etiam gravius judicium in dicendo subimus? quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur: et qui semel in gestu peccavit, non continuò existimatur nescire gestum; cujus autem in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis.

XXVIII. Illud verò, quod à te dictum est, Esse permulta, quæ orator nisi à natura haberet, non multùm à magistro adjuvaretur, valde tibi assentior; inque eo vel maximè probavi summum illum doctorem, Alabandensem Apollonium, qui, cùm mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos judicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere; dimittebatque, [5] et, ad quam quemque artem putabet esse aptum, ad eam impellere *atque hortari solebat*: satis est enim cæteris artificiis percipiendis, tantummodo similem esse hominis, et id, quod tradatur, vel etiam inculceter, siquis fortè sit tardior, posse percipere animo et memoria custodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba prope poetarum, memoria jurisconsultorum, vox tragœdorum, gestus pæne summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri potest: quæ enim, singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui et levi, quanto plus adhibeatur diligentiæ, quàm in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cùm ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo

5 Vulgò, *Et ad* quamcunque *artem putabat esse aptum.* etc.] Editiones Ven. Mediol. Streb. et Man. habent *et ad* quam quemque *artem*, etc. Lambinus etiam testatur se vidisse voces *ad quam quemque* in duobus veteribus libris, et nonnullis aliis. Vulgata lectio ferri non potest, quoniam vox *aptum* singularis est numeri, cùm vox *eos* pluralis præcesserat: nec habet Adjectivum *aptum* Substantivum ullum, quîcum cohæreat.

non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modò esset vitii, id ferre ipse non posset: nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quàm id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc similitudinem hujus histrionis oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quàm nihil ab eo, nisi perfectè, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita ut deceat, et uti omnes moveat atque delectet? Itaque hoc jamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longè absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci, cæteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiosè facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto.

XXIX. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me aut hunc Cottam jus civile, aut rem militarem jubes discere? nam quis ad ista summa atque in omni genere perfecta potest pervenire? Tum ille, Ego verò, inquit, quòd in vobis egregiam quandam ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia; nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quàm ad vos, qui possetis, exacuendos accommodavi orationem meam. Et quamquam in utroque vestrûm summum esse ingenium studiumque perspexi; tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quàm solent Græci dicere, in te, Sulpiti, divina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu atque forma aptiorem, nec voce pleniorem aut suaviorem mihi videor audisse; quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modicè et scienter utantur, et ut ne dedeceat: id enim est maximè vitandum, et de hoc uno minimè est facile præcipere, non mihi modò qui sicut [6] unus paterfamilias his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio, quem sæpe

6 *unus paterfamilias*] Vox *unus* hìc videtur significare *unus multorum*, ut cum Horatio loquar; aut *unus è numero*. Idem valet *unus paterfamilias*, quod in c. 34. *quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulò.*

audio dicere, Caput esse artis, dicere: quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, et nostro more aliquando, non rhetoricè, loquamur. Minimè verò, inquit Cotta: [7] nunc enim te jam exoremus, necesse est (quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem), ut nobis explices, quicquid est, istud, quod tu in dicendo potes: neque enim sumus nimis avidi; ista tua mediocri eloquentia contenti sumus; idque ex te quærimus (ut ne plus nos assequamur, quàm quantulum tu in dicendo assecutus es), quoniam, quæ à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes.

XXX. Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium et ardorem quendam amoris? sine quo, cùm *in vita nihil quicquam* egregium, tum certè hoc, quod tu expetis, nemo umquam assequetur. Neque verò vos ad eam rem video esse cohortandos, quos, cùm mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profectò studia nihil prosunt perveniendi aliquò, nisi illud, quod eò, quò intendas, ferat deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacumque est, facultate quæritis; exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem, rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, cùm mihi in isto studio versari adolescenti licebat. Tum Sulpitius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! Quod enim neque precibus umquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret meditandi aut dicendi caussa, non modò videre mihi, sed ex ejus scriptore et lectore [8] Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros.

XXXI. Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpiti, cùm

7 *nunc enim te jam*] est qui legit, *te etiam*, ne duo coëant abverbia temporis. Sed *nunc* in hoc loco non ad tempus spectat; vis ejus exprimitur in sequentibus, *quoniam retines nos*, etc.

8 *Diphilo suspicari liceret;*] Legendum putavit G. Rosse, *Diphilo nè suspicari licet.*

audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quàm existimaturum, tum, cúm ea audire cupiebas, caussam, cur cuperes, non fuisse: nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia et contrita præcepta didicisse; Primum oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodatè: deinde esse omnem orationem aut [9] de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum et temporum; aut de re certis in personis ac temporibus locata: In utraque autem re, quicquid in controversiam veniat, in eo quæri solere, aut factumne sit; aut si est factum, quale sit; aut, etiam quo nomine vocetur; aut, quod nonnulli addunt, recténe factum esse videatur: Existere autem controversias etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambiguè quid sit scriptum, aut contrariè, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat: his autem omnibus partibus subjecta quædam esse argumenta propria: Sed caussarum, quæ sint à communi quæstione sejunctæ, partim in judiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis aut vituperandis hominibus poneretur: Certosque esse locos, quibus in judiciis uteremur, [10] in quibus æquitas quæreretur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur. Cúmque esset omnis oratoris via ac facultas in quinque partes distributa; ut deberet reperire primùm, quid diceret; deinde inventa non solùm ordine, sed etiam momento quodam atque judicio dispensare atque componere: tum ea denique vestire atque ornare oratione; post

9 *de infinitæ rei quæstione*, Fortè, *de infinitâ rei quæstione*, ut in ii. 15. *infinitam generis sine tempore et sine personis quæstionem*: et ib. *de generum infinitis quæstionibus dicere*: et ii. 31. *in quo de universo genere quæratur*, et *de universo genere infinita quæstio est*.

10 *in quibus æquitas* quæreretur:] Sic Strebæus bene edidit: nam postea Cicero usus est imperfecto tempore Modi Subjunctivi *dirigerentur*, et *referrentur*: Vulgò *quæritur*.

memoria sepire; ad extremum agere cum dignitate et venustate: [1] etiam illa cognoram et acceperam, ante, quàm de re diceremus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstrandam; postea controversiam constituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; post, quæ contra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda et augenda, quæque essent pro adversariis, infirmanda atque frangenda.

XXXII. [2] Audieram etiam, quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur: in qua præcipitur primùm, ut purè et latinè loquamur; deinde ut planè et dilucidè; tum ut ornatè; post ad rerum dignitatem aptè et quasi decorè: singularumque rerum præcepta cognoram. [3] Quinetiam, quæ maximè propria essent naturæ, *tamen his ipsis* artem adhiberi videram: nam de actione et de memoria quædam brevia, sed magna [4] cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar: habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quò quidque referat, et quò intuens, ab eo, quodcumque sibi proposuerit, minùs aberret. Verùm ego hanc vim intelligo esse in omnibus præceptis, non ut ea secuti oratores eloquentiæ laudem sint adepti; sed, quæ sua sponte

1 *etiam illa cognoram*] Hîc duas primas ex quinque partibus paulò supra memoratis, leviter attingit, sc. Inventionim et Dispositionem.

2 *Audieram etiam,*] Hæc de tertia parte vis et facultatis oratoriæ, nempe ornatu, dicuntur.

3 *Quinetiam*] Hinc nonnihil dicturus est, de Actione et Memoria, quarta et quinta ex iis partibus, in quas Oratoris vis et facultas antea distributa fuit.

4 *cum exercitatione* præcepta *gustarum*] MStus Bod. habet *percepta*: suspicor Ciceronem scripsisse, *cum exercitatione* percepta præcepta *gustâram*: utraque vox hîc necessaria videtur: nec aliter Cicero loquitur in lib. i. de Off. c. 18. *nec Oratores, quamvis artis* præcepta perceperint, *quidquam laude dignum sine usu et exercitatione consequi possunt*: et ità Corn. Nepos in vitâ Attici. *principum Philosophorum ita* percepta *habuit* præcepta, etc. Abundat quidem istud *cum*, sed ita Noster non raro loqui amat, ut in ii. 23. de Nat. Deor. *nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoso ac molesto*, et alibi sæpe.

homines eloquentes facerent, ea quædam observasse, [5] atque id egisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum; quod tamen, ut ante dixi, non ejicio: est enim, etiamsi minùs necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale.

[6] Præterea exercitatio quædam suscipienda vobis est; quamquam vos quidem jampridem estis in cursu; sed iis, qui ingrediuntur in stadium, quique ea, quæ agenda sunt in foro, tamquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpitius, nosse volumus: attamen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quamquam sunt nobis quoque non inaudita: verùm illa mox; nunc de ipsa exercitatione, quid sentias, quærimus.

XXXIII. Equidem probo ista, Crassus inquit quæ vos facere soletis, ut, caussa aliqua posita consimili caussarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quàm maximè ad veritatem accommodatè. Sed plerique in hoc vocem modò, neque eam scienter, et vires exercent suas, et linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur; in quo fallit eos, quòd audierunt, Dicendo homines, ut dicant, efficere solere: verè enim etiam illud dicitur. Perversè dicere homines, perversè dicendo, facillimè consequi. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est etiam subitò sæpe dicere, tamen illud utilius, sumto spatio ad cogitandum,

5 *atque id egisse :*] Corruptam esse lectionem vix est qui non videat. Manutius edidit *atque delegisse ;* malè : Lambinus rectiùs *atque in artem redegisse.* Sed fortasse satis sensui erit, si legamus *atque* idem *egisse.*

6 *Præterea exercitatio quædam*] Fere omnes MSti et Editiones habent *Ea exercitatio quædam:* quo quid insulsius, cùm vox *ea* ad unum aliquod spectet, vox verò *quædam* infinitè sonet? Strebæus edidit, *Et exercitatio quædam*, quod Gulielmio etiam placuit. Sed magis arridet id quod edidi, quodque ex Lambini conjectura natum est: optimè enim loco convenit, et ubi nihil sani habent MSti, doctis concedendum est, ut suum ingenium, modò pudenter, exerceant. De Naturâ egerat antea Crassus in c. 25. etc. de Arte ii. c. 30. etc. Hic Exercitationem tractat, tertiam rem, ex qua conficitur Eloquentia.

paratiùs atque accuratiùs dicere. Caput autem est, quod (ut verè dicam) minimè facimus (est enim magni laboris, quem plerique fugimus), quamplurimum scribere. *Stilus optimus et præstantissimus dicendi effector ac magister;* neque injuria: nam si subitam et fortuitam orationem commentatio et cogitatio facilè vincit; hanc ipsam profectò assidua ac diligens scriptura superabit. Omnes enim sive artis sunt loci, sive ingenii cujusdam atque prudentiæ, qui modò insunt in ea re, de qua scribimus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus ostendunt se et occurrunt; omnesque sententiæ verbaque omnia, quæ sunt cujusque generis maximè illustria, sub acumen stili subeant et succedant necesse est: tum ipsa collocatio conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poetico, sed *quodam oratorio numero* et modo. Hæc sunt, quæ clamores et admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quisquam, nisi diu multúmque scriptitarit, etiam si vehementissimè se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur; et, qui à scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subitò si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur; atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cùm ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur: ut concitato navigio, [7] cùm remiges sustinuerunt, retinet tamen ipsa navis motum et cursum suum, intermisso impetu pulsuque remorum: sic in oratione perpetua, cùm scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum scriptorum similitudine et vi concitata.

7 *cùm remiges sustinuerunt,*] Lamb. rectè notavit legendum *sustinuerunt*, non (ut vulgò) *inhibuerunt*. Cicero hos Oratorios libros prius quàm Academicas Quæstiones scripsit: et ex Ep. ad Att. xiii. 21. colligere possumus ipsum in istis Acad. libris, qui nunc desunt, monito Attici scripsisse *inhibere remos* pro *sustinere*: postea verò observatis nautarum formulis, jubet Atticum legere *sustinere*. Dicit enim; *Inhibitio remigum motum habet, et vehementiorem quidem, remigationis navim convertentis ad puppim.* Quod igitur de illo in Acad. iv. loco Cicero dicit, de hoc ipso loco, quem expendimus, dicendum est: hic enim ea remus voce, quæ significet cursum, navis esse tardatum: ipsius igitur Cic. monito vox *sustinuerunt* recipienda est.

XXXIV. [8] In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solèbam illam exercitationem maximè, qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam; ut aut versibus propositis quàm maximè gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendêre, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quàm maximè possem lectis pronuntiarem. Sed post animadverti hoc esse in hoc vitii, quòd ea verba, quæ maximè cujusque rei propria, quæque essent ornatissima atque optima, occupasset aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem: aut Gracchus, si ejus orationem mihi fortè proposuissem: ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse; si aliis, etiam obesse, cùm minùs idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem; quibus lectis hoc assequebar, ut, cùm ea, quæ legerem Græcè, Latinè redderem, non solùm optimis verbis uterer, et tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea. Jam vocis et spiritûs, et totius corporis, et ipsius linguæ motus et exercitationes non tam artis indigent, quàm laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligentèr, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solùm oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus. Exercenda est etiam memoria ediscendis ad verbum quàm plurimis et nostris scriptis et alienis. Atque in ea exercitatione non sanè mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum simulacrorum-

8 *In quotidianis autem* cogitationibus] Omnes MSti et vetustissima editio habent *concitationibus;* quo verò sensu aliis inveniendum relinquo. Manutius edidit *commentationibus*, ut occurrit in c. 60. *meditatæ commentationes*, et in Bruto c. 71. *quotidianæ commentationes*. Alii fere omnes ediderunt *cogitationibus*, eo (opinor) sensu, quo *commentationibus;* ut dicitur in cap. præcedente *subitam et fortuitam orationem commentatio et cogitatio facilè vincit.* Hoc si parum placet, cum quibusdam doctis viris legendum est *exercitationibus;* ut paulo post habemus, *linguæ motus et exercitationes;* et c. 60. *subitæ exercitationes.*

que rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione et umbratili medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, 9 atque in aciem forensem: subeundus usus omnium, et periclitandæ vires ingenii, et illa commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetæ, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores et legendi et pervolutandi, et exercitationis caussa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; disputandumque de omni re in contrarias partes; et, quicquid erit in quaque re quod probabile videri possit, eliciendum atque dicendum. Perdiscendum jus civile, cognoscendæ leges, percipienda omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina Reipublicæ, jura sociorum, fœdera, pactiones, caussa imperii cognoscenda est. Libandus etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo, tanquam sale, perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ sentiebam; quæ fortasse, quemcumque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus respondisset.

XXXV. Hæc cùm Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed, quamquam satis iis, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celeriùs esse multo, quàm ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid est, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea à Crasso requiratis? Imò id mehercule, inquit, ipsum attendo: tantus enim cursus verborum fuit, et sic evolavit oratio, ut ejus vim et incitationem adspexerim, vestigia ingressumque vix viderim. Et tamquam in aliquam locupletem ac refertam domum venerim, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis et signis propalam collocatis, sed his omnibus multis magnificisque rebus constructis ac reconditis; sic modò in oratione Crassi divitias ac ornamenta ejus ingenii per quædam involucra atque integumenta perspexi; sed

9 *atque in aciem forensem*:] MSti. Cant. Gonv. Joan. Norf. Bod. Nov. et Mag. istud *in* exhibent: quod et occupavit Lambinus.

ea cùm contemplari cuperem, vix adspiciendi potestas fuit: ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat, neque planè nosse ac vidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam [1] domum plenam ornamentorum villamve venisses? Si ea seposita, ut dicis, essent, tuque valde spectandi cupidus esses, non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, [2]præsertim si esses familiaris; [3]similiter nunc petis à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi per transennam, prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, et suo quidque in loco collocet? Ego verò, inquit Cotta, à te peto, Scævola (me enim et hunc Sulpitium impedit pudor, ab homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contemserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere); sed tu hoc nobis da, Scævola, et perfice, ut Crassus hæc, quæ coarctavit et peranguste refersit in oratione sua, dilatet nobis atque explicet. Ego mehercule,

1 Vulgò *domum plenamornamentorum* villamque, etc.] Victorius et Lambinus ediderunt *domum, plenam ornamentorum* illam, *venisses;* quod video placere Gronovio, quia in MSto Joan. legitur *domum* et *plenam ornamentorum villam venisses;* copulativâ *et* primâque literâ vocis *villam* punctis (utspuriâ) subnotatâ. Sed malim cum editione primâ et marg. MSti Nov. legere, *domum plenam ornamentorum* villamve *venisses?* Domus est in urbe, villa in agro: unde Cicero in Or. pro Dom. c. 24 dicit, *cùm domus in Palatio, villa in Tusculano transferebatur.*

2 *præsertim si* esses *familiaris;*] Ita MSti Cant. Norf. Nov. Bod. Mag. Mead. Harl. 2. Gonv. et Wag. necnon editiones pleræque veteres. Vulgò *esset.*

3 Vulgò *similiter nunc petis à Crasso—suo quidque loco collocet?*] Qui ita primus edidit, nihil ad sensum losi respexit: Scævola enim non dicit Cottam petere, sed quærit ab eo, cur non petit. Antea dixerat, *Quin tu igitur facis idem quod faceres, si in aliquam—venisses?* Nunc omissa voce *quin*, sed tamen intellecta, eandem constructionem vocum repetit: ergo post verbum *collocet* addidi notam interrogationis ad mentem Lambini. Porrò Manutius, et MSti Wag. et Cant. habent *petes.* Sed aliud restat erratum MSti enim Cant. Bal. Bod. Mag. Gonv. Norf. et Joan. ut et edit Ven. Mediol. et Lambini exhibent *suo quidque* in *loco:* unde sententiam sic refingo, *Similiter nunc petis à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum—in ucem proferat, et suo quidque* in *loco collecet?*

inquit Mutius, antea vestra magis hoc caussa volebam, quàm mea (neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in caussis oratione delector) : nunc verò, Crasse, mea quoque etiam caussa rogo, ut, quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contigit, ne graveris exædificare id opus, quod instituisti ; formam enim totius negotii opinione majorem melioremque video ; quam vehementer probo.

XXXVI. Enimvero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, uti ii, qui docent ; neque sunt ejus generis, ut, si optimè tenerem, digna essent ista sapientia ac tuis auribus. 4 Ain' tu, inquit ille ? si de istis communibus et pervagatis vix hunc ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes et incitarentur et reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione Reipublicæ, denique de nostro ipso jure civili ? Hanc enim ego omnem scientiam et copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse ; in oratoris verò instrumento tam lautam supellectilem numquam videram. Potes igitur, inquit Crassus (ut alia omittam innumerabilia et immensa, et ad ipsum tuum jus civile veniam), oratores putare eos, quos multas horas exspectavit, cùm in campum properaret, et ridens et stomachans 5 Scævola : cùm Hypseus maxima voce, plurimis verbis à M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, 6 caussa cadere liceret ; Cn. autem Octavius, homo con-

4 Ain' *tu, inquit ille ?*—— etiamne *illa negligere possumus,*] Vulgò legimus *An tu,* etc. ubi vides, Lector, redundare particulam aut *an,* aut *ne.* Huic autem incuriæ Editorum et Librariorum mederi poteris, si cum Lambino, MS. Pal. septimo, et MS. Gonv. legas, *Ain' tu ? inquit ille,* etc.

5 *Scævola :*] Hæc dicta sunt, non de illo Scævola, quem Crassus alloquitur ; sed de altero, sc. Q. Mutio Scævola, qui (ut ait Prusteus) Pontifex fuit, Jurisconsultus peritissimus, et tum, cùm hoc judicium disceptaretur, Tribunus plebis, an. U. C. 649.

6 *caussâ cadere liceret :*] Ut naturam hujus litis, ejusque quæ in sequenti capite occurrit, benè intelligamus, audi Erasmum in Adag. Chil. v. Cent. 2. Prov. 15. " Causâ cadere is dicebatur,

sularis, non minùs longa oratione recusaret, ne adversarius caussa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestia stultitia adversarii liberaretur? Ego verò istos, inquit (memini enim mihi narrare Mutium), non Modò oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed juris civilis prudentia: quòd alter plus, lege agendo, petebat, quàm quantum lex in duodecim tabulis permiserat: quod cùm impetrasset, caussa caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quàm quod erat in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem adversarium perditurum.

XXXVII. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeii, prætoris urbani, familiaris nostris, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, [7] *cujus pecuniæ dies fuisset?* quod petitoris caussa comparatum esse non intelligebat: ut, si ille infitiator probasset judici, ante petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi, petitor, rursus cùm peteret, exceptione excluderetur, *quòd ea res in judicium antea venisset.* Quid ergo hoc fieri turpius aut dici potest, quàm eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias caussasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus

"qui male agendo jus agendi perdidisset: *Si quis* (inquit Justi-" nianus lib. iv. tit. de Action. paragr. *Si quis*, etc.) *agens in inten-" tione suâ plus complexus fuerit, quàm ad eum pertineret, caussâ" cadebat*, i. e. rem amittebat: in proximo verò Paragrapho osten-" dit (sc. Justinianus) vocem hanc *plus* quadrifariam intelligi; re," tempore, loco, et caussâ: Re, si quis pro 10 Aureis petat 20," quale Hypseus iste fecerat; Tempore, si quis ante diem vel" conditionem petat;" quod in sequenti capite patronum quendam fecisse dicit Crassus.

7 *cujus pecuniæ dies fuisset?*] Exceptio legis fuit, ut pecunia non peteretur ante diem pactum inter creditorem, et debitorem, seu *illum, unde peteretur:* cùm hanc exceptionem patronus debitoris suo clienti dari postularet, non vidit comparatum hoc fuisse in utilitatem petitoris, et adversario suo profuturum fuisse: Vide etiam superiorem Notam.

esse videatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum illum Divitem, [8] et multis aliis in rebus elegantem hominem et ornatum, et præcipuè id hoc efferendum et laudandum puto, quòd, cùm P. Scævola frater esset, solitus ei persæpe dicere, Neque illum in jure civili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumsisset (quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius ejus est consecutus); neque se ante caussas amicorum tractare atque agere cœpisse, quàm jus civile didicisset. Quid verò ille M. Cato? nonne et eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, et juris civilis omnium peritissimus? Verecundiùs hac de re jamdudum loquor, quòd [9] adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maximè admiror: sed tamen idem hoc semper jus civile contemsit. Verùm, quoniam sententiæ atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo; et, quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re sentiam.

XXXVIII. Antonii incredibilis quædam, et prope singularis et divina vis ingenii videtur, etiam si hac scientia juris nudata sit, [1] posse facilè cæteris armis pru-

8 Vulgò, cum *multis aliis rebus elegantem hominem et ornatum, præcipuè in hoc* ferendum] Non semel, ut opinor, in hoc loco censura opus est: si vox *cum* est præpositio, ne intelligi locus potest: sin conjunctio, vox *tum* sequi debet. Sed MSti Norf. Mead. Harl. 2. ut et Lambinus, Streb. Asc. Man. aliique veram lectionem habent. Et *multis aliis* in *rebus elegantem hominem et ornatum*, et *præcipuè*, etc. Nec aliter editiones Ven. et Mediol. item MS. Cant. Mag. et Bod. nisi quòd præpositionem *in* omittunt: Si cui verò libet vocem *cum* retinere, sic sententiam restituit, *cum multis aliis* in *rebus elegantem hominem et ornatum*, tum *præcipuè*. Sed restat adhuc suspectæ fidei vox, *ferendum*: quis enim umquam celebrioris notæ scriptor verba ita temere conjuuxit? quis enim, quem dicit *laudandum* esse, dicit esse *ferendum*, cùm ferri potest, qui laudem non meretur? MS. Bod. editiones Ven. et Mediol. necnon Manutius, Lambinus, aliique legunt *efferendum*: Sic igitur sententiam refinxi,—*Divitem* et *multis aliis* in *rebus elegantem hominem et ornatum*, et *præcipuè in hoc* efferendum *et laudandum puto*. Alibi etiam Cicero hæc verba conjunxit: l. ii. c. 75. *laudando et* efferendo *invidiosiora faciunt*.

9 *adest vir*] Sc. Antonius, de quo vide cap. sequ.

1 Vulgò, *posse* se *facilè ceteris armis prudentiæ caussas tueri*] Plerique MSti Oxon. delent *caussas*: MSti autem Joan. Mead.

dentiæ caussas tueri atque defendere: quamobrem hic nobis sit exceptus: cæteros verò non dubitabo primùm [2] inertiæ condemnare sententia mea, post etiam [3] impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in jure ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac jure certetur; jactare se in caussis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, [4] testamentorum ruptorum aut ratorum, cæterarumque rerum innumerabilium jura versentur, cùm omnino, quid suum, quid alienum, quare denique [5] civis aut peregrinus, servus aut liber

Harl. 2. et Gonv. Manutius, Strebæus, Ascensius, Robertus Stephanus, Lambinus, aliique delent *se*: Posterioribus hisce faveo, et quòd à fine vocis *posse* vox *se* in textum ab oscitante Librario recipi facilè potuit, et quòd vetustissimi illius atque incorruptissimi MS Joan, patrocinio utor.

2 *inertiæ*] Huic probandæ operam dat Crassus c. 41. etc.

3 *impudentiæ*] Impudentes eos esse conatur probare usque ad finem c. 40.

4 *testamentorum ruptorum* aut ratorum, *cæterarumque*] Ita MSti Bod. Bal. Mag. Harl. duo, et ad oram Nov. necnon editiones Ven. Mediol. Roberti Stephani, Manutii, et Lambini, aliorumque: MSti verò 7 habent *ruptorum aut raptorum*, à vera Lectione non multum abhorrentes: horum igitur auctoritate voces *aut ratorum* inserui. Testamenta *rupta* significant ea testamenta, quæ, aliqua conditione interveniente, aut legibus ea illo modo fieri vetantibus, decreto Centumvirûm suam vim amittebant: sic Cicero in hujus libri c. 57. *constat agnoscendo rumpi testamentum*. His autem testamentis *ruptis* opponuntur ea quæ vim suam obtinebant decreto Centumvirûm, et quæ *rata* esse dicebantur. De his igitur ambobus Valerius Maximus in vii libro tractat: in c. 7. de *rescissis* i. e. *ruptis*, etc. 8. de *ratis*. Imò exempla utriusque generis Crassus hîc profert; nempe testamenti *rati* in proximo capite, cùm M. Curius M. Coponium caussa vicit, heresque factus fuit: testamenti verò *rupti* exemplum habes in hoc capite, cùm miles à Centumviris obtinebat, ut patris sui testamentum rescinderetur: Valerio enim Maximo teste miles superior in caussa discessit.

5 *civis* aut *peregrinus*, *servus* aut *liber quispiam sit*, *ignoret*, *insignis est* impudentiæ] Lambinus vitiosam esse vulgatam lectionem vidit, et pro *an* reposuit in utroque loco *aut*. Inveni etiam in MStis Norf. Harl. 2. et Mag. et in Ascensii editione; *quare denique civis* aut *peregrinus*, *servus* aut *liber quisquam sit*, etc.

quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Illa verò deridenda arrogantia est, in minoribus navigiis rudem esse se confiteri; [6] quinqueremes, aut etiam majores, gubernare didicisse. Tu mihi cùm in circulo decipiare adversarii stipulatiuncula; cùm obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam caussam majorem committendam putem? Citiùs hercule is, qui duorum scalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit. Quid? si ne parvæ quidem caussæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili, quod tandem os est illius patroni, qui ad eas caussas sine ulla scientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur esse caussa major, quàm illius militis; de cujus morte cùm domum falsus ab exercitu nuntius venisset, et pater ejus, re credita, testamentum mutasset, et, quem ei visum esset, fecisset heredem, essetque ipse

Sed et displicet mihi vulgata vox *imprudentiæ.* MSti Cant. et omnes Oxonienses, cæterique multi, item omnes, quas vidi, vet. editiones habent *impudentiæ.* Quæ vox ita huic loco convenit, ut non temere ejicienda sit: Qui pro *imprudentia* pugnant, dicunt Crassum supra ita locutum esse, *cæteros verò non dubitabo primum inertiæ condemnare, sententia mea, post etiam impudentiæ.* De impudentia igitur, aiunt, in secundo loco dicturus est, de *inertia* sive *imprudentia* in primo loco: sed cur, quæ so, hæc Crassi verba ad ordinem temporis referantur necesse est? Annon intelligi hoc sensu possunt, ut Crassus solùm dicat se separatim velle de utrisque, nempe impudentia, et inertia horum hominum dicere; ut non ordinem disputationis, sed divisionem illa verba significent. Patet verò Crassum primò de *impudentia* dixisse, deinde de *inertia,* ex cap. 41. *Et quoniam de* impudentia *dixi, castigemus etiam segnitiem hominum atque inertiam.* Patet etiam ex eo, quòd, cùm Crassi disputationem excipiat Antonius, ejusque argumentis oppugnet, hunc ordinem sequitur: cap. 56. *Quòd verò* impudentiam *miratus es,* etc. Tum cap. 58. dicit. *Nam quòd* inertiam *accusas adolescentium,* etc. Porrò, si de inertia in primo loco tractaturus sit Crassus, non idem significant *inertia,* et *imprudentia.* Adde etiam, quòd, cùm in hoc ipso capite de illo loquitur, qui ipsorum elementorum juris civilis ignarus, caussas tamen in jure civili positas suscipit, subjecit, *quod tandem os est istius patroni?*

6 *quinqueremes, aut etiam*] Victor et Lamb. ediderunt *quinqueremes* autem, *aut etiam,* etc. subintelligendum est verbum *velle* aut *jactare* ante vocem *didicisse.* Vide Not. meam ad i. 51.

mortuus, res delata est ad centumviros, cùm miles domum revenisset, egissetque lege in hereditatem paternam [[7] testamento exheres filius ?] Nempe in ea caussa quæsitum est de jure civili, possetne paternorum bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neque heredem, neque exheredem scripsisset nominatim.

XXXIX. Quid, qua de re inter Marcellos et Claudios patricios centumviri judicarunt? cùm Marcelli [8] ab liberti filio stirpe, Claudii patricii ejusdem nominis, hereditatem gente ad se rediisse dicerent, nonne in ea caussa fuit oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis jure dicendum? Quid, quod item in centumvirali judicio certatum esse accepimus? [9] qui Romam in exilium venisset, cui

7 *testamento exheres filius*] Lambinus censuit hæc tria verba delenda esse *testamento exheres filius*: testatus est idem ea ab uno MS. quem vidit, abesse. Talæus etiam dixit ea à nonnullis exemplaribus ab esse. Utinam quidem in meis MStis idem observassem; cùm enim *miles* præcesserat, redundat casus Nominativus: et cùm in dubio fuit, utrum exheres esset miles necne, non eleganter dici potest *exheres filius*. Porrò notandum est me notam interrogationis post vocem *filius* posuisse.

8 *ab liberta filio stirpe,*] Filius liberti cujusdam è Claudiorum Gente intestatò decessit, ejusque hereditas lege rediit ad Claudios; quorum duæ familiæ erant, altera patricia, altera plebeia: Claudii patricii vocabantur Pulchri, plebeii verò Marcelli: hi de intestatò mortui hereditate certabant. Claudii patricii (quorum familia istius Gentis maxima natu fuit), sibi hereditatem vindicarunt jure Gentilitates; quia libertus iste è Gente Claudia esset, ipsorumque familia esset prima: et, quamvis servitutem serviisset, tamen Claudii patricii contendebant eam injustam fuisse, ideoque se jure Gentilitatis privari non potuisse. Claudii verò plebeii, sc, Marcelli, eandem sibi vindicârunt hereditatem, quia libertus iste Stirpe propior Marcellus fuit, quàm Pulchris; et quia istâ servitute (quam serviisset, et quam justam fuisse ii contendebant) jus Gentilitatis Claudiis patriciis amissum fuisse videbatur: de significatione vocis *Gentiles* audi ipsum Ciceronem in Topicis c. 6. *Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt. Non est satis. Qui ab ingenuis oriundi sunt. Ne id quidem satis est. Quorum majorum nemo servitutem servivit. Abest etiam nunc. Qui capite non sunt diminuti. Hoc ortasse satis est.*

9 *qui Romam in exilium,* etc.] Quidam peregrinus (sic appellatur, quicunque civis non fuit) Romam venit, in exilium ejectus ex suâ urbe et patriâ: Applicuit, i. e. adjunxit se ad aliquem Romanum civem, quem cliens patronum coluerit: contigit tandem, ut hic cliens testamento nullo facto moreretur: Civis ille

Romæ exulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicavisset, intestatòque esset mortuus, nonne in ea caussa jus applicationis, obscurum sanè et ignotum, patefactum in judicio atque illustratum est à patrono? Quid? nuper cùm ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium judicio privato caussam defenderem, nonne omnis nostra in jure versata defensio est? cùm enim Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidisset, 1 neque servire quandam earum ædium partem in mancipii lege dixisset, defendebamus, quicquid fuisset incommodi in mancipio, id, si venditor scisset neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo judicio stultus, et suo valde sapiens, et a juris studio non abhorrens, simili in re quodammodo nuper erravit; nam, cùm ædes L. Fusio venderet, 2 in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit; Fusius autem, simul atque ædi-

Romanus, hujus patronus, ejus hereditatem postulavit apud Centumviros, eà de caussâ, quòd iste peregrinus ad ipsum applicavisset sese, et veluti ipsi dedisset: Hoc *jus applicationis* vocat Cicero.

1 *neque sirvire*] Audi Ciceronem ipsum fusiùs de hac caussâ loquentem, de Off. iii. 16. *M. Marius Gratidianus, propinquus noster, C. Sergio Oratæ vendiderat ædes eas, quas ab eodem ipse paucis ante annis emerat: hæ Sergio serviebant, sed hoc in mancipio Marius non dixerat: adducta res in judicium est: Oratam Crassus, Gratidianum defendebat Antonius: Jus Crassus urgebat, quod vitium venditor non dixisset sciens, id oportere præstari: Æquitatem Antonius; quoniam id vitium ignotum Sergio non fuisset, qui illas ædes vendidisset, nihil fuisse necesse dici; nec eum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo jure esset, teneret.* Vide Not. meam ad loc. Ædes dicuntur *servire* illi, cui, dum venduntur, conditione cautum est, ut singulis annis pecuniam quandam persolvant, aut ut ille jus aliquod in iis habeat. Vide Not. ad verba in *rutis et cæsis*, ii. 55.

2 *in mancipio*] i. e. In venditione ædium: Controversia illa hujusmodi fuit: Bucculeius, cum venderet ædes suas Fusio, hæc verba in pactione scribi voluit, *Lumina* (i. e. Fenestras), *uti nunc sunt, ita recipio:* quibus verbis id unum in se suscepit, ut nequis vicinus earum fenestrarum usum vel tolleret, vel ædificiis altioribus obscuraret. In hoc Bucculeius erravit, quòd verbis ambiguis usus esset; nam Fusius ei litem intendit, simul atque ædificari cœptum est in quâdam remotiori urbis parte, quæ ex ædibus, quas emerat, conspici posset: Egit igitur cum Bucculeio, quia jam ex illis ædibus non idem erat cœli prospectus et (ut ille

ficari cœptum est in quadam parte urbis, quæ modò ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio, quòd, quicumque particulæ cœli officeretur, quamvis esset procul, mutari lumina putabat. Quid verò? clarissima Manii Curii caussa Marcique Coponii nuper apud centumviros quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cùm Q. Scævola, æqualis et collega meus homo omnium et disciplina juris civilis eruditissimus, et ingenio prudentiaque acutissimus, et oratione maximè limatus atque subtilis, atque (ut ego soleo dicere) juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque, [3] nisi posthumus et natus, et ante, quàm in suam tutelam [4] venisset, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundùm posthumum et natum et mortuum heres institutus: ego voluntatem defenderem, hac eum tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, si filius non esset, qui in tutelam veniret, M. Curius esset heres. Num destitit uterque nostrûm in ea caussa, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio jure civili versari?

putabat) *mutabantur lumina*, nec tum *ita erant*, *uti in mancipio* ea Bucculeius *receperat.*

3 *nisi posthumus et natus*, etc.] Moriens quidam, cùm uxorem gravidam relinquere se crederet, filium, si qui ex eâ se mortuo futurus esset, heredem suum instituit: Curium verò heredem instituit *secundùm illum filium posthumum et natum et mortuum:* quibus verbis moriens ille voluit, ut Curius esset heres, si filius ipsi aut non nasceretur, aut moreretur antequam *in tutelam* i. e. suorum bonorum possessionem *venisset.* Mortuus est ille paulo posteà: et cùm uxor ejus non esset gravida, filius nullus posthumus ei natus fuit: Curius igitur ritè ex testamento bona mortui petiit; sed Coponius, defuncti agnatus, se illi opposuit, dixitque Curium, cùm institueretur heres in his verbis *secundùm filium posthumum et natum et mortuum*, non potuisse eo testamento bona petere, quia mortuo nullus posthumus filius natus fuerit.

4 *venisset*,] Vulgò *veniret:* sed si quis Ciceronianam Latinè loquendi consuetudinem spectet, facilè probabit lectionem MStorum Norf. Mag. Harl. 2. et Bod. item Ascensii, Manutii, et Lamb. *venissent.* Sic in Bruto c. 52. *si pupillus ante mortuus esset, quàm in suam tutelam venisset:* et in Topic. c. 10. *si filius natus esset, isque mortuus priùs, quàm in suam tutelam* venisset, etc.

XL. Omitto jam plura exempla caussarum amplissimarum, quæ sunt innumerabilia. Capitis nostri, sæpe potest accidere, ut caussæ versentur in jure: etenim sic C. Mancinum, nobilissimum atque optimum virum ac consularem, cùm eum propter invidiam Numantini fœderis paterpatratus ex senatusconsulto Numantinis dedidisset, eumque illi non recipissent, posteaque Mancinus domum revenisset, neque in senatum introire dubitasset; P. Rutilius M. filius, tribunus plebis, de senatu jussit educi, quòd eum civem negaret esse; quia memoria sic esset proditum, Quem pater suus aut populus vendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse [5]postliminium. Quam possumus reperire ex omnibus rebus civilibus caussam contentionemque majorem, quàm de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis consularis; præsertim cùm hæc non in crimine aliquo, quod ille posset infitiari, sed in civili jure consisteret? Similique in genere, inferiore ordine, si quis apud nos servisset ex populo fœderato, seseque liberasset, ac postea domum revenisset, quæsitum est apud majores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, et amisisset hanc civitatem. Quid? de libertate, quo judicium gravius esse nullum potest, nonne ex jure civili potest esse contentio, cùm quæritur, is, qui [6]domini voluntate census sit continuòne, an ubi lustrum conditum, liber sit? Quid, quod usu memoria patrum venit? [7]ut, paterfamilias, qui ex Hispania Romam ve-

5 *postliminium.*] Cic. in Topic. c. 8. *Quæ à nobis alienata sunt, cùm ad hostem pervenerint et ex suo tanquam limine exierint, dein cùm redierint post ad idem limen, postliminio videntur rediisse. Quo in genere etiam Mancini caussa defendi potest postliminio rediisse; deditum non esse, quoniam non sit receptus: nam neque deditionem neque donationem sine acceptione intelligi posse.*

6 *domini voluntate census sit,*] Quinto quoque anno à Censoribus in tabulas referebantur civium Romanorum tam nomina, quàm opes: Si quis dominus tunc temporis servo suo permisi, ut in civium numero Magistratibus recenseretur, is liber factus est: Sed inter Juris consultos quærebatur, utrum *continuò*, i. e. eo ipso die recensendi, is liber esset, an non nisi post totum censum absolutum, sive *lustrum conditum*, quod solemni Sacrificio finiebatur.

7 *ut, paterfamilias, qui ex—venisset, cùm, etc.*] Conjunctio

nisset, cùm uxorem prægnantem in provincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusque esset intestatò, et ex utraque filius natus esset, mediocrisne res in controversiam adducta est, cùm quæreretur de duobus civium capitibus, et de puero, qui ex posteriore natus erat, et de ejus matre; quæ, si judicaretur certis quibusdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium, in concubinæ locum duceretur? Hæc igitur et horum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum et celsum, alacri et promto ore ac vultu huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, et prope cunctis civibus lucem ingenii et concilii sui porrigentem atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est?

XLI. Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiem hominum atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere: sed, ô dii immortales, non dicerem hoc audiente Scævola, nisi ipse dicere soleret, nullius artis faciliorem sibi cognitionem videri. Quod quidem certis de caussis à plerisque aliter existimatur: primùm, quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ suæ causa, pervulgari artem suam noluerunt: deinde, posteaquam est editum, expositis à Cn. Flavio primùm actionibus, nulli fuerunt, qui illa [8] artificiosè digesta generatim componerent. Nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille priùs, qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habeat illam scientiam, ut ex iis rebus, quarum

cùm in constructione præcedere debet nominativum casum *paterfamilias*: sic Cicero, aliique Scriptores solent loqui. l. ii. c. 61. *Ut, olim Rusca* cùm *legem ferret*, etc. Liv. l. ii. c. 7. *Hæc dicta vulgo, creditaque* quum *indignitate angerent consulis animum, submissis facibus in concionem ascendit.* Liv. l. viii. c. 28. *Quibus laceratus juvenis quum se in publicum proripuisset, ingens vis hominum*, etc. Vides in his exemplis nominativum casum præcedere conjunctionem: qui tamen, si ad sensum respicias, sequi debet.

8 *artificiosè digesta*, etc.] i. e. qui illa, cùm digessissent in sua genera, artificio quodam quasi in unum corpus constringeret.

ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum à me esse paulo obscuriùs; sed experiar, et dicam, si potero, planius.

XLII. Omnia fere, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa et dissipata quondam fuerunt: ut in musicis numeri et voces et modi: in geometria lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines; in astrologia cœli conversio, ortus, obitus motusque siderum; in grammaticis poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus; in hac denique ipsa ratione dicendi [9] excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere ignota quondam omnibus et diffusa latè videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam divulsamque conglutinaret, et ratione quadam constringeret. Sit ergo in jure civili finis hic, legitimæ atque usitatæ in rebus caussisque civium æquabilitatis conservatio. Tum sunt notanda genera, et ad certum numerum paucitatemque revocanda (genus autem est id, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas aut plures complectitur partes; partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur): omniaque, quæ sunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum; est enim definitio, Earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis et circumscripta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla adjungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem; nunc complectar, quod proposui, brevi: si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito, aut alius quispiam aut me impedito occuparit, aut mortuo effecerit, ut primùm omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca sunt; deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat; tum propriam cujusque vim definitione declaret; perfectam artem juris civilis habebitis,

9 *excogitare, ornare, disponere,* etc.] Forsitan, *excogitare, disponere, ornare:* dispositio enim præcedit orationis ornatum. Hoc etiam ordine quinque oratoriæ facultatis partes Cicero enumerat in hujus libri c. 31. et alibi.

magis magnam atque uberem, quàm difficilem atque obscuram. Atque interea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, cojuntur, vel passim licet carpentem et colligentem undique repleri [1] justa juris civilis scientia.

XLIII. Nonne videtis equitem Romanum, hominem auctissimo omnium ingenio, sed minimè cæteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit semperque vixit, ita tenere jus civile, ut ei, cùm ab hoc discesseritis, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum atque in foro; neque ita multis literis aut voluminibus magnis continentur: eadem enim sunt elata primùm à pluribus; deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius. Accedit verò, quo faciliùs percipi cognoscique jus civile possit (quod minimè plerique arbitrantur), mira quædam in cognoscendo suavitas et delectatio. Nam, sive quem aliena studia delectant, [2] plurima est in omni jure civili, et in pontificum libris et in

1 *justa juris civilis scientia.* i. e. quæ sufficit, cui nihil deest ad tuendum nomen scientiæ; sic in Oratore c. 41. *justa excusatio* idem valet, ac satis bona, et in Epist. ad Fam. ii. 10. *victoria justa* eodem dicitur sensu. Non opus est igitur, ut cum Gulielmio sententiam refingamus. Plerique MSti et edit. vet. errore, ut opinor, habent *ista.*

2 *plurima est in omni*, etc.] Delevi *et* post *est*, secutus novem MStos meos. Jus pontificium non fuit pars juris civilis; potiùs dicitur cum eo conjunctum fuisse: hoc enim discimus ex Ciceronis Bruto c. 42. *cùm ex eo jus nostrum pontificium, qua ex parte cum jure civili conjunctum esset, vellem cognoscere.* Idem dicit noster de Orat. iii. 13: et ostendit, quid velint verba *qua ex parte*, cùm doceat de Leg. ii. 18. *sacra perpetua et manium jus et ad pontificium jus et ad civile pertinere.* Sed de his, ut de rubus diversis, alibi loquitur; nempe de Senect. c. 14: de Orat. i. 10: et de Leg. ii. 21. Duodecim verò tabulæ partem juris civilis proculdubio effecerunt. Audi ipsum Ciceronem jus civile explicantem in Top. c. 5. *Partitionum* (definitiones sunt), *cùm res ea, quæ proposita est, quasi in membra discerpitur; ut, si quis jus civile id dicat esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus judicatis, jurisperitorum auctoritate, edictis magistratuum, more, æquitate consistat.* Bene igitur Rosinus in Antiq. Rom. viii. 4. statuit, *jus civile ita divisum fuisse, ut partim ex legis constaret actionibus, partim ex interpretatione legum decemviralium, partim denique ex novo jure, loco appendicis, duodecim tabulis adjecto.*

duodecim tabulis, antiquitatis effigies, quòd et verborum prisca vetustas cognoscitur, et actionum genera quædam majorum consuetudinem vitamque declarant: sive quis civilem scientiam contempletur (quam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ), totam hanc, descriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, duodecim tabulis [3] contineri videbit: sive quem ista præpotens et gloriosa philosophia delectat (dicam audaciùs), hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui jure civili et legibus continentur: ex his enim et dignitatem maximè expetendam videmus, cùm verus, justus atque honestus labor honoribus, [4] præmiis atque splendore decoratur; vitia autem hominum atque fraudes damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exciliis, morte multantur: et docemur non infinitis concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate nutuque legum domitas habere libidines, coërcere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere.

XLIV. Fremant omnes licet, dicam, quod sentio: bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi videtur duodecim tabularum libellus, si quis legum fontes et capita viderit, et auctoritatis pondere et utilitatis ubertate superare. Ac si nos, id quod maximè debet, nostra patria delectat, [5] cujus rei tanta est vis ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis, tanquam nidulum, affixam sapientissimus vir immortalitati

3 *contineri* videbit:] Vulgò *videbitis*; malè: nam in priore parte sententiæ Crassus singulari numero utitur; *sive quis contempletur*: in posteriore igitur cur plurali *videbitis*? Sequor MStos Joan. Gonv. Bal. et Harl. 1. editionemque Venet. Sic in sequenti sententia; *hosce* habet *fontes*.

4 *præmiis atque splendore decoratur;*] Cum MStis omnibus Oxoniensibus, cum MStis Cant. Wag. Mead. et Harl. 2. et veteribus plerisque editionibus deleo vulgatum *atque*: in posteriore enim parte sententiæ Cicero non utitur particula copulativa; *verberibus, exsiliis, morte multantur*. Memento, Lector, MS. Joan. hinc ad usque medium secundi libri deficere.

5 *cujus rei tanta est vis*, etc.] *Cujus rei*, sc. amoris patriæ: cave igitur, cum Lambino aliisque deleas vocem *rei*; ea enim, quæ sequuntur, non ex vi et naturâ *patriæ* profluunt, sed ex vi et naturâ *amoris patriæ*, sive (ut ipsis Ciceronis verbis utar) ex eo,

anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primùm nobis mens, mos, disciplina nota esse debet; vel quia est patria parens omnium nostrûm; vel quia tanta sapientia fuisse in jure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam illam et cognitione juris lætitiam et voluptatem, quòd, quantum præstiterint nostri majores prudentia cæteris gentibus, tum facillimè intelligetis, 6 si cum illorum Lycurgo et Dracone et Solone nostras leges conferre volueritis: incredibile est enim, quàm sit omne jus civile, præter hoc nostrum, inconditum ac pœne ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cùm hominum nostrorum prudentiam cæteris omnibus, et maximè Græcis, antepono. His ego de caussis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, juris civilis cognitionem esse necessariam.

XLV. Jam verò ipsa per sese quantum afferat iis, qui ei præsunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, ministros se præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur; sic in nostra civitate contra amplissimus quisque et clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sic appellatus à summo poeta est. wise

Egregie cordatus homo 7 Catus Æliu Sextus;

quòd nos nostra patria delectat: In sequentibus Noster respicit ad ea, quæ Ulysses dicit in Homari Odyss. lib. v. 219.

Ἀλλὰ καὶ ὣς ἐθέλω, καὶ ἐέλδομαι ἤματα πάντα
Οἴκαδέ τ' ἐλθέμεναι, καὶ νόστιμον ἦμαρ ἰδέσθαι.

6 *si cum* illorum *Lycurgo*] In priore parte sententiæ Cicero dixerat *cæteris gentibus* pro cæterarum gentium hominibus; sana igitur videri potest vox *illorum*, quippe quæ non respiciat ad nomen fœminini generis *gentibus*, sed ad nomen *hominibus* in eo subintellectum: Sic paulo infra dicitur, *cùm hominum nostrorum prudentiam cæteris omnibus, et maximè Græcis, antepono.* Vide simile dicendi genus in Tusc. Disp. i. 1. et De Offic. i. 22.

7 *Catus Æliu Sextus;*] Vox *Catus* scribenda est cum majusculâ literâ initiali: nam cognomen fuit Sexti Ælii Cati, et ab eo derivatum in familiam Æliorum transiit; ut testatur Plin. Nat. Hist. vii. 31. *reliquis animi bonis præstitêre cæteros mortales sapientia; ob id* Cati, *Corculi apud Romanos cognominati.*

multique præterea, qui, [8] cùm ingenio sibi auctore dignitatem reperissent, perfecerunt, ut in respondendo jure auctoritate plus etiam, quàm ipso ingenio, valerent. Senectuti verò celebrandæ et ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quàm juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium jam ab adolescentia comparavi, non solùm ad caussarum usum forensem, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis; ut, cùm me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpissent, [9] istâ ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarius, quàm honoribus et Reipublicæ muneribus perfunctum senem posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, Se esse eum, undesibi, si non populi et reges, at omnes sui cives consilium expetant,

Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
Incertis certos compotesque consilî
Dimitto, et ne res temere tractent turbidas?

Est enim sine dubio domus jurisconsulti totius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mutii janua et vestibulum, quod in ejus infirmissima valetudine affectaque jam ætate, maxima quotidie frequentia civium ac summorum hominum splendore celebratur.

XLVI. Jam verò illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, et vetustatis exempla oratori nota esse debere: nam, ut in rerum privatarum caussis atque ju-

8 *cùm ingenio sibi,* AUCTORE *dignitatem,* etc.] Vix Ciceronianum videtur dicere, *ingenio auctore aliquid facere:* de Personis sæpius, nusquam verò (opinor) de Rebus quasi auctoribus loquitur: fortasse igitur delenda est vox *auctore,* utpote quæ ex voce *auctoritate* in sequenti lineâ huc ab inscientibus Librariis adducta videtur.

9 *istâ ab solitudine*] In edit. Ven. et Mediol, deest vox *ista:* quam si retineamus, nolim cum substantivo *solitudine* conjungi, sed cum *juris interpretatione,* de quâ in præcedenti sententiâ locutus est Crassus: Antonius enim cùm huic parti Disputationis respondeat, sic verba Crassi videtur intelligere, cap. 60. *Nam, quòd dicis senectutem à solitudine vindicari juris civilis scientia,* etc.

diciis depromenda sæpe oratio est ex jure civili, et idcirco, ut ante diximus, oratori juris civilis scientia necessaria est; sic in caussis publicis judiciorum, concionum, senatus, omnis hæc et antiquitatis memoria, et publici juris auctoritas, et regendæ reipublicæ ratio ac scientia, tanquam aliqua materies, iis oratoribus, qui versantur in republica, subjecta esse debent. Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, qui primùm sit ejus artis antistes, cujus cùm ipsa natura magnamhomini facultatem daret, [1] tamen esse deus putatur; ut et ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit, [2] non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui scelus fraudemque nocentis possit dicendo subjicere odio civium, suppliciopue constringere; idemque, ingenii præsidio, innocentiam judiciorum pœna liberare; idemque languentem labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos aut incitatum in bonos mitigare; qui denique, quemcumque in animis hominum motum res et caussa postulet, eum dicendo vel excitare possit vel sedare. Hanc vim si quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut à me posse exponi tam brevi, vehementer errat: neque solùm inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa ita putavi esse demonstranda, non ut ipse dux essem (quod et in-

1 *tamen esse Deus putatur;*] sc. qui dedit illam homini facultatem, ut in iii. 26. *nec potest aliter esse*, i. e. suavis orator. Fateor quidem eum, qui excellente quodam esset ingenio, solere à Cicerone appellari *deus*, ut in c. 23. *te, cùm in dicendo semper putavi deum:* et ii. 42. *in qua tu mihi semper deus videri soles.* At, ne vocem hîc in eo sensu usurpari censeam, facit id, quod sequitur, *divinitus ad nos delatum.*

2 *non tam caduceo,*] Caduceus erat virga, quam Feciales gerebant, cùm ad hostes Romanorum mitterentur, seu belli seu pacis caussâ; quamque præ se ferentes, Sacri et ideo non violandi putabantur.

finitum est, et non necessarium), sed ut commonstrarem tantùm viam, et, ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem.

XLVII. Mihi verò, inquit Mutius, satis superque abs te videtur istorum studiis, si modò sunt studiosi, esse factum: nam, ut Socratem illum solitum aiunt dicere, *perfectum sibi opus esse, siquis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ percipiendæque virtutis; quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quàm bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam*: si ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis, facillimè vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ab hoc aditu januaque patefacta. Nobis verò, inquit Sulpitius, ista sunt pergrata perque jucunda; sed pauca etiam requirimus, inprimisque ea, quæ valde breviter à te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt cùm illa te et non contemnere et didicisse confiterere. Ea si paulo latiùs dixeris, expleris omnem exspectationem diuturni desiderii nostri: nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum; sed vias earum rerum rationemque cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo faciliùs vos apud me tenerem, vestræ potiùs obsecutus sum voluntati, quàm aut consuetudini aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse jamdudum questus est, explicet nobis, et illa dicendi mysteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpitius: nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, sentiemus. Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas à te quæri vides, sentias.

XLVIII. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, planè video atque sentio; non solùm quòd ea requiruntur à me, quorum sum ignarus atque insolens; sed quia, quod in caussis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti vitare non sinunt. Verùm hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audaciùs, quòd idem mihi spero usu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla exspectetur ornata ora-

tio: neque enim sum de arta dicturus, quam numquam didici, sed de mea consuetudine: ipsaque illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt ejusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu caussisque tractata; quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem; meam facilitatem laudatote, cùm vobis, non meo judicio, sed vestro studio inductus, non gravatè respondero. Tum Crassus, Perge modò, inquit, Antoni; nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrûm pœniteat ad hunc te sermonem impulisse. Ego verò, inquit, pergam, et id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne vagari et errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, quo de agitur, intelligent; nam si fortè quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator; qui cùm esset constitutus, Administrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis faciendis atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo et scientia compotes, eos esse imperatores dicerem: uterer que exemplis Africanorum et Maximorum: Epaminondam atque Annibalem, atque ejus generis homines nominarem. Sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad Rempublicam moderandam usum et scientiam et studium suum contulisset, definirem hoc modo, Qui, quibus rebus utilitas Reipublicæ pararetur augereturque, teneret, iisque uteretur, hunc Reipublicæ rectorem et consilii publici auctorem esse habendum: prædicaremque P. Lentulum, principem illum, et Tib. Gracchum patrem, et Q. Metellum, et P. Africanum, et C. Lælium, et innumerabiles alios cum ex nostra civitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quisnam jurisconsultus verè nominaretur, eum dicerem, Qui legum et consuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, et ad respondendum, et ad agendum, et ad cavendum, peritus esset: et

ex eo genere Sex. Ælium, M' Manilium, P. Mutium, nominarem.

XLIX. Atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammatticus, si poëta quæratur, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, et quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua vi ac sapientia unus omnia pæne profitetur, est tamen quædam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum divinarum atque humanarum vim, naturam caussasque nosse, et omnem bene vivendi rationem tenere et persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus, qui mihi visus est omnem omnium rerum atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio ac nomine: atque eum puto esse, qui verbis ad audiendum jucundis et sententiis ad probandum accommodatis uti possit in caussis forensibus atque communibus. Hunc ego appello oratorem, eumque esse præterea instructum voce et actione et lepore quodam volo. Crassus verò mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus immensis pæne describere: nam et civitatem regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit; in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere, cùm sæpissime tibi senatus breviter impoliteque dicenti maximis sit de rebus assensus. M. verò Scaurus, quem non longè ruri apud se esse audio, vir regendæ Reipublicæ scientissimus, si audierit hanc auctoritatem gravitatis et consilii sui vindicari à te, Crasse, quòd eam oratoris propriam esse dicas, jam credo huc veniat, et hanc loquacitatem nostram vultu ipso aspectuque conterreat: qui, quamquam est in dicendo minimè contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quàm dicendi arte, nititur. Neque verò, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor ac senator bonus ob eam ipsam caussam orator est; aut hic disertus atque eloquens, si est idem in procuratione civitatis egregius, [3] aliquam scientiam

3 *aliquam scientiam*] i. e. ullam scientiam; ut in ii. 14. *non utilitatem aliquam ad dicendum aucupans*, etc. Sed vox *aliquam*,

dicendi copia est consecutus. Multùm inter se distant istæ facultates, longéque sunt diversæ atque sejunctæ; neque eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam et Reipublicæ dignitatem exornabant.

L. Neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua atque more, ut singulis hominibus ne amplius, quàm singulas artes, nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis atque artis utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens et juris peritus, ob eam caussam inest in facultate dicendi juris civilis scientia. [4] Si quisque, ut in aliqua arte et facultate excellens aliam quoque artem sibi assumserit, is perficiet, ut, quod præterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam esse videatur; licet ista ratione dicamus, pila bene et [5] duodecim srciptis ludere, proprium esse juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mutius optimè fecerit: eademque ratione dicantur, et quos φυσικοὺς Græci nominant, iidem poëtæ, quoniam Empedocles physicus egregium poëma fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua es-

quamvis omnibus MStis insit, non placuit Manutio, qui edidit *illam:* et hunc Lambinus secutus est: Quippe illis visum est, ut in prima parte certam speciem, nempe Eloquentiam, designarat Antonius; ita in hac, quam expendimus, parte solam civilem scientiam intelligi debuisse.

4 *Si quisque, ut in,* etc.] Sequitur paulo post *is perficiet,* ubi, cùm *is* redundat, Lambinus voluit reponere *ita.* Sed ista emendatione non opus est, si scripserit hìc Cicero, *Si, ut quisque in aliquâ arte,* etc.

5 *duodecim* SCRIPTIS *ludere,*] SCRIPTUS est lapis seu calculus (ut docet Pomp. Festus), quo utebantur veteres in quodam ludi genere: Usurpat iterum idem nomen Cicero in Hortensio (quem locum refert Nonius Marcellus), *Itaque tibi concedo, quod in duodecim* SCRIPTIS *solemus, ut calculum reducat, si te alicujus dati pœniteat.* Hæc Lambinus: Sed casus Nominativus est, non *scriptus,* sed *scriptum;* per quod Salmasius in Not. ad Fl. Vopiscum intelligit, areolam lineis circumscriptam: Gronovio verò in iii. 15. de Sest. Videtur *duodecim scriptis* ludus significari, in quo et tesseris et calculis pugna sit.

se atque à se possideri volunt, dicere audent, geometriam aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac, si jam placet omnes artes oratori subjungere, tolerabilius est sic potiùs dicere, Ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa atque distincta multarum rerum jucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo et cogitatione, multa etiam legendo percurrisse; neque ea, ut sua, possedisse, sed, ut aliena, libasse: fateor enim callidum quendam hunc, et nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum atque hospitem in agendo esse debere.

LI. Neque verò istis tragœdiis tuis, quibus uti philosophi maximè solent, Crasse, perturbor, quod ita dixisti, Neminem *posse eorum mentes*, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut *inflammatas* restinguere, [6] cùm eo maximè vis oratoris magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum atque rationes penitus perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessariò percipienda: quo in studio hominum quoque ingeniosissimorum otiosissimorumque totas ætates videmus esse contritas; quorum ego copiam magnitudinemque cognitionis atque artis non modò non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque versamur, satis est ea de moribus hominum et scire et dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim umquam orator magnus et gravis, cùm iratum adversario judicem facere vellet, hæsitavit ob eam caussam, quòd nesciret, quid esset iracundia, fervorne mentis, an [7] cupiditas puniendi doloris? Quis, cùm cæteros animorum motus aut judicibus aut populo dicendo miscere atque agitare vellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere, quique eos in

6 *cùm eo*] Cuidam docto, placuit *cùm in eo*, quod probo.

7 *cupiditas* puniendi *doloris?* i. e. ulciscendi doloris, quem aliorum injuriæ nobis fecerunt: simili modo locutus est, Cicero in orat. pro Milone, c. 13, *fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ*, punitor *doloris sui.*

judicum mentibus concitent, [8] scelus eos nefarium facere: partim, qui tolerabiliores volunt esse, et ad veritatem vitæ propiùs accedere, permediocres ac potiùs leves motus debunt esse dicunt. Orator autem omnia hæc, qua putantur in communi vitæ consuetudine mala ac molesta, et fugienda, multò majora et acerbiora verbis facit; itemque ea, quæ vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat; neque vult ita sapiens inter stultos videri, [9] uti, qui audiant, aut illum [1] ineptum et Græculum putent, aut, etiam si valde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur se esse stultos molestè ferant: sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus mentesque pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, Summum illud bonum in animone sit, an in corpore; virtute, an voluptate definiatur; an hæc inter se jungi copularique possint; an verò, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil planè cognosci et percipi possit; quarum rerum fateor magnam multiplicemque esse disciplinam, et multas, copiosas variasque rationes. Sed aliud quiddam, longè aliud, Crasse, quærimus: acuto homine nobis opus est, et natura usuque callido, qui sagaciter pervestiget, quid sui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent.

LII. Teneat oportet venas cujusque generis, ætatis, ordinis; et eorum, apud quos aliquid [2] agit, aut erit ac-

8 *scelus eos nefarium facere:*] Man. impressit *scelus eos aiunt nefarium facere:* sed vulgata lectio rectè se habet: sæpe enim, cùm vox aliqua negativa in priori sententia occurrit, subintelligitur vox affirmativa in posteriori sententia: hìc igitur, cùm præcedit *negant*, subauditur *dicunt*. Sic in iii. 14. *Nemo extulit eum verbis, sed contemsit, etc.* Sic Horat. l. i. Serm. 1.

Quî fit, Mæcenas, ut nemo, quam sibi sortem,
Seu ratio dederit, seu fors objecerit, illa
Contentus vivat; laudet diversa sequentes?

In his duobus locis citatis voces *omnis homo* subintelligi debent, vel potius ex negativâ voce vox affirmativa elicitur.

9 *uti, qui audiant*] Fortè, *ut ii, qui audiant*, etc.

1 *ineptum* ET *Græculum*] Ita legendum censeo; et ita in Tusc. Disp. i 35. *ineptum sanè negotium* ET *Græculum*, Vulgò, *aut*.

2 *agit,*] Ita MStus Cant. Vulgò, *aget;* minus concinnè cùm sequitur *erit acturus*.

turus, mentes sensusque degustet: philosophorum autem libros reservet sibi ad hujuscemodi Tusculani requiem atque otium, ne, siquando ei dicendum erit de justitia et fide, mutuetur, à Platone; qui, cùm hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: usque eo illa, quæ dicenda de justitia putabat, à vitæ consuetudine et à civitatum moribus abhorrebant. Quòd si ea probarentur in populis atque in civitatibus, quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro et amplissimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixisti? *Eripite nos ex miseriis, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri: nolite sinere non cuiquam servire, nisi vobis universis, quibus et possumus et debemus.* Omitto *miserias*, in quibus, ut illi aiunt, vir fortis esse non potest: omitto *fauces*, ex quibus te eripi vis, ne judicio iniquo exsorbeatur sanguis tuus; quod sapienti negant accidere posse: *servire*, verò non modò te, sed universum senatum, cujus tum caussam agebas, ausus es dicere? Potestne virtus, Crasse, servire, istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ et semper et sola libera est, quæque, etiam si corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum jus atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ verò addidisti, Non Modò senatum servire *posse* populo, sed etiam *debere;* quis hoc philosophus, tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis doloremque referens, probare posset? Senatum servire populo, cui populus ipse moderandi et regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset?

LIII. Itaque hæc, cùm à te divinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus et philosophiæ deditus, non modò parum commodè, sed etiam turpiter et flagitiosè dicta esse dicebat. [3] Idemque Servium Galbam,

3 *Idemque Servium Galbam, quem hominem probè commeminisse se aiebat,*] Vulgò, *probè nosse et commeminisse.* Pro *Ser.* editiones Ascens. Ven. et Mediol. et MSti Bal. Nov. Norf. habent *Servium*, de quo vide Emend. ad ii. 65. Deinde non placet ista verba *nosse et commeminisse* conjungi: qui enim dicit se aliquem *nosse*, satis innuit se illum *commeminisse*: Auctoritate igitur omnium MStorum Oxon. et Palat. itemque Norf. Mead. Harl. 2. et Cant. editionumque veterum, verba *nosse et* delevi. Sic iii. 50. *Antipater ille Sidonius, quem tu probè, Catule, meministi.*

quem hominem probè commeminisse se aiebat, pergraviter reprehendere solebat, quòd is, L. Scribonio quæstionem in eum ferenti, populi misericordiam concitasset, cùm M. Cato, Galbæ gravis atque acer inimicus, asperè apud populum Romanum et vehementer esset locutus; quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpitii Galli, propinqui sui, Q. pupillum filium ipse pæne in humeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione et memoria fletum populo moveret, et duos filios suos parvos tutelæ populi commendasset, ac se, [4] tamquam in procinctu testamentum faceret, sine libra atque tabulis populum Romanum tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque cùm et invidia et odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragœdiis liberatum ferebat; quod item apud Catonem scriptum esse video, *nisi pueris et lacrymis usus esset, pœnas eum daturum fuisse.* Hæc Rutilius valde vituperabat, et huic humilitati dicebat vel exsilium fuisse, vel mortem anteponendam. Neque verò hoc solùm dixit, sed ipse et sensit et fecit: nam, cùm esset ille vir exemplum, ut scitis, innocentiæ, cúmque illo nemo neque integrior esset in civitate neque sanctior, non modò supplex judicibus esse noluit, sed ne ornatiùs quidem aut liberiùs caussam dici suam, quàm [5] simplex ratio veritatis ferebat. Paullum huic Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. Dixit item caussam illam quadam ex parte Q. Mutius more suo, nullo apparatu, purè et dilucidè. [6] Quòd si tu tunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputatio-

4 *tamquam in procinctu*] Milites Romani pugnam commissuri, tribus pluribusve commilitonibus audientibus, heredem nominare solebant, ut, si caderent in prælio, testamento condito morerentur; hoc est *in procinctu testamentum facere.* Apud Quinct. Inst. Or. xii. 9. occurrit *in procinctu stare;* et Ovidius de ponto l. i. 8. ait.

Hæc in procinctu carmina facta puta.

i. e. sine multâ meditatione et quasi ex tempore facta.

5 *simplex* ratio *veritatis ferebat.*] Ita Victor. Asc. Lamb. Streb. Manutius et R. Steph. Vulgò *oratio.*

6 Quòd *si tunc, Crasse, dixisses,*] Omnes MSti Oxonienses, MSti Cant. et Harl. 2. editionesque Ven. Mediol. Asc. Lamb. Streb. Man. et Stephanorum exhibent, *Quod si tu tunc,* etc. Tantam igitur auctoritatem secutus, vulgatum *quid* notamque Interrogationis rejeci.

nibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse paullo ante dicebas; et, si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere, quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives supplicioque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evellisset vis orationis tuæ. Nunc talis vir amissus est, dum caussa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis civitate res ageretur: nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo Rempublicam imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo judicio [7] supplosit; credo, ne Stoicis renunciaretur.

LIV. Imitatus est homo Romanus et consularis veterem illum Socratem, qui, quum omnium sapientissimus esset, sanctissiméque vixisset, ita in judicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex aut reus, sed magister aut dominus videretur esse judicum. Quinetiam, quum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in judicio uteretur, non invitus legit, et commodè scriptam esse dixit: sed, inquit, *ut, si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles et apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi et oratoriam videri, fortem et virilem non videri.* Ergo ille quoque damnatus est, neque solùm primis sententiis, quibus tantùm statuebant judices, damnarent, an absolverent; sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant: erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, [8] quasi pœnæ æstimatio. Ex sententia, cùm judicibus

7 *supplosit;*] In affectibus concitandis solebant Oratores antiqui pedem supplodere, hoc est, terram pede percutere: illud verò in Rutilii caussa ideo non factum fuisse putavit Antonius, ne quid fieret contra morem et dogmata Stoicorum, quos secutus est Rutilius, quique negârunt motus omnino ullos in animis hominum inesse debere. Vide iii. 18.

8 *quasi* pœnæ *æstimatio.*] Lamb delet istud *pœnæ*, rectè quidem: hæc enim *æstimatio* non fuit *pœnæ*, sed *fraudis*, i. e. criminis, de quo reus damnatus esset. Sic paulo infrà legimus *quam quasi æstimationem*, etc. nullâ *pœnæ* mentione facta. Apud Romanos *æstimare litem* (de quo Cicero sæpius loquitur) significavit, computare, quantum pecuniæ is, qui in privatis judiciis caussâ cecidisset, adversario solvere deberet: cùm verò apud Athenienses reus damnaretur de publico quodam crimine, non capitali, judicibus aliquando licuit,

daretur, interrogabatur reus, quam quasi æstimationem commeruisse se maximè confiteretur: quod cùm interrogatus Socrates esset, respondit, *sese meruisse, ut amplissimis honoribus et præmiis decoraretur, et ut ei victus quotidianus in Prytaneo publicè præberetur:* qui honos apud Græcos maximus [9] haberetur. Cujus responso sic judices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent: qui quidem si absolutus esset (quod mehercule, etiamsi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem), quodam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cùm ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi propter dicendi [1] inscientiam, tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius aut verius: tantùm dico, et aliud illud esse atque hoc, et hoc sine illo summum esse posse.

LV. Nam quòd jus civile, Crasse, tam vehementer amplexus es, video quid egeris: tum, quum dicebas, videbam. Primùm Scævolæ te dedidisti, quem omnes amare meritissimò pro ejus eximia suavitate debemus; cujus artem cùm [2] indotatam esse et incomtam videres, verborum eam dote locupletasti et ornasti; deinde, quòd in ea tu plus operæ

vice pœnæ (ut vocant) corporalis, mulctam illi irrogare. Hoc Cicero vocat *quasi æstimationem.*

9 *haberetur.*] Ex conjectura cujusdam docti Cicero scripsit *habetur* vel *habebatur;* neque enim verisimile est verba *qui honos,* etc. Socratis fuisse, sed Antonii.

1 *inscientiam,*] At disertissimus Lysias orationem ille attulerat, quam commodè scriptam esse agnovit: nec Socrates ipse in Eloquentia hospes ac rudis fuit: vid. iii. 16, 32. Eam igitur artem hìc nescire dicitur, quâ, ut ad suam philosophiam parum accommodatâ, uti noluit.

2 *indotatam esse et incomtam*] Vulgata lectio duabus vocibus auctior est, sc. *indotatam esse,* atque incomitatam *et incomtam,* etc. Ubi diu doctis displicuerunt ista verba *atque incomitatam,* quæ à MSto Norf. abesse vidi. Et illis doctis assentior; quia voces *locupletasti dote* respondent voci *indotatam:* vox verò *ornasti* voci *incomtam.* Quid igitur fiet de voce *incomitatam?* annon Cicero in fine sententiæ debuerat oppositionis gratia subjicere *huic comites adjecisti,* aut tale quiddam? Adde, quòd in c. 17. et fine hujus capitis Crassus jus civile, cæterasque artes in comitatu Eloquentiæ collocavit: quibus si caret Eloquentia, ipsa propriè *incomitata* dici potest: jus civile Crassus, non nisi *tamquam ancillulam pedissequamque,* Eloquentiæ adjunxit Ex similitudine, opinor, vocum *incomitatam* et *incomtam* hic error natus est.

laborisque consumseras, cùm ejus studii tibi et hortator et magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno: sit sanè tanta, quantam tu illam esse vis: etenim sine controversia et magna est, et latè patet, et ad multos pertinet, et summo in honore semper fuit, et clarissimi cives ei studio etiam hodie præsunt. Sed vide, Crasse, ne, dum novo et alieno ornatu velis ornare juris civilis scientiam, suo quoque eam, concesso et tradito, spolies atque denudes. Nam si ita diceres, qui jurisconsultus esset, esse eum oratorem; itemque, qui esset orator, juris eundem esse consultum; præclaras duas artes constitueres, atque inter se pares et ejusdem socias dignitatis: nunc verò jurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseque plurimos; oratorem negas, nisi illam scientiam assumserit, esse posse. Ita et tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus et acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio juris in caussis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ, tanquam ancillulam pedissequamque, adjunxisti.

LVI. Quòd verò [3] impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cùm parva nescirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare auderent in caussis, cùm ea nescirent, numquamque didicissent: utriusque rei facilis est et promta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, [4] quibus verbis coëmtio fiat, nesciat, eundem ejus mulieris, quæ coëmtionem fecerit, caussam posse defendere: nec, si parvi navigii et magni eadem est in gubernando scientia, idcirco qui, [5] quibus verbis erctum cieri oporteat, nesciat, idem

3 *impudentiam*] Vide c. 38.

4 *quibus verbis coëmtio fiat,*] Coëmtio fuit formula quædam matrimonii contrahendi, quâ mulier (teste Varrone) assem unum, tamquam emendi caussâ, marito dare solebat; verbisque quibusdam solemnibus uti, quibus *coëmtionem fecerit.*

5 *quibus verbis erctum cieri*] Per voces *erctum cieri* intellige, hereditatem dividi: idemque valet phrasis, quæ sequitur, *erciscundæ familiæ,* sc. dividendæ familiæ sive hereditatis; nam *familiæ* vox omnem hereditatem, et res hereditarias complectitur, ut docet Erasmus Adag. Chil. v. Cent. 2. Prov. 16.

erciscundæ familiæ caussam agere non possit. Nam quòd maximas centumvirales caussas in jure positas protulisti; quæ tandem earum caussa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissimè potuerit dici? quibus quidem in caussis omnibus, sicut in ipsa M' Curii, quæ abs te nuper est dicta, et in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his caussis juris scientia, cùm hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset, non suo artificio, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia sustentatus. Equidem hoc sæpe audivi, cùm ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Servius Galba assectaretur, quòd Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi caussa quendam rusticanum: qui cùm Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo verum magis, quàm ad suam rem accommodatum abstulisset; ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quæsivitque, qua de re ad Crassum retulisset: ex quo ut audivit, commodumque ut vidit hominem, Suspenso, inquit, animo et occupato Crassum tibi respondisse video: deinde ipsum Crassum manu prehendit, et, Heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset, nec dubium esse posse. Galba autem alludens variè et copiosè multas similitudines afferre, multaque pro æquitate contra jus dicere: atque illum, cùm disserendo par esse non posset (quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo), ad auctores confugisse, et id, quod ipse diceret, et in P. Mutii fratris sui libris, et in Sex. Ælii commentariis scriptum protulisse; ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem et prope veram videri.

LVII. Attamen quæ caussæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in judicium vocari non solent. Nam quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quàm ei filius natus est, hereditatem petit? nemo: quia constat agnascendo rumpi testamentum: ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt: Libet

igitur impune oratori omnem hanc partem [6] juris incontroversiis ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, [7] non est difficile oratori, ejus partis, quamcumque defendet, auctorem aliquem invenire; à quo cùm amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis viribusque torquebit: [8] nisi verò (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævolæ) tu libellis aut præceptis soceri tui caussam M' Curii defendisti. Nonne arripuisti patrocinium æquitatis, et defensionem testamentorum ac voluntatis mortuorum? ac meâ quidem sententiâ (frequens enim te audivi, atque affui) multo majorem partem sententiarum sale tuo, et lepore, et politissimis facetiis pellexisti, cùm et illud nimium acumen illuderes, et admirarere ingenium Scævolæ, qui excogitasset, Nasci prius oportere, quàm emori: cúmque multa colligeres et ex legibus, et ex senatusconsultis, et ex vita ac sermone communi non modò acutè, sed etiam ridiculè ac facetè; ubi si verba, non rem sequeremur, confici nil posset. Itaque hilaritatis plenum judicium ac lætitæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia summa festivitate et venustate conjuncta profuit. Ipsa ille Mutius paterni juris defensor, et quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa caussa, cùm contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuis-

6 *juris* in controversiis] Lambinus legit *juris incontroversi* eumque omnes deinde editiones secutæ sunt: sed libens eam lectionem revoco, quæ in omnibus MStis et vet. cod. invenitur. Sensus est: *Oratori licet impune* et sine damno *in controversiis*, i. e. caussis *ignorare omnem hanc partem juris*, sc. de quâ *dubium esse non possit*, et in quâ *judicia sunt*.

7 *non* est *difficile oratori*,] Turbat loci sensum vulgata vox *esse*, cùm nihil est caussæ, cur sit Modi Infinitivi: Præcesserat, *Licet igitur impune Oratori ignorare*: hîc sequitur *non* esse *difficile*. Ad fidem igitur MStorum Cant. Norf. Bod. Wag. Bal. Nov. Mead. Harl. 2. et Mag. necnon Lambini et Manutii lego, *non* est *difficile*, etc.

8 *nisi verò*, etc.] Hanc sententiam et sequentem ferè omnes Editores copularunt, quas ego puncto plenissimo dissociavi. Sensus hujus sententia hic videtur. Torquebit, inquam, eas oratoris lacertis et viribus, nisi tu defendisti Curii caussam jure civili à tui soceri præceptis depromto; quod tu non fecisti, et idcirco sola oratoris facultate usus es: Sequitur enim paulo infra, *in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo.*

set imperitis occultius? nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimùm valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cùm in ejusmodi caussis aliàs scriptum, aliàs æquitatem defendere docentur. Et, credo, in illa militis caussa, si tu aut heredem aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim et oratoriam facultatem contulisses: tu verò vel, si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo judicio positum videretur: vel, si caussam ageres militis, patrem ejus, ut soles, dicendo à mortuis excitasses; statuisses ante oculos; complexus esset filium, flensque eum centumviris commendasset; lapides mehercule omnes flere ac lamentari coegisset, ut totum illud, *uti lingua nuncupasset*, non induodecim tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in [9] magistri carmine scriptum videretur.

LVIII. Nam quòd [1] inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primùm facillimam non ediscant; ([2] quæ quàm sit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, siquis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram); deinde, quòd sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, et ea se carere patiuntur, nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quàm Manilianas venalium vendendorum leges ediscere. Tum autem, quòd amore patriæ censes

9 *magistri carmine*] *Magister* à Romanis dicebatur is, qui bona sub hasta vendidit, qui præfuit auctioni, et, quanti quæque res venire debuerit, ipse suo arbitratu statuit. Hinc Quinctil. vi. 3. memorat Ciceronem de Pletorii matre dixisse, eam, *dum vixisset, ludum: postquam mortua esset, magistros habuisse;* sc. post mortem ejus bona vænisse. *Carmen* verò fuit solemnis quædam verborum formula, qua hi magistri uti solebant in rebus ita vendendis. Videtur Cicero hìc, latenter tamen, arguere illos injustitiæ.

1 *inertiam*] Vide quæ Crassus dixerat in c. 41.

2 *quæ quàm sit facilis*, etc.] Hæc verba usque ad *tum esse illam artem futuram* in Parenthesi inclusi: Sic verba *deinde*, *quòd sit plena delectationis* respondebunt prioribus *primùm facilimam non ediscant.*

hos nostrorum majorum inventa nosse debere, non vides veteres leges [3] aut ipsa sua vetustate consenuisse, aut novis legibus esse sublatas? Quòd verò viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus et præmia proposita sint virtutibus, et supplicia vitiis; equidem putabam virtutem hominibus (si modò tradi ratione possit) instituendo et persuadendo, non minis et vi ac metu tradi: nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris quám sit bellum cavere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla juris scientia tamen caussis satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, Neque me umquam jus civile didicisse, neque tamen in iis caussis, quas in jure possem defendere, umquam istam scientiam desiderasse: aliud est enim esse artificem cujusdem generis atque artis, aliud in communi vita et vulgari hominum consuetudine nec hebetem nec rudem. Cui nostrûm non licet fundos nostros obire, aut res rusticas, vel fructus caussa vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore anni, aut quomodo ea fiant omnino, nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? [4] an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ego non iidem in jure civili, præsertim cùm in caussis et in negotiis et in foro conteramur, satis instructi esse possumus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini atque advenæ esse videamur? Ac si jam sit caussa aliqua ad nos delata obscurior, difficile, credo, sit cum hoc Scævola communicare; quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos et exquisita deferunt. An verò, si

3 *aut ipsa sua vetustate consenuisse,*] Hæc est lectio MStorum Norf. Nov. Mag. Bod. Cant. Wag. Mead. Harl. 2. et Bal. necnon editionum Ven. et Mediol. Vulgatum *ipsas* videtur aliquid, quod ei postea respondeat, postulare.

4 *an hac communi,* etc.] Particula *an* in Interrogatione idem valet c *an non:* ut de Off. i. 15. *An imitari agros fertiles* (sc. debemus), *qui multo plus afferunt, quàm acceperunt?* de Senect. c. 7. *an in omnibus iis studiorum agitatio vitæ æqualis fuit?* in utroque enim loco *non* subintelligitur. Simile est istud Terentii in Andr. Act. v. sc. 2. ver. 8. *Etiam tu hac respondes?* ad quem locum vide Notam Donati.

de re ipsa, si de finibus, cùm in rem præsentem non venimus, si de tabulis [5]et perscriptionibus controversia est, contortas res et sæpe difficiles necessariò perdiscimus? si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur, ne ea, si ab adolescentia juri civili minùs studuerimus, non queamus cognoscere?

LIX. Nihilne igitur prodest oratori juris civilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa et magna et difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, ut ejus industriam in plura studia distrahere nolim. Quis neget opus esse oratori, in hoc oratorio motu statuque, Roscii gestum et venustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quàm vox? tamen me auctore nemo dicendi studiosus, [6]Græcorum more et tragœdorum, voci serviet, qui et annos complures sedentes declamitant, et quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes sensim excitant, eandemque, cùm egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad gravissimum sonum recipiunt, et quasi quodam modo colligunt. Hoc nos si facere velimus, ante condemnentur ii, quorum caussas receperimus, quàm toties, [7]quoties perscribitur, Pæanem aut

5 *et* perscriptionibus *controversia est,*] Vulgò *præscriptionibus*, qua voce significantur Senatusconsulta, in quibus Senatorum nomina præscribebantur: sed vox istius significationis huic loco minimè convenit. Veram lectionem *perscriptionibus* protulit Lambinus, secutus auctoritatem duorum MStorum, quibus consentiunt MSti Bod. Nov. Wag. Norf. Cant. Mead. et editio Veneta. Nomen *perscriptionis* (inquit Lambinus) locum habet in nominibus, tabulis, et rationibus. Ep. ad Att. iv. ultima; *Hæc pactio, non verbis, sed nominibus et* perscriptionibus, *multorum tabulis cùm esse facta diceretur, à Memmio prolata est*, etc. Or. pro Roscio Cōmœdo, c. I. *Nam quemadmodum turpe est scribere, quod non debeatur: sic improbum est non referre, quod debeas: æquè enim tabulæ condemnantur ejus, qui non retulit; et ejus, qui falsum perscripsit*, Vides, lector, *perscribere* idem significare, ac in tabulis accepti et expensi scriptione res notare; earum verò notationes, *prescriptionis* dicebantur.

6 *Græcorum more* et *tragœdorum, voci serviet,*] Bene Lamb. auctoritate trium MStorum delet istud *et*: sed, sive retineatur, sive ejiciatur, post vocem *Tragœdorum* comma ponendum est.

7 *quoties perscribitur*, etc.] Manutius, Strebæus, et Lambinus, ediderunt *præscribitur*; quæ vox magis ad id, quod Cicero voluit

[8] Munionem citarimus. Quòd si in gestu, qui multùm oratorem adjuvat, et in voce, quæ una maximè eloquentiam vel commendat vel sustinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in utroque assequi possumus, quantum in hac acie quotidiani muneris spatii nobis datur: quanto minùs est ad juris civilis perdiscendi occupationem descendendum? quod et summatim percipi sine doctrina potest, et hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quòd vox et gestus subitò sumi, et aliunde arripi non potest; juris utilitas ad quamque caussam, quamvis repente, vel à peritis vel de libris depromi potest. Itaque illi disertissimi homines ministros habent in caussis juris peritos, [9] cùm ipsi sint peritissimi, et qui, ut abs te paulo ante dictum est pragmatici vocantur. In quo nostri omninò meliùs multo, quòd clarissimorum hominum auctoritate leges et jura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem

dicere, videtur accommodata; *præscribitur* enim est præcipitur, præceptis traditur.

8 *Munionem*] Nonnullis placuit vox *Nomionem*, Turnebo verò *Minuritionem*: MSti fere habent *Munionem*. Sed de nomine parum solliciti esse debemus. Hoc constat, tum *Pæanem*, tum *Munionem* fuisse Cantica, vel quædam cantionis genera, quibus usi sunt Græci, ut eorum ope vocem suam ab acutissimo sono usque ad gravissimum reciperent. Hoc qui effecerunt, dicuntur à Cicerone *citare Pæanem aut Munionem*: unde videtur hæc vox *citare* fuisse propria Musicorum. Verisimile est igitur doctissimum R. Bentleium humani aliquid passum esse, cùm pro *citaret* reposuerit *iteraret* in Horatii i. Serm. 3. 7. ubi dicitur,—*citaret* Io Bacche, *modò summâ voce, modò hæc, resonat quæ chordis quatuor ima.* Ubi notandum est, illum, qui *citaret Io Bacche*, dici fecisse id, quod hîc dicitur de *citantibus Pæanem aut Munionem*, nempe ab acutissimo sive summo sono ad gravissimum sive imum descendisse.

9 *cùm ipsi sint* peritissimi *et qui, ut abs te paulo ante dictum est*, pragmatici *vocantur.*] Pro *peritissimi* legit Lambinus *imperitissimi*: quod sensus postulat; nunquam enim efficies, Lector, ut vox *peritissimi* cum reliqua sententia cohæreat. Non potest referri ad *ministros*, quia illos ante Antonius vocarat *juris peritos*: non ad Substantivum *homines*; eos enim *homines disertissimos* postea dicit ignaros fuisse juris civilis. Deinde sequitur, *et qui, ut abs te paulo ante dictum est*, pragmatici *vocantur*. Paulo ante, id est, c. 45. ubi dicit Crassus *ii, qui apud illos* πραγματικοὶ *vocantur*: video Manutium in utroque loco Græca voce usum esse. Tota igitur sententia sic legenda est. *Itaque illi disertissimi homines ministros habent in caussis juris peritos (cùm ipsi sint* imperitissimi) *et qui, ut abs te paulo ande dictum est,* πραγματικοὶ *vocantur.*

ipsum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem dare.

LX. Nam quòd [1] dicis senectutem à solitudine vindicari juris civilis scientia; fortasse etiam pecuniæ magnitudine: sed nos non, quid nobis utile, verùm quid oratori necessarium sit, quærimus. Quamquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere, *se, quò plus sibi ætatis accederet, eò tardiores tibicinis modos et cantus remissiores esse facturum*: quòd si ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione et pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat, quanto faciliùs nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim hoc te, Crasse, fallit, quàm multa sint, et quàm varia genera dicendi, [2] et quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui jamdiu multo dicis remissiùs et leniùs, quàm solebas; neque minùs hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quàm illa summa vis et contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus et Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore, numquam, ut Servius Galba, lateribus aut clamore contenderent. Quòd si jam hoc facere non poteris aut noles, vereris, ne tua domus, talis et viri et civis, si à litigiosis hominibus non colatur, à cæteris deseratur? Equidem tantùm absum ab ista sententia, ut non modò non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed tamquam portum aliquem expectem, istam, quam tu times, solitudinem; subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium. Reliqua vero, etiamsi adjuvant, historiam dico, et prudentiam juris publici, et [3] antiquitatis iter, et exemplorum copiam, siquando opus erit, à viro optimo et istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minùs (id quod modò hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio atque humanitate ver-

1 *dicis senectutem*] Vide c. 45.

2 *et quod haud sciam,*] Vel, legendum est cum Lambino *quod haud sciam*, deleto *et*; vel, id quod magis placet, *atque haud sciam.*

3 *antiquitatis iter,*] i. e. cursum sive continuatum ordinem eorum omnium, quæ præterita sunt: nec aliud sonat istud Ciceronis in Epist. ad Att. lib. iv. 2. *ut interrumpat iter amoris nostri et officii mei.*

sentur: sed meherculè non ita multum spatii mihi videtur, si modò ea facere et persequi volent, quæ à te, Crasse, præcepta sunt; qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere visus es huic ætati; sed tamen ad id, quod cupiunt adipiscendum prope necessarias. Nam et subitæ ad propositas caussas exercitationes, et accuratæ et meditatæ commentationes, ac stilus ille tuus, quem tu verè dixisti, *perfectorum dicendi esse ac magistrum*, mihi sudoris est et illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, et de alieno scripto subita, vel laudandi vel vituperandi vel comprobandi vel refellendi caussâ, disputatio, non mediocris contentionis est vel ad memoriam vel ad imitandum.

LXI. Illud verò fuit horribile, quod mehercule vereor, ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quàm ad cohortandum: voluisti enim in suo genere unumquemque nostrùm quasi [4] quendam esse Roscium; dixistique, non tam ea, quæ recta essent, probari, quàm, quæ prava sunt, [5] fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiosè in nobis, quàm in histrionibus spectari puto. Itaque nos raucos sæpe attentissimè audiri video; tenet enim res ipsa atque caussa: at Æsopum, si paulum irrauserit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, simulatque imminuitur aliquid de voluptate: in eloquentia autem multa sunt, quæ teneant, quæ si omnia summa non sunt, et pleraque tamen magna sunt, necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri. Ergo, ut ad primum illud revertar, sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodatè ad persuadendum possit dicere. Is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari ac forensi; remotisque cæteris studiis, [6] quamvis ea, sint ampla atque præclara, in hoc unò

4 *quendam esse Roscium ;*] Vide c. 28.

5 *fastidiis adhærescere :*] Cl. J. Clericus censuit legendum esse, *fastidia iis adhærescere ;* sed vulgata, opinor, lectio satis se commendat: Cicero enim hîc per verba *fastidiis adhærescere* significat *minimè probari*, vel, *fastidiosè spectari*. Eodem modo in iii. 10. *ad alicujus studium adhærescere* significat *ab eo probari*. Ea. *quæ prava sunt*, non solum fastidiosè, sed etiam diu fastidosè, spectantur: hæc videtur vis esse vocis *adhærescere:* nam (ut dicitur in c. 27.) *cujus in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certè diuturna valet opinio tarditatis.*

6 *quamvis ea* sint *ampla*] Sic MSti Cant. Norf. Nov. Mag. Bod.

opere, ut ita dicam noctes et dies urgeatur; imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse tantusque labor dicitur, ut primùm impedimenta naturæ diligentia industriaque superaret; cúmque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planiùs eo locutus putaretur; deinde, cùm spiritus ejus esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est assecutus, ut una continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis et remissiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum est,) conjectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat; [7] neque is consistens in loco, sed inambulans, atque adscensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium et ad laborem incitandos juvenes vehementer assentior: cætera, quæ collegisti ex variis et diversis studiis et artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere sejuncta esse arbitror.

LXII. Hæc cùm Antonius dixisset, sanè dubitare visus est Sulpitius et Cotta, utrius oratio propiùs ad veritatem videretur accedere. Tum Crassus, Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis; atque haud scio, an aliter sentias, et utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo umquam præstitit: cujus quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed jam in philosophorum consuetudine versatur, maximéque eorum, qui de omni re proposita in utramque partem solent copiosissimè dicere. Verùm ego non solùm arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subselliis, neque quidquam amplius afferret, quàm quod caussarum necessitas postularet; sed majus quiddam videbam, cùm censebam oratorem, præsertim in nostra Republica, nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus

Bal. Mead. et Harl. 2. itemque edit. Ven. Mediol. Lamb. et Manutii: Vulgò *sunt*.

7 *neque is consistens*] Manutius et Lambinus legunt, *neque id consistens*, etc.

circumdedisti, hoc faciliùs nobis exponenes ea, quæ abs te [8] de officiis præceptisque oratoris quæsita sunt: sed, opinor, secundùm hunc diem; satis enim multa à nobis hodie dicta sunt. Nunc et Scævola, quoniam in [9] Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat; et nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sanè, inquit vellem non constituissem, in Tusculanum me hodie venturum esse Lælio: libenter audirem Antonium: et, cùm exsurgeret simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit quòd jus nostrum civile pervellit, quàm jucundus, quòd se id nescire confessus est.

8 *de officiis præceptisque* oratoris] Fortè *oratoriis*: sic enim Cicero ad hos de Oratore dialogos respiciens loquitur in Topic c. 25. *Harum caussarum propria argumenta, ex iis sumta locis, quos exposuimus, in* præceptis oratoriis *explicata sunt.* Et in Invent. i. 10. *antequam de* præceptis oratoriis *dicamus*: nec aliter Quinct. Inst. Or. xii. 3. *Veluti despexissent* oratoria præcepta. Vereor, ut sit Ciceronianum dicere, *præcepta oratoris*, cùm ea præcepta intelligantur, non quæ Orator dat (Rhetoris est enim ea dare), sed quibus utitur. Interim dissimulandum non est, Ciceronem in Acad. Quæst. i. 2. hæc dicere, *Nos autem* præceptis *Dialecticorum et* Oratorum *etiam sic parentes, ut legibus*, etc. Sed et hîc pro *Oratorum* videtur legendum esse *Rhetorum*: cùm duæ hæ voces in MStis sæpius confundantur.

9 *Tusculanum*] Intelligit eam partem agri Tusculani, in qua Scævola villam habuit; in eodem etiam agro suas villas habuerunt Catulus et Cæsar. Vide ii. 3.

M. TULLII CICERONIS

DE

ORATORE

AD

Q. FRATREM

DIALOGUS, SEU LIBER II.

I. MAGNA, nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem atque ignarum fuisse: erantque multi, qui, [1] quamquam non ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quo faciliùs nos incensos studio discendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, et stultum in nobis erudiendis patris nostri, optimi ac prudentissimi viri, studium videretur. Quos tum (ut pueri) refutare domesticis testibus, patre, et C. Aculeone propinquo nostro, et L. Cicerone patruo, solebamus; quòd de Crasso pater, et Aculeo (quocum erat nostra matertera,) quem Crassus dilexit ex omnibus plurimùm, et patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus unà decesserat, multa nobis de ejus studio doctrinaque sæpe narravit: cumqúe nos cum

NOTÆ ET EMENDATIONES AD LIBRUM SECUNDUM.

1 *quamquam* non *ita se rem habere*] Particulam negativam *non* libenter in textum recepi, secutus auctoritatem unius MS. Mem. necnon editionum Manutii, Venetæ, Rawl. aliarumque veterum. Lambinus etiam hanc vocem è suis MStis protulit. Nec minùs sensus loci, quam editorum consensus me movebat. Gruterus istud *non* summo cum dedecore ejecit: malim tamen mentem Ciceronis, quam vel doctissimi Gruteri errores sequi.

consobrinis nostris, Aculeonis filiis, et ea disceremus, quæ Crasso placerent, et ab iis doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus ([2] cum essemus ejusmodi, quòd vel pueri sentire poteramus,) illum et Græcè sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, et doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in fermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil in auditum videretur. De Antonio verò, quamquam sæpe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset; tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsivi. Non erit profectò tibi, quod scribo, hoc novum: nam jam tum ex me audiebas, mihi illum ex multis variisque sermonibus nullius rei, *quæ* quidem esset in iis artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem aut ignarum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quàm illa despicere, et nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre: Antonius autem [3] probabiliorem hoc

2 *cùm essemus ejusmodi, quòd vel pueri*] Doctis quibusdam suspecta fuit hæc locutio: quapropter Gulielmius censuit legendum esse, *intelleximus (cùm essemus* ejus domi) *quòd vel pueri*, etc. Lambinus verò verba *cùm essemus ejusmodi, quòd vel pueri sentire poteramus* delenda esse voluit. Sed vulgata lectio defendi potest; *Ejusmodi*, i. e. tantis ingeniis præditi. Noster in Or pro lege Manil. c. 2. dicit, *Genus belli est* ejusmodi, quòd *maximè vestros animos excitare debet*: Scilicet in utroque loco vox *quòd* idem valet ac *ut*: Sic in Ter. Adelph. iii. 2. 1. *Nunc illud est*, quòd, *si omnes omnia sua consilia conferant,—nihil auxilii afferant.* Et in Colum. de re rust. vii. 5. *Sic quidem*, quòd *nec medicamentorum nec ferri remedia patitur grex*: Et (ne pluribus exemplis utar) Ovid. de Trist. v. 1. 16.

Præmoneo, numquam scripta quòd *ista legant.*

3 *probabiliorem* hoc *populo*] Ut se habet vulgata lectio, vox *hoc*, eodem sensu, quo *eò*, ponitur adverbialiter: sed utræque semper ferè comparativis præponuntur, ut sæpe apud Ciceronem habes *hoc facilius, hoc magis, hoc inferiores*, etc. Adde etiam, quòd *hoc* semper habet vel præcedentem, vel sequentem particulam *quòd*, vel *quia*. Sed in hoc loco vox *hoc* postponitur comparativo, et non aliam habet particulam, quàm *si*, insequentem. Facili igitur mutatione locum sic licet restituere; *Antonius autem probabiliorem* huic *populo orationem fore censebat suam, si*, etc. *Huic populo*, i. e. populo Romano: nota hæc est et vulgata Ciceronis locutio: sic i. 51.

populo orationem fore consebat suam, ei omnino didicisse numquam putaretur: atque ita se uterque graviorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus: illud autem est hujus institutæ scriptionis ac temporis, neminem eloquentia non modò sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere umquam et præstare potuisse.

II. Etenim cæteræ fere artes se ipsæ per se tuentur singulæ; 4 bene dicere autem, quod est scienter et peritè et ornatè dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septum teneatur. Omnia, quæcumque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem et in nostra civitate, et in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos et ingeniis et magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor; talem verò exsistere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso et Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ 5 ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis; vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum planè indoctum fuisse; vel ut ea, quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi complectique potuissem; vel mehercule etiam, ut laudem eorum jam prope senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum atque à silentio vindicarem. Nam, si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minùs hoc fortasse mihi esse putasem la-

qui in hoc populo *foroque versamur*. Omnem autem dubitationem, opinor, eximet ii. 36. ubi suæ dissimulationis rationem reddens Antonius dicit: *semper ego existimavi jucundiorem et* probabiliorem huic populo *oratorem fore, qui*, etc. Vox *huic* in MStis scribitur *huc*, litera tamen *c* supra lineam levata.

4 Vulgò, *bene dicere—cujus terminis* septa *teneatur*.] Lambinus legit *septum*: quod verissimum puto. *Dicere* enim est modus infinitivus substantive acceptus, et neutrius generis. Imò *quod* neutrius est generis; vox igitur *septa* seminini ferri non potest.

5 ad *tantam*] Ita edit. Ven. et Mediolana, non *in*, quam præpositionem huic loco parum convenire Lambinus vidit.

borandum: sed, cùm alter non multum (quòd quidem exstaret), et id ipsum adolescens; alter nihil admodum scripti reliquisset; deberi hoc à me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cùm etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem. Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non de Servii Galbæ aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, siquid velim, [6] nullius memoria jam me refellente: sed edo hæc iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt; ut duos summos viros iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum et præsentium memoria teste commendemus.

III. Nec verò te, carissime frater atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor ut erudiam: (quid enim tua potest oratione aut subtilius aut ornatius esse)? sed quoniam [7] sive judicio, ut soles dicere; sive, ut ille pater eloquentiæ de se Isocrates scripsit ipse, pudore à dicendo et timiditate ingenua quadam refugisti; sive, ut ipse jocari soles, unum putâsti satis esse non modò in una familia rhetorem, sed pæne in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod meritò propter eorum, qui de dicendi ratione disputârunt, jejunitatem bonarum artium possit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi et Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillimè poteris judicare, qui prudentiam rationemque dicendi per te ipsum; usum autem per nos percipere voluisti. Sed, quo citiùs hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem disputationemque veniamus. Postero igitur die quàm illa erant acta, hora fere secunda, cùm etiam tum in lecto Crassus esset, et

6 *nullius memoria jam me refellente:*] Ita MSti Cant. Norf. Nov. Harl. 2. Wag. Bal. et Bod. uti editiones Venet. et Mediol. cùm vulgo deest vox *me*. Hac igitur auctoritate vocem *me* recepi, quia casus Accusativus ad explendam sententiam necessarius videtur.

7 *sive judicio, ut* soles *dicere;*] Fortè legendum est *soleo*, ut hoc sit ratio, quam Cicero ipse afferat, cur frater ejus à dicendo refugerit: jocularis ratio, quam Quintus ipse afferre solebat, posteà sequitur, *sive, ut ipse jocari soles, unum putâsti satis esse*, etc.

apud eum Sulpitius sederet: Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eo Q. Catulus senex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Crassus surrexit, omnesque admirati majorem aliquam esse caussam eorum adventus suspicati sunt. Qui cùm inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissimè consalutâssent, Quid vos tandem? Crassus, num quidnam, inquit, novi? Nihil sanè, inquit Catulus; etenim vides esse ludos: sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes: Cùm ad me in Tusculanum, inquit, heri vesperi venisset Cæsar de Tusculano suo, dixit mihi à se Scævolam hinc euntem esse conventum, ex quo mira quædam se audisse dicebat, te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, et, tamquam in schola, prope ad Græcorum consuetudinem disputâsse. [8] Ita me frater exoravit, ne ipsum quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule [9] verentem, ne molesti vobis interveniremus, ut huc secum venirem: Scævolam enim ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidiùs factum existimas, Cæsari attribues; si familiariùs, utrique nostrûm: nos quidem, nisi fortè molesti intervenimus, venisse delectat.

IV. Tum Crassus, equidem, quæcumque caussa vos hoc attulisset, lætarer, cùm apud me viderem homines mihi carissimos et amicissimos; sed tamen (verè dicam) quævis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis. Ego enim (ut, quemadmodum sentio, loquar) numquam mihi minùs, quàm hesterno die, placui: magis adeo id facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit; qui, dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus; fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem.

8 *Ita me frater exoravit, nè ipsum quidem à studio,* etc.] Ita legendum censeo auctoritate MSti Harl. 1. cui quàm proximè accedunt cæteri mei optimæ notæ MSti iique Palatini, quos excussit Gruterus. Vulgata lectio, *ita frater exoravit meipsum, non quidem à studio,* etc. minùs elegans est, minúsque digna Ciceronis calamo.

9 *verentem, ne*] Vulgò *verentem* tamen, *ne*: sed, cùm vox *tamen* otiosa hîc, seu potiùs molesta est, eam rejeci ad fidem MStorum Cant. Mead. et Harl. 1. itemque editionum Rawl. Ven. Mediol. aliarumque veterum: ex finali syllaba vocis *verentem*, et voce *ne* illud *tamen* ortum esse suspicor.

Sed hoc tamen cecidit mihi peropportunè, quòd, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis. Tum Cæsar, Equidem inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minùs contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpitius, familiaris meus, aut Cotta plus, quàm ego, [1] apud te valere videatur; et te exorabo profectò, ut mihi quoque et Catulo tuæ suavitatis aliquid impertias: sin tibi id minùs libebit, non te urgebo; neque committam, ut, dum vereare, [2] ne tu sis ineptus, me esse judices.—Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis hujus verbi vim vel maximam semper putavi: quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quòd *non* sit *aptus*: idque in sermonis nostri consuetudine perlatè patet. Nam, qui aut tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus aut multus est [3] is *ineptus* dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio: itaque, quòd vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt: ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit major, quàm, ut illi solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis aut non necessariis argutissimè disputare. Hoc nos ab istis adolescentibus facere inviti et recusantes heri coacti sumus.

1 *apud te valere videatur;*] Cum particula ista *aut* disjungat Cottam et Sulpitium, legendum esse censeo *videatur*, quod MSti Cant. et Wag. exhibent, et MS. Bod. à prima manu olim exhibuerat. Vulgò *videantur*.

2 *ne tu sis ineptus,*] Ita MSti Cant. Norf. et Harl. 2. cum Victoriana et aliis vet editionibus: Vulgò *tu ne sis ineptus*, ordine mutato.

3 Vulgò, *is ineptus esse dicitur.*] Fallit hîc incautos levis, sed notandus tamen, error: antea dixerat Crassus, *quem enim nos ineptum vocamus*: et paulo post idem dicit, *quomodo Græci ineptum appellant*: nunc verò hoc idem dicere vult, et enumeratione specierum nobis significare, quis ineptus nominetur. Delevi igitur Infinitivum *esse*, auctoritate Asc. et Manutii, necnon MStorum Cant. Norf. Harl. 2. Wag. Bod. et Mag.

V. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari et magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra Republica volumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt; nec tamen in otio sermones hujusmodi disputationesque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi ambulamus, et [4] palæstra, et tot locis sessiones [5] gymnasiorum et Græcarum disputationum memoriam quodammodo commovent [6] aut inopportunum tempus in tanto otio, quod et rarò datur, et nunc peroptatò nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis [7] vitam nullam esse ducamus? Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primùm palæstram et sedes et porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos exercitationis et delectationis caussa, non disputationis invenisse arbitror: nam et seculis multis

4 *palæstra,*] Videtur Crassi *palæstra* fuisse spatium vacuum et sub dio, in medio porticuum undique extructarum: quasi Itali hodie vocant *piazza*. Apud Vitruvium vero v. 11, hac voce significatur totum ædificium, quo et Porticus et Sedes, et alia continentur.

5 *gymnasiorum et Græcarum*, etc.] Cùm *gymnasia* illa tam *Græca* fuerint, quàm *disputationes*, Lambinus censuit legendum esse *gymnasiorum Græcorum et disputationum*, quod habet etiam et MStus Nov. Sed emendatione non opus est; quia et alibi videmus Adjectivum, quod ad duplex Substantivum refertur, apponi posteriori; ut in c. 2. *multos et ingeniis et magna laude dicendi*, pro *magnis ingeniis et laude*, etc. Vide etiam i. 57. *ad tuam vim et oratoriam facultatem.*

6 Vulgò, *aut* importunum *tempus*] Malim legere, *aut importunum*, ut conjecit Lambinus, et MSti Mag. Bal. Mead. Wag. Norf. Nov. exhibent.

7 *vitam* nullam *esse ducamus?*] Huncordinem verborum servant MSti Harl. 1. Cav. Nov. Gonv. et tres vetustissimæ editiones: Nec aliter Cicero solet loqui: de Amicit. c. 23. *sine amicitia vitam esse* nullam *sentiunt:* de Off. ii. 4. *sine quibus vita omnino* nulla *esse potuisset.* Per verba, *ut sine his studiis vitam nullam esse ducamus*, intellige, ut arbitremur nos non posse suaviter et jucundè vitam agere sine Eloquentiæ cognitione; ita enim in sequ. cap. Crassus vocem *nullam* intelligit; *Vos eos esse, qui vitam* insuavim *sine his studiis putaretis.* Eodem modo locutus est Plato l. i. de Rep. ubi querelas senum memorat, quibus perierant omnes voluptates adolescentiæ: Τότε μὲν εὖ ζῶντες· νῦν δὲ οὐδὲ ζῶντες· *tunc quidem bene viventes nunc verò ne viventes quidem.* Quem Platonis locum Cicero in Senect. c. 3. sic imitatus est: *Quòd voluptatibus carerent, sine quibus* vitam nullam *putabant.*

ante gymnasia inventa sunt, quàm in his philosophi garrire cœperunt; et hoc ipso tempore, cùm omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quàm philosophum malunt; qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus et gravissimis disputantem philosophum omnes unctionis caussa relinquunt: ita levissimam delectationem gravissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quòd dicis esse, assentior: verùm otii fructus est non contentio animi, sed relaxatio.

VI. Sæpe ex socero meo audivi, cùm is diceret, socerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cùm rus ex urbe, tamquam è vinculis, evolavissent. Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scævola, conchas eos et [8] umbilicos ad Caietam et ad Laurentem legere consuesse, et ad omnem animi remissionem ludumque descendere. [9] Sic enim se res habet, ut quemadmodum volucres videmus procreationis atque utilitatis suæ caussa fingere et construere nidos; easdem autem, cùm aliquid effecerint, levandi laboris sui caussa passim ac liberè solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis atque urbano opere defessi gestiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura atque labore. Itaque illud, quod ego in caussa Curiana Scævolæ dixi, non dixi secus ac sentiebam. Nam, *si*, inquam *Scævola, nullum erit testamentum, rectè factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium testamenta tu scribes unus: quid igitur?* inquam; *quando ages negotium pub-*

8 *umbilicos*] i. e. lapillos umbilicorum instar habentes: quod Noster hîc vocat *conchas et umbilicos*, Val. Maximus lib. i. c. 8. vocat *conchulas et calculos*.

9 *Sic enim se res habet; ut, quemadmodum*, etc.] Lambinus delevit vocem *ut*: sed suam emendationem nullis argumentis confirmavit. Hoc verò, opinor secutus est. Vidit nempe verba sequentia *gestiunt* et *cupiunt* esse modi Indicativa, quamvis post *ut* Subjunctivum scribi oporteret: Sic. in ii. 67. *Sic profectò res se habet, nullum* ut sit *tempus* iii. 23. *Res quidem se sic habet*, ut, *nisi quod quisque citò potuerit, numquam omnino* possit *perdiscere*. Epist. ad Quintum Fratrem i. 1. *Quæ persæpe viris sapientissimis acciderunt*, ut, *quemadmodum gubernatores optimi vim tempestatis; sic illi fortunæ impetum superare non* possent. In his tribus locis citatis Subjunctivus modus sequitur *ut*: aut igitur particula *ut* ejicienda est, aut in fine sententiæ, necesse est, ut legamus *gestiunt* et *cupiunt*.

licum quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi, *mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit*: in qua permaneo, Catule, sententia; meque, cùm huc veni, hoc ipsum nihil agere et planè cessare delectat. Nam, quod addidisti tertium, vos eos esse, qui vitam insuavem sine his studiis putaretis, id me non modò non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam, ut C. Lucilius, homo doctus et perurbanus, dicere solebat, *ea, quæ scriberet,* [1] *neque se ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quòd alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse,* [2] *quàm ipse*: de quo etiam scripsit, *Persium non curo legere* (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus;) [3] *Lælium Decimum volo* (quem cognovimus virum bonum et non illiteratum, sed nihil ad Persium:) sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minùs apud vos: malo enim non intelligi orationem meam, quàm reprehendi.

1 Vulgò, *neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle;*] Sic se habet lectio vulgata: sed cùm deest vox *se* ante verbum *velle*, auctoritate quinque MStorum Oxon. Mead. et Cant. et editionum Ven. Mediol Car. Stephani, et Lambini sic refinxi sententiam, *neque* se *ab indoctissimis*, &c.

2 Vulgò, *quàm ipse* de se: *quo etiam scripsit*, etc.] Hunc locum corruptum esse facilè omnes agnoscent. Quid enim est, aliquid *de se intelligere?* Quid vult, *quo etiam scripsit?* neutrum quidem ferri potest. Unicè vera lectio hæret in quatuor MStis Oxon. in MStis Cant. Wag. Mead. Harl. duobus, Gonv. Pith. Mem. Pal. pr. editionibusque primis; *alteri plus fortasse, quam ipse*: de quo *etiam scripsit*, etc. Vox *se* excidit supra ex suo loco *neque* se *ab indoctissimis*, et in hunc locum negligentiâ Librariorum recepta fuit.

3 *Lælium Decimum volo.*] Nescio, consultòne, an errore in vulgatis editionibus Comma post Lælium ponatur. Tam manifestum verò vitium non passus sum diutiùs Ciceroni adhærescere. Quippe Cicero singulos singulis opponit, Decimum Persio, additque relativum *quem*, non *quos*. Omnes veteres editiones omittunt istud Comma, in quo delendo nihil dubii est. Restat tamen alius nodus: nusquam enim *Decimus* cognomen est. Sed præclarè ad hanc rem facit, quod Cl. Spanhemius in suo tractatu de re Nummaria observavit, nempe sæpissime prænomen postponi nomini gentis: sic in Dionysio Halicarn. habes Πίσων Λεύκιος, Γέλλιος Γναῖος. l. ii. Antiq. Romanarum. Apud Dionem quoque, ipsumque Ciceronem vir idem doctissimus observavit parilem ordinis mutationem. Porrò, Onuph. Panvinius in libro de Nom. Roman. dicit se legisse *Manlium Cnæum*. Ergo *Lælius Decimus* idem valet, ac *Decimus Lælius*.

VII. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navasse operam, quod huc venerim; nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de tota eloquentia disserat, quemque jamdudum [4] Cotta et Sulpitius exspectat? Ego verò, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere partiar, et ipse obmutescam, nisi priùs à vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hîc sitis hodie. Tum, cùm ille dubitaret, quòd ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utroque respondeo: sic faciemus: atque ista quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres. Hîc Catulus arrisit; et simul, Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperaram, et hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facilè promisit. Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt; et ille, Audite verò, audite, inquit; hominem enim audietis de schola, atque à magistro, et Græcis literis eruditum: et eò quidem loquar confidentiùs, quòd Catulus auditor accessit, cui non solùm nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem elegantiamque concedere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quicquid est, sive artificium, sive studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse; docebo vos, discipuli, id quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. Hic posteaquam arriserunt, Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris: ars enim earum rerum est, quæ sciuntur; oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam et apud eos dicimus, qui nesciunt, et ea dicimus, quæ nescimus ipsi: itaque et illi alias aliud iisdem de rebus et sentiunt et judicant, et nos contrarias sæpe caussas dicimus, non modò, ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cùm alterutri necesse sit falsum dicere; sed etiam ut uterque nostrûm eadem de re aliàs aliud defendat: cùm plus uno verum esse non possit. Ut igitur in ejusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam

4 *Cotta et Sulpitius* expectat?] Ita MSti Mag. et Joan. vice vulgati *expectant:* et planè Ciceronianum est, uti verbo singularis numeri post binos aut plures casus Nominativos, modò hi sint numeri singularis.

non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum et sæpe errores aucupetur, ita dicam, si caussam putatis esse, cur audiatis.

VIII. Nos verò, et valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quòd nulla mihi ostentatione videris esse usurus: exorsus es enim [5] non gloriosè, magisque (ut tu putas,) à veritate, quàm à nescio qua dignitate. Ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam; sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, et ad [6] excipiendas eorum voluntates. Hujus rei scientiam si quis volet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo: etenim cùm plerique temere ac nulla ratione caussas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidiùs id faciant, non est dubium, quin, si quis animadverterit, quid sit, quare alii meliùs, quàm alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is, si non planè artem, at quasi artem quandam invenerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in caussis, ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, possem vobis exponere! Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, Quamvis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius.— Nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata et libera civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus aut mentibus jucundius percipi possit: qui enim cantus [7] moderatæ

5 *non gloriosè, magisque (ut tu putas) à veritate*, etc.] Vulgò editum est, *non gloriosè magis, ut tu putas, à veritate*, etc. sed Victorium et Ascensium sequendos esse existimo. Vox *magisque* idem valet quod *nec magis* vel *et non magis*, particula negativa *non* ex præcedentibus subintellecta. Qui hanc sententiam non ita explicat, hærebit in verbis *nescio qua dignitate*, quibus planè significatur à catulo concessum esse, Antonii exordium tam *dignitate*, quàm *veritate* non caruisse.

6 excipiendas *eorum voluntates*] Lambini MStus habuit *captandas*: sed cave, quid mutes; illa enim vox idem valet ac hæc; ut in Horatii Epist. i. 73.

> *Pomis viduas venantur avaras,*
> Excipiuntque *senes, quos in vivaria mittant.*

7 *moderatæ*] Hujus vocis sensum explicat id, quod dicitur in i. 60. *adstrictus certa quadam numerorum moderatione et pedum.*

orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest? quod carmen artificiosa verborum conclusione aptius? qui actor in imitanda, quàm orator in suscipienda veritate jucundior? quid autem subtilius, quàm acutæ crebræque sententiæ? quid admirabilius, quàm res splendore illustrata verborum? quid plenius, quàm omni rerum genera cumulata oratio? neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornatè dici graviterque debeat.

IX. Hujus est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: ejusdem et languentis populi incitatio, et effrenati moderatio: eadem facultate et fraus hominum ad perniciem, et integritas ad salutem vocatur: quis cohortari ad virtutem ardentius? quis à vitiis acriùs revocare? quis vituperare improbos asperiùs? quis laudare bonos ornatiùs? quis cupiditatem vehementiùs *frangere accusando* potest? quis mœrorem levare mitiùs consolando? Historia verò, testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ verborum aut faciendorum aut deligendorum scientiam profiteatur; [8]aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare et distinguere quasi quibusdam verborum sententiarumque insignibus; aut si via ulla, nisi ab hac una arte, traditur aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis atque ordinis; fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. Sed, si in hac unâ est ea ratio atque doctrina, non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minùs id est hujus unius proprium: sed, ut orator de iis rebus, quæ cæterarum artium sunt, si modò eas cognorit (ut heri Crassus dicebat), optimè potest dicere; sic cæterarum artium homines ornatiùs illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Neque enim, si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam (id quod multi) medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis disertè dixerit aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua, quia vis magna est in hominum ingeniis, eò multi

8 aut *si quisquam*, etc.] Vulg. edit. omittunt *aut*, quod tamen hìc proprium locum habet, et reperitur in Victorii Lambinique editionibus, et MStis Joan. Bod. Mag. et Harl. duobus.

etiam sine doctrina aliquid omnium generum atque artium consequuntur; sed, quid cujusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cùm videris, [9] quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quàm quòd omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut cæteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant; hic, nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit.

X. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minimè impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, patiere tamen, mihique ignosces: *non enim possum, quin exclamem*, ut ait ille in Trinummo; ita mihi vim oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissimè; quod quidem eloquentem vel optimè facere oportet [1] ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porrò; tibi enim assentior, vestrûm esse hoc totum disertè dicere; idque si quis in alia arte faciat, eum assumto aliunde uti bono, non proprio nec suo. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit: nam hesterno sermone unius cujusdam operis, ut ait Cæcilius, remigem aliquem aut bajulum nobis oratorem descripseras, inopem quendam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente et Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quàm, quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cùm vos, Catule et Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sanè, quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit; duo prima genera quæstionem esse,

9 *quid quæque* doceant,] Lamb. et Manut. legunt *doceat*: sed non opus est emendatione; ita enim Noster de Divin. ii. 42. *Perinde ut* quæque *stellæ in his partibus* sunt *quoque tempore*; et Orator. c. 58. *Nunc dicendum est, quibus orationis generibus* sint quique (sc. numeri) *accommodatissimi.*

1 *ut eloquentiam laudet*] Hæc verba videntur è Glossa nata esse.

in quibus eloquentia versaretur, unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo; Expetendane esset eloquentia; expetendine honores: certum autem, in quo quid in personis, et in constituta re et definita quæreretur; cujusmodi sunt, quæ in foro atque in civium caussis disceptationibusque versantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita: nam illud tertium, quod et à Crasso tactum est, et, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maximè illustravit, adjunxit, etiamsi [2] opus est, tamen minùs est necessarium. Quidnam? inquit Catulus; an laudationes? id enim video poni genus tertium.

XI. Ita, inquit Antonius; et in eo quidem genere scio et me, et omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cùm abs te est Popilia, mater vestra, laudata; cui primùm mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto; sed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem et ad præcepta esse revocanda. Ex his enim fontibus, unde omnia ornatè dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam contra [3] collegam censor habuit, principio dixit, *quæ natura aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo æquo pati; quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse;* qui laudabit quempiam, intelliget exponenda [4] sibi esse fortunæ bona; ea sunt generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium,

2 *opus est*] i. e. commodum est: et ita Noster distinguit in Ep. ad Fam. i. 9. *Legem curiatam Consuli ferre opus esse, necesse non esse.* Vide Not. meam ad lib. iii. de Offic. c. 11.

3 *collegam*] Sc. Cn. Domitium Ahenobarbum, de quo vide c. 56.

4 *sibi esse fortunæ bona;*] Lamb. legendum voluit *sibi esse naturæ et fortunæ bona:* sed illum fugit, Ciceronem tam *naturam* quàm *fortunam* unâ voce *fortunæ* significâsse: in enumeratione enim hujus generis bonorum, dicit paulo infrà *cæterarumque rerum, quæ sunt aut corporis aut extraneæ:* simile est, quod Noster dicit in ii. 84. *Genus, forma, vires, opes, divitiæ, cæteraque, quæ* fortuna *det aut extrinsecus aut corpori,* etc. ubi vides *naturæ* sive *corporis* bona *fortunæ* ascribi.

ingenii, cæterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habuerit, bene his usum; si non habuerit, sapienter caruisse; si amiserit, moderatè tulisse: Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid justè, quid magnificè, quid piè, quid gratè, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit aut tulerit. Hæc, et quæ sint ejus generis, facilè videbit, qui volet laudare quempiam; et qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eò de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, [5] quamvis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis: nam et testimonium sæpe dicendum est, ac nonnumquam etiam accuratiùs; ut mihi necesse fuit in Sext. Titium, seditiosum civem et turbulentum. Explicavi in eo testimonio dicendo omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro Republica restitissem; quæque ab eo contra Rempublicam facta arbitrarer, exposui: diu retentus sum multa audivi, multa respondi. Num igitur placet, cùm de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis quasi in arte tradere? Nihil sanè, inquit Catulus, necesse est.

XII. Quid si (quod sæpe summis viris accidit) mandata sint exponenda aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à senatu? num quia genere orationis in hujusmodi caussis accuratiore est utendum, idcirco pars etiam hæc caussarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minimè verò, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in ejusmodi rebus facultas, ex cæteris rebus et caussis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe disertè agenda sunt, et quæ ego paulo ante (cùm eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum

5 *quamvis exigua sint,*] i. e. quamvis facilia sint, seu paucis verbis tractari possint: Sic ii. 84. *nec illud tertium, laudationum, genus est difficile,*—— *sed quia multa sunt orationum genera et graviora et majoris copiæ, de quibus nemo ferè præciperet, totum hunc segregabam locum:* Non opus est igitur, ut cum Riccobono legamus, *quamvis* egregia *sint.*

præceptorum genus, et agenda sunt non minùs disertè, quàm quæ in lite dicuntur; objurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret; sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Planè, inquit Catulus, assentior. Age verò, inquit Antonius, qualis oratoris, et quanti hominis in dicendo putas esse, historiam scribere? Si, ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si, ut nostri, nihil opus est oratore: satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio; cujus rei memoriæque publicæ retinendæ caussâ, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mutium pontificem maximum res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, [6] efferebatque in album, et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; [7] hique etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solùm temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum relinquerunt. Itaque, qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliique permulti, talis noster Cato et Pictor et Piso; qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio (modò enim huc ista sunt importata), et, dum intelligatur, quid dicant unam dicendi laudem putant esse brevitatem. Paullulum se erexit, et addidit historiæ majorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, [8] Antipater: cæteri non exornatores rerum, sed tantum modo narratores fuerunt.

XIII. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cœlius neque distinxit historiam [9] varietate locorum; neque

6 efferebatque *in album,*] Lambinus maluit *referebatque in album.* Optimè, ut opinor: vulgata enim lectio nulla simili locutione confirmatur, Lambini verò lectioni Livius fidem facit i. 32. *Omnia ea ex commentariis Regis pontificem maximum,* in album relata, *proponere in publico jubet.* MS. Bod. habet *efferebatque in album:* sed minùs placet propter ea, quæ sequuntur, *proponebat tabulam domi.*

7 *hique etiam nunc*] Editiones Ven. Mediol. et Lambini habent, *hique etiam nunc,* etc. Manutii verò *iique.* Vulgata lectio *ii qui* ferri non potest, quoniam vox *ii* cum nullo verbo construitur.

8 *Antipater:*] L. Cœlius Antipater, de quo Noster plura in Bruto, c. 26.

9 *varietate locorum;*] i. e. regionum: et ita Cicero in cap. se-

verborum collocatione, et tractu orationis leni et æquabili perpolivit illud opus; sed, ut homo neque doctus, neque maximè aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, superiores. Minimè mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostrâ linguâ illustrata non est: nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in caussis atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti à caussis forensibus, cum ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam maximè se applicaverunt. Namque et Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in caussis nihil omnino versatum esse accepimus: atqui tantâ est eloquentiâ, ut me quidem, quantum ego Græcè scripta intelligere possum, magnopere delectet. Et post illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea sententia, facilè vicit: qui ita creber est rerum frequentia, ut verborum prope numerum sententiarum numero consequatur; ita porrò verbis aptus et pressus, ut necias, utrùm res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quamquam est in Republica versatus, ex numero accepimus eorum, qui [1] caussas dictitarunt; et hos libros tum scripsisse dicitur, cùm à Republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exsilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui, cùm Dionysii tyranni familiarissimus esset otium suum consumsit in historia scribenda, maximéque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea verò, [2] quasi ex clarissima rhetoris officina, duo præstantes ingenio, Theopompus et Ephorus, ab Isocrate

quenti, cum de Historiæ legibus sermo est, dicit, *Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionem descriptionem.*

1 *caussas dictitarunt;*] i. e. frequenter caussas dixerunt, sive id munus in se susceperunt, ut pro amicis et clientibus caussas dicerent. *Dictitare* est verbum frequentativum, ut cum Grammaticis loquar. Thucydides fertur Pyrilampem in judicio, Pericle accusante, oratione defendisse; sed caussas non sæpe egit si historiæ fides est.

2 *quasi ex clarissima rhetoris officina,*] MS. Harl. 1. hunc ordinem verborum servat, *ex clarissima* quasi *Rhetoris officina:* bene cùm enim vox *quasi* ad vim solius vocis *officina* levandam usurpetur, longè ab ea abesse non debet: Sic Cicero de Leg. i. 13. *Philosophi* quasi officinas *instruxerunt sapientiæ:* et in Bruto. c. 8. *Domus Isocratis,* quasi ludus *quidam atque* officina *dicendi,* etc.

magistro impulsi, se ad historiam contulerunt; caussas omnino numquam attigerunt.

XIV. Denique etiam à philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille; post ab Aristotele Calisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam; et hic quidem rhetorico pæne more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, et qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens fortasse minùs, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, qauntum autem judicare possum, longè eruditissimus, et rerum copia et sententiarum varietate abundantissimus, et ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cùm ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium Græcè negant scire? quot historicos nominavit? quàm scienter, quàm propriè de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cùm hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans horum libros et nonnullos alios, sed delectationis caussa, cùm est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor aliquid tamen: ut, cùm in sole ambulem, etiamsi aliam ob caussam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer; sic, cùm istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) sudiosiùs legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. Sed, ne latiùs hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt à vulgo intelligi. [3] In philosophos vestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quòd sunt ferè inscripti de rebus notis et illustribus, de virtute, de justitia, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo; ita sunt angustis et concisis disputationibus illigati. Poëtas omnino, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere: cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut

3 *In philosophos vestros*] Manutius pro *vestros* legit *verò:* malè; hîc enim Antonius loquitur Catulo, de quo dicitur in iii. 49. *Hæc ab iis* philosophis, *quos tu maximè diligis, Catule, dicta sunt.* etc. 47. *Trochæum frequenter ab oratore segregat Aristoteles, Catule, vester.*

qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo.

XV. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis et varietate maximum: neque tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis: [4] sita sunt enim ante oculos. Nam quis noscit, primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat? deinde, [5] Ne quid veri non audeat? Ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo? Ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus et verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam (quoniam in rebus magnis memoriaque dignis consilia primùm, deinde acta, postea eventus exspectantur) et de consiliis significari, quid scriptor probet; et in rebus gestis declarari non solùm, quid actum aut dictum sit, sed etiam quomodo; et, cùm de eventu dicatur, ut caussæ explicentur omnes vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solùm res gestæ, sed etiam, qui fama ac nomine [6] excellat, de cujusque vita atque natura. Verborum autem ratio, et genus orationis fusum atque tractum, et cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, et sine sententiarum forensium aculeis persequendum est. Harum tot tantarumque rerum videtisne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissimè; sed locum suum in illis artibus quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa

4 *sita sunt*] sc. præcepta historiæ scribendæ ideo à rhetoribus nusquam separatim traduntur, quia sita sunt ante oculos.

5 *Ne quid veri*] Ita MSti Joan. Gonv. Bal. Bod. et Harl. duo cum plerisque vet. editionibus: vulgatum *verè* à mente Ciceronis prorsus abhorret: potest enim quis nihil non *verè* dicere, cùm interim aliquid *veri* est, quod non audet dicere: Cicero voluit significare, Historici officium esse nihil quod verum est, præ metu, etc. intactum relinquere.

6 *excellat,*] Vulgò, *excellant*: sed sequor editiones Venet. Mediol. et Lambini: vox *cujusque*, quæ sequitur, videtur postulare verbum singularis numeri. Ante vocem *de cujusque*, etc. subintellige ex præcedentibus, *ut dicatur*.

quoque est infinita silva; quòd oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt; Unum de certa definitaque caussa, quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur: addat, si quis volet [7] etiam laudationes; Alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore et sine persona quæstionem. Hoc quid, et quantum sit, cùm dicunt, intelligere mihi non videntur: si enim est oratoris, quæcumque res infinitè posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum, non solùm de iis controversiis, [8] quæ temporibus et personis notæ sunt, hoc est, de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum.

XVI. Sed si illam quoque partem quæstionum oratori volumus adjungere, vagam et liberam et latè patentem, ut de rebus bonis aut malis, expetendis aut fugiendis, honestis aut turpibus, utilibus aut inutilibus, de virtute, de justitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus, contrariisque vitiis dicendum oratori putemus; itemque de Republica, de imperio, de re militari, de disciplina civitatis, de hominum moribus; assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione Reipublicæ, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto: si minùs ut

7 *etiam laudationes;*] Lambinus ex duobus MStis legit *laudationes:* nec aliter MSti Norf. Wag. Cant. Nov. Bod. et Mag. Extat etiam in Ricobono hunc locum citante. Vulgò *laudationis.*

8 *quæ temporibus et personis* notæ *sunt,*] Inusitatam hanc esse locutionem arbitratus est Lambinus, et legit *notatæ;* quod vehementer probo. Sic enim olim edidit Manutius, et sic Cicero in i. 31. distinguit infinitam quæstionem à finita, quia illa *non* designatur *temporibus ac personis.* Sic in Part. Orat. c. 18. *Alterum infinitum, nullis neque personis neque temporibus* notatum. Et alibi; *Ita disceptationes eæ, quæ in iis controversiis oriuntur, quæ sunt certis personis et temporibus* notatæ, etc.

separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certè ut in caussa prudenter possit intexere; hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter et splendidè, sine ulla serie disputationum, et sine jejuna concertatione verborum. Hoc loco ne qua sit admiratio, si tot tantarumque rerum nulla à me præcepta ponentur, sic statuo; Ut in cæteris artibus, cùm tradita sunt cujusque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora aut similia sunt, [9] tradi non necesse esse; ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cujusvis vel formæ vel ætatis, etiam si non didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: [1] (neque enim est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur; sed qui primarum et certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommodè persequuntur): similiter arbitror, in hac sive ratione sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de Republica, aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse, quid dicat, quàm Polycletum illum, cùm Herculem fingebat, quemadmodum pellem aut hydram fingeret, etiamsi hæc numquam separatim facere didicisset.

XVII. Tum Catulus, Præclarè mihi videris, Antoni,

9 Vulgò *tradi non necesse est:*] Multum torsit Interpretes hic locus: corruptum esse omnes fatentur: quoniam in hac sententia occurrit *est* Indicativi modi; in sequentibus verò *posse* et *esse* Infinitivi. Lambinus igitur pro *posse* et *esse* edidit *potest* et *est:* sed omnibus libris MStis et impressis invitis. Si verò cum edition. Mediol. Ven. Asc. Steph. Man. et Streb. necnon MStis Cant. Mead. Wag. Harl. duobus, Gonv. Norf. Nov. Bal. Bod. et Joan. legas *esse* non *est*, feliciter locum restitues. Quæri verò potest, per cujus verbi vim vox *esse* est Infinitivi modi. Respondeo; regitur à sequenti verbo *arbitror*, vel à præcedenti *statuo:* eundemque loquendi modum habes in c. 14. *ut, cùm in sole ambulem, etiamsi aliam ob caussam ambulem,* fieri *natura tamen, ut colorer; sic cùm istos libros——studiosiùs legerim, sentio orationem,* etc. Ubi modus Infinitivus *fieri* regitur à sequenti *sentio.*

1 *neque* enim est] Istud *enim* est ex conjectura Lambini, cui favet MS. Mead.

posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus; [2] quid etiam, si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret: deduxisti enim totum hominum in duo solùm genera caussarum; cætera innumerabilia exercitationi et similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit et pellis; Hercules autem et alia opera majora ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur: non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quàm de singulorum caussis, ac multo etiam majus de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quàm (id quod est majus) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum et politioris humanitatis experti; in caussarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longè maximum; in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu et victoria judicatur; ubi adest armatus adversarius, qui sit et feriendus et repellendus; ubi sæpe is, [3] qui rei dominus futurus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus adversario et inimicus tibi est; cùm aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad caussam oratione moderandus; in quo sæpe benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum est; qui tamquam machinatione aliqua tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum. Accedat, oportet, actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritûs, plena doloris, [4] plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tamquam Phidias, Minervæ

2 *quid etiam, si non didicisset,*] Lambinum secutus sum, elegantioremque censeo orationem fore, si sic eam interpungas, quàm si sequaris vulgatam hanc lectionem, *quid, etiamsi*, etc.

3 *qui rei dominus futurus est,*] i. e. judex; vel potiùs is, à cujus voluntate pendet, ut id efficias, quod velis.

4 *plena veritatis.*] i. e. plena iis affectibus, quos non præ se fert, sed reverà habet Orator: Quinctil. Inst. Or. vi. 2. Histrionum affectus *falsos* vocat, Oratorum *veros*; additque, *nec agamus* (sc. nos Oratores) *rem quasi alienam, sed assumamus illum dolorem:* vide etiam quæ de eadem re loquitur Noster in cujus libri c. 45, 46, 47.

signum efficere possit, non sanè, [5] quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit.

XVIII. Tum Catulus, Quo ista majora ac mirabiliora fecisti, eò me major exspectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusque præceptis ea tanta vis comparetur; non quo mea quidem jam intersit (neque enim ætas id mea desiderat, et aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui numquam sententias de manibus judicium vi quadam orationis extorsimus, ac potiùs placatis eorum animis tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus;) sed tamen iste tua, nullum ad usum meum, tantùm cognoscendi studio adductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquò doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cùm ipse numquam forum, numquam ullum judicium adspexerit; ut Peripateticus ille dicitur Phormio: cùm Hannibal Carthagine expulsus Ephesiam ad Antiochum venisset exsul; proque eo, quòd ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret; cùmque se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, et de omni re militari. Tum, cùm cæteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati quærebant ab Hannibale, quidnam ipse de illo philosopho judicaret: hic Pœnus non optimè Græcè, sed tamen liberè respondisse fertur, *multos se deliros senes sæpe vidisse: sed qui magis, quàm Phormio deliraret, vidisse neminem.* Neque mehercule injuriâ: quid enim aut arrogantius aut loquacius fieri potuit, quàm Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui

5 *quemadmodum in clypeo idem ille artifex*] Metuo, ut sit hic locus integer: per voces *idem ille artifex* significatur Phidias: num igitur hoc dicit Antonius, neminem sculptorem laboraturum esse, quemadmodum *Phidias* discat facere illa opera minora? Nihil minùs: sed quemadmodum Ipse discat. Emendandum igitur locum hoc modo censeo. *Non sanè, quemadmodum in clypeo*, ut *idem ille artifex, minora illa opera facere discat, laborabit.* Indoctis librariis voces *ut* et *quemadmodum* idem significare forsitan videbantur. Nunc verò posterior sententia priori bene respondet: sensus autem est: Si quis possit efficere signum Minervæ, ut effecit Phidias, facilè discet minora illa opera, quæ in clypeo erant, facere, ut idem Phidias fecit.

numquam hostem, numquam castra vidisset, numquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur: quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros: sed hoc minùs fortasse errant, [6] quod non te, ut ille Hannibalem, sed pueros aut adolescentulus docere conantur.

V. Erras, Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos jam Phormiones incidi: quis enim est istorum Græcorum, qui quemquam nostrûm quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt; facilè omnes perpetior et per fero: nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat, aut efficiunt, ut me non didicisse minùs pœniteat. Dimitto autem eos non tam contumeliosè, quàm philosophum illum Hannibal, et eò fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina, quantum ego judicare possum, perridicula.—Dividunt enim totam rem in duas partes, [7] in caussæ controversiam, et in quæstionem: caussam appellant, rem positam [8] in disceptatione rerum et controversia; quæs-

6 *quòd non te, ut* ille *Hannibalem, sed pueros*] Vulgò deest *ille*: sed secutus sum MStos Nov. et Joan. à nupera manu; neque enim Græci Rhetores conati sunt docere Hannibalem, sed Peripateticus iste Phormio.

7 *in caussæ controversiam, et in quæstionem*:] Vulgò *in quæstionis*: sequor verò MStos Mead. et Harl. sec. Sed alio adhuc vitio mihi videtur hic locus laborare: Credasne Ciceronem scripsisse *caussæ controversiam*, cùm mox sequatur *Caussam appellant*, et cùm in explicatione *caussæ* dicit, eam esse *rem positam in disceptatione rerum et controversia*? Lego igitur *in caussam et in quæstionem*: videtur vox *controversiam* nata esse ex sequentibus *et controversia*; quo facto, vox *caussam* in *caussæ* mutata est, ut istis duobus verbis suus esset locus. Sic Noster de Invent. i. 6. *qui oratoris materiam in caussam et quæstionem dividat.*

8 *in disceptatione rerum et controversia*;] Lambinus legendum esse censuit *in disceptatione finitâ rerum controversarum*: sed emendatione non opus est: Ita enim Noster solet loqui, ii. 26. *tria sunt genera, quæ in disceptationem et controversiam cadere possunt*: c. 72. *nulla ferè res potest in dicendi disceptationem aut controversiam vocari, quæ*, etc. De genere *finito*, fateor, Cicero hîc loquitur, eique opponit *quæstionem*, quam vocat *rem positam in infinitâ dubitatione*: sed locum vocis *finitâ* (quam inseruit Lambinus) supplet vox *rerum*; res enim ex iis sunt, quæ hoc genus ab *infinito* genere distinguunt: *Finitæ quæstiones* (inquit Quinctil. Inst. Or. l. iii. 5.) *sunt ex complexu rerum, personarum, temporum, cæterorumque, in his omnis quæstio videtur circa res personasque consistere.*

tionem autem, rem positam in infinita dubitatione; de caussa præcepta dant; [9] de altera parte dicendi mirum silentium est. Denique quinque faciunt qausi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum agere ac pronuntiare: rem sanè non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, [1] neminem posse dicere, nisi, et quid diceret, et quibus verbis et quo ordine diceret, haberet, et ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico; ut eas item quatuor, quinque, sexve partes, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur,) in quas est ab his omnis oratio distributa. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, benevolum nobis faciamus, et docilem, et attentum: deinde rem narrare ita, ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis: post autem dividere caussam, aut proponere: nostra confirmare argumentis ac rationibus; deinde contraria refutare.—Tum autem alii conclusionem orationis, et quasi perorationem collocant: alii jubent ante, quàm peroretur, ornandi aut augendi caussa degredi; deinde concludere ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinnè distributa; sed tamen (id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis) non peritè. Quæ enim præcepta principiorum et narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda: nam ego mihi benevolum judicem faciliùs facere possum in cursu orationis, quàm cùm omnia sunt inaudita: docilem autem, non cùm polliceor me demonstraturum, sed tum cùm

9 *de altera parte dicendi*] Lambinus hîc secutus suos codices delevit illud *dicendi:* pro quo credibile est Ciceronem scripsisse *divisionis.* Vox ista in omnibus MStis invenitur paulo suprà in loco prorsus alieno; habent enim *rem positam in infinita* divisionis *dubitatione:* unde suspicor vocem *divisionis*, quæ ibi sensum turbat, hîc ad sensum resarciendum afferri oportere: Dixerat Cicero, *dividunt totam rem in duas partes, in caussæ controversiam et in quæstionem* ——*de caussâ præcepta dant:* bene igitur sequitur, *de altera parte* divisionis *mirum silentium est.*

1 *neminem posse dicere,*] MSti Cant. Bal. Wag. Harl. duo, Nov. Bod. et Joan. delent vulgatam vocem *aptè:* quibus assentiuntur etiam editiones Ven. Mediol. aliæque. Rectè, ut opinor; *aptè* enim *dicere* ad solam Elocutionem pertinet: hîc verò malè ad inventionem etiam et Dispositionem refertur.

doceo et explano; attentum verò crebrò totâ actione excitandis mentibus judicum, non prima denuntiatione efficere possumus. Jam verò narrationem quòd jubent verisimilem esse et apertam et brevem, rectè nos admonent: quòd hæc narrationis magis putant esse propria, quàm totius orationis, valde mihi videntur errare: omninoque in hoc omnis est error, quòd existimant, artificium esse hoc quoddam non dissimile cæterorum; cujusmodi de ipso jure civili hesterno die Crassus componi possè dicebat: ut genera rerum primùm exponerentur; in quo vitium est, si genus ullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes; in quo et deesse aliquam partem et superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones; in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare.

XX. Sed hoc si in jure civili, si etiam in parvis aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt, non idem sentio tanta hac in re, tamque immensa posse fieri: sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent. Omnia jam explicata et perpolita assequentur: sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi neque obscuri. Sed videant quid velint; ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint sumturi: aliud enim pugna et acies; aliud ludus campusque noster desiderat. [2] Attamen [3] ars ipsa ludicra armorum et gladiatori et militi prodest aliquid; sed animus acer et præcens et acutus idem atque versutus, invictos viros efficit, non difficiliùs arte conjuncta. Quare ego tibi oratorem sic jam

2 *Attamen*, etc.] Lambinus locum hunc corruptum esse statuit, legitque, *ut tamen ars ipsa ludicra armorum et gladiatoria militi prodest aliquid; sic animus*, etc. Vulgatum verbum *Attamen* parum placet; quia nihil est, quod præcedit, quodque ei suam vim propriam tribuit. Mihi, antequam Lambini conjecturam viderim, in mentem venit, vocem *attamen* errore hîc natam esse ex finali syllaba *at* verbi præeuntis, et voce *tamen* quæ fortasse reponi debet fere in initio sequentis sententiæ: ut sit; *desiderat. Ars ipsa ludicra armorum et gladiatori et militi prodest aliquid; sed tamen animus*, etc.

3 *ars ipsa ludicra armorum*] Per hæc verba intelligas, lector, eam exercitationem armorum, qua in ludis ei assignatis gladiatores et milites usi sunt, ut ad omnes armorum usus paratiores essent; Sic Noster in i. 32. *quique ea, quæ agenda sunt in foro tamquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi* ludicrâ *prædiscere ac meditari.*

instituam, si potuero, ut, quid efficere possit ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus literis; audierit aliquid, legerit ista ipsa præcepta acceperit; tentabo, quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire, non solùm hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo: tantum ego in excellente oratore, et eodem viro bono, pono esse ornamenti universæ civitati: sin videbitur, [4] cùm omnia summè fecerit, [5] tamen ad mediocres oratores esse venturus; permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero: sin planè abhorrebit, et erit absurdus, ut se contineat aut ad aliud studium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optimè potest, deferendus ullo modo est à cohortatione nostra; neque is, qui aliquid potest, deterrendus: quòd alterum, divinitatis mihi cujusdam videtur: [6] alterum, vel non facere, quod non optimè possis vel facere, quod non pessimè facias, humanitatis: tertium verò illud, clamare contra quàm deceat et quàm possit, hominis est, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti, stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus adjuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit; ut nobis ducibus veniat eò, quò sine duce ipsi pervenimus: quoniam meliora docere non possumus.

XXI. Atque (ut à familiari nostro exordiar) hunc ego, Catule, [7] Sulpitium primùm in caussa parvula adolescen-

4 *cùm omnia* summè *fecerit,*] Jo. Aug. Ernesto id Clav. Ciceron. videtur vulgata lectio *summa* defendi posse, vocesque *omnia summa facere* significare, facere quantum possit: ut in Ep. ad Att. xv. 13. *sese de attributione omnia summa fecisse,* Sed potiùs sequendos esse duco MStos Harl. duos, Cant. Wag. et Joan. quibus addi potest MStus, cujus mentionem facit Jac. Gronovius. Passim apud Ciceronem occurrunt, *summè sollicitare, contendere, petere,* de quibus idem Gronovius in locum.

5 *tamen ad mediocres*] Vel. lege *tantùm ad mediocres,* vel post *mediocres* subintellige *solùm,* quæ vox sæpius in optimis scriptoribus ad perficiendum sensum supplenda est. Vide Not. meam ad i. 40. de Officiis, p. 145.

6 *alterum, vel non facere, quod non optimè possis,*] Ut sensus hujus loci planiùs appareat, vide Notam ad l. i. c. 25. p. 55.

7 *Sulpitium primùm,* etc.] Lambinus legendum esse censuit, *Sulpitium, cùm primùm,* etc. scilicet ei visa est vox *cùm* à simili syllaba *cium* verbi præcedentis absorpta esse. Sed, cùm colon voci *quæ-*

tulum audivi, voce, et forma, et motu corporis, et reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus: oratione autem celeri et concitata (quod erat ingenii), et verbis effervescentibus et paulo nimiùm redundantibus (quod erat ætatis) non sum aspernatus. Volo enim, se efferat in adolescente fœcunditas: nam faciliùs sicut in vitibus revocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quàm, si nihil valet materies, nova sarmenta cultura excitantur; ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem: non enim potest in eo [8]succus esse diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, [9] neque dimisi tempus; et eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum; magistrum autem, quem vellet, eligeret? me quidem si audiret, L. Crassum: quod iste arripuit, et ita sese facturum confirmavit; atque etiam addidit, gratiæ scilicet caussa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cùm iste accusavit C. Norbanum, defendente me. Non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, et qui anno ante fuerat: omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque præclarum natura ipsa ducebat: [1] sed eâ non satis proficere potuisset, nisi eodem studio atque imitatione incidisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum atque omni animo intueretur.

XXII. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstremus, quem imitetur, atque ita ut, quæ maximè excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentissimè persequatur: tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia

rimus in media sententia subjiciatur, satis, ut opinor, se tueri possit periodus.

8 *succus esse diuturnus,*] Elegantior erit verborum ordo, si cum Lambino, et MStis Cant. Mead. Wag. Harl. 1. Norf. Bod. et Joan. legas *succus esse diuturnus,* quàm si cum vulgatis legas *esse succus diuturnus.*

9 *neque dimisi tempus;*] i. e. non omisi, vel. perdidi: ut in Orat. Philip. iii. c. 13. *nullum tempus, Patres conscripti, dimittam.*

1 *sed eâ non satis proficere*] Ursinus ex vet. libris protulit *perficere,* quod extat etiam in MStis Cant. Mead. Wag. et Bal. et in edit. Ven. Sed Mutatione non opus est, si vox *ea* sit ablativi casûs, et concordet cum Substantivo præcedenti *natura.*

sunt, aut etiam illa, quæ [2] insignia ac pene vitiosa, consectantur imitando. Nihil est facilius, quàm amictum imitari alicujus, aut statum, aut motum. [3] Si verò etiam vitiosè aliquid est, id sumere et in eo vitiosum esse, non magnum est; ut ille, qui nunc etiam amissa voce [4] furit in Republica Fusius, nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur; oris pravitatem et verborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec deligere scivit, cujus potissimùm similis esset, et in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, ut oportet primùm vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maximè excellent, ea diligentissimè persequatur. Quid enim caussæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula prope genera dicendi? quod non tam facilè in nostris oratoribus possumus judicare (quia scripta, ex quibus judicium fieri posset, non multa sanè reliquerunt), quàm in Græcis, ex quorum scriptis, cujusque ætatis, quæ dicendi ratio voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles atque Alcibiades, et eadem ætate Thucydides; subtiles, acuti, breves, sententiis magis, quàm verbis abundantes: non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias: multa Lysiæ scripta sunt, nonnulla Critiæ, de Theramene audivimus: omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, [5] cujus è ludo, tamquam ex equo Trojano,

2 *insignia*] Malum sensum hæc vox etiam alibi habet; ut in Orat. pro Cæcin. c. 13. *nullam esse actionem dicere in retam* insigni *tamque atroci, neque prudentiæ neque auctoritatis tuæ est.*

3 *Si verò etiam* vitiosè *aliquid est,*] Lambinus, Strebæus, et Manutius habent *vitiosi:* elegantior certè hæc est, et usitatior lectio.

4 Vulgò, *furit in Rep.* Fusius,] Inter doctissimos viros hodie constat nullam fuisse, in Ciceronis temporibus gentem *Fusiam:* nam gens illa, quæ in Numæ temporibus *Fusia* appellaretur, postea *Furia* vocabatur; ut dicit Quinct. i. 4. et Livius iii. 4. Multi MSti et editiones habent *Fusius* quam lectionem sequi malo; *Fusia* enim gens sæpissime apud Ciceronem memoratur, et hic permediocris Orator à Cicerone in Bruto vocatur L. *Fusius*.

5 *cujus è ludo*] Isocrates *magister* erat eorum, quorum nomina postea recensentur; non eorum, de quibus in præcedentibus fuit

[6] meri principes exierunt: sed eorum partim [7] in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt.

XXIII. Itaque et illi Theopompi, Ephori, Philisti, Naucratæ, multique alii naturis differunt; voluntate autem [8] similes sunt et inter sese et magistri: et ii, qui se ad caussas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Æschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes [9] in eodem virtutis

mentio; et tamen hos solos, ut se jam habet sententia, videtur vox *istorum* respicere. Lambinus igitur censuit delenda esse verba *magister istorum omnium*. Sed, cùm ea in omnibus MStis inveniuntur, ego leviori mutatione sic sententiam refingo, *mágister istorum omnium*, qui ejus *è ludo*, etc.

6 meri *principes*] Omnes MSti habent *innumeri*, sed malè: Nonius enim in voce *merum* citat hunc ipsum locum, dicitque *merum* hîc idem esse ac *sincerum*: quo sensu etiam dicitur à Lucretio *tota* merum *sal*: idem valet quod præstans, seu non fictum aut simulatum, i. e. verum: sic Horat. i. Epist. 18. ver. 8. *vult libertas dici mera, veraque virtus*: et Plautus in Mil. Glor. iv. 2. 85. Meri *bellatores gignuntur, quas hic prægnantes facit.* Virgilius in Æn. nominat eos, qui ex equo Trojano exierint: quos inde discimus paucos fuisse numero, omnes tamen Principes Græcorum et multi nominis Duces; *Huc* enim (inquit ii. 18.)

Delecta virum fortiti corpora, furtim
Includunt cæco lateri.

7 *in pompa,*] Cicero in Oratore c. 13. *pompæ, quàm pugnæ, aptius dicendi genus*: et ib. *Verùm hæc laudorum atque pompæ; nos autem jam in aciem dimicationemque veniamus.*

8 *similes sunt et inter sese et magistri*:] Gruterus obnixè nimis contendit pro vulgata lectione, *et inter sese magistri*: sed, quid velit *inter sese magistri*, nescio: Auctoritate igitur MStorum Cant. Norf. Bod. Bal. Nov. Wag. necnon omnium veterum editionum sic locum refinxi, *voluntate autem similes sunt et inter sese* et *magistri.* Hoc sensu: Omnes illi discipuli Isocratis idem scribendi genus secuti sunt: omnesque Isocratis, magistri sui, in scribendo similes sunt: sequitur ergo, quod hoc exemplo probare voluit Antonius, eos omnes aliquem, nempe Isocratem, sibi imitandum proposuisse.

9 Vulgò, *in eodem* veritatis *imitandæ genere versati*:] Antonius hîc de iis discipulis Isocratis loquitur, qui se ad caussas contulerunt, et Oratores facti sunt: Oratores autem dicuntur *agere* et *suscipere veritatem*: non *imitari*, quod Histrionum est: sic in c. 8. *Qui actor in imitanda, quàm orator in suscipienda veritate jucundior?* iii. 56. *Genus hoc totum Oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis histriones occupaverunt.* Placet igitur lectio MS. Mag. et Nov. à nup. manu, *in eodem* virtutis *imitandæ genere versati.* In scriptis *virtus* est omne id, quod excellit (sic sæpe apud Ciceronem habes *dicendi virtutem*, et *oratorias*

imitandæ genere versati: quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi studiumque vixit, Postea quam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est et evanuit, alia quædam dicendi molliora ac remissiora genera viguerunt: inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis; tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, aliique eorum similes exstiterunt: quæ si volemus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclem et ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota [1] imitatur Asia; sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maximè persequatur: quod si hic noster Sulpitius faceret, multo ejus oratio esset pressior; in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries quædam, quæ stilo depascenda est. Hic Sulpitius, Me quidem, inquit, rectè mones, idque mihi gratum est; sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille, Quasi verò, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt sed tamen [2] ne tabulas quidem conficere existimor: verùm et in hoc ex re familiari mea, et in illo ex eo, quod dico, quantulum id cumque est, quid faciam, judicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, et suapte natura, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur; quod et in vobis animadverti rectè potest, Cæsar et Cotta, quorum alter inusitatum nostris quidem oratoribus leporem quendam et salem; alter acutissimum et subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque verò vester æqualis Curio, patre mea sententia vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere

virtutes); cui contrarium est illud *imitari etiam vitia voluit.* c. 22. Sic Quinctil xii. 2. cùm imitationem tractat: *Nec verò saltem iis, quibus ad evitanda vitia judicii satis fuit, sufficiat imaginem* virtutis *effingere.*

1 *imitatur*] Vulgò *imitetur:* sed sequor Lambinum et MStos Mead. et Joan. à pr. manu.

2 *ne tabulas quidem conficere*] Veteres Romani tabulas rei familiaris suæ confiscere solebant; et quieas non confecerunt, suarum rerum negligentiores putabantur: De tabulis domesticis Romanorum vide Asconii verba citata in Lex. Hofmanni, in v. *Tabula.*

videtur imitari: qui tamen verborum gravitate et elegantia et copia suam quandam expressit quasi formam figuramque dicendi; quod ego maximè potui judicare in ea caussa, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Cossis dixit; in qua nihil illi defuit, quod non modò copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet.

XXIV. Verùm, ut aliquando ad caussas deducamus illum, quem constituimus, et eas quidem, in quibus plusculum negotii est, judiciorum atque litium (riserit aliquis fortasse hoc præceptum; est enim non tam acutum, quàm necessarium, magisque monitoris non fatui, quàm eruditi magistri,) hoc ei primum præcipiemus, Quascumque caussas erit acturus, ut eas diligenter penitusque cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur; faciles enim caussæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum adscendere: adscendit: hostes repulit, accusatur. Nihil est negotii hujusmodi caussam cognoscere. Rectè igitur nihil de caussa discenda præcipiunt: hæc est enim in ludo caussarum fere formula. At verò in foro, tabulæ, testimonia, [3] pacta, conventa, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in caussa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque caussas, et maximè privatas (sunt enim multo sæpe obscuriores,) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam suam multam existimari volunt, ut toto foro volitare, et à caussa ad caussam ire videantur, caussas dicant incognitas: [4] in quo est illa quidem magna

3 *pacta, conventa,*] Lambinus et in hoc loco, et nonnullis aliis similibus comma delevit, et sic legit, *pacta conventa.* Strebæus etiam dicit doctissimos quosdam viros sic olim legisse. Nec aliter Ulpianus in libro juris gentium. *Solemus enim dicere* pacta conventam *inesse bonæ fidei judiciis.* Imò hodie inter Polonos *pacta conventa*, nonnihil mutato tamen sensu, usitatè dicuntur.

4 *in quo est illa quidem magna offensio*, etc.] Hunc locum, à superioribus Interpretibus malè intellectum, sic explico. Qui caussas dicunt incognitas, peccant, et offendunt vel negligentia, si caussas solùm suscipiant; vel perfidia, si eas, data sua Clientibus fide, recipiant. Sed hæc non est sola eorum culpa; in caussis incognitis dicendis inest illa offensio, quæ major est, quàm isti Oratores opinantur: Semper enim dum parum solliciti sunt et attenti, negligenter et perfidè inertes conseantur, necne (quæ revera major est accusatio), ita infeliciter se habent, ut tardi etiam putentur: quæ revera minor est accusatio; quam tamen isti maximam esse arbitrantur.

offensio, vel negligentiæ, susceptis rebus; vel perfidiæ, receptis: sed etiam illa major opinione, quòd nemo potest de ea re, quam non novit, non turpissimè dicere: ita dum inertiæ vituperationem quæ major est, contemnunt assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat et ut nequis alius adsit, quò liberiùs loquatur; et agere adversarii caussam, ut ille agat suam, et, quidquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cùm ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi æquitate, meam, adversarii, judicis. Qui locus est talis, ut plus habeat adjumenti, quàm incommodi, hunc judico esse dicendum: ubi plus mali, quàm boni reperio, id totum ab judico atque ejicio: ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, et alio dicam: quæ duo plerique, ingenio freti, simul faciunt: sed certè iidem illi meliùs aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cùm rem penitus caussamque cognovi, statim occurrit animo, quæ sit caussa ambigui; nihil est enim, quod inter homines ambigetur; sive ex crimine caussa constet, ut facinoris; sive ex controversia, ut hereditatis; sive ex deliberatione, ut belli; sive ex persona, ut laudis; sive ex disputatione, ut de ratione vivendi; in quo non aut, Quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, quæratur, aut Quale sit, aut Quid vocetur.

XXV. Ac nostræ fere caussæ, quæ quidem sunt criminum plerumque, infitiatione defenduntur: nam et de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: et de ambitu raró illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione sejungere: de sicariis, de veneficiis, de peculatu infitiari necesse est. Id est igitur genus primum caussarum, in judiciis ex controversia Facti: in deliberationibus plerumque ex Futuri: raró etiam ex Instantis, aut Facti. Sæpe autem res non, Sit, necne, sed Qualis sit, quæritur; ut, cùm L. Opimii caussam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat; sed id jure pro salute patriæ factum esse dicebat; ut eidem Carboni tribuno plebis, alia tum mente Rempublicam capessenti, P. Africanus de Tib. Graccho interroganti responderat, jure cæsum videri: jure autem

omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentiâ aut casu facta esse videantur. Jam, Quid vocetur, quæritur, cùm, quo verbo quid appellandum sit contenditur; ut mihi ipsi cum hoc Sulpitio fuit in Norbani caussa summa contentio: pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur, cùm confiterer, tamen ab illo [5] majestatem minutam negabam: ex quo verbo lege Apuleia tota illa caussa pendebat. Atque in hoc genere caussarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod caussam facit, [6] lucidè breviterque uterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet: alia est enim, cùm inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio; ut cùm quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas: in quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit. Quod quidem in illa caussa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus sum: nam, quantum uterque nostrûm potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset majestatem minuere. Etenim definitio primùm, reprehenso verbo uno aut addito aut demto, sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet exercitationemque pæne puerilem: tum et in sensum et in mentem judicis intrare non potest; ante enim præterlabitur, quàm percepta est.

XXVI. Sed in eo genere, in quo, Quale sit quid, ambigitur, exsistit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio; in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo, controversia. Nam illud ipsum, cùm scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cùm ea verba, quæ desunt, suggesta sunt: quibus additis, defenditur sententiam scrip-

5 *majestatem minutam*] Sic 4. Oxon. MSti itemque Mead. et Harl. duo: non ut vulgò *imminutam*. Leve hoc fortasse videatur; sed nusquam (opinor) apud Ciceronem occurrit phrasis *majestatem imminuere*.

6 *lucidè breviterque* uterque *definiat*] Lambinus legit *dilucidè*: addidi verò vocem *uterque* (quam ejecit Gruterus) auctoritate plerorumque meorum MStorum, itemque Victorii et 3. vetustissimarum editionum: Si istud *uterque* sententiâ absit, necesse erit, ut vel cum MSto Pall. 2 legamus *definiatur*, vel potius *definias*, quo modo Noster paulo infrà loquitur, *vis ejus rei quam* definias, *sic exprimatur, ut*, etc.

ti perspicuam fuisse. Et ex contrariis scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis caussa [7] duplicatur: [8] idque aut numquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis verbis id scriptum, quodcumque defendimus, suppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis caussis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, Si est scriptum aliquid ambiguè [9] Ambiguorum autem cùm plura genera sunt (quæ mihi videntur ii meliùs nosse, qui dialectici appellantur; hi autem nostri ignorare, qui non minùs nosse debeant), tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis vel scripti, cùm idcirco aliquid ambigitur, quòd, aut verbum aut verba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cùm genus hoc caussarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis caussis, in quibus, Qualis quæque res sit, disceptatur, sejungunt: nusquam enim tam quæritur, quale sit genus ipsum rei, quàm in scripto, quod totum à facti controversia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem et controversiam cadere possunt; Quid fiat, factum, futurumve sit aut Quale sit, aut Quomodo nominetur: nam et illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, Rectène factum sit, totum in eo est, [1] quod, Quale sit, quærimus.

XXVII. Sed jam ad institutum revertar meum. Cùm igitur accepto caussæ genere et cognito rem tractare cœpi, nihil priùs constituo, quàm, Quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis et judicii: deinde illa duo diligentissimè considero; quorum alterum commendationem habet nostram aut eorum, quos defendimus; alterum est accommodatum

7 *duplicatur:*] i. e. Caussa oritur, quæ est alter a superioris generis.

8 Vulgò, *itaque aut numquam*] Hæc sententia non est consequentia præcedentis: quid igitur opus est particula conclusiva? Libens igitur reposui *idque* auctoritate omnium MStorum Oxoniensium, Cant. Wag. Mead. Norf. et Harl. duorum, itemque veterum editionum.

9 Vulgò, *Ambiguorum autem* complura *genera sunt,*] Cum in apodosi, sive redditione sententiæ sequatur *tum*, necesse est, ut antecedat *cum*: quod Cl. Lambinus videns sic locum refinxit, *Ambiguorum autem* cùm *plura genera sunt.* Nec aliam exhibent lectionem Ascensius, et Manutius. Imò MSti Cant. Mag. et Bod. habent vel *cum* vel *quum*: MStus verò Bal. *quàm plura.*

1 *quod, Quale sit, querimus.*] Lambinus legit, *quo:* quod habet etiam MStus Mead.

ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa; ut probemus vera esse ea, quæ defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum, ad quemcumque caussa postulabit motum, vocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subjecta materies: una rerum earum quæ non excogitantur ab oratore, sed [2] in re positæ ratione tractantur; ut tabulæ, testimonia, pacta, conventa, quæstiones, leges, senatusconsulta, res judicatæ, decreta, responsa, et reliqua, si quæ sunt, quæ non reperiuntur ab oratore, [3] sed ad oratorem à caussa atque à reis deferuntur: altera est, quæ tota in disputatione et argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cùm caussas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt: quod etiamsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simul ac posita sit caussa, habeant, quò se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere: tamen et tardi ingenii est, rivulos consectari, fontes rerum non videre; et jam ætatis est ususque nostri, à capite, quod velimus, arcessere, et, unde omnia manant, videre. Et primum genus illud

2 *in re* positæ *ratione tractantur*;] Per vocem *positæ* intelligas *appositæ*, sive adductæ, ut hoc contrarium sit ei, quod Noster dicit in c. 39. *inhærentes in rei naturâ.* Sed vereor, ut sit sana hæc lectio vulgata: is enim sensus vocis *positæ* vix videtur esse Ciceronianus. MS. Mag. et edit. Asc. R. Steph. itemque Streb. habent *in re propositâ*, MS. verò Norf. *in re positâ*, utrâque dicendi formulâ significatur caussa, quomodo Noster locutus est i. 6. *omni de requæcunque sit posita* etc. et alibi. Ea argumenta, quæ ἄτεχνα dicuntur, orator assumit foris, et, cùm caussam agit, methodo quâdam et *ratione* tractat.

3 *sed ad oratorem* à caussa *atque à reis deferuntur*:] Is peccat, qui dicit argumenta inartificialia duci *à caussa*, cùm ea passim apud Ciceronem dicantur non *ex re*, et *caussa*; sed *foris*, et *extra caussam* colligi. Sic etiam Quinctil. v. i. dicit: *alias esse probationes, quas extra dicendi rationem acciperet orator: alias, quas* ex caussa *traheret ipse.* Sic igitur locum emendo; *et reliqua, si quæ sunt, quæ non reperiuntur ab oratore, sed ad oratorem* cum caussa, *atque à reis deferuntur.* Nec aliter Quinct. Inst. Or v. 9. de argumentis inartificialibus sic dicit, *nec inveniuntur ab oratore, sed ad eum* cum *ipsa* caussa *deferuntur.*

earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debebit: nam pro tabulis et contra tabulas, pro testibus et contra testes, pro quæstionibus, et contra quæstiones, et item de cæteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere, universo, vel definitè de singulis temporibus, hominibus, caussis. Quos quidem locos (vobis hoc, Cotta et Sulpiti, dico) multa commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis: longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare aut infirmare testes, tabulas, [4] quæstiones oporteat. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem et præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. Itemque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamque desiderant. Itaque cùm hæc duo nobis quærenda sunt in caussis, primùm, Quid, deinde Quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pæne mediocris, Quid dicendum sit, videre; alterum est, in quo oratoris vis illa divina virtusque cernitur, ea, quæ dicenda sunt, ornatè, copiosè, varièque dicere.

XXVIII. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minùs perpoliam atque conficiam (quantum consequar, vos judicabitis), quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut en concilientur animi et doceantur et moveantur: hæc sunt enim tria numero; ea verò quemadmodum illustrentur, præstò est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maximè auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule (dicam enim non reverens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Græcum neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non et sæpe et diligenter audierim. Itaque, si quid est in me, quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum da-

4 *quæstiones oporteat.*] Ita MSti Bal. Joan. Nov. Wag. Mag. Bod. et Norf. quibus consentiunt Manutius et Lambinus. Vulgò *oportet*.

tis, ex eo est, quòd nihil quisquam umquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Atque ego is (qui sum, quantuscumque sum ad judicandum), omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo et judico, neminem omnium tot et tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem, si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cùm ego hunc orotorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso et vestiendum et ornandum. Tum Crassus, Tu verò, inquit, Antoni, perge, ut instituisti: neque enim est boni neque liberalis parentis, quem procrearit et eduxerit, eum non et vestire et ornare; præsertim cùm te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in caussa peroranda non dubitavit excitare [5] reum consularem, et ejus diloricare tunicam, et judicibus cicatrices adversas senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpitio, cùm [6] hominem seditiosum furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, et demonstrare gravissimis verbis multos sæpe impetus populi non injustos esse, quos [7] præstare nemo possit? multas etiam [8] è Republica seditiones sæpe esse factas, ut cùm reges essent exacti, ut cùm tribunicia potestas esset constituta? illam Norbani seditionem ex luctu civium, et ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, et jure esse conflatam? Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego dé Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia et præstantia fuerunt.

XXIX. Tum Catulus, Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè admirari soleo, quod, cùm inter vos in dicendo

5 *reum consularem,*] Vide c. 47.
6 *hominem seditiosum*] Vide c. 47, etc.
7 *præstare*] Vox *præstare* significat hîc exitum alicujus rei in se recipere. Vide i. 24. ad finem.
8 *è Republica*] i. e. Pro salute Reipublicæ, eique ut prodessent.

dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrûm dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum aut relictum sit, non explices; neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potiùs, quàm à Crasso dici maluisse. Hîc Crassus, Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat, [9] Quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in caussis, reperiantur? quæ, quamquam abs te novo quodam modo præclarèque dicuntur, sunt tamen et re faciliora, et præceptis pervagata: illa deprome nobis, unde afferas, quæ sæpissime tractas, semperque divinitus. Depromam equidem, inquit Antonius; et, quò faciliùs id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, et istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cœlum verbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat: nam hoc necesse est, ut is, qui nobis caussam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed, quoniam illa pars, inqua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primùm loquemur, et pauca dicemus; pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, et animo [1] quasi notata habere videamur.

XXX. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum caussarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem et caussam et orationem disputatio ducitur: neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum vobis, toties ejus verbi literæ

9 *Quibus* ex *locias ea, quæ dicenda sint in caussis, reperiantur?* Lambinus censuit legendum vel *in locis*, vel *eruantur*; sed pro vulgatâ lectione facit illud in c. 36. *proposuit quosdam locos*, ex *quibus omnis argumenti via* inveniretur.

1 *quasi notata habere*] Hunc ordinem verborum exhibent MSti Cant. Wag. Norf. Mag. Joan. et Harl. primus; quem et voluit Lambinus. Vulgò *quasi habere notata.*

sunt cogitatione conquirendæ; nec quoties caussa dicenda est, toties ad ejus caussæ seposita argumenta revolvi nos oportet; sed habere certos locos, qui, ut literæ ad verbum scribendum, sic illi ad caussam explicandam statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus vel usu, quem ætas denique affert; vel auditione et cogitatione, quæ studio et diligentia præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem et acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multùm ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur: Subacto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed novato et iterato, quò meliores fœtus possit et grandiores edere: subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primùm naturam caussæ videat, quæ numquam latet: Factumne sit, quæratur, an Quale sit, an Quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat caussam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in judicium, quod isti sic jubent quærere: Interfecit Opimius Gracchum: quid facit caussam? Quòd Reipublicæ caussâ, cùm ex senatusconsulto ad arma vocâsset: hoc tolle, caussa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in judicium, Licueritne ex senatusconsulto servandæ Reipublicæ caussâ. Perspicua sunt hæc quidem, et in vulgari prudentia sita: sed illa quærenda, quæ ab accusatore et defensore argumenta, ad id, quod in judicium venit, spectantia, debeant afferri.

XXXI. Atque hîc illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus; non quò hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera caussarum; unum appellant, in quo sine personis atque temporibus de universo genere quæratur; alterum, quod personis certis et temporibus definiatur: ignari omnes controversias ad universi generis vim et naturam re-

ferri. Nam in ea ipsa caussa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii: de ipso enim universo genere infinita quæstio est, Num pœna videatur esse afficiendus, qui civem ex senatusconsulto patriæ conservandæ caussa interemerit, cùm id per leges non liceret. Nulla denique esse caussa, in qua id, quod in judicium venit, ex reorum personis, non generum ipsorum universa disputatione quæratur. Quinetiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, Ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta et criminum et defensionis revocentur oportet ad genus et ad naturam universam: quòd sumptuosus, de luxuria; quòd alieni appetens, de avaritia; quòd seditiosus, de turbulentis et malis civibus; quòd à multis arguitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessariò à tempore atque homine ad communes rerum et generum summas revolventur. Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in judicium tum, cùm de facto quæratur: [2] sed tamen criminum est multitudo, non defensionum aut locorum infinita.

2 *sed tamen criminum est multitudo, non defensionum*, etc.] Lambinus hunc locum sic ex conjectura corrigit, *sed tamen hominum est multitudo, non criminum, aut defensionum, aut locorum infinita:* Malim equidem legere, *sed tamen criminum est multitudo, non defensionum locorum infinita:* Loci propriè sunt sedes argumentorum, ex quibus ea eruuntur: sed pro his vox *argumenta* sæpius usurpatur, ut paulo ante, et in c. 32. ubi dicitur *argumenta defensionis*. Per *crimina* idem intelligere possis, quod *caussas*, cùm ea has plerumque efficiunt *caussas*, de quibus hic loquitur Cicero: sic in c. 25. *Nostræ fere caussæ, quæ quidem sunt* criminum *plerumque, infitiatione defenduntur*. Per *defensiones* verò Noster videtur significare ea, quæ et contra reum et pro reo dicuntur: nè verò hoc temere dictum arbitreris, consule c. 30. ut etc. 29. ubi, cùm de docendo sermo est, omnia ea, quæ docent in caussis, Noster appellat *defensionis argumenta*, additque, *sed, quoniam illa pars, in quâ rerum ipsarum explicatio ac* defensio *posita est*, etc. Unde constat *defensionem* eandem esse quam *explicationem rerum*, i. e. hoc nomine appellata esse omnia quæ orator dicit suæ caussæ defendendæ gratiâ; sive aliquem accusat, sive ejus, qui accusatur, patronus est. Aliam conjecturam (nam in re tam incertâ iterum atque iterum conjiciendum est) libet ob oculos lectoris ponere, *sed tamen criminum est multitudo* et *defensionum*, non *locorum infinita:* sc. non est infinita multitudo locorum criminum et defensionum; sive locorum, unde in criminibus et defensionibus sua argumenta oratores proferunt.

XXXII. Quæ verò, cùm de facto non ambigitur, quæruntur, Qualia sint, ea, si ex reis numeres, et innumerabilia sunt et obscura; si ex rebus, valde et modica et illustria. Nam si Mancini caussam in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties caussa nova nascetur: sin illa controversia caussam facit, Videaturne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse; nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. Ac, si quid affert præterea hominis aut dignitas aut indignitas, extra quæstionem est; et ea tamen [3] ipsa oratione ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam; quamquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas caussas describunt in personis et in temporibus positas esse: nam, etsi incorrunt tempora et personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quæstionis pendere caussas. Sed hoc nihil ad me; nullum enim nobis certamen cum istis esse debet: tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernerent, eaque paulo subtiliùs explicarent. Verùm hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster et Sulpiti: Quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo caussarum; est enim infinita. Si [4] in personis ponitur; quot homines, tot caussæ: sin ad generum universas quæstiones referuntur; ita modicæ et paucæ sunt, ut omnes eas, diligentes et memores et sobrii oratores percursas animo et prope decantatas habere debeant; nisi forte existimatis [5] à M' Curio caussam didicisse L. Cras-

3 *ipsa* oratione *ad universi referatur*] Ita MS. Joan. et vet. cod. Car. Stephani: voces *ea ipsa*, singularis numeri, casûsque nominativi, respiciunt voces *dignitas aut indignitas:* Vulgò legitur *ea ipsa oratio*, etc. Sed et MSti Mag. et Norf. lectioni MSti Joan. assentire videntur, cùm habeant *ratione.*

4 *in personis ponitur*] Subintellige *caussas esse*, ut sit *ponitur* verbum impersonale: nisi mavis cum Lambino legere *ponuntur*, sc. caussæ; ut sequitur paulo post *referuntur.*

5 *à M' Curio caussam* didicisse *L. Crassum, et* ea re *multa attu-tisse*, etc.] A M'Crurio, i. e. à M'Curii persona, ut paulo ante *in*

sum, et ea re multa attulisse, quamobrem, posthumo non nato, Curium tamen heredem Coponii esse oporteret.— Nihil ad copiam argumentorum, neque ad caussæ vim ac naturam nomen Coponii [6] aut Curii pertinuit: in genere erat universo rei negotiique, non in tempore ac nominibus omnis quæstio, cùm scriptum ita sit, *si mihi filius genitur esque priùs moritur*, et cætera; *tum ut mihi ille sit heres:* Si natus filius non sit, videaturne is, qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse?

XXXIII. Perpetui juris et universi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi et argumentorum fontes desiderat. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, a discendoque deterrent: video enim in Catonis et Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de jure viro ac mulieri responderint; credo, ut putaremus in hominibus, non in re, consultationis aut dubitationis caussam aliquam fuisse; ut, quòd homines essent innumerabiles, [7]debilitati à jure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abjiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, et exponet descripta generatim: est

uno Mancino ponimus, i. e. in Mancini persona. Pro *didicisse* Lambinus legit *duxisse;* sed nullis, opinor, MStis assentientibus. Mihi quidem displicent voces *ea re*, quæ, si sanæ sunt significant hîc, ex eo quòd didicerit caussam à persona Curii: sed usitatiùs ille significant ob eam caussam, vel ob eam rem (ut in Tusc. disp. iv. 38. et alibi), sensu ad hunc locum minùs accommodato. Video MStum Bod. habere *ex re;* unde suspicor legendum *et ex reo multa attulisse*. Sic in initio hujus capitis; *ea, si ex reis numeres, innumerabilia sunt*. Sic et in cap. præcedente: *Nulla denique est caussa, in qua id, quod in judicium venit, ex* reorum *personis, ac non generum ipsorum disputatione quæratur*. Nempe Antonius voluit dicere, Crassum non ex ipsa persona Curii neque ex reo argumenta depromsisse, sed omnia ab homine ad naturam universam quæstiones retulisse.

6 *aut Curii*] Ita editiones Ven. Mediol. et Lambini: et ita novem mei MSti. Vulgò *ac Curii*.

7 *debilitati à jure cognoscendo*,] Vox *debilitatus*, cùm sine ablativo casu ponitur, significat nihil aliud quàm *fractus*, *imminutus:* sed huic loco parum convenit ista significatio. Antonius paulo supra dixerat; *nos jurisconsulti impediunt, à discendoque deterrent:* idemque dicere etiam in hoc loco voluit, loquendi tamem formula variata. Legendum igitur censeo: *debilitati* metu *à jure cognoscendo*, etc. Sic in i. 26. *simul acme fractum ac* debilitatum metu *viderit*. Imò MSti Cant. et Wag. exhibent reliquias hujus lectionis, leguntque *debilitati* à me *à jure cognoscendo*.

enim, ne fortè nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum et dissipatum est, in certa genera coacturum, et ad artem facilè redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui et, quod disci potuit de jure, didicit; et quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure,[8] vel acutè describere vel ornatè illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cùm se de turba et à subselliis in otium (ut cogitat) [9] soliumque contulerit. Jam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audivi, cùm diceret, sibi certum esse à judiciis caussisque discedere; sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit: neque enim ipse auxilium suum sæpe à viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas; quæ, si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc verè à Catulo dicta sunt, tibi mecum [1] in eodem est pistrino, Crasse, vivendum, [2] et istam oscitantem et dormitantem sapientiam, Scævolarum et cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hìc Crassus leniter, et, Pertexe modò, inquit, Antoni, quod exorsus es; me tamen ista

8 Vulgò *vel* aptè *describere vel ornatè illustrare*] MSti Cant. Norf. Mead. Harl. 2. Nov. Mag. Bod. et Bal. habent, *vel* acutè *describere:* nec aliter editiones Ven. Mediol. Stephani, aliæque. Et hæc lectio sanior est quàm vulgata: Antonius enim dicit, non difficile fore Crasso corpus (ut vocant) juris civilis componere: Nam, quoniam est tam juris peritus, quàm orator, omnia juris præcepta *acutè* describet, quod est proprium juris periti; et ea *acutè* descripta ornatu orationis illustrabit, quod officium est oratoris. Vides igitur, Lector, vocem *acutè* elegantiorem esse, quàm *aptè*; imò esse huic loco pæne necessariam: Vox *aptè* pertinet ad oratoris facultatem, vocaturque id *aptum*, quod maximè deceat in oratione: de quo vide iii. 55.

9 *soliumque*] i e. sellam vel lectulum domi positum: de quo sic Noster iii 33. *In solio sedentes domi sic adibatur, non solùm ut de jure civili ad eos, verùm etiam de filia collocanda —— referretur.*

1 *in eodem est* pistrino, *Crasse, vivendum,*] MSti Cant. Norf. Bal. Nov. Wag. Joan. Mead. et Harl. duo, itemque edit. Ven. et Mediol. aliam prorsus lectionem exhibent, *in eodem est* pristino instituto, *Crasse, vivendum:* mihi quidem non satis placet vulgata lectio; Noster enim alibi vim hujus Metaphoræ minuit, ut in i. 11. *Oratorem in judicia et conciunculas,* tamquam *in aliquod* pistrinum, *detrudi et compingi videbam:* adde, quòd ad verba *in pistrino* aptatum magis esset *molendum,* quàm *vivendum.*

2 *et istam*] Lambinus legit *ut illum.*

oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

XXXIV. Hujus quidem loci, quem modò sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius; quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum caussis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur; genera autem esse definita non solùm numero, sed etiam paucitate; ut eam materiem orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico et sententiis. Eæ vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quæritis quod mihi quidem videatur; nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam et opinionem meam, hoc iustrumentum caussarum et generum universorum in forum deferre debemus; neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus; quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modò considerarint, studio adhibito et usu, pertractata esse possunt; sed tamen animus referendus est ad ea capita, et ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. Atque hoc totum est sive artis, sive animadversionis, sive consuetudinis, nosse regiones, intra quas venere et pervestiges, quod quæras: ubi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modò usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurrit atque incidet.

XXXV. Et sic, cùm ad inveniendum in dicendo tria sint; acumen, deinde ratio (quam licet, si volumus, appellemus artem,) tertiùm diligentia; non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. [3] Diligentia, inquam quæ cum omnibus in rebus, tum in caussis defendendis plurimùm valet. Hæc præcipuè colenda est nobis; hæc semper adhibenda; hæc, nihil est, quod non assequatur. Caussa ut penitus, quod initio dixi,

3 *Diligentia, inquam,* quæ *cum,* etc.] In vulgatis vox *quæ* abest, sed reperitur in MStis Joan. Cant. Wag. Harl. 1. Nec aliter Ascensius edidit, et Lambinus ex suis MStis.

nota sit, [4] diligentia est: ut adversarium attentè audiamus atque ut ejus non solùm sententias, sed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est; id tamen dissimulantur facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est: deinde, ut in iis locis, quos proponam paulo post, pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in caussam, ut sit cura et cogitatione intentus, diligentia est; ut his rebus adhibeat, tamquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: hæc magna sunt. Inter ingenium quidem et diligentiam perpaullulum loci reliquum est arti: ars demonstrat tantùm ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire: reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore complectar uno verbo, quo sæpe jam utsi sumus, *diligentia*; qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia, videmus, ut abundent philosophi, qui, ut opinor (sed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minùs, quæcumque res proposita est, suscipiunt, de qua copiosè et abundanter loquantur.

XXXVI. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, et habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is, quem maximè ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumenti via non modò ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in caussis utimur, inveniretur; à quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua: sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia; sive etiam illa ipsa legisti atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur: plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quàm putaramus. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule; semper ego existimavi jucundiorem et probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primùm quàm minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret: atque ego idem exis-

4 *diligentia est :*] Ut prior pars sententiæ his verbis bene conveniret, legit olim vir quidam doctus *diligentia efficit :* Sed nihil mutandum censeo, cum ex præcedentibus sententiæ sensus hoc modo suppleri possit *diligentia est, quæ assequitur :* nisi potiùs legendum sit hîc et in sequentibus *diligentiæ* et *prudentiæ.*

timavi pecudis esse, non hominis, cùm tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseque et videndi res obscurissimas, et bene vivendi, et copiosè dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem; et, si palàm audire eos non auderes, ne minueres apud tuos sives auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, et procul, quid narrarent, attendere: itàque feci, Catule, et istorum omnium summatim caussas et genera ipsa gustavi.

XXXVII. Valde hercule, inquit Catulus, timidè, tamquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc civitas aspernata numquam est. Nam et referta, quondam Italia Pythagoreorum fuit tum, cùm erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; qui annis permultis ante fuit, quàm ipse Pythagoras; quo etiam major vir habendus est, cùm illam sapientiam constituendæ civitatis duobus prope sæculis ante cognovit, quàm eam Græci natam esse senserunt. Et certè non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palàm semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audivi, cùm dicerent, pergratum Athenienses et sibi fecisse, et multis principibus civitatis, quòd, cùm ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem et Critolaum et Diogenem: itaque eos, dum Romæ essent, et à se et ab aliis frequenter auditos: quos tu cùm haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris. Minimè, inquit Antonius: ac sic decrevi philosophari potiùs, ut Neoptolemus apud Ennium, *paucis; nam omnino haud placet.* Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse: Ego ista studia non improbo, moderata modò sint; opinionem istorum studiorum, et suspicionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adversariam esse arbitror; imminuit enim et oratoris auctoritatem, et orationis fidem.

XXXVIII. Sed, ut eò revocetur, unde huc declinavit oratio; ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Ro-

mam venisse dixisti, videsne [5] Diogenem eum fuisse, qui diceret, artem se tradere bene disserendi, et vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modò est hæc ars, nullum est præceptum, quomodo verum inveniatur, sed tantùm est, quomodo judicetur. Nam et [6] omne, quod eloquimur, fit, ut id aut esse dicamus, aut non esse; et, si simplicitur dictum sit, suscipiunt dialectici, ut judicent, verumne sit, an falsum; et, si conjunctè sit elatum, et adjuncta sint alia, [7] judicent, rectène adjuncta sint, et verane summa sit uniuscujusque rationis: et ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, et multa quærendo reperiunt non modò ea, quæ jam [8] non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus ante exorsa, [9] et potiùs detexta prope, retexantur.—Hîc nos igitur Stoicus iste nihil adjuvat; quoniam, quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit; quòd et multa reperit, [10] quæ negat ullo modo posse dissolvi, et genus sermonis affert non liquidum, non fusum ac profluens; sed exile, aridum, concisum ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur: hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad ob-

5 *Diogenem*, eum *fuisse*] Vocem *eum* recepi auctoritate MStorum Mead. Joan. Cant. Nov. et Wag. quamet recipiendam fuisse olim monuit Lambinus.

6 Vulgò, *omne, quod eloquimur*, sic, etc.] Discrepant à se invicem in hoc loco libri. Pro voce *sic* MSti Cant. et Nov. habent *fit*. MSti Mag. Pal. pr. Mem. et editiones veteres habent *fit*. Aut igitur scribendum est: *Nam et omne, quod eloquimur*, fit, *ut id aut esse dicamus, aut non esse*: aut alia aggrediendum est via. Quid si sic legamus? *Nam et omne, quod eloquimur*, eloquimur *sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse*. Sæpissime accidit, ut, cùm vox aliqua geminetur, altera à Librariis, tamquam supervacua, vox omittatur. Certè istud *sic* aut verbum *eloquimur*, aut aliquid simile requirit, quod tamen eleganter subintelligi non potest. Video ad eundem modum de hoc loco statuisse, repetendo vocem *eloquimur*, Petr. Fabrum in Not. ad Academ ii. 4.

7 *judicent*] Sc. ut judicent; præpositione *ut* ex prioribus subintellectâ.

8 *non* possint *ipsi dissolvere*,] MSti Nov. Bal. et Norf. *possunt*.

9 *et potiùs detexta*] Margo Lambini habet *seu potiùs*: meliùs verò vir quidam doctus legit, *aut potiùs*.

10 *quæ negat ullo modo*] Hæc est lectio MStorum Joan. Nov. Bal. Cant. Wag. Mead. Harl. duorum, et Norf. itemque editionum Ven. et Mediol. Vulgò, *neget*.

lectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimiùm est, in judicandis nimiùm loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse: erat enim ab isto Aristotele, à cujus inventis tibi ego videor non longè aberrare. Atque inter hunc Aristotelem (cujus et illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, et illos, in quibus ipse sua quædam de eadem arte dixit), et hos germanos hujus artis magistros, hoc mihi visum est interesse: quòd ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturamque viderat, hæc quoque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant; illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere, studioque majore. Carneadis verò vis incredibilis illa dicendi et varietas perquam esset optanda nobis; qui nullam umquam in illis suis disputationibus rem defendit, quàm non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus est quiddam quàm ab iis, qui hæc tradunt et docent, postulandum sit.

XXXIX. Ego autem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum velim, his potiùs tradam assiduis, uno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant: sin sit is, qui et doctrina mihi liberaliter institutus, et aliquo jam imbutus usu et satis acri ingenio esse videatur, illuc eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde universum flumen erumpat; [1] qui illi sedes et tamquam domicilia omnium argumentorum commonstret, ei ea breviter illustret verbisque definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad

1 *qui illi sedes*] Manutius pro *qui* legit *ut*, Ascensius verò *et*; uturque ex conjectura, opinor, et eadem mala: vox enim *qui* referri debet ad præcedentem vocem *illuc*, quæ idem valet ac *ad illum hominem*: ut *illuc* significat *ad illud negotium* in c. 76. et *unde* idem est quod *à quo* in c. 87. vide Not. meam ad locum.

probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi atque natura, aut assumi foris? Ex sua vi, cùm aut, res quæ sit tota, quæratur, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat: extrinsecus autem, cùm ea, quæ sunt foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione universa vis explicanda est sic; Si majestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Romani potestati tradidit. Sin pars, partitione hoc modo; Aut senatui parendum de salute Reipublicæ fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: [2]aliud consilium, superbum; suum, arrogans; utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo; Si consul est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci; nam et conjuncta quæremus, et genera, et partes generibus subjectas, et similitudines, et dissimilitudines, et contraria, et consequentia, et consentanea, et quasi præcurrentia, et repugnantia; et caussas rerum vestigabimus, et ea, quæ ex caussis orta sunt; et majora, paria, minora quæremus.

XL. Ex conjunctis sic argumenta ducuntur; Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cùm Q. Metellum tam piè lugere videatis. Ex genere autem; Si magistratus in populi Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas cujus tribunates voluntati paruit civitatis? Ex parte autem ea, quæ est subjecta generi; [3]Si omnes, qui Reipublicæ consulunt, cari nobis esse debent, certè in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, pe-

2 *aliud consilium superbum; suum, arrogans; utendum,* etc.] MS. Mead. habet—*superbum sive arrogans, sua sponte temerarium fuisset: utendum,* etc. Unde opinor legendùm, *aliud consilium* (sc. instituere), *superbum: sua sponte (sc. facere), temerarium fuisset; utendum,* etc. Ista verba *sive arrrogans* videntur huc adducta esse ex margine, ubi significabant illud *superbiæ* genus hîc intelligi, quo quis plus justo sibi arrogat; quale est velle *aliud consilium,* loco Senatus, *instituere.* In vulgata lectione vox *suum* planè mendosa est, cùm ad vocem *consilium referatur* quæ hîc significat cœtum consulentium: de hoc vide Notam ad verba, *Videndum sibi aliud esse consilium,* iii. 1.

3 *Si omnes, qui Reipublicæ consulunt,*] Sensus est: Si illi, qui Remp. adjuvant consiliis, cari esse debent; multo magis Imperatores illi, qui non solùm consiliis, sed et aliis rebus, sc. fortitudine et periculis subeundis, ejus salutem et dignitatem tuentur.

riculis retinemus et nostram salutem et imperii dignitatem. Ex similitudine autem; Si feræ partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine; Si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere, et similitudinis et dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis aut dictis aut eventis; et fictæ narrationes sæpe ponendæ. Jam ex contrario; Si Gracchus nefariè, præclarè Opimius. Ex consequentibus; Si et ferro interfectus ille, et tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, et nemo præter te ibi visus est, et caussa nemini, et tu semper audax, quid est, quòd de facinore dubitare possumus? Ex consentaneis et præcurrentibus et repugnantibus, ut olim Crassus adolescens; Non, si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt: simulasse te, et aliud quid quæsisse perspicuum est, quòd Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quòd P. Africani necis socius fuisti, quòd eam legem in tribunatu tulisti, quòd semper â bonis dissensisti. Ex caussis autem rerum sic; Avaritiam si tollere vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de caussis; Si ærarii copiis et ad belli adjumenta et ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus serviamus. Majora autem et minora et paria comparabimus sic. Ex majore; [4] Si bona existimatio divitiis præstat, et pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic;

——————Hic parvæ consuetudinis
Caussa hujus mortem fert tam familiariter:
Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic; Est [5] ejusdem, et eripere et contra Rempub-

4 *Si bona existimatio*] Videtur hoc argumentum non à Majore, sed à Minore esse ductum: audi igitur aliud exemplum hujus generis, quod Noster profert in Topicis c. 4. *Si in urbe fines non reguntur, neque aqua in urbe arceatur:* et quod Quinctil. Inst. Or. v. 10. habet, *Si quis sacrilegium facit, faciet et furtum.*

5 *ejusdem, et eripere* et *contra Rempublicam elargiri pecunias.*] Vulgò legimus, *ejusdem et eripere contra Rempublicam, et largiri pecunias:* Sed largiri pecunias, non est vitium, nisi quis eas contra Remp. largiatur; quod non dicitur in hac vulgata lectione. MSti Mag. Mead. et Norf. habent, *ejusdem et eripere, et contra rem largiri,* etc: quibus accedunt vet. codices C. Stephani, excepto quod habent *Rempublicam:* Joan. verò profert, *ejusdem et eripere et contra rem et largiri,* etc. itemque Harl. 1. *ejusdem et eripere et contra Remp. et*

licam elargiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea sublevantur, ut hæc; Hoc verum est; dixit enim Q. Lutatius: hoc falsum est; habita enim quæstio est: hoc sequi necesse est; recito enim tabulas; de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc, ut brevissimè dici potuerunt, ita à me dicta sunt.

XLI. Ut enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa et notas ostenderem locorum, quibus cognitis, ille sibi ipse foderet, et id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret; sic has ego [6] argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint; reliqua curâ et cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique caussarum generi maximè conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii judicare: neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente et cogitatione defixis et in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modò in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi. Si verò assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, [7] et animos eorum ita afficiat, apud

largiri, etc. Unde cum MSti Nov. emendatore sic sententiam refingo, *est ejusdem, et eripere et contra Remp. elargiri pecunias.*

6 *argumentorum novi notas, quæ* illa mihi *quærenti*, etc.] Ita editiones vulgatæ sed istud *novi* ferri non potest; postulat similitudo, ut Antonius hìc non de sua tantùm cognitione dicat, sed de se alios docente; præcesserat enim *si signa et notas ostenderem locorum.* Voces *illa mihi* ab omnibus MStis absunt: veteres codices C. Steph. habuere *argumentorum notas, quæ quærenti demonstrant, ubi sint:* subintellecto, opinor, post vocem *notas* verbo *ostendi.* MS. Joan. habet *argumentorum novi notas quærenti demonstrant, ubi sint;* Idem verò habet à correctoris manu, *argumentorum* quasi *novi notas quærenti demonstravi*, etc. Unde censeo Ciceronem scripsisse *argumentorum* quasi notavi *notas, quæ quærenti demonstrant, ubi sint.* Istud *notavi notas* simile est ei quod dicit Quinctil. Inst. Or. xi. 2. *Imagines* notæ *sunt, quibus ea, quæ ediscenda sunt, notamus:* et Cicero alibi vocem *quasi* ante *notas* usurpat, ut in Oratore c. 14. *Aristoteles locos (sic enim appellat)*, quasi *argumentorum* notas, *tradidit.*

7 *et animos eorum ita afficiat,*] Omnes Oxonienses MSti. Mead. et Harl. duo: item editiones Ven. Mediol. Manutii, Steph. aliorumque veterum habent *afficiat;* erit igitur constructio, *si assequetur ut afficiat:* similisque occurrit locus in i. 19. *Caput esse arbitrabatur, ut et ipsis, apud quos ageret, talis qualem se ipse optaret, videretur; et*

quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere vel rapere possit, nihil profectò præterea ad dicendum requiret. Jam illud videmus, Nequapuam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis: tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas: et id quare ita sit, ostendere: et ex iisdem illis locis interdum concludere, relinquere aliàs, aliòque transire: sæpe non proponere ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, priùs ut simile confirmes; deinde, quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare possit; ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur.

XLII. Hæc ut et properans, et apud doctos, et semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quàm ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi et perturbatione magis, quàm judicio aut consilio regatur: plura enim multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, [8] aut errore, aut aliqua permotione mentis, quàm veritate, aut præscripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis intendere. Quidnam? inquit. Qui ordo tibi placeas, inquit Catulus, et quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles. Vide, quàm sim in isto genere, inquit, Catule, deus: non meher-

uti eorum, qui audirent, sic afficerentur *animi, ut eos affici vellet Orator.* Vulgò *afficiet.*

8 *aut* errore, *aut aliqua permotione*] Habent MSti Nov. et Mag. *terrore*, et Cicero dicit in Tusc. Disp. iii. 8. *timorem* et *terrorem* duas esse species perturbationum: Interim vox *errore* omnino retinenda videtur; sequitur enim *quàm veritate.* Et ita Noster in Part. Orat. c. 11. *Permotione, cùm aut oblivio, aut* error, *aut metus, aut aliqua cupiditatis caussa permovit:* et in Oratore c. 33. *nihil de perturbationibus animi, et* erroribus, etc. Porrò, notandum est vocem *aliqua* idem hìc valere ac *ullâ* vel *aliquâ aliâ:* Sic in c. 4. *qui se ostentat,——aut denique in* aliquo *genere aut inconcinnus aut multus est, is ineptus dicitur:* et c. 11. *quid piè, quid gratè, quid humaniter, quid denique cum* aliquâ *virtute fecerit,* etc.

cule mihi, nisi admonito, venisset in mentem; ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo vel casu potiùs incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic tamquam ignotum hominem præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis et disponendarum rerum requisisse: nam, si ego omnem vim oratoris in argumentis, et in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset jam de ordine argumentorum et de collocatione aliquid dicere. Sed cùm tria sint à me proposita, de uno dictum; cùm de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum.

XLIII. Valet igitur multùm ad vincendum, probari mores, instituta, et facta, et vitam eorum, qui agent caussas, et eorum, pro quibus; et item improbari adversariorum: animosque eorum, apud quos [9] agetur, conciliari quàm maximè ad benevolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ; quæ faciliùs ornari possunt, si modò sunt, quàm fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, [1] vultûs pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acriùs, ut invitus et coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi signa proferri perutile est; eaque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis caussis excellet, in quibus minùs potest inflammari animus judicis acri et vehementi quadam incitatione: non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, sum-

9 *agitur,*] Ita rectè MStus Harl. pr. ut antea *agent,* et paulo post *dicet:* hæc etiam lectio inest in margine editionis Lambini. Et ita Noster in c. 77. *ut ad eorum mentes, apud quos agatur, movendas permanere possint.* Vulgò, *agitur.*

1 *vultûs pudoris significatio,*] Ita legendum puto, deleto commate post vocem *vultûs:* ut tam *vultûs,* quàm *pudoris,* sit genitivi casus et regatur à voce *significatio.* Hæc loquendi formula sæpius apud Ciceronem occurrit: exemplo sit istud in initio Orat. in Pisonem, *Jamne sentis, quæ sit hominum querela frontis tuæ?*

missa, lenis, quæ maximè commendat reos: reos autem appello, non eos modò, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione justos, integros, religiosos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet; et hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in perorando tantam habet vim, si est suaviter, et [2] cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quàm caussa, valeat (tantum autem efficitur sensu quodam ac ratione dicendi, [3] ut quasi mores oratoris effingat oratio): genere enim quodam sententiarum, et genere verborum, adhibita etiam actione leni facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, [4] ut boni viri esse videantur.

XLIV. Huic autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permovet impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut salvum velint, [5] aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, [6] aut ad eos motus deducantur, si qui

2 *cum sensu tractatum,*] i. e. cum affectu quodam animi, ita ut videatur is, qui dicit, ea sentire iisque affici, quæ dicit: Sic in c. 46. *quin ipse in commovendis judicibus iis ipsis* sensibus——*permoverer:* et iii. 25. *ut* sensus *ut dolores habeat* (sc. oratio) *quantum opus sit, non est singulorum articulorum.*

3 *ut quasi mores oratores*] i. e. ut oratio oratoris quasi effingat atque exprimat mores reorum, quorum caussam agit: de reorum enim moribus, non oratoris, loquitur Antonius et in præcedente et sequente sententia.

4 *ut boni viri esse videantur.*] Manutius frustra legit *videamur* ex conjectura: ad reos enim, de quibus paulo ante, verbum *videantur* respicit: Simile est id quod Noster dicit in c. 79. *Ex reo sententias duci licebat, quæ significent* virum bonum.

5 Vulgò, *aut metuant, aut spernant,*] MSti Bod. Mag. Norf. Pal. quart. quint. et octav. itemque editiones Lamb. Asc. Ven. et Mediol. aliæque exhibent *sperent.* Rectè quidem, Lector: vides enim contrarias animi permotiones sibi invicem opponi, amorem odio, invidiam favori; contraria verò permotio *metui* est *spes.* Nec aliter Cicero eas opponit c. 42. hujus libri; *aut dolore, aut lætitia, aut* spe, *aut timore:* c. 51. spes, *lætitia,* timor, *molestia:* et in c. 52. cùm de his perturbationibus speciatim dixerat, et *timorem* tractaverat, addit; *Par atque una ratio est spei.* Cicero etiam in Oratore hæc verba conjungit, *oderit, diligat; cupiat, satietate afficiatur; speret, metuat, etc.*

6 Vulgò, *aut ad eos motus abducantur,*] Displicet ista vox *abducantur,* contrario fere, quàm postulat locus, sensu. Veteres editiones, et MS. Cant. habent *adducantur:* omnes verò MSti Oxonienses, Mead. Harl. duo, aliique nonnulli habent *deducantur;* quam posteriorem lectionem probo, quòd et MStorum plurimorum auctoritate

finitimi sunt et propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad caussam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam: faciliùs est enim currentem (ut aiunt) incitare, quàm commovere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solùm morbus ejus, cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis et natura corporis cognoscenda est: sic equidem, [7] cùm aggredior ancipitem caussam et gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque versor, ut odorer, quàm sagacissimè possim, quid sentiant, quid existiment, quid exspectent, quid velint, quò deduci oratione facillimè posse videantur. Si se dant, et, ut ante dixi, sua sponte, quò impellimus, inclinant atque propendent, accipio quod datur, et ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do: sin est integer quietusque judex, plus est operis; sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ rectè à bono poeta dicta est *flexanima atque omnium regina rerum*, oratio, ut non modò inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem et repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit.

XLV. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modò flagitabat, [8] cùm à me divinitus tractari solere diceret, et

nitatur, et à multis aliis locis confirmetur: sic in sequente capite habes, *ut ad fletum misericordiamque deducatur:* et iii. 51. *et ad hilaritatem, et ad tristitiam sæpe deducimur.* Nec aliter Carolus Stephanus impressit.

7 *cùm aggredior ancipitem*, etc.] MSti Palat. pr. et sec. cum duobus Gallicis et MSto Joan. habent *cùm aggredior* in ancipiti caussâ et gravi *ad animos judicum pertractandos:* quibus assentitur etiam MStus Harl. pr. sed emissa præpositione *in*. Hæc lectio Gronovio placuit, et mihi quidem recipienda videtur; usitatiùs enim dicitur à Cicerone *aggredior ad* (ut in hac lectione) quàm *aggredior* cum accusativo rei sequente. Adde, quòd non hîc agitur de eo quod solebat facere Antonius, cùm *aggressus est caussam*, sed cùm *aggressus est ad animos judicum pertractandos*. Longè diversæ res sunt caussa ipsa, et motus animi in judicibus concitandi.

8 Vulgò, *quæ à me divinitus*] Cùm præcesserat *flagitabat*, necesse fuit, ut sequeretur *dicebat*, et *laudabat:* sed hac mutatione non opus est, si cum MStis Cant. Norf. Bal. Bod. Nov. Mead. Harl. duobus, et Wag. editionibusque Ven. et Mediol. legamus *cùm à me*, etc. Vide capita 28. et 29. hujus libri, ubi Crassus hæc de Antonio dixerat.

in caussa M'Aquillii, C. que Norbani, nonnullisque aliis, quasi præclarè acta, laudaret; quæ mehercule ego, Crasse, cùm à te tractantur in caussis, horrere soleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen gravissimorum optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam novæ, tam sine pigmentis fucoque puerili, ut mihi non solùm tu incendere judicem, sed ipse ardere videaris. Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamque deducatur, nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipso oratore impressi esse atque inusti videbuntur. Quòd si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, et si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda: nunc ego, quid tibi, Crasse, quid cæteris accidat, nescio; de me autem, caussa nulla est, cur apud homines prudentissimos atque amicissimos mentiar. Non mehercule umquam apud judices aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipse in commovendis judicibus, iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer. Neque enim facilè est perficere, [9] ut irascatur ei, cui tu velis, judex, si tu ipse id lentè ferre vedeare; neque tu oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio ante videirt: neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce vultu, collacrymatione denique ostenderis: ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit; sic nulla mens est tam ad comprehendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam et [10] ardens accesserit.

XLVI. Ac, ne fortè hoc magnum ac mirabile esse videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis; magnis vis est earum sententiarum atque eorum locorum, quos agas trac-

9 *ut irascatur ei, cui*] Ita Asc. Steph. Lamb. et MSti. Norf. Mag. Bod. Mead. Harl. 1. Joan. et excepta Nov. Vulgò *ei* abest.

10 Vulgò, *ardens accesseris*] Cùm præcesserat *ad comprehendendam vim oratoris*, Gronovius maluit legere *accesserit*: quam lectionem necessariam duco: eamque habent Asc. Steph. aliique, necnon MSti Joan. Bod. Harl. 1. Mag. et Nov.

tesque dicendo, nihil ut opus sit simulatione et fallaciis: ipsa enim natura orationis ejus, quæ suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam, quàm quemquam eorum, qui audiunt, permovet. Et, ne hoc in caussis, in judiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cùm agitur non solùm ingenii nostri existimatio (nam id esset levius; quamquam, cùm professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est), [1] sed alia sunt majora multo, fides, officium, diligentia; quibus rebus adducti, etiam cùm alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus: sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quàm versus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cùm ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur spondalia illa dicentis,

[2] *Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?*
Neque paternum adspectum es veritus?

[3] Numquam illum *adspectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur: ut idem, inflexa ad miserabilem sonum voce,

——quem ætate exacta, indigem
Liberûm lacerasti, orbasti, exstinxsti: neque fratris necis,
Neque gnati ejas parvi, qui tibi in tutelam est traditus, etc.

flens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quotidie cùm ageret, tamen rectè agere sine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit: sæpe enim audivi, poetam bonum neminem (id quod a Democrito et Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum exsistere posse, et sine quodam afflatu quasi furoris.

1 *sed alia* sunt *majora multo,*] Legendum est, opinor, *sed alia majora multo,* sublata voce *sunt.* Præcesserat *cùm agitur non solùm ingenii nostri existimatio:* ritè igitur sequitur, *sed alia majora multo,* sc. cùm ea aguntur.

2 *Segregare,* etc.] Hîc et in sequentibus Telamon, apud Pacuvium, suum filium Teucrum alloquitur, qui fratre Ajace à se ob Achillis arma ipsi non adjudicata interemto, ejusque nece non ulta, ad patrem rediit, bello Trojano finito.

3 *Numquam* illum *adspectum dicebat,*] Bene Lambinus legit *illud adspectum,* quia vox *adspectum,* technicè sumta, nullum sibi proprium genus habet, sed vox *illud* concordat cum voce *verbum* subintellect.

XLVII. Quare nolite existimare meipsum, qui non heroum veteres casus fictosque luctus vellem imitari atque adumbrare dicendo; neque actor essem alienæ personæ, [4] sed auctor meæ, cùm mihi M'Aquillius in civitate retinendus esset, quæ in illa caussa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum à senatu, ovantem in Capitolium adscendisse meminissem, hunc cùm afflictum, debilitatum mœrentem, in summum discrimen adductum viderem, non priùs sum conatus misericordiam aliis commovere, quam misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum magnopere moveri judices, cùm excitavi mœstum ac sordidatum senem, et cùm ista feci, quæ tu Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar, nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem; cùm C. Marius mœrorem orationis meæ præsens ac sedens multùm lacrymis suis adjuvaret; cùmque ego, illum crebrò appellans, collegam ci suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem. Non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum et hominum et civium et sociorum imploratio; quibus omnibus verbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor absuisset meus, non modò non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpiti, bonus ego videlicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. Quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando [5] sodali et quæstore meo tantum incendium non oratione solùm sed multo etiam magis vi et dolore et ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in caussa superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam, in Cæpionis gravi miserabilique casu, in judicium vocabas: deinde principem et senatus et civitatis, M. Æmilium, lapide percussum esse constabat; vi

4 *sed auctor meæ,*] Legendum esse censeo *sed meæ*, deleta voce *auctor*: pro qua MStus Mead. et vetus editio Rawlinsoniana habet *actor*. Subintelligo ex præcedentibus istam vocem, ut sit lectio, *neque actor essem alienæ, personæ, sed meæ*. Agere vel alienam vel suam personam latinè dicitur: sed non video, quo sensu dicatur orator esse *auctor* suæ personæ.

5 *sodali et quæstore*] Vide quæ dicuntur de hoc C. Norbano in c. 28.

pulsum ex templo L. Cottam et T. Didium, cùm intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.

XLVIII. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro Republica queri summa cum dignitate existimarere; ego homo censorius, vix satis honestè viderer seditiosum civem, et in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis, quòd tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hîc ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo; si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum genera, vitia, pericula collegi; eamque orationem ex omni Reipublicæ nostræ temporum varietate repetivi; conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, justas tamen fuisse nonnullas et prope necessarias. Tum illa, quæ modò Crassus commemorabat, egi, Neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis ac vindicem libertatis, populo Romano dari sine nobilium dissensione potuisse: ac, si illæ seditiones saluti huic civitati fuissent, non continuò, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine atque in fraude capitali esse ponendum: quòd si umquam populo Romano concessum esset, ut jure concitatus videretur (id quod docebam sæpe esse concessum), nullam illa caussam justiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi et converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus: sic et eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam; et animos equitum Romanorum, apud quos tum judices caussa agebatur, ad Q. Cæpionis odium à quo erant ipsi [6] propter judicia abalienati [7] renovabam.

6 *propter judicia abalienati,*] sc. à quo Q. Servilio Cæpione Equites Romani erant tum temporis abalienati. Hujus lege, vocata lege *Servilia*, judicia, quæ 17 annis ante lege *Sempronia* à Senatu ad Equites translata essent, utrique ordini communia facta erant: sed (ut monet Manutius) videtur ea lex *Servilia* fuisse tum antiquata, cùm Cæpionem Norbanus accusaret; solos enim Equites tum judices fuisse patet et ex hoc loco et ex Orat. pro Cluent. c. 51.

7 *renovabam.*] Vulgò legitur *renovabam atque revocabam:* sed duæ illæ postremæ voces in nullis MStis inveniuntur. Et commodè abesse possunt; sic enim, de Invent. ii. 15. *cùm auditoris animus aut*

XLIX. Quòd ubi sensi me in possessione judicii ac defensionis meæ constitisse, quòd et populi benevolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam, et judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad caussam nostram converterem; tunc admiscere huic generi orationis vehementi atqui atroci genus illud alterum, de quo ante disputavi, lenitatis et mansuetudinis cœpi; Me pro meo sodali, qui mihi in liberûm loco more majorum esse deberet, et pro mea omni fama prope fortunisque decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo[8] auxilium ferre non possem. Petebam à judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si justo, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent, præsertim si in aliis caussis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil umquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque caussa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere majestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minimè præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa caussa tractata, ut et acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, et in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita, magis affectis animis judicum, quàm doctis, tua, Sulpiti, est à nobis tum accusatio victa.

L. Hîc Sulpitius, Verè hercule, inquit, Antoni, ista commemoras: nam ego nihil umquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quàm mihi tum est elapsa illa caussa. Cùm enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non judicium, sed incendium tradidissem, quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio tractusque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, Te pro homine

renovatur ad *ea, quæ restant, aut* etc. Idem planè loquendi genus, quod hîc habemus, *animos equitem* ad *Q. Cæpionis odium* renovabam. Vide etiam cap. sequens.

8 *auxilium ferre non possem.*] Ita Lambinus legendum esse voluit, et ita ediderunt R. et C. Steph. Vulgò *potuissem*.

pernecessario, quæstore tuo, dicere? quam tibi primùm munisti ad te audiendum viam. Ecce autem, cùm te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occultè cœpisti, nihildum aliis suspicantibus, me verò jam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, 9 sed populi Romani iracundiam, neque eam injustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. Deinde, qui locus abs te prætermissus est in Cæpionem? Ut tu illa omnia odio, invidia, misericordia miscuisti? neque hæc solùm in defensione, sed etiam in Scauro cæterisque meis testibus, quorum testimonia, non refellendo, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cùm abs te modò commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam: istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maximè spectare solemus: docuit enim jam nos longa vita ususque rerum maximarum, ut, quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

LI. Equidem primùm considerare soleo, postuletne caussa: nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus, ne aut irrisione aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possunt commoveri. Nam quoniam hæc fere maximè sunt in judicum animis, aut quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari si id videare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis viris, aut certè pro iis, qui illis boni atque utiles sint, laborare: namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem; plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quàm præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse

9 Vulgò, *sed* illam *populi Romani iracundiam*, etc.] Lambinus auctoritate nonnullorum MStorum *illam* delevit, sensu certè postulante. Delent etiam MSti Mag. Norf. Cant. Harl. 1. et Joan. quibus addas editiones Manutii et R. et C. Stephani.

aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorum, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse caussa sua; invidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum cæteris commodandi favetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam, cui maximè invideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis et odium in alios struere discemus, et à nobis ac nostris demovere. Eademque hæc genera tractanda sunt in iracundia vel excitanda vel sedanda: nam si quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut in utile sit, id factum augeas, odium creatur: [1] sin, quod aut in bonos viros, aut in eos in quos quisque minimè debuerit, aut in Rempublicam tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus: interior est ille proprius; sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus.

LII. Par atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ: sed haud sciam, an acerrimus longè sit omnium motus invidiæ, nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Invident autem homines maximè paribus aut inferioribus, cùm se relictos sentiunt, illos autem dolent evolasse: sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, et eò magis, si intolerantiùs se jactant, et [2] æqua-

1 *sin quod aut in bonos viros*, etc.] Vitiosa certè est sententia, quam Lambinus sic corrigit, *sin, Quod aut bonis viris, aut iis quos quisque minimè lædere debuerit, aut reipublicæ*, etc. Sed aliâ, opinor, aggrediendum est viâ: istud *factum*, quod in priore parte sententiæ, planè otiosum est, ex illo loco arbitror huc afferri debere: Lego igitur, *nam si quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id augeas, odium creatur: sin, quod aut in bonos viros* factum, *aut in eos* etc. Certè si vox *factum* in posteriori sententiæ parte in textum recipi non debet, subintelligi debet: ut *factum* in *bonos viros* idem sit ac *contra* bonos viros. Sic Noster de Amic. c. 12. *Quid* in *P. Scipionem* effecerint, *sine lacrymis non queo dicere.* Sic et Terent. Heaut. Act. i. Sc. 1. *Ego, quod me* in *te sit* facere *dignum invenero:* et ibidem sc. 2. *Vereor, ne quid* in *illum iratus plus satis* faxit *pater.*

2 *æquabilitatem communis juris*] Displicuit Lambino vulgata vox *communis*, quæ ad sensum non necessaria videbatur: Delevit igitur Lambinus, et ei consentiunt editiones Ven. et Mediol. et MSti Bod. Harl. 2. Bal et Nov. Sic Noster de Off. i. 25. *In liberis verò populis, et in juris æquabilitate exercenda etiam est facilitas.* Sed sæpe pluribus ejusdem prope significationis verbis utitur Cicero, ut id, de quo dicitur, pleniùs exprimatur.

bilitatem communis juris præstantia dignitatis aut fortunæ suæ transeunt: quæ si inflammanda sunt, maximè dicendum, ... non esse virtute parta; deinde etiam vitiis atque pec... m si erunt honestiora atque graviora tamen [3] ... anta ulla merita, quanta insolentia hominis, ... e fastidium. Ad sedandum autem, magno illa ... gnis periculis esse parta, nec ad suum commo... d ad aliorum esse collata: seseque, si quam gloriam ... se videatur, tametsi ea non sit iniqua merces peri... tamen eâ non delectari, totamque abjicere atque deponere; omnoque perficiendum est (quoniam plerique sunt invidi, maximèque est hoc commune vitium et perpetuum; invidetur autem præstanti florentique fortunæ,) ut hæc opinio minuatur, et illa excellens opinione fortuna cum laboribus et miseriis permista esse videatur. Jam misericordia movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbas aut timeat; aut intuens alium crebrò ad seipsum revertatur. [4] Ita cùm singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta et prostrata virtus maximè luctuosa est: et, ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet speciem tueri, lenis, (ut sæpe jam dixi) atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos atque omni ratione flectendos, intenta ac vehemens esse debet.

LIII. Sed est quædam in his duobus generibus quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid; et ex hac vi nonnumquam [5] animi aliquid influendum est illi lenitati: ne-

3 *non esse tanta ulla merita,*] Ita ex conjecturâ Lambini lego, et auctoritate MSti Norf. Vulgata vox *tanti* parum respondet voci *quanta*, quæ proximè sequitur.

4 *Ita cùm*, etc.] Vir quidam doctus ex conjectura legit, *Item, cum*, etc.

5 *animi aliquid influendum est*] Hic in studia contraria scinduntur editores. Lambinus conjecit legendum esse *infundendum*, Gulielmius verò *inflandum*, quod habet etiam margo edit. Melanchthonis: nec mihi non placeret hæc postrema lectio, siqui MSti faverent. Plerique MSti habent *influendum*, nonnulli *inflammandum*. Non opinor Ciceronen scripsisse *inflammandum*, quia parum Latinè sonat *inflammare aliquid aliqui*. Restat igitur vox *influendum*, cui patrocinatur

que est ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur, remissio autem lenitatis quadam gravitate et contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, et illo, in quo vis atque contentio quæritur, et hoc, quod ad vitam et mores accommodatur, [6] et principia tarda sunt, et exitus tamen spissi et producti esse debent: nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum à caussa, et homines priùs ipsum illud, quod proprium sui judicii est, audire desiderant), nec, cùm in eam rationem ingressus sis, celeriter discendum est: Non enim, sicut argumentum, simulatque positum est, arripitur, alterumque et tertium poscitur; ita misericordiam aut invidiam aut iracundiam, simulatque intuleris, possis commovere: argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ, simulatque emissa est, adhærescit; illud autem genus orationis non cognitionem judicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi, nisi multa et varia et copiosa oratione, et simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut breviter aut summisse dicunt, docere judicem possunt, commovere non possunt; in quo sunt omnia. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis: [7] sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus caussa sumuntur reprehendendis;

maxima pars MStorum, et verba etiam proximè præcedentia *influat oportet aliquid.* Vox *influere* cum dativo casu usurpatur ab Ovidio in Consol. ad Liv. 395. *menti dolor influit;* et ab Ambrosio de Off. ii. 12. *clausisti fontem, ut nec* aliis influat, *nec tibi prosit.* Ne verò, lector, te turbet *influendum* participium passivum Verbi neutrius: nam (ut Grammatici notarunt) hoc non raró fit: inde *audenda res* et *cœnanda olla:* inde à *juro jurandus:* ut in Hor. Ep. ii. 1 16.

Jurandasque tuum per nomen ponimus aras.

Atque etiam, quemadmodum Plautus in Trinum, v. 2. 35. dicit, *si illa tibi placet,* placenda *dos quoque est, quam dat tibi,* i. e. debet placere; sic in hoc loco *influendum est* poterit significare, debet influere.

6 *et principia tarda sunt, et exitus tamen spissi*] Si quis sententiam sequentem aspiciat, *nam neque assiliendum statim est,* etc. inveniet Antonium non dicere, principia tarda esse, sed tarda esse debere: de principiis simul, et exitu affectuum præcepta dat. Deleto igitur verbo *sunt,* et clarior mihi, et significantior videtur sententia. Porrò Lambinus legit *et exitus item spissi,* etc. et MS. Harl. 1. delet *tamen.* Per vocem *spissi* intellige, obscuri, ita ut notari non possint: Sic in iii. 36. *Si est aliquanto spissius,* i. e. obscurius.

7 *sed argumento resistendum est,*] Fortasse legendum, *et argumento,* etc.

aut demonstrando id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens; aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius aut æquè grave. Illa autem, quæ aut conciliationis caussa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, [8] contrariis commotionibus inferenda sunt, ut odio benevolentia, misericordiâ invidia tollatur.

LIV. Suavis autem est, et vehementer sæpe utilis jocus et facetiæ: quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certè, neque ullam artem desiderant: in quibus tu longè aliis mea sententia, Cæsar, excellis; quo magis mihi etiam festis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut, si qua est, eam nos tu potissimùm docebis. Ego verò, inquit Cæsar, [9] omni de re facetiùs puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetiis, disputari. Itaque, cùm quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere. Inveni autem ridicula et falsa multa Græcorum; nam et Siculi in eo genere et Rhodii et Byzantii, et, præter cæteros, Attici excellunt; sed, qui ejus rei rationem quandam conati sunt artemque tradere, sic insulsi exstiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim, cùm duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum,

8 *contrariis commotionibus inferenda sunt,*] Sc. ita inferenda, ut eæ tollantur. Vox *commotionibus* est hîc dativi casûs. Sensus est; ea, quæ conciliationis caussa dicuntur, sunt inferenda commotioni, ad eam frangendam et tollendam, quæ velit, ut judex abalienetur ab eo, pro quo orator dicit; itemque ea, quæ permotionis caussa dicuntur, sunt ita adducenda ab oratore, ut judex benevolum se præstet. Hoc sensu videtur hîc altera res alteri *inferri.* Video tamen MStos Joan Nov. Bal. Mead. Harl. duos, et vet. libros C. Stephani habere non *inferenda,* sed *efferenda.* Si hæc vera est lectio, tum vox *commotionibus* ut sit ablativi casûs, necesse erit; et vox *efferenda* eadem erit, quoad sensum, quæ vincenda seu exsuperanda; ut in Tusc. disp. iv. 29. Cicero dicit,

Quod non natura humana patiendo efferat.

9 *omni de re facetiùs*] MSti tres Lambini, 4. Gallopalitini. 5tus et 7mus Pal. necnon MSti Joan. Harl. 1. Bod. et Mag. habent *faciliùs,* quibus consentiunt duo vet. libri C. Stephani. Interim non ausim istud *faciliùs* in textum admittere, tum quia verba *de ipsis facetiis* satis videntur innuere Cæsarem dixisse *facetiùs* in priore parte sententiæ; tum quia additur *ab homine non inurbano,* quo quid magis supervacaneum esset, si vox *faciliùs* præcessisset?

alterum peracutum et breve; illa à veteribus superior, cavillatio; hæc altera, dicacitas nominata est. Leve nomen habet utraque res: quippe leve enim est totum hoc, risum movere. Verumtamen, ut dicis, Antoni, multùm in caussis persæpe lepore et facetiis profici vidi. Sed cùm in illo genere perpetuæ festivitatis ars non desideretur (natura enim fingit homines et creat imitatores et narratores facetos, et vultu adjuvante et voce et ipso genere sermonis), tum verò in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cùm ante [1]illud facetè dictum emissum hærere debeat, quàm cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cùm à Philippo interrogatus, quid latraret, *furem se videre* respondit? Quid in omni oratione Crassus, vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accusatorem Brutum, cùm pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententia, concedendum: non enim fere quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, [2] et illo, quod in perpetuitate sermonis, et hoc, quod in celeritate atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scævolam Curiana defensio tota redundavit hilaritate quadam et joco; dicta illa brevia non habuit: parcebat enim adversarii dignitati, [3] in quo ipse servabat suam; quod est hominibus facetis et dicacibus difficillimum, habere hominum rationem et temporum, et ea, quæ occurrant, cùm salsissimè dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulsè interpretantur: dicere enim aiunt Ennium, *flammam à sapiente faciliùs ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat*: hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint: nam ea *dicta* appellantur proprio jam nomine.

1 *illud facetè dictum*] Ita legunt Lamb. R. Steph. Asc. et Streb. quibus assentiuntur MSti Norf. Joan. Med. Harl duo, Nov. Bod. et Mag. MS. etiam Bal. non longè ab hac lectione abest: habet enim *facere*. Vulgata lectio est *facetum*.

2 Vulgò, *et illo, qui ——— et hoc, qui in celeritate*] Malim voces *illo* et *hoc* ad *genus*, quàm ad *leporis* referri; partim elegantiæ gratia, partim auctoritatis quàm maximæ; Editiones enim Ven. Mediol. Steph. Asc. Lamb. et Manutii, aliorumque; necnon MSti Joan. Harl. 1. Norf. et Nov. habent, *et illo, quod in perpetuitate sermonis, et hoc, quod*, etc.

3 *in quo ipse servabat suam;*] Ita MSti Joan. Nov. Bal. Mag. Wag. Mead. Harl. duo, et Cant. Itemque veteres libri Caroli Stephani. Vulgò *ipso*.

LV. Sed, ut [4] in Scævola continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, caussam illam disputationemque lusit; sic in Bruto, quem oderat, et quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit. Quàm multa de balneis, quas nuper ille vendiderat; quàm multa de amisso patrimonio dixit? Atque illa brevia; cùm ille diceret, *se sine caussa saudere;* [5] *minimè* inquit; *modò enim existi de balneis:* innumerabilia hujuscemodi fuerunt: sed non minùs illa jucunda perpetua; cùm enim Brutus duos lectores excitasset, et alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset alteri de lege Servilia; et cùm contraria inter sese de Republica capita contulisset; noster hic facetissimè tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMUS. *Brute, testificatur pater, se tibi Privernatem fundum reliquisse.* Deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Sapiens videlicet homo cum primis nostræ civitatis norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cùm is nihil haberet, nihil esse ei relictum*

4 *in Scævola*] Vulgò *in Scævolam:* sed MSti Joan. et Harl 1. habent *Scævola*, quod et edidit Lambinus: *In Scævola* i. e. in illâ Curii defensione contra Scævolam: sic paulo infra legimus *in Bruto*, et c. 50. *in Scauro*, et in i. c. 56. *in eo puero*, i. e. in caussa ejus pueri: simile est etiam illud Quinct. Inst. Or. iii. 11. *ut in eo, qui cùm adulteram deprehensam occidisset*, etc.

5 Vulgò, *minimè mirum, inquit; modò enim existi de balneis;*] Ni fallor, non modò non jocus, sed ne sensus in hac lectione inveniri potest. Brutus dixerat *se sine caussa sudare:* respondit autem Crassus, non esse mirum illum sine caussa sudare; modò enim exierat è balneis. Voces *minimè mirum* non solùm ad *sudare:* sed etiam ad *sine caussa* referri debent, si vulgatæ lectioni hæreamus. Solent ii, qui è balneis exeunt, sudare, et aqua diffluere: vides igitur, Lector, in hac vulgata lectione Crassum negare Brutum habere caussam sudandi, et tamen caussam, cur sudet, afferre. Quis ferre possit hæc tam secum pugnantia? MSti Joan. et Harl. 1. omittunt vocem *mirum* (quæ ex voce *minimè* errore Librariorum nata videtur); unde statim sic locum emendavi. *Atque illa brevia: cùm ille diceret, se sine caussa sudare; minimè, inquit; modò enim existi de balneis.* Clara nunc exhibetur sententia. Brutus dixerat sc. sine caussa sudare, id est, in impugnandi Planci contra Crassum caussa nimis vehementer agere, cùm sine sudore accusari Plancus, et vinci Crassus potuerit. *Minimè*, inquit Crassus, non sudas *sine caussa: modò enim existi*, etc. Jocus est in ancipiti significatione verbi *existi*, quod significat, et vendere balneas, et è balneis lotum egredi. His *brevibus* opponuntur ea, quæ paulo post vocantur *perpetua*, ut in c. 54.

putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, sunt veri Bruti libri,) IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO ET MARCUS FILIUS. *Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quòd nisi* [6] *puberem te*, inquit, *jam haberet, quartum librum composuisset, et se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum, reliquisset*. Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore atque his facetiis non minùs refutatum esse Brutum, quàm illis tragœdiis, quas egit idem, cùm casu in eadem caussa [7] funere efferretur anus Junia? prô dii immortales, quæ fuit illa, quanta vis? quàm inexspectata? quàm repentina? cùm, conjectis oculis, gestu omni imminenti, summa gravitate et celeritate verborum, *Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere? Patrimonione augendo? at id non est nobilitatis: sed fac esse, nihil superest; libidines totum dissipaverunt. An juri civili? est paternum: sed dicet te, cùm ædes venderes, ne* [8] *in rutis quidem et cæsis solium tibi paternum recepisse. An rei militari? qui numquam castra videris? An eloquentiæ? quæ nulla est in te; et, quidquid est vocis ac linguæ, omne in istum*

6 *puberem*] De Offic. i. 35. *Nostro quidem more cum parentibus puberes filii, cum soceris generi non lavantur.*

7 *funere efferretur anus Junia?*] Diversæ sunt hîc veterum Editorum et MStorum lectiones: Alii habent *cum funere*, alii utramque vocem omittunt. Ego verò Lambinum sequor, qui censuit non posse Latinè dici, *aliquem cum funere efferri*. Maluit igitur vocem *cum* rejicere, vocem autem *funere* retinere: habetque sibi consentientem MS. Cant. et Carolum Stephanum. Imò Cicero sæpissime hac locutione utitur, Orat. pro Domo sua c. 16. *Cùm tua rogatione funere elatam Remp. esse dicerent.* Ep. ad Att. xiv. 10. *Meministine te clamare caussam perisse, si funere elatus esset?*

8 *in rutis quidem et cæsis*] In rutis et cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæque opere structili tectoriove non continentur: talia sunt in ædibus lecticæ, armaria, scrinia, et ea, quæ sine ulla demolitione domûs auferre possis; hæc enim neque terra tenentur, neque struunt ædificium, neque tegunt et incrustant domum. *Recipere ruta cæsa* dicuntur ii, qui, cùm ædes fundumve abalienant, excipiunt supellectilem, instrumenta, cæsas arbores, eruta saxa vel metalla. Cicero in Topic. c. 26. *Fecique quod sæpe liberales venditores solent, ut, cùm ædes fundumve vendiderint rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emtori, quod ornandi caussa aptè et suo loco positum esse videatur.* Strebæus. De voce *solium* vide c. 33.

turpissimum calumniæ quæstum contulisti? Tu lucem adspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? Tu illam mortuam, tu imagines ipsus non perhorrescis? quibus non modò imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti.

LVI. Sed hæc tragica atque divina: faceta autem et urbana innumerabilia [9] ex una contentione meministis; nec enim concio major umquam fuit, nec apud populum gravior oratio quàm hujus [1] contra collegam in censura nuper, neque lepore et festivitate conditior. Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, et multùm facetias in dicendo prodesse sæpe, et eas arte nullo modo [2] posse tradi. Illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, et non hujus rei quoque palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius Ego verò ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulum inviderem: nam [3] esse quemvis facetum atque salsum, non nimis est per seipsum invidendum; sed, [4] cùm omnium sit venustissimus et urbanissimus, omnium gravissimum et severissimum et esse et videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur. Hic cùm arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cùm artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur: haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet: quod quidem in primis à Crasso observari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cùm his nihil opus sit: nos autem, quomodo utamur, cum opus sit, quæri-

9 *ex unâ contentione*] Sic editio vetus Rawl. et MSti Joan. Mead. Bal. Cant. Wag. et Harl. duo, cum MStis C. Stephani: Vulgò *concione*.

1 *contra collegam*] Cn. Domitium Ahenobarbum: vide finem hujus capitis, et c. 11. atque etiam in Bruto, c. 44.

2 Vulgò, *posse tradi; et illud quidem admiror*, etc.] Sensum hujus loci contemplanti facile apparebat *at* potiùs, quàm *et* legi oportere. Sed Lambinus secutus Carolum Stephanum alia aggressus est via: sic enim censuit legendum, *posse tradi. Illud quidem admiror*, etc. Illius autem conjecturam confirmat vetustissimus ille MS. Joan.

3 *esse quemvis facetum*] Vulgò, *quamvis*; sed saniorem sensum nostra lectio efficit, nititurque auctoritate vovem MStorum, triumque vetustissimarum editionum.

4 *cùm omnium sit venustissimus*] Præcessit *esse quemvis facetum*; legendum est igitur, non *sis* (ut vulgò), sed *sit*, quod extat in octo nostris MStis tribusque editionibus vetustissimis.

mus; ut in adversarium, et maximè si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, si facilè homines audituri videbuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ lacessiti dicimus, quàm quæ priores: nam et ingenii celeritas major est, quæ apparet in respandendo, et humanitatis est, responsio: videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti: ut in ista ipsa concione nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut quod esset ab eo objectum, lepore magis elevandum, quàm contentione frangendum videretur.

LVII. Tum Sulpitius, Quid igitur? inquit, patiemur Cæsarem, qui, quamquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare totum nobis genus hoc jocandi, quale sit, et unde ducatur; præsertim cùm tantam vim et utilitatem salis et [5] urbanitatis esse fateatur; Quid si, inquit Julius, assentior Antonio dicenti, nullam esse artem salis? Hîc cùm Sulpitius reticuisset, Quasi vero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla sit: observatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent; quæsi eloquentes facere possit, quis esset non eloquens? [6] Quis enim hæc non vel facilè, vel

5 Vulgò *urbanitatis* esse *fateamur?*] Sulpitius in hoc loco Cæsarem orat, ut de facetiis disputet: et, ut se habet vulgata lectio, hoc argumento utitur: quia nos, inquit, fatemur eas esse oratori utiles. Inepta sanè argumentatio. Veriorem multo et meliorem lectionem exhibent MSti Joan. Nov. et Mag. qui habent *fateatur:* iis autem assentitur Car. Stephanus. Nunc Sulpitii argumentum fortius est, quia ducitur ab ipsius Cæsaris confessione: dixerat enim Cæsar c. 54. *multùm in caussis persæpe lepore et facetiis profici vidi.* MS. Norf. habeat *fateamur*, sed à nupera manu scriptum: credibile est olim *fateatur* ibi extitisse; et si quis ductum literarum in isto MS. aspiciat, facile agnoscet. Porrò, notam interrogationis delevi post vocem *ducatur*, eamque subjeci voci *fateatur*, auctoritate vet. editorum.

6 Vulgò, *Quis enim hæc vel non facilè vel*] Ut se habet verborum ordo, ista verba *non facilè* idem valebunt, ac difficilè, sensusque erit: Quis enim posset ea præcepta ediscere, vel difficilè et labore multo, vel certè aliquo modo et via? Annon verò voces *aliquo modo* difficultatem innuunt? Annon *non facilè* et *aliquo modo* idem significant? Auctoritatem igitur secutus MStorum Bod. et Mag. malim hunc ordinem verborum servare. *Quis enim hæc non vel facilè*, etc. Si, inquit Crassus, ista præcepta rhetorica possent facere homines eloquentes, quis non esset eloquens? Deinde hanc rationem affert: quia om-

certè aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim et hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur; sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus aut prava intelligamus, cùm quò referenda sint, didicerimus. Quare, Cæsar, ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto jocandi genere quid sentias, ne qua fortè dicendi pars (quoniam ita voluistis), in hoc tali cœtu atque in tam accurato sermone præterita esse videatur. Ego verò, inquit ille, quoniam collectam à conviva, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi caussam aliquam rem recusandi: quamquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum, spectante Roscio: quis enim sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Crasso audiente, primùm loquar de facetiis, et *docebo sus* (ut aiunt) *oratorem* eum, quem cùm Catulus nuper audisset, *fœnum alios* aiebat *esse oportere*. Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cùm ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse videatur. Verum te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus jam labore atque itinere disputationis requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diversorio.

LVIII. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices: nam te in viam, simulac perpaullulum gustaris, extrudam et ejiciam. Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere quid sentiam, perbreviter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur: unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sitne oratoris velle risum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo exsistat atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, et quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet; viderit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet; et, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicerentur. Locus autem [7] et regio quasi ridiculi (nam id proximè

nes possunt ista præcepta vel sine labore, vel certe adhibito labore ediscere.

7 *et regio quasi ridiculi*] Legendum alio ordine puto, et *quasi regio*

quæritur) turpitudine et deformitate quadam continetur: hæc enim ridentur vel sola, vel maximè, quæ notant et designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est planè oratoris movere risum; vel quòd ipsa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata est; vel quòd admirantur omnes acumen uno sæpe in verbo positum, maximè respondentis, nonnumquam etiam lacessentis; vel quòd frangit adversarium, quòd impedit, quòd elevat, quòd deterret, quòd refutat; vel quòd ipsum oratorem politum esse hominem significat, quòd eruditum, quòd urbanum; maximéque quòd tristitiam ac severitarem mitigat et relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco risuque dissolvit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est? id quod in quarto loco quærendi posueramus: nam nec insignis improbitas et sceleri juncti, nec rursus miseria insignis agitata ridetur: [8] facinorosos enim majori quadam vi, quàm ridiculi, vulnerari volunt; miseros illudi nolunt, nisi si se fortè jactant. Parcendum est autem maximè caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur.

LIX. Hæc igitur adhibenda est primùm in jocando moderatio: itaque ea facillimè luduntur, quæ neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur; eaque bellè agitata ridentur. Et etiam deformitatis et corporis vitiorum satis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in rebus cæteris maximè quærendum est; Quatenus: in quo non modò illud præcipitur, ne quid insulsè, sed etiam, si quid perridiculè possis. Vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus: quæ cujusmodi sint, faciliùs jam intelligemus, cùm ad ipsa ridiculorum genera venerimus. Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tamquam aliqua fabella, nar-

ridiculi; nusquam enim memini mihi occurrisse vocem *quasi* postpositam ei voci, ad quam respicit.

8 Vulgò, *facinorosos majori*] MSti Cant. Norf. Bod. Wag. Harl. 2. et Mag. item Asc. et Lamb. et Steph. habent, *facinorosus* enim *majori*, etc. et particula ista ad sensum necessaria videtur.

ratur; ut olim tu, Crasse, in Memmium *comedisse eum lacertum Largii*, cùm esset cum eo Tarracinæ de amicula rixatus: salsa, attamen [9] à te ipso ficta, tota narratio. Addidisti clausulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL, duo MM: cùm quæreres, id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse.

Lacerat lacertum Largi mordax Memmius.

Perspicitis, hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium; sive habeas, verè quod narrare possis (quod tamen est mendaciunculis adspergendum,) sive fingas; est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstres, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione sumi solet; ut idem Crassus, *per tuam nobilitatem, per vestram familiam.* Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa vultus et vocis imitatio? *per tuas statuas*, verò cùm dixit, et extento brachio paullulum etiam de gestu addidit, vehementiùs risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis:

[1] *Tibi ego, Antipho, has sero*, inquit:

senium est, cùm audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissimè tractandum sit: mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, [2] sicut obscœnitas. Orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura quàm videat: præstet idem ingenuita-

9 Vulgò, *a te ipso ficta, tota oratio.*] Cicero (uti credere par est) non dicit totam orationem Crassi fictam fuisse, sed eam partem orationis, in qua hæc fabella narrabatur: De isto genere facetiarum loquitur Cicero, *siquando quid, tamquam aliqua fabella, narratur.* Legendum igitur censeo, *salsa, attamen à te ipso ficta, tota narratio.* Sic etiam se habent omnes MSti Oxon. et MSti Cant. Norf. Wag. Mead. et Harl. duo, editionesque Ven Mediol. Man. Steph. Asc. Lambini, aliorumque.

1 *Tibi ego, Antipho*, etc.] Videntur hæc verba fuisse senis cujusdam arbores serentis, filioque suo dicentis, se non tam diu victurum sperare, ut eas arbores maturitatem suam assecutas videat: juvenem illum, et vigentem olim ex illis fructus percepturum. Tum, quod addit Julius, *senium est, cùm audio*, hoc vult; ita perfecta est ista Rosciana senis tussientis, et fracta voce at tremula mentis imitatio, ut non Histrionem imitantem senem, sed Senectutem ipsam videar audire.

2 *sicut obscœnitas.*] Subintellige *est mimorum ethologorum*: Sensus est, Duæ istæ res, nimia imitatio et obscœnitas, sunt actorum in theatro, non verò oratorum in foro. Est qui legit, *sicut et obscœnitas.*

tem et ruborem suum, verborum turpitudine et rerum obscœnitate vitanda.

LX. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quo in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum in quibus describuntur hominum mores, et ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur; aut, imitatione brevi injecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi aut sententiæ quodam acumine movetur: sed, ut in illo superiore genere, vel narrationis vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo: sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Quî igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a cæteris familiarem vestrum Granium, aut Vargulam amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces; Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor: primùm, ne quotiescumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit; *licet*, inquit, *rogare*, Philippus? Tum quæsitor properans, *modò breviter*. Hîc ille, *non accusabis:* [3] *perpusillum rogabo*. Ridiculè: sed sedebat judex L. Aurifex brevior etiam, quàm ipse testis: omnis est risus in judicem conversus: visum est totum [4] scurrile ridiculum. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste, qui se vult dicacem et mehercule est, Appius, sed nonnumquam in hoc vitium scurrile delabitur, *cænabo*, inquit, *apud te*, huic lusco, familiari meo, C. Sextio; [5] *uni enim locum esse video*. Est hoc scurrile, et

3 *perpusillum rogabo.*] Jocus ex eo oritur, quòd vox *perpusillum*, quæ nunc est Adjectivum, tunc temporis fuit et adverbium: in hoc sensu significat *perparum*, vel *paucis verbis*; in priore verò sensu accipere possis pro eo, qui *brevissimus* est corpore: utrumque intelligi ab auditoribus voluit Philippus; lusit ergo in ambiguo.

4 Vulgò, *scurrile judicium.*] MSti Joan. Harl. 1. Mag. excerpta Nov. et margo Norf. exhibent *ridiculum*, quod verbum in suis veteribus libris Car. Stephanus invenit. Hæc lectio, si vim vocis *scurrile* intelligam, unicè vera est: *Judicium* enim fieri non potuit *scurrile* propter ineptum Philippi jocum: *Jocus* ipse, sive *ridiculum*, quoniam in eum cecidit, quem lædere noluit Philippus, *scurrile* fuit. Sequitur igitur, *Ergo hæc* (sc. ridicula) *sunt ipso genere scurrilia*. Alibi etiam habes *scurrilis jocus*, *scurrilis dicacitas*, etc.

5 *uni enim locum*] Uno oculo caruit Sextius: Appius igitur his verbis usus est, ut videretur dicere, et in triclinio Sextii uni convivæ et in facie Sextii uni oculo locum vacasse.

quòd sine caussa lacessivit, et tamen id dixit, quod in omnes luscos conveniret: ea, quia meditata putantur esse, minùs ridentur. Illud egregium Sextii, et ex tempore, [6] *manus lava*, inquit, *et cœna*. Temporis igitur ratio, et ipsius dicacitatis moderatio et temperantia, et raritas dictorum distinguet oratorem à scurra; et, quod nos cum caussa dicimus, non ut ridiculi videamur, ut proficiamus aliquid: illi totum diem, et sine caussa. Quid enim est Vargula assecutus, cùm eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset, [7] *puer, abige muscas?* Risum quæsivit, qui est, mea sententia, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi prudentia et gravitate moderabimur; quarum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

LXI. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maximè moveant. Hæc igitur sit prima partitio, Quod facetè dicatur, id aliàs in re habere, alias in verbo facetias; maximè autem homines delectari, si quando risus conjunctè re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graves sententias posse duci: tantùm interest, quòd gravitas honestis in rebus severè, jocus in turpiculis et quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis et laudare frugi servum possumus, et, si est nequam, jocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace servo, *solum esse cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum:* quod idem in bono servo dici solet. Sed hoc iisdem etiam verbis: ex iisdem autem locis omnia nascuntur: nam quod Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob Rempublicam accepto, et ob eam caussam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *quin prodis, mi Spuri? quotiescumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem*, præclarum et grave est: quod Calvino Glaucia claudicanti, *ubi est vetus illud* [8] *num clau-*

6 *manus lava, inquit, et cœna*] i. e. antequam apud me cœnes, quicquid alienum surripueris, reddas. Jocus oritur tum ex eo, quòd Romani ante cœnam manus lavare solerent; tum ex eo, quòd ii, qui rem alienam non surripiant, dicerentur puris esse manibus.

7 *puer, abige muscas?*] Vargula hìc jlocaliter appellat Candidatos *muscas*; quasi æquè molesti essent iis à quo peterent, ac muscæ viatoribus esse solerent.

8 *num claudicat? ac hic claudicat:*] Habent MSti Cant. et Nov. *claudicat* (non *clodicat*, ut vulgò legitur,) itaque ediderunt Lamb. et

dicat? at hic claudicat, hoc ridiculum est: et utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum, *Quid hoc Nævio ignavius?* severè Scipio: at in malè olentem, [9] *video me à te non conveniri, sed circumveniri*, subridiculè Philippus: at utrumque genus continet verbi ad literam immutati similitudo. Ex ambiguo dicta vel argutissima putantur; sed non semper in joco, sæpe etiam in gravitate versantur. Africano illo majori, coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, cùm ea sæpius rumperetur, P. Licinius Varus, *noli mirari*, inquit, *si non conveniat:* [1] *caput enim magnum est:* laudabile et honestum: at ex eodem genere est, [2] *Calvus, satis est, quòd dicit parum.* Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eodem severa et gravia sumantur. Atque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula faceta: quid enim potest esse tam ridiculum, quàm Sannio est? sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ipso ridetur: salsum hunc possum dicere, [3] atque ita non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum.

Rob. Steph. Jocus est ex eo quòd non solùm pede, sed ex aliis rebus *claudicare* quis rectè dicatur. Sic Noster de offic. i. 33. dicit in *officio claudicare*, et in Oratore c. 51. *oratio claudicat:* Nec aliter Lucretius iii. 92. de ætate confectis dicit, *ingenium claudicat:* quibus adde illud Justini vi. 2. *meliùs est incessu Regem, quàm imperio Regnum claudicare.* Vetus illud Proverbium (*nam claudicat?*) eos significavit qui hæsitarent, nec, quid dictu aut factu ipsis opus esset, satis scirent. Glaucia igitur videtur jocosè hoc Proverbio usus fuisse in Calvinum tum pede claudicantem, tum in dicendo vel faciendo aliquid hæsitantem et quasi vacillantem.

9 Vulgò, *video me à te circumveniri,*] Cæsar dicit hæc duo Scipionis et Philippi dicta *verbi ad literam immutati similitudine contineri.* In joco Scipionis verba *Nævius et ignavius* idem prope sonant, eædemque fere sunt verborum literæ. In hoc verò Philippi, cui verbo simile est verbum *circumveniri?* Prorsus nescio: jocus igitur non erit, nisi cum vulgatis nonnullis editionibus, et cum Lamb. et Steph. legamus, *video me à te non conveniri,* sed *circumveniri.* Memento Lector, hoc in maleolentem quendam dictum esse. Sensus autem est: Cùm gravis est tibi halitus, quoties mihi occurris non videris *convenire*, sed insidias mihi parare, et mali aliquid inferre velle.

1 *caput enim magnum est:*] Ambiguum est; nam significatur et magnitudo partis, et amplitudo hominis. Turnebus.

2 *Calvus, satis est,*] Intellige hoc de Calvo quodam, malo oratore, dictum: Sensus est, si plura diceret, minùs bene diceret; jam istud, quod dixit, satis est, quia parum (seu paucis verbis) dixit. Vide illum Siculi jòcum in c. 69. qui maluit nullum patronum sibi dari, quàm stultum.

3 *atque ita*] Fortè, *atqui ita.*

LXII. Quare [4] primum genus hoc, quod risum vel maximè movet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum (naturæ ridentur ipsæ); quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantùm licet furtim, si quando, et cursim: [5] aliter enim minimè est liberale. Turtium, oris depravatio, non digna nobis. Quartum, obscœnitas, non solùm non foro digna, sed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut ante divisi, positæ videntur esse, aut in verbo; nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittet, in verbis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum movent; magis ut bellè et literatè dicta laudantur; [6] ut in illum Titium, qui cùm studiosè pila luderet, et idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque, [7] cùm in campum non venisset, requirerent, [8] excusavit Ves-

4 *primum genus hoc*, etc.] Quatuor hîc enumerantur, quæ risum movent, sed oratori non conceduntur. Primum genus et secundum Interpretes fere omnes consundunt; sed hujusce loci verba sic licet explicare. Primò (inquit Cæsar), non licet nobis natura est morosis, superstitiosis, gloriosis, etc. hæc enim animi vitia efficiunt, ut orator non risum, quem quærit, moveat, sed ut ipse ridendus sit: non sal hujusmodi oratoris, sed natura ridetur: has vitiosas personas orator non sustinet, sed ars aliis deridendas præbet. Secundò, non solùm non licet oratori esse moroso, etc. sed ne nimia imitatione exprimere vitiosas istas personas: ferri quidem potest imitatio, si breviter injecta sit, si non quæsita, sed ex re nata videatur; aliter non est hominis ingenui et liberalis.

5 Vulgò, *alterum minimè est liberale.*] Præcesserant duo genera; sequitur autem tertium: non igitur novum genus hîc designatur. Quapropter libens in sententiam Manutii transeo, qui sic legendum esse conjecit, *aliter enim minimè est liberale.* Imò indicia quædam Manutianæ lectionis habent MSti Mag. et Nov. qui exhibent *alterum enim minimè*, etc. Sensus est: Concedi potest, ut orator imitatione risum captet; sed ista imitatio furtim et cursim, non diutiùs et nimis captanda est, ne illiberalis et inimica videatur.

6 *ut in illum Titium,*] Subintellige, *id quod dictum fuit.*

7 *cùm in campum non venisset, requirerent,*] Vulgò, *eum in campum non venisse requirerent*, nullo nec sensu, nec Latinitate. Manutius et Riccobonus maluerunt, *cur in campum non venisset*, etc. Ego verò in textu sequor lectionem Ascensi et MStorum Cant. Mead. Bal. et Wag.

8 *excusavit Vespa Terentius, quòd eum brachium*, etc.] Vel legas,

pa Terentius, quòd eum [9] *brachium fregisse* diceret. Ut illud Africani, quod est apud Lucilium:

Quid? Decius, [1] nuculam an confixum vis facere? inquit.

Ut tuus amicus, Crasse, Granius, [2] *non esse sextantis.* Et, si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit; sed risus movent alia majores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maximè: ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quàm risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi.

LXIII. Quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cùm aliud exspectamus, aliud dicitur: hic nobismet ipsis noster error risum movet. Quòd si admistum est etiam ambiguum, sit salsius: ut apud Nævium videtur esse misericors ille, qui judicatum duci videt, percunctatus ita,

Quanti addictus? mille nummûm.

Si addidisset tantummodo, *ducas licet*, esset illud genus ridiculi præter exspectationem; sed quia addidit.

———— [3] *Nihil addo, ducas licet,*

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit (ut mihi quidem videtur) salsissimus. Hoc tum est venustissimum, cùm in altercatione arripitur ab adversario verbum, et ex

excusavit eum Vespa Terentius, quòd brachium, etc. vel subintelligas *eum* ex sequentibus post *excusavit.*

9 *brachium fregisse*] Potuit hoc et de brachio Titii intelligi, et de brachio Signi cujusdam sacri, quod putabatur Titius fregisse: utraque de caussa non credibile fuit eum in campum venturum fuisse. Si suum brachium fregisset, non potuit; si Signi, criminis sibi conscius noluit: Jocus igitur ex ambiguo illo ductus est.

1 *nuculam an confixum*] In margine MSti Harl. 2. occurrunt hæc verba, *Confixum est genus epuli apud Plautum: Auctor hîc deridet eum quasi malè loquentem et masticantem verba:* Vide etiam Jan. Parrhasium in Quæsitis per Epist. num. 50.

2 *non esse sextantis.*] Sextans est sexta pars assis vel congii: Ambiguum videtur esse in eo quòd aliud significat *sextantis*, aliud *sex-tantis:* in priore sensu Granius dixit id, de quo agebatur, vilissimi fuisse pretii; in posteriore verò, id non esse æquiparandum sex aliis tantis, seu pluris valere quàm sex alia tanta, ideoque esse valde pretiosum.

3 *Nihil addo, ducas licet,*] Per voces *nihil addo*, intelligi potuit, vel *nihil habeo quod amplius dicam*, vel *summæ isti mille nummorum nihil adjicio, ut debitum majus efficiam:* Ambiguè igitur dixit. Sequitur *ducas licet*, quod genus ridiculi dicitur esse præter expectationem; ducas enim significat vel *in er gastulum rapias*, vel *à me pecuniam illam ad debitum solvendum accipias.*

eo, ut à Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessivit, infligitur. Sed, cùm plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere et aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur), permulta tamen acutè dicemus. Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in litera positum Græci vocant παρονομασίαν ut [4] *Nobiliorem, mobiliorem*, Cato: aut, ut idem, cùm cuidam dixisset, *eamus deambulatum;* et ille *Quid opus fuit de? Imo vero,* inquit, *quid opus fuit te?* aut ejusdem responsio illa, *si tu et adversus et aversus impudicus es.* Etiam interpretatio nominis habet acumen, cùm ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic [5] illum in campo Martio nomen invenisse.

LXIV. Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facetè interponitur, vel ut est vel paullulum immutatus, aut aliqua pars versus; ut Statius Scauro stomachanti (ex quo sunt nonnulli, [6] qui tuam legem de civitate natam, Crasse, dicant),

Si, tacete, quid hoc clamoris? [7] quibus nec mater nec pater,
Tanta confidentia estis? auferte istam enim superbiam.

Nam in Cœlio sanè etiam ad caussam utile fuit tuum illud,

4 *Nobiliorem,*] In Tusc. disp. i. 2. dicitur Catonem oratione quadam objecisse M. Nobiliori, quòd is in Ætoliam secum Ennium poëtam duxerat.

5 *illum in campo Martio*] Romæ forum in campo Martio habebatur, ubi tabulæ nummulariorum erant, et ubi divisores nummum seu pecuniam populo dividebant: à nummo igitur *Nummius* hic nomen suum traxisse jocosè dicitur.

6 *qui tuam legem de civitate,* etc.] Audi Ciceronem de Off. iii. 11. *Esse pro cive, qui civis non sit, rectum est non licere: quam legem tulerunt sapientissimi Consules, Crassus et Scævola.* Lex hæc appellata est Licinia et Mutia, ab eorundem Consulum Nominibus: cujus capita hæc fuisse testatur Pighius, uti quæreretur in eos, qui, non cives, se pro civibus gererent; et uti in civitates suas redirent etiam Romæ nati muneribusque civium functi, quorum majores juris Italici civitate Romanâ propter virtutem donati non fuissent. Maximas ea lex concitavit turbas, et belli, quod paulo post exarsit, principium fuit.

7 *quibus nec mater nec pater,*] i. e. qui ignoto et obscuro genere oriundi estis: Sic Horat. Serm. i. 6. 10. *nullis majoribus ortos* eos appellat, quorum Majores nullis honoribus insigniti et ideo ignoti erant: Simîli modo Melchisedecus in Epist. ad Hebr. c. vii. ver. 3. dicitur esse ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ.

Antoni; cùm ille à se pecuniam profectam diceret testis, et haberet filium delicatiorem, abeunte jam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus conjiciuntur proverbia; ut illud Scipionis, cùm Asellus omnes provincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, *agas asellum*, [8] et cætera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, cùm ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus est Tutor, mimus vetus, oppidò ridiculus. Sed abeo à mimis; tantùm genus hujus ridiculi insigni aliqua et nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, [9] *num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: Tu verò*, inquisti, *molestus non eris: Jubebis igitur te*, inquit, *suscitari?* et tu, [1] *certè negaram te molestum futurum*. Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cùm [2] ex centuria sua renuntiaret Acidinum consulem, præcoque dixisset, *dic de L. Manlio: Virum bonum*, inquit, [3] *egregiumque civem esse arbitror*. Ridiculè etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cùm ille, [4] *ex tui animi senten-*

8 *et cætera.*] Proverbium fuit, *agas asellum, si bovem agere non queas:* quo monemur, ut, si bubulci esse non possimus, asinarii simus saltem. Turnebus.

9 *num tibi molestus esset*] Vulgò *non:* sed *num* extat in omnibus MStis et vet. editionibus; de sensu loci vide Notam sequentem.

1 *certè* negaram *te molestum futurum.*] In vulgatis editionibus legimus *negaras*, nullo, opinor, sensu: Recepi igitur lectionem MSti Harl. 1. veramque eam esse sequentia docebunt. Cùm quis rogâsset Crassum, *Num ei molestus esset futurus, si ad eum bene ante lucem venisset*, respondit Crassus, *Tu vero molestus non eris:* ubi verba *non eris* ambigua sunt; in Latina enim lingua sunt vel concedentis vel negantis, sonantque (ut Anglicè loquamur) aut *you will not*, aut *you shall not:* In priore sensu Crassi verba intellexit iste, qui ipsum consulere voluit, et cùm veniam sibi concessam esse arbitraretur, subjecit, *Jubebis igitur te suscitari?* Sed in posteriore sensu se locutum fuisse dixit Crassus, cùm respondit, *Certè* negaram *te molestum futurum.*

2 *ex centuria sua renuntiaret*] i. e. declararet suam centuriam suffragatam esse, ut L. Manlius Acidinus esset Consul.

3 *egregiumque*] Ex eo Jocus est, quòd *egregius* significat et *præclarus*, et *è grege ductus:* Nempe Scipioni illi videbatur Manlius dignus, qui è centuria sua, tanquam è grege, educeretur ad Consulatum.

4 *ex tui animi sententia,*] Lusit Nasica in ambiguo sensu hujus

tia, tu uxorem habes? Non hercule, inquit, *ex mei animi sententia.* Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cùm aliud est exspectatum: naturâ enim nos (ut ante dixi) noster delectat error; ex quo, cùm quasi decepti sumus exspectatione, ridemus.

LXV. In verbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione; ut, olim Rusca cùm legem ferret annalem, dissuasor M. Servilius, *dic mihi*, inquit, *M. Pinari, num si contra te dixero, mihi malè dicturus es, ut cæteris fecisti? Ut sementem feceris, ita metes*, inquit. Ex translatione autem; ut, cùm Scipio ille major Corinthiis statuam pollicentibus eo loco ubi aliorum essent imperatorum, [5] *turmales* dixit *displicere*. Invertuntur autem verba; ut Crassus apud M. Perpernam judicem pro Aculeone cum diceret, aderat contrâ Aculeonem Gratidiano [6] L. Ælius Lamia, deformis, ut nostis; qui cùm interpellaret odiosè, *audiamus*, inquit, *pulcellum puerum*, Crassus: cùm esset arrisum, *non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipse fingere; ingenium potui*: tum hic, *audiamus*, inquit, *disertum*: multo etiam arrisum est vehementiùs. Sunt etiam illa venusta, ut in gravibus sententiis, sic in facetiis: dixi enim dudum, materiam aliam esse joci, aliam severitatis; gravium autem et jocorum unam esse rationem. Ornant igitur in primis orationem verbo relata contrariè: quod idem genus est sæpe etiam

dictionis: Quinctil. Inst. Or. viii. 5. ait, *juraturi ex animi nostri sententia dicimus.* Quærebatur à Censore de singulis civibus, Habuerintne uxores, an cœlibes fuerint: formulaque quærendi hæc erat, *Ex tui animi sententia tu uxorem habes?* i. e. dic verè et fidè, seu quod animus tuus sentit: Catoni hoc roganti Nasica respondit, *Non hercule ex mei animi sententia;* quibus verbis non negavit Nasica se uxorem habuisse; sed significavit se non habuisse uxorem talem, qualem ipsam voluit esse.

5 *turmales*] Corinthii tot imperatorum statuas equestres in illo loco collocarant, ut eas *turmales* Scipio vocaret, quasi ad turmæ numerum plenè accederent.

6 Vulgò. *L. Helvius Lamia*,] Ursinus ex numismatibus et veteribus libris legendum censuit *L. Ælius Lamia:* cui Pighius etiam lib. xiii. Ann. Roman. assentitur; omnes enim *Lamiæ* fuere *Æliæ* gentis.

> Æli, *vetuste nobilis ab* Lamo,
> (*Quando et priores hinc* Lamias *ferunt*
> *Denominatos*, etc.) Hor. Od. iii. 17.

MSti Cant. et Wag. exhibent L. *Helius:* quæ lectio eadem fere est, ac illa Ursini; quia sæpissime MSti ponunt literam H. ante vocales, ut in *habundanti*, etc.

facetum; [7] ut Servius ille Galba, cùm judices [8] L. Scribonio tribuno plebis ferret familiares suos, et dixisset Libo, *quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Cùm tu,* inquit, *de cubiculo alieno.* A quo genere ne illud quidem plurimùm distat, quod Glaucia Metello, *villam in Tiburte habes,* [9] *cortem in Palatio.*

7 Vulgò, *ut* Sergius *ille Galba,*] Graviter hìc ab editoribus nonnullis erratum est, cùm *Sergius* sit nomen Gentis, ut patet ex Æn. v. 121.

Sergestusque, domus tenet à qua Sergia *nomen.*

In hoc verò loco non Nomen Gentis, sed Prænomen quærimus: *Servius autem* Prænomen frequens fuit Gentis Sulpitiæ, cujus Gentis omnes Galbæ fuerunt. Lego igitur, *ut* Servius *ille Galba;* quam lectionem habent MSti Nov. Bod. Bal. Wag. Mead. Harl. duo, et Norf. item Asc. Man. Lamb. et editiones Ven. et Mediol. Imò in multis aliis horum dialogorum locis, ubi *Ser. Galba* occurrit, MStus Cant. et antedicti MSti habent *Servius.* Et in Bruto c. 33. Cicero sic dicit, *Huic ætati successit C. Galba,* Servii *illius, eloquentissimi viri, filius, P. Crassi, eloquentis et juris periti, gener.* Eundem autem esse hunc *Servium Galbam* invenies, si cum hoc loco conferas de Orat. i. 56. Porrò Plutarchus in Vita Catonis hunc Galbam vocat *Servilium,* quod verbum, paulum licet corruptum, veri tamen nominis reliquias exhibet. Adde, quòd in multis Numismatibus, quorum Iconas exhibuit Ursinus, aliique viri doctissimi, tam Latinis quàm Græcis, extat vel *Servius* vel Σέρβιος Gentis Sulpitiæ prænomen.

8 *L. Scribonio,* etc.] Discimus ex i. 53. et ex Bruto c. 23. hunc L. Scribonium Libonem tribunum plebis accusasse Serv. Galbam; et hic quibusdam Interpretibus videtur dici à Cicerone, Galbam illum itidem aliàs accusasse L. Scribonium: sed de una eademque caussa, in qua Galba reus fuerit, et in hoc loco et in in illis Ciceronem puto intelligendum esse. Judices à prætore fere in publicis caussis *sortione* dabantur; aliquando verò *editione;* sic enim dicebant Romani, cùm aut accusatori aut (quod nonnunquam) accusato nominare judices permissum fuit, qui vocabantur *judices edititii.* Quod ubi factum est, dicebantur *judices ferre* alter altero: Exemplo fit id, quod occurrit in Liv. Hist. viii. ubi, cùm L. Papirius Cursor, tum Dictator, Q. Fabium Maximum Rullianum, suum magistrum equitum, insectaretur, ut eum pœna afficeret ob pugnam contra Dictatoris mandatum cum Samnitibus commissam, pater illius Fabii dixit c. 33. *tribunos plebis appello, et provoco ad populum, eumque tibi fugienti exercitus tui, fugienti senatus judicium, judicem fero.* Unde mihi videtur constare, eos dictos fuisse *judices ferre* accusantibus, qui accusati judices suos nominarent. Hoc modo judices Liboni tulit Galba accusatus; et cùm, quotquot nominaret, ipsius familiares essent, Libo dixit, *Quando tandem de triclinio tuo exibis?* i. e. quando tandem judices mihi feres, qui non sunt tui familiares et convivæ, qui tecum unà in triclinio tuo epulari non solent, Porrò, in iis, quæ Galba respondit, intelligi voluit Libonem fuisse mœchum.

9 *cortem in Palatio.*] i. e. Villam habes, Metelle, ornatissimè extructam rure in Tiburte oppido; in *Palatio* verò (hoc est in urbe Româ) domum habes vilem, et *cortis* seu tugurioli instar ædificatam:

LXVI. Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto. Rerum plura sunt, [1] eaque magis (ut dixi ante) ridentur: in quibus est narratio; res sanè difficilis: exprimenda enim sunt, et ponenda ante oculos ea, [2] quæ videantur esse verisimilia, quod est proprium narrationis; et quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cujus exemplum, ut brevissimum, sit sanè illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia; ut cùm Sext. Titius se Cassandram esse diceret, *multos*, inquit Antonius, *possum tuos Ajaces Oileos nominare*. Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem habet, aut tamquam imaginem. Collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cùm innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque scaurus tenuitate Magii redargueret, *Erras*, inquit *Scaure: ego enim Magium non conservasse dico, sed, tamquam nudus nuces legeret*, [3] *in ventrem abstulisse*. [4] Ut illud M. Cicero senex,

Vox *cors* contracta est ex voce *cohors*, unde rectiùs forsitan scribas *chors* quàm *cors*: Ista verò *chors* vel *cors* fuit septum in villà, et eam Varro lib. iv. ita dictam putat, *quòd circa eum locum pecus* coerceatur; fuit vel ovium, vel boum, vel aliorum animalium; unde Ovid. in Fast. iv. 704. de vulpe, quæ gallinas pullosque rapuerat, dicit,

Abstulerat multas illa cohortis aves.

1 Vulgò, *eaque magis (ut dixi ante) ridentur: in quibus est narratio: res sanè difficilis: exprimenda enim*, etc.] Vitiosa interpunctio tenebras huic loco offudit, interpretesque in errorem induxit. Sic enim locum explicant: Ex omnibus jocis in repositis ea genera maximum risum movent, quæ narrationem in se continent. Sed nec id Cæsarante dixerat, nec nunc dicere voluit. Sed interpungenda est (ut in textu) sententia. Sensus est: Illa jocorum genera, quæ in re continentur, et numero plura sunt, et majorem risum movent; primum autem genus eorum jocorum est Narratio: Hoc autem Cæsar antea dixerat c. 62. hujus libri, *Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum movent.* Idemque postea Cæsar dicit c. 71. *Illa* (sc. ridicula) *quæ verbi ratione et vi continentur, certa fere ac definita sunt; quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quàm rideri solent.*

2 Vulgò, *quæ videantur et verisimilia*,] Istud *et* elegantiam sententiæ corrumpit; quòd cùm viderit Lambinus, locum sic refinxit, *ponenda ante oculos, et quæ videantur verisimilia*, etc. Sed satis placet lectio edit. Ven. et Mediol. quæ exhibent, *ponenda ante oculos ea, quæ videantur* esse *verisimilia*, etc. Eodem fere modo voces *esse* et *et* in MStis scribuntur.

3 *in ventrem abstulisse.*] Concisè dicitur pro, *ab iis, qui dederunt, abstulisse, et in ventrem suum condidisse.* Simile est illud Ciceronis in Or. pro Sexto Roscio c. 8. *multa palàm domum suam auferebat,*

hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *nostros homines, similes esse Syrorum venalium: ut quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum.* Valde autem ridentur etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris; ut meum illud [5] in Helvium Manciam, *jam ostendam cujusmodi sis:* cùm ille *ostende, quæso,* demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico [6] sub Novis distortum, ejecta lingua, buccis fluentibus: risus est commotus: nihil tum Manciæ simile visum est: [7] ut cùm Testio Penario, mentum in dicendo intorquenti, *tum ut diceret, si quid vellet,*

i. e. à domo Sext. Roscii abstulit, et in domum suam importavit. Simile item est illud Terentii in initio Andriæ, *Vos istac intro auferte,* i. e. hinc auferte, et in domum meam importate. Sic etiam Ovid. Met. iv. 692. *ablatus in ortus:* et ix. 592. *auferor in scopulos.*

4 *Ut illud M. Cicero senex,*] Ursinus censuit legendum esse *Cato,* quia notæ sunt Catonis cum Græcis et Græcè scientibus inimicitiæ: sed cur non fieri potuit ut ejusdem esset sententiæ *M. Cicero senex,* sc. Avus Nostri Ciceronis? De Avo ejus hoc dictum puto, non de Patre; is enim qui istîus *M. Ciceronis senis* silius fuit, quique hîc vocatur *vir optimus* et Cæsaris *familiaris*, non fuit Cicero orator (nam tunc temporis non nisi 16mum annum ætatis agebat), sed Pater oratoris, qui, ut discimus ex ii. 1. familiaris Crassi et Antonii fuit.

5 Vulgò, *in Helmium Mancium,* etc.] Nulla inter familias Romanorum occurrit gens *Helmia.* Ursinus igitur censet legendum *Helvium,* eodemque modo Manutius impressit: nec aliter MS. Harl. 1. Porrò Quinctil. vi. 3. hunc jocum memorat: ibi autem MS. Bod. et quatuor veteres editiones habent *Helvio.*

6 *sub Novis distortum,*] Omnes MSti, veteresque editiones habent *sub nodis,* sed cùm nullo hoc videtur dictum sensu, recentiores exhibuerunt *sub Novis* sc. tabernis: de quibus sic Varro lid. v. de Ling. Lat. *sub Novis dicta pars ædificiorum in foro:* vocabantur verò hæ tabernæ *Novæ,* quia aliæ erant vetustiores: hinc illud Plinii *sub veteribus* sc. tabernis: et apud Plautum in Curcul. Act. iv. 1. 19. occurrit, *sub* veteribus *ibi sunt qui dant, quique accipiunt fœnore.* Quibus addi debet id quod dicit Quinctil. Inst. Or. vi. 3. *Tabernæ erant circa forum, ac scutum illud* (sc. Marianum) *signi gratiâ positum.*

7 *Ut cùm Testio Penario,* etc.] Ursinus in Antiquitatibus Romanis, et Præcipuè Nominibus versatus, negat se prænomen *Testium* usquam invenisse: legendum igitur censuit *Tito Pinario,* quia Gentis Pinariæ frequens fuit prænomen *Titus.* Sed, cùm MSti omnes nihil huic conjecturæ favent, malo equidem leviori mutatione legere, *ut cùm testi Penario,* etc. eâdem loquendi formulâ, quâ dicitur c. 70. *cùm læsisset testis Silus Pisonem.* MSti omnes, quos vidi, meam conjecturam videntur nonnihil confirmare, quòd in iis *testis* cum minuscula litera scribitur. Adde, quòd in priore exemplo iste Helvius Mancia testis fuit, ut dicit Plinius in Nat. Hist. xxxv. 4. Duos igitur in eadem caussa testes exagitavit Cæsar, ut ab eorum auctoritate detraheret.

si nucem fregisset. Etiam illa, quæ minuendi aut augendi caussa ad incredibilem admirationem efferuntur; velut tu, Crasse, in concione, *ita sibi ipsum magnum videri Memmium, ut, in forum descendens, caput ad fornicem Fabii demitteret.* Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cùm stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, *si quintum pareret mater ejus, asinum fuisse pariturum.* Arguta etiam significatio est, cùm parva re, et sæpe verbo res obscura et latens illustratur; ut cùm C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus et furax, sed egregiè fortis et bonus imperator, gratias ageret, *quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno et grave; Nihil est, quò mihi gratias agas,* inquit, *si malui compilari, quàm venire.* Ut Asello, Africanus objicienti lustrum illud infelix, *noli,* inquit, *mirari: is enim, qui te* [8] *ex ærariis exemit, lustrum condidit et taurum immolavit.* Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius quod Asellum ignominia levarit.

LXVII. Urbana etiam dissimulatio est cùm alia dicuntur, ac sentias; non illo genere, de quo ante dixi, cùm contraria dicas, ut Lamiæ Crassus; sed cùm toto genere orationis severè ludas, cùm aliter sentias ac loquare; ut noster Scævola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, *ut se in Asiam præfectum duceret: Quid tibi vis,* inquit, *insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum.* In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Æmilianum dicit fuisse, et eum Græco verbo appellat εἴρωνα: sed, uti ferunt, qui meliùs hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaque longè lepore et humanitate omnibus præstitisse genus est perelegans, et cum gravitate salsum, cumque oratoriis dictionibus tum urbanis sermonibus accommodatum. Et

[8] *ex ærariis exemit,*] Censores malos cives sic notabant, ut qui Senator esset, Senatu moveretur; qui Eques, equum publicum amitteret; qui verò Plebeius, fieret ærarius, nec esset in Albo centuriæ suæ tamquam civis, sed tantummodo pro capite suo tributi nomine æra penderet; si quis Plebeius hac ignominia levabatur, illum *ex ærariis eximi* Romani dicebant. Strebæus. Porrò, notandum est morem fuisse Censoribus taurum, ovem et suem immolare, cùm lustrum conderent et finirent.

hercule omnia hæc, quæ à me de facetiis disputantur, non majora forensium actionum, quàm omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus a me exempli caussa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, *P. Mummium cuivis tempori hominum esse:* sic profectò res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque versari. Sed redeo ad cætera. Est huic finitimum dissimulationi, cùm honesto verbo vitiosa res appellatur; ut cùm Africanus censor tribu movebat eum centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat cùm ille se custodiæ caussa diceret in castris remansisse, quæreretque, cur ab eo notaretur; *non amo,* inquit, *nimiùm diligentes.* Acutum etiam illud est, cùm ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult; ut Salinatori Maximus, cùm, Tarento amisso, [9] arcem tamen Livius retinuisset, multaque ex ea prælia præclara fecisset, cùm aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset [1] operâ suâ se Tarentum recepisse, *quidni,* inquit, *meminerim? numquam enim recepissem, nisi tu perdidisses.* Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solùm mimis perapposita sed etiam quodammodo nobis:

——Homo fatuus,
Postquam rem habere cœpit, [2] *est mortuus.*

9 *arcem tamen Livius retinuisset,*] *Livius* hic vocabatur M. Livius Salinator: et per *Maximum* intelligas Q. Fabium Maximum.

1 *operâ suâ se*] *se,* sc. Fabium Maximum, *suâ operâ,* sc. opera Livii Salinatoris. Hoc ideo notandum esse videtur, quòd, si Ciceronianum est, tamen est inusitatum. Et rectè quidem; nam, cùm tertiis personis utatur scriptor, ambiguum quoddam dicendi genus ex duobus reciprocis ferè, nascitur. Attamen ex Sanctii Minerva et Perizonii Notis videre est alios scriptores ita locutos esse: sic enim Cæsar in Bell. Gall. i. 38. dicit, *velle se* (Ariovistum) *agere cum eo* (Cæsare); *aut, si id minùs vellet, ex* suis *legatis aliquem ad* se *mitteret.* Et in Bell. Civ. i. 18. dicitur, quòd *Pompeius rescripserat, non* suo *consilio aut voluntate Domitium* se *in oppidum Corfinium contulisse.* Quibus addi potest, quod A. Gellius ait in N. Att. i. 8. *Ad Thaïdem Demosthenes clanculùm adiit, et, ut* sibi sui *copiam faceret, petit.* De hoc Maximi responso vide Ciceronem de Senect c. 4.

2 *est mortuus.*] Lambinus versûs gratia legit *emortuus:* quod et mox faciendum est, ut sit, *nunquam est emortuus.* Sensus loci est; simul atque iste dives esse cœpit, mortuus est; quàm *fatuus* homo fuit! subabsurdum illud ex verbo *fatuus* oritur; quasi mori eum, cùm ditesceret, stultitiæ esset; aut stultè id fecerit, quod vi et necessitate coactus fecerit.

——Quid est tibi
Ista mulier; uxor: [3] *similis medius fidius:* et,
[4] *Quamdiu ad aquas fuit, numquam est mortuus.*

LXVIII. Genus hoc levius, et, ut dixi, mimicum: sed habet nonnumquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus quasi stultè cum sale dicat aliquid; ut tibi, Antoni, Mancia, cùm audisset te censorem à M. Duronio de ambitu postulatum, *aliquando,* inquit, *tibi tuum negotium agere licebit.* Valde hæc ridentur, et hercule omnia, quæ à prudentibus, [5] quasi per dissimulationem non intelligendi, subabsurdè salséque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere, quod intelligas; ut Pontidius, *qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum:* ut ego, qui in delectu Metello, cùm excusationem oculorum à me non acciperet, et dixisset, *tu igitur nihil vides? Ego verò,* inquam, *à porta Esquilina* [6] *video villam tuam:* ut illud Nasicæ, qui cùm ad poëtam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium ancilla dixisset, domi non esse; Nasica sensit illam domini jussu dixisse, et illum intus esse: paucis post diebus cùm ad Nasicam venisset Ennius, et eum à janua quæreret, exclamat Nasica, se domi non esse: tum Ennius, *quid? ego non cognosco vocem,* inquit, *tuam?* Hîc Nasica, *homo es impudens: ego, cùm te quærerem, ancillæ tuæ credidi, te domi non esse; tu mihi non credis ipsi?* Est bellum illud quoque [7] ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, [8] quod dixit; ut cùm, Q. Opimius consularis, [9] qui ado-

3 *similis medius fidius:*] Jocus ex subabsurdo: dixit enim mulierem visam esse Uxorem istius hominis, quia similis ipsi esset.

4 *Quamdiu ad aquas*] Aquas in plurali cùm dicunt, aquas calidas et medicatas intelligunt ut Baianas, etc. Quidam igitur lento contabescens morbo, ad aquas recreatus tandem esse videbatur, reversus paulo post obiit. Id absurdum videri vult cavillator, quòd ad aquas potiùs, ubi valetudinis caussa tamdiu desiderat, mori debuit. Turnebus.

5 *quasi per dissimulationem non intelligendi,*] Vel dele *non*, vel lege cum MSto Harl. 1. *simulationem:* in hoc genere, *non stultus* (ut paulo supra locutus est Noster) *quasi stultè cum sale dicit aliquid: simulat* igitur se *non intelligere*, cùm intelligat.

6 *video villam tuam:*] Nempe, adeo magnificam, ut in invidiam Metellum adduxerit.

7 ex quo *is, qui dixit,*] Legendum est *quum* (quod in MStis scribitur fere *quam*); nisi fortè voces *ex quo* possint significare idem quod *quum:* id tum ex hoc loco suspicor, tum ex eo quod dicitur in iii. 19. *ex quo promiscuè haurirent,* etc.

8 *quod dixit;*] Vix dubito quin legendum sit, *quo dixit,* sc. in quo genere dixit.

lescentulus malè audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior nec esset, dixisset, *quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu et lana? Non pol*, inquit, *audeo; nam me ad famosas vetuit mater accedere.*

LXIX. Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam; quo in genere est illud Siculi, cui cùm familiaris quidem quereretur, quòd diceret uxorem suam suspendisse se de ficu, *amabo te*, inquit, *da mihi ex ista arbore* [10] *quos seram, surculos.* In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui, cùm in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem*, inquit: *neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.* Me quidem hercule valde illa movent stomachosa et quasi submorosa ridicula, non cùm à moroso dicuntur; tum enim non sal, sed natura ridetur: in quo, ut mihi videtur, persalsum illum est apud Nævium;

——Quid ploras, pater?
Mirum, ni cantem: condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis ac lenti; ut, cùm Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cùm ille diceret, *cave;* rogavit, *numquid aliud ferret præter arcam?* Etiam stultitiæ salsa reprehensio; ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum caussæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum; *quæso*, inquit, *prætor, adversario meo da istum patronum; deinde mihi neminem dederis.* Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longè aliter atque sunt, sed acutè atque concinnè; ut cùm Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cùm ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, [1] et in ejus tabulis ostenderet literas A. F. P. R. idque di-

9 *qui adolescentulus malè audisset,*] De illo ita Lucilius, ut dicit Nonius iv. in voce *famâ:*

Quintus Opimius ille, Jugurthini pater hujus,
Et formosus homo fuit et famosus: utrumque
Primò adolescens, posteriùs dare rectiù' sese.

10 *quos seram, surculos.*] Manutius legit, *quos inseram, surculos.* Et Quinct. vi. 3. iisdem verbis utitur; *Rogo, des mihi surculum ex ista arbore, ut inseram.* Surculus propriè est ramulus, qui, ut alii arbori inseratur, à matre sua convellitur; quique non *seri* solet, sed *inseri.*

1 *et in ejus tabulis*] Veteres Romani (ut dixi ad c. 23.) tabulas rei familiaris suæ conficere solebant: has et Rutilius ille Rufus confecit, et ex his in judicium prolatis Æmilius Scaurus aliquid contra Rutilium attulit. Caussa hujusmodi fuit: Scaurus et Rutilius unà

ceret esse, *actum fide P. Rutilii:* Rutilius autem, *ante factum, post relatum;* C. Cannius eques Romanus, cùm Rufo adesset, exclamat, neutrum illis literis declarari: *Quid ergo?* inquit Scaurus: *Æmilius fecit plectitur Rutilius.*

LXX. Ridentur etiam discrepantia: *Quid huic abest, nisi res et virtus?* Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis; [2] ut cùm objurgavit Albius Granium, quòd cùm ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, et valde absoluto Scævola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse judicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris; ut cùm patrono malo, cùm [3] vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut

Consulatum petebant; Scaurus verò, qui eum obtinuit, accusavit Rutilium ambitûs, et ad id crimen probandum postulavit, ut Rutilii tabulæ in judicium afferrentur: in iis tabulis Rutilius retulerat ea, quæ in sua petitione Consulatûs contigerint, puta turbas populi, suffragiaque non sine seditione quadam lata, et in fine addiderat quatuor has literas, A. F. P. R. Eas Æmilius Scaurus malo animo sic explicavit, *actum fide Publii Rutilii*, iisque innui contendit, id, quod actum fuerit et memoratum in Rutilii tabulis, actum fuisse auctoritate Rutilii ejusque sponsione, quasi clam promiserat vel pecuniam vel securitatem suffragia istiusmodi ferentibus. Rutilius verò dixit se his literis solùm significâsse *ante factum, post relatum*, i. e. ea quæ in tabulis ejus memorata præcesserant, ante (sc. interjecto tempore) facta erant, quàm ipse ea scripto mandasset: Interim Cannius alio modo, quàm vel Scaurus vel Rutilius, istas literas jocosè explicavit, sc. *Æmilius fecit, plectitur Rutilius*, i. e. id, in quo Scaurus Rutilium accusat, fecit Scaurus ipse, quamvis Rutilius ob id plectendus videretur.

2 *ut cùm objurgavit Albius Granium,*] Videtur hìc aliquid è textu excidisse; nullum enim Albii dictum, quo objurgavit Granium, memoratur. Ea verò quæsequuntur, ita explico. Albucius Scævolam de pecuniis repetundis accusavit, ut dicit Cicero in Bruto, c. 26. et de Finibus i. 3. ad probanda verò ea, quæ Scævolæ objecerat, Granii tabulas protulit: Scævola judicum sententiis absolutus est; Granii igitur tabulas falsas esse iisdem sententiis judicatum est: si quid enim Albucius ex istius tabulis contra Scævolam adhibuit, judices verò Scævolam absolverunt, manifestum est istas tabulas judicibus visas fuisse falsas. Albius igitur quidam ex iis, qui aderant, objurgavit Granium, qui et gauderet suum amicum Scævolam absolutum fuisse, et non videret contra suas tabulas judicatum fuisse: Monuit igitur eum non tam ad Scævolæ res secundas quàm ad suas adversas respicere. Particula *neque* idem valet, ac *et non:* sic de Nat. Deor. i. 20. *Nec metuimus eos; et pie sancteque colimus naturam excellentem et præstantem.*

3 *vocem in dicendo obtudisset,*] Quinctil. Inst. Or. xi. 3. opponit vocem *obtusam claræ*, dicitque *fauces obtusas* vocem *obscurare*.

mulsum frigidum biberet, simulàc domum redisset: *perdam*, inquit, *vocem, si id fecero: meliùs est*, inquit, *quàm reum.* Bellum etiam est, cùm, quid cuique sit consentaneum, dicitur; ut cùm Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quòd Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona sine testamento possederat, sederetque advocatus reo Bestiæ, cùm funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, *vide*, inquit, *Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor.* Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quàm quod est præter exspectationem; cujus innumerabilia sunt exempla, [4] vel Appii majoris illius, qui, in senatu cùm ageretur de agris publicis et de lege Thoria, et premeretur [5] Lucullus ab iis, qui à pecore ejus depasci agros publicos dicerent; *non est*, inquit, *Luculli pecus illud, erratis*, (defendere Lucullum videbatur), *ego liberum puto esse: qua lubet, pascitur.* Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit: cùm ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mutium judicem tulisset, *ejero* inquit; *iniquus est:* cùm esset admurmuratum, *ab*, inquit, *Patres conscripti*, [6] *non ego mihi illum iniquum ejero, verùm omnibus.* Ab hoc verò Crasso nihil facetius: cùm læsisset testis Silus Pisonem, [7] quòd se in eum audisse dixisset, *potest fieri*, inquit, *Sile, ut is, unde te audisse dicis iratus dixerit:* annuit Silus: *potest etiam, ut tu non rectè intellexeris:* id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret: *potest etiam fieri*, inquit, *ut omnino, quod te audisse dicis, numquam audieris:* hoc ita præter exspectationem accidit, ut testem, omnium risus obrueret. Hujus generis est plenus Nævius et jocus est familiaris,

———*Sapiens si algebis, tremes,*

et alia permulta.

4 *vel Appii*] Rectiùs, opinor, legas *velut Appii.*

5 *Lucullus*] Vulgò, *Lucilius:* sed MSti Cant. Wag. Harl. pr. et Mag. cum editionibus Streb. Melancth. aliisque habent *Lucullus*, et in sequentibus *Luculli, Lucullum;* ut ex vetusto quodam codice Pighius ad annum U. C. 638. legendum conjecerat: Intelligit L. Luculli patrem, quem avaritia infamem fuisse scribit Plutarchus in Lucullo.

6 *non ego mihi illum iniquum*] P. Mutius Scævola, cùm Consul esset, lenior, quàm decuit, in Tib. Graccho tractando putabatur; hoc sensu *omnibus* i. e. reipublicæ *iniquus* esse, dici potuit. Sed de sensu hujus loci nihil certi habeo.

7 *quòd se in eum audisse dixisset,*] i. e. quòd in testimonio dando ea in illum dixisset, quæ non viderit aut cognorit, sed solùm auditu acceperit.

LXXI. Sæpe etiam facetè concedas adversario id ipsum, quod tibi ille detrahit; ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, *at hercule*, inquit, *tu tuis dignus*. Sæpe etiam sententiosè ridicula dicuntur; ut M. Cincius quo die legem de donis et muneribus tulit, cum C. Cento prodiisset, et satis contumeliosè, *quid fers, Cinciole?* quæsisset: [8] *ut emas*, inquit, *Cai*, si *uti velis*. Sæpe enim salsè, quæ fieri non possunt, optantur; ut M. Lepidus, cùm, [9] cæteris in campo exercentibus, in herba ipse recubuisset, *vellem hoc esset*, inquit, *laborare*. Salsum est etiam quærentibus et quasi percunctantibus lentè respondere, quod nollent; ut censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amicique cum vociferarentur et quærerent, quid ille patri suo responderet cur ademptum sibi equum diceret, cùm optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset, [1] *me istorum*, inquit, *nihil credere*. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, exsecrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse: nam illa, quæ verbi ratione et vi continentur, certa fere ac definita sunt; quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quàm rideri solent. Hac autem, quæ sunt in re et in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca: exspectationibus enim decipiendis, et naturis aliorum irridendis, [2] ipsorum ridiculè indicandis, et similitudine turpioris et dissimulatione, et subabsurda dicendo, et stulta reprehendendo risus moventur. Itaque imbuendus est is, qui jocosè vult dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera, et moribus, ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur; qui quidem quo seve-

8 *ut emas*,] Si lex ista vetuisset, ut in Magistratibus petendis candidati suffragia civium muneribus venarentur, necesse habuisset iste *Cento* in posterum emere ea, quæ ante à soleret pro præmio sui suffragii accipere.

9 *cæteris in campo exercentibus*,] Istud *se*, quod inseruit Lambinus, in MSto Harl. 1. invenitur, et prorsus necessarium videtur.

1 *me istorum*,] i. e. dicat patri suo, me non credere ipsum talem esse, qualem prædicatis, sc. parcissimum, modestissimum, frugalissimum: In superioribus, ubi legimus *amici que cùm vociferarentur*, Lambinus delet vocem *cùm*.

2 *ipsorum ridiculè indicandis*,] Subintelligitur *naturis*, et sensus est; cùm simulemus nos aut submorosos esse, aut stultos, etc. quorum habes exempla in cap. 68 et 69: *ipsorum* autem significat *suorum*, aut *nostrorum*. Sic in Bruto, c. 49. *Quid enim est superioris*

rior est et tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, salsiora videri solent. Sed jam tu, Antoni, qui hoc [3] diversorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tamquam in Pomtinum deverteris, neque amœnum neque salubrem locum, censeo, ut satis diu te putes requiesse, et iter reliquum conficere pergas. Ego verò, atque hilarè quidem à te acceptus, inquit, et cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum: non enim vereor, ne quis me in isto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, et Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratiùs dicendum et cogitandum fuit: nam cætera faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia.

LXXII. Ego enim cùm ad caussam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cùm et argumenta caussæ, et eos locos, quibus animi judicum conciliantur, et illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi; tum constituo, quid habeat quæque caussa boni, quid mali: nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem aut controversiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed, quantum habeat, id refert. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commoror, ibi habitem, ibi hæream: à malo autem vitioque caussæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando et augendo dissimulatum obruatur. Et, si

ætatis, quod scribi possit de iis, de quibus nulla monumenta loquuntur, nec aliorum, nec ipsorum? Quinct. xi. 1. *Nam ipsos (ut Demosthenes ait) erubescere, etiam cùm ab aliis laudabimur, decet.* Nihil igitur opus est illâ conjecturâ, quam protulit Lambinus, *suis ipsorum ridicule indicandis.* Imò Quinctil. luculentè hanc explicationem confirmat in vi. 3. ubi ad hunc locum spectans iisdem fere verbis utitur: *Aut ex aliis* (inquit) *risum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus mediis: Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut elevamus, aut repercutimus, aut eludimus: Nostra ridicula indicamus, et, ut Ciceronis verbo utar, dicimus aliqua subabsurda. Tertium est genus (ut idem dicit) in decipiendis expectationibus,* etc. In his verbis citatis, si Quinctilianum hoc modo corrigis, *nostra ridiculè indicamus* (quam lectionem et sensus, et hæc Ciceronis sententia postulat), iisdem verbis utrique utentur, et mutuam sibi operam præstabunt.

3 Vulgò, *diversorio sermonis tui*, etc.] Manutius, et editiones Ven. et Mediol. habent *mei*. Rectè ut opinor: nam in c. 57. Antonius dixerat, *requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diversorio.*

caussa est in argumentis, firmissima quæque maximè tueor, sive plura sunt, sive aliquod unum : sin autem in conciliatione aut in permotione caussa est, ad eam me potissimùm partem, quæ maximè commovere animos hominum potest, confero. Summa denique hujus generis hæc est, ut, si in refellendo adversario firmior esse oratio, quàm in confirmandis nostris rebus, potest, omnia in illum conferam tela: sin nostra faciliùs probari, quam illa redargui, possunt, abducere animos à contraria defensione, 4 et ad nostram coner traducere. Duo denique illa, quæ facillima videntur (quoniam quæ difficiliora sunt, non possum), mihi pro meo jure sumo: Unum, ut molesto aut difficili argumento aut loco nonnumquam omnino nihil respondeam; quod forsitan aliquis jure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo; confiteorque me, si quæ premat res vehementiùs, ita cedere solere, ut non modò non abjecto 5 sed ne rejecto quidem scuto fugere videar; sed adhibere quandam in dicendo speciem atque pompam, et pugnæ similem fugam: consistere verò in meo præsidio sic, ut

4 *et ad nostram coner traducere*] Cùm præcessit *conferam*, necesse est, ut cùm Lamb. legamus *coner*, voce *ut* ex præcedentibus subintellecta. Vulgò *conor*.

5 *sed ne rejecto quidem scuto*] Ad consuetudinem spectat eorum, qui in prælio fugientes clypeos suos in gerum reducebant, ne aversi vulnerarentur : neque enim solùm clypeum abjicere, sed in tergum rejicere, imbecillitatis fuit. Frequentissimè apud Homerum hic mos contumelia notatur, atque haud scio, an sequentes ejusdem Poëtæ versus Iliad. Θ v. 94.

Πῇ φεύγεις, μετὰ νῶτα βαλών, κακὸς ὥς, ἐν ὁμίλῳ;
Μή τις τοι φεύγοντι μεταφρένῳ ἐν δόρυ πήξῃ.

haud scio, inquam, an unius literæ mutatione emendati tum minùs torserint interpretes, tum hunc morem, de quo loquimer, apertissimè expresserint : ad hunc modum fortè legendi sunt :

Πῇ φεύγεις, μετὰ νῶτα βαλὼν ΣΑΚΟΣ, ὡς ἐν ὁμίλῳ
Μή τις τοι φεύγοντι μεταφρένῳ ἐν δόρυ πήξῃ;

Sic verba ὡς μὴ occurrunt in Iliad. ε ver. 24. et in Euripid. Med. ver. 148.

Μή τι πάθῃσθ' ὡς, ὑπεραλγῶ.

Interim nullus dubito, quin in vulgata lectione verbum ὅρα rite possit subintelligi ante verba μή τις, ut sit, *vide ne quis* : hoc enim usitatum est Homero, et (si velis) *elegans* : Sed mihi suspicionem falsæ lectionis ista facit dictio μετὰ νῶτα βαλὼν, quæ numquam, opinor, significat *convertens tergum* ; sed vel *commutans tergum*, vel *jaciens post tergum* : quorum prius huic loco non convenit, posterius Accusativum σάκος vel simile quiddam desiderat.

non fugiendi hostis, sed capiendi loci caussa cessisse videar: Alterum est illud, quod ego oratori maximè cavendum et providendum puto, quodque me sollicitare summè solet; non tam, ut prosim caussis, elaborare soleo, quàm ut nequid obsim: non quin enitendum sit in utroque; sed tamen multo est turpius oratori nocuisse videri caussæ, quàm non profuisse.

LXXIII. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minimè, inquit, ille; sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me verò lubente, inquit, Antonius, dixerit, sive refellendi caussa sive quærendi. Tum Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi [6] videri tectissimum; propriumque hoc esse laudis tuæ, nihil à te umquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres. Idque memoria teneo, cùm mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum cæteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quòd non solùm, quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respondere memini, cætera in te summè esse laudanda, illud verò improbi esse hominis et perfidiosi, dicere quod alienum esset, et noceret ei, [7] pro quo quis diceret: quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri; sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres, velim, quare tu hoc

6 Vulgò, *viderirectissimum ;*] MSti Bod. Bal. Nov. et à nup. manu Norf. exhibent *tèctissimum :* (quibus accedunt Lamb. Man. Asc. et R. Stephanus): reliqui fere MSti et editiones *lectissimum ;* quæ vox propiùs ad veram lectionem *tectissimum,* quàm vulgata, accedit. Quid enim significat *rectissimum ?* si significat vitio et labe carentem, ea vox non satis exprimit id, quod Antonio hîc laudi datur, scilicet cautionem in caussis: Numquam enim Antonius (ut mox dicitur) ob fuit ei, pro quo dixit; semper igitur fuit *tectus* et defensus. Sic in iii. 9. dicitur genus dicendi Antonii fuisse *præmunitum, et ex omni parte caussæ septum :* hoc est, *tectum,* cui opponitur vox *apertum.* Imò Cicero in Or. sec. Philip. c. 43. contra Antonium, hujus ipsius viri nepotem, invectus, dicit eum non imitatum esse suum avum. *Disertissimum cognovi avum tuum : at te etiam* apertiorem *in dicendo. Ille nunquam concionatus est nudus : tuum hominis simplicis pectus vidimus* Ubi manifestè innuit Antonium avum *tectum* fuisse, cùm dicit nepotem *apertum* fuisse.

7 *pro quo* quis *diceret :*] Ita Lambinus, et MSti Nov. et Bod. Vulgò, *pro quo quisque diceret,* minus rectè.

ita magnum putes, nihil in caussa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur.

LXXIV. Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam: sed et tu, et vos omnes, hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, sed de exercitationis et consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cujusdam est ingenii ac singularis; [8] cui quidem portenti simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetque ei, quem defenderet. [9] Facit enim de se conjecturam, cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consultò, putet, quod contra seipsum sit, dicere: sed ego non de præstanti quadam et eximia, sed prope de vulgari et communi prudentia disputo. [1] Apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles; ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primùm proferebatur, [2] pollicitus esse se traditurum: cùm ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, [3] dixisse illum doctorem, *ut omnia meminisset;* et ei Themistoclem respondisse, *gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci, quæ vellet, quàm si meminisse docuisset.* Videsne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quàm potens, et quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, umquam effluere potuisse: cùm quidem ei fuerit optabilius, oblivisci posse potiùs, quod meminisse nollet, quam, quod semel audisset vidissetve, meminisse. Sed neque propter hoc Themistocles responsum, memoriæ nobis opera danda non est; neque illa mea cautio et timiditas in caussis propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est: uterque enim istorum non mihi attulit aliquam,

8 Vulgò, *cui* quiddam *portenti simile*] Editiones Ven. et Manutii, MSti Cant. Mead. Wag. Harl. duo, Norf. et omnes Oxonienses exhibent, *cui* quidem *portenti*, etc.

9 *Facit enim de se conjecturam,*] Præpositio *de* hìc idem valet quod *ex:* ut in iii. 33. *sæpe hoc audivi de patre et de socero meo;* et alibi.

1 *Apud Græcos*] Vulgò, *Ut apud Græcos:* sed otiosa est illa particula, nec extat in MStis Joan. Cant. Wag. et Harl. pr.

2 *pollicitus*] Vulgò *pollicitum:* sed sequor Manutium et Lambinum, ipsa Grammaticæ ratione postulante.

3 *dixisse illum*] Si subintelligas *dicitur* vel *dicunt*, non opus erit, ut cum Lambino legas, *ille doctor*, et mox *Themistocles respondisse.*

sed suam significavit facultatem. Etenim permulta sunt in caussis, in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minùs lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus: non moveor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem: homines enim imperiti faciliùs, quod stultè dixeris, reprehendere, quàm, quod sapienter tacueris, laudare possunt. [4] Hîc quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si non levem testem læseris? habet enim et voluntatem nocendi in iracundia, et vim in ingenio, et pondus in vita: nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi et sæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quàm cùm ex oratoris dicto aliquo aut responso aut rogatu sermo ille sequitur, *occidit ille: adversariumne? imò verò, aiunt, se, et eum, quem defendit.*

LXXV. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse: ego autem sæpissime video in caussis aliquid mali facere homines minimè malos. Quid? illud, quod supra dixi, solere me cedere, et, ut planiùs dicam, fugere ea, quæ valde caussam meam premerent, cùm id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt, mediocriterne caussis nocent, cùm aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, exulcerant? Quid? cùm personarum, quas defendunt, rationem non habent? Si, quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando et efferendo invidiosiora faciunt, quantum in eo tandem mali? Quid? si in homines caros judicibusque jucundos sine ulla præmunitione orationis acerbiùs et contumeliosiùs invehare, nonne abs te judices abalienes? Quid? si, quæ vitia aut incommoda sunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu in adversariis exprobrando non intelligas te in judices invehi, mediocre peccatum est? Quid? si, cùm pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, caussam relinquas nihilne noceas? In quo ego, non quò libenter malè audiam, sed quia ego caussam non libenter relinquo, nimiùm patiens et lentus existimor: ut cùm te ipsum, Sulpiti, objurgabam, quòd [5] ministratorem peteres, non adversarium.

4 *Hîc quantum* sit *mali,*] Victorius meliùs, ut opinor legit *fit.*
5 *ministratorem*] Ministrator is fuit, qui in caussis advocato sive

Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans aut planè insanus esse videatur. In ipsis autem argumentis si quid posueris aut apertè falsum, aut ei, quod dixeris dicturusve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper (dicam enim sæpius), si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minùs, ut certè ne quid mali.

LXXVI. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem collocationemque rerum ac locorum, cujus ratio est duplex; altera, quam affert natura caussarum; altera, quæ oratorum judicio et prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus; deinde ut rem exponamus; post ut eam probemus nostris præsidiis confirmandis, contrariis refutandis; deinde ut concludamus, atque ita peroremus; hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Ut verò statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi caussa dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maximè proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta; [6] multa, quæ in dicendo profutura videantur: sed eorum partim ita levia sunt, ut contemnenda sint; partim etiam, si quid habent adjumenti, sunt nonnumquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii, neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen (ut sæpe fit) valde multa sunt, ea, quæ ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cùm colligo argumenta caussarum, non tam ea numerare soleo, quàm expendere.

LXXVII. Et quoniam, quod sæpe jam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo; una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi docere, velle videamur; reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam et principia, et cæteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent,

patrono solebat subjicere ea, quæ pro reo dicenda essent: Sic in Orat. pro Flacco. c. 22. *Hic mihi Mæandrius, quasi ministrator, adèrat, subjiciens quid in suos cives civitatemque, si vellem, dicerem,* etc.

6 *multa, quæ in dicendo,* etc.] In MSto Mag. deest vox *multa.*

ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas, permanare possint: sed his partibus orationis, quæ, etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen et commovendo proficiunt plurimùm quamquam maximè proprius est locus et in exordiendo et in perorando; degredi tamen ab eo, quod proposueris atque agas, permovendorum animorum caussa, sæpe utile est. Itaque vel narratione exposita sæpe datur ad commovendos animos degrediendi locus; vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam caussa dignitatem atque copiam, rectè id fieri potest: eæque caussæ sunt [7] ad augendum et ad ornandum gravissimæ atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi degressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui quæ minimè firma sunt, ea prima collocant: in quo illos quoque errare arbitror, qui si quando (id quod mihi numquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere: res enim hoc postulat, ut eorum exspectationi, qui audiunt, quàm celerrimè occurratur; cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua caussa laborandum: malè enim se res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri videtur. Ergo, ut in oratore optimus quisque, sic et in oratione firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, serventur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria (nam vitiosis nusquam esse oportet locum), in mediam turbam atque in gregem conjiciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, postremùm soleo cogitare, quod utar exordio. Nam si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare atque commune.

7 Vulgò, *ad agendum et ad ornandum*] Lambinus et R. Stephanus impresserunt *augendum*: quomodo se habet MStus Mead. Et rectè quidem, ut opinor: loquitur enim Cicero de permovendis animis, quod fit augendo et amplificando. Sæpissime autem hæc duo verba Noster conjungit: in c. 19. *alii jubent, antequam peroretur, ornandi aut augendi caussa degredi*: c. 72. *bono illo ornando et augendo*: in i. 21. *qui magnificentiùs augere posset atque ornare, quæ vellet*: De Fin. iii. 7. *omnibus electissimis verbis gravissimisque sententiis et augeri et ornari.*

LXXVIII. Principia autem dicendi semper cum accurata, et acuta, et instructa sententiis, apta verbis, tum verò caussarum propria esse debent: prima est enim quasi cognitio et commendatio orationis in principio; quæ continuò eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admirari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt, sed, hominem in primis disertum atque eruditum, Philippum; qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat: et ait idem, *cùm brachium concalefecerit, tum se solere pugnare:* neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare lenitur, ut et venustati vel maximè serviant, et reliquis viribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi vehemens et pugnax non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ [8]certamine, quod ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione exspectandum, in qua [9] non vis potiùs, quàm delectatio postulatur. Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se universum profundat, et quod totum repente evolet sic omnia quæ fiunt quæque aguntur acerrimè, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo non [1] extrinsecus aliunde quærenda, sed ex ipsis visceribus caussæ sumenda sunt: (idcirco, tota caussa pretentata atque perspecta, locis omnibus inventis atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum; sic et facilè reperi-

8 *certamine, quod ferro decinitur*] Ita MSti Mag. Norf. itemque Victorius et Ascensius, aliique: cui simile est *certamen cernitur* apud Varronem, et *pugnam decernere* apud Livium. Vulgata lectio est, *quo ferro decernitur:* sed displicet, quia duplicem habet casum Ablativum, non sine ambiguo usurpatum. Potior est lectio *in quo*, quæ à Cicerone fortasse profecta est; *in quo* sc. *certamine.* Præpositio *in* à finalibus literis vocis præcedentis potuit absorberi.

9 *non vis potiùs,* quàm *delectatio*] Ita MSti duo Pal. duo Gall. Joan. Cant. Mag. Wag. et Harl. pr. Vulgò, *non vis potiùs,* sed *delectatio:* pro quo rectiùs ordine mutato legas, *non vis, sed potiùs delectatio:* ut in c. 80. *non brevitati servitum sit,* sed *magis venustati.*

1 Vulgò, *extrinsecus* alicunde *quærenda,* etc.] MSti Joan. Nov. Cant. et editiones Ven. et Mediol. habent *aliunde,* quam lectionem sequor. Sic enim Cicero in Epist. ad Fam. v. 13. *Non* iliunde *pendere, neque extrinsecus.* De Divin. i. 2. *Id cernitur ex* alio *extrinsecus:* De Or. 1. 42. *Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex* alio *genere.* Ubi, lector, observa non verba *ex aliquo,* sed *ex alio* cum adverbio *extrinsecus* conjungi.

etur) sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi degredi sæpe oportere. Ita et momenti aliquid afferent, cùm erunt pæne [2] ex intima defensione depromta; et apparebit ea non modò non esse communia, nec in alias caussas posse transferri: sed penitus ex ea caussa, quæ tum agatur, effloruisse.

LXXIX. Omne autem principium aut rei totius, [3] de qua agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad caussam [4] et munitionem, aut quoddam ornamentum et dignitatem. Sed oportet, ut ædibus ac templis vestibula et aditus, sic caussis principia proportione rerum præponere: itaque in parvis [5] atque infrequentibus caussis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius. Sed, cùm erit utendum principio (quod plerumque erit), aut ex reo, aut ex

2 Vulgò, *ex intima defensione* depromtæ; *et apparebit* eas, etc.] Voces *depromtæ*, *eas* et *communes*, cùm sint Fœminini generis, in vulgata lectione referuntur ad eas *res*, *quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in degressionibus*: sed eæ res non dicuntur depromi ex intima defensione: sunt enim ipsa intima defensio. De Principiis sive Exordiis hîc loquitur Antonius, quæ *sumentur ex iis rebus quæ erunt uberrimæ*, etc. Tum rectè sequitur, *Ita et momenti aliquid afferent*, etc. scilicit *Principia.* Unde cum Lambino et Manutio sic textum emendavi, *cùm erunt pæne ex intima defensione* depromta, *et apparebit* ea *non modò non esse* communia, etc. MStus Joan. habet pro *depromta* vocem *demta*: in corrupta igitur voce neutrum tamen genus hic conservat. Reliqui hic silent MSti: sed cùm ipsa ratione hujus loci, et doctrinâ Principiorum apparet hæc, quæ dicuntur, solis Principiis propria esse, non dubitavi editorum recentiorum vestigia relinquere.

3 *de qua agetur*,] Ita MSti Cant. et Wag. sc. de qua ab oratore agetur; ut bis in hoc capite occurrit, *apud quos agetur.* Vulgò, *quæ agetur.*

4 *et munitionem*,] Victorius et Lamb. cum R. et C. Steph. ediderunt *et communitionem*, quod habet etiam MStus Norf. at in MSto Mag. inest *et commutationem*; in MStis verò Joan. Cant. et Wag. *et ad commutationem*; forsitan pro *et ad commodationem*, sive (ut hodie scribitur) *accommodationem.* Ita enim ad Heren. i. 4. dicitur, *conveniet exordiorum rationem ad genus caussæ accommodari.* De Inv. i. 18. *Vulgare est exordium, quod in plures caussas potest accommodari, ut convenire videatur.* Tum ordo verborum erit; *aditum et accommodationem ad caussam.*

5 *atque infrequentibus caussis*] Per *caussas infrequentes* intellige caussas parum frequentatas, sive eas quæ non tanti erant momenti, ut quamplurimi iis judicandis interesse solerent: Sic apud Nostrum in Ep. ad Qu. Frat. ii. 11. *Senatus* vocatur *infrequens*, cùm pauci convenerunt: Nec dissimile est illud Livii xxxi. 23. *Qua* infrequentissima *urbis sunt, paucis militibus turrim proximum murumque scalis cepit*,

adversario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res est), quæ significent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ valeant contra falsam criminationem; ex abversario, iisdem ex locis fere contraria: ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immeritò, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui sanarique non possit: ex iis autem, apud quos agetur, ut benevolos beneque existimantes efficiamus; quod agendo efficitur meliùs, quàm rogando. Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minimè in extremam; sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam et attentum, monent Græci, ut principio faciamus judicem et docilem; quæ sunt utilia, sed non principii magis propria, quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quòd et attenti tum maximè sunt, cùm omnia exspectant, et dociles magis initiis, esse possunt; illustriora enim sunt, quæ in principiis, quàm quæ in mediis caussis dicuntur, aut arguendo aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad judicem aut alliciendum aut incitandum ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in caussa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primò judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.

LXXX. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non, tamquam citharœdi prooemium, affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur: nam nonnulli, cùm illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut [6] audientiam sibi fieri nolle videantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitium, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint. Narrare verò rem quòd breviter jubent, si brevitas appellanda est, cùm verbum nullum redunde brevis est L. Crassi oratio: si

6 *audientiam sibi fieri nolle*] Istud *nolle* extat in 4 Gruteri MStis, in Mead. Norf. Harl. 2. et in margine Nov. et rectè quidem: ubi enim Principium non *habet aditum ad caussam* (ut loquitur Noster in præcedenti capite), orator, qui ejusmodi Principio utitur, propriè videtur audientiam sibi fieri nolle; i. e. nolle efficere, ut à judicibus audiatur. Sic de Senect. c. 9. *Facit persæpe ipsa sibi audientiam diserti senis comta et mitis oratio.* Vulgò legitur *velle.*

tum est brevitas, cùm tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed sæpe obest vel maximè in narrando; non solùm quòd obscuritatem affert, sed etiam quòd eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda, et ad persuadendum accommodata sit, tollit: [7] ut, illa,

Nam is postquam excessit ex ephebis, etc.

quàm longa est narratio? mores adolescentis ipsius, et servilis percunctatio, mors Chrysidis, vultus et forma et lamentatio sororis, reliqua pervariè jucundèque narrantur. Quod si hanc brevitatem quæsisset.

Effertur, imus, ad sepulchrum venimus,
In ignem posita est——

fere decem versiculis totum conficere potuisset: quamquam hoc ipsum, *Effertur, imus,* consisum est ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustati. Quòd si nihil fuisset, nisi, *In ignem posita est,* tamen res tota cognosci facilè potuisset. Sed et festivitatem habet narratio distincta personis et interpuncta sermonibus: et est probabilius, quod gestum, esse dicas, cùm, quemadmodum actum sit, exponas. Et multo apertius ad intelligendum est, si sic consistitur aliquando, ac non ista brevitate percurritur: apertam enim narrationem tam esse oportet, [8] quàm cæteras orationis partes; sed hoc magis in hac elaborandum est, quòd et difficilius est non esse obscurum in re narranda, quàm aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: et majore periculo hæc pars orationis obscura est, quàm cæteræ: vel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantùm id perit, quod ita dictum est; narratio obscura totam obcæcat orationem: vel quòd alia possis, semel si obscùriùs dixeris, dicere alio loco planiùs; narrationis unus est incaussa locus: erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interruptè narrabitur.

LXXXI. Sed quando utendum sit aut non sit narra-

7 *ut, illa,*] Quamvis mirè hîc alii ab aliis discrepent MSti, habeantque vice *ut*, vel *videant*, vel *vident*, vel *videlicet*, etc. tamen emendatione non opus erit, si voces *ut*, *illa* conjungas cum sequentibus *quàm longa est narratio?* quasi Cicero dixisset; *Exempli gratia, quàm longa est illa narratio?*

8 Vulgò, *quàm cæteras; sed,* etc.] Nihil habet vox *cæteras*, ad quod referatur: Lambinus igitur sic sententiam explevit, *quàm cæteras orationis partes; sed,* etc: nec aliter editiones Ven. et Mediol.

tione, id est consilii: neque enim, si nota res est, [9] nec si dubium, quid gestum sit, narrari oportet: nec si adversarius narravit, nisi si refellemus. [1] Ac, si quando erit narrandum, ne illa, quæ suspicionem et crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur, et quicquid poterit, detrahamus; ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, ut caussæ noceamus, accidat: nam ad summam totius caussæ pertinet, cautè an contra demonstrata res sit, quòd omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur, ut caussa ponatur, in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta caussæ conjunctè, et infirmandis contrariis, et tuis confirmandis: namque una in caussis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet: ea autem et confirmationem et reprehensionem quærit: sed quia neque reprehendi quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes; neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; idcirco hæc et naturâ et utilitate et tractatione conjuncta sunt. Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maximè extremo, ad mentes judicum quàm maximè permovendas, et ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt. Neque sanè jam caussa videtur esse, cur secernamus ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt aut laudationibus; sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ: nam et sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; et honesti et diserti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit.

LXXXII. Atque hæc in senatu minore apparatu agen-

9 *nec si dubium,*] Istud *si*, quod abest à Gruteri editione, reperitur in MStis Bod. Wag. et Cant. et non otiosum videtur. Sensus est; et si non dubium est, etc.

1 *Ac, si quando erit narrandum,* ne *illa*, etc.] Lambinus censuit legendum, *si quando erit narrandum,* videndum, *ne illa, quæ suspicionem et crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur, et,* ut *quicquid poterit, detrahamus.* Sed, si qua mutatione opus sit, malo, secutus auctoritatem MStorum Mag. et Norf. editionumque Ven. et Mediol. sic legere. *Nec illa quæ—et, quicquid poterit, detrahamus.* Hoc sensu: Et ea, quæ contra nos sunt, non acriter persequamur, et ea quæ poterunt ejusmodi esse, auferamus. Vulgaris et satis omnibus notus est hic usus vocis *nec*, cùm significat *et non:* vide tamen Notam ad ii. 70. p. 261.

da sunt: sapiens enim est consilium, multisque aliis dicendi relinquendus locus: vitanda etiam [2] ingenii ostentationis suspicio. [3] Concio capit omnem vim orationis, et gravitatem varietatemque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius quàm dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maximè velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt; nemo est enim, præsertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maximè dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, eâ neglectâ ne dignitatem quidem posse retineri. Controversia autem inter hominum sententias aut in illo est. Utrum sit utilius; aut etiam, cùm id convenit, certatur, Utrùm honestati potiùs, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, presidii, [4] militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, [5] quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colliget; posteritatis immortalem memoriam augebit; uti-

2 Vulgò, *ingenii* ostentationisque *suspicio.*] Optimi quique dicendi et sentiendi magistri præceperunt, ut vitaremus suspicionem jactationis et ostentationis; nusquam verò, nisi in hoc loco, præceptum traditur ut vitanda sit *suspicio ingenii*: Imò, nisi *ingenio* exceller videamur, parum proderit nostra oratio. Optime igitur Manutius et Lambinus legunt, *vitanda etiam ingenii* ostentationis *suspicio*. Nec aliam exhibent ectionem MSti Pal. pr. et sec. Mem. Pith. Joan. Harl. 1. et à pr. manu Norf. Tandem dignum Cicerone præceptum videmus, idemque præcepit Quinctil. iii. 1. *In cæteris admiscere tentavimus aliquid nitoris*, non jactandi ingenii *gratia*: et xi. 1. *In primis igitur omnis sui vitiosa* jactatio *est: eloquentiæ tamen in oratore præcipuè.*

3 *Concio*] i. e. populi, quam hîc Noster opponit consilio Senatûs; ut ostendat alio more in illa, alio in hoc oratorem dicere oportere.

4 *militum*, utilitates *cæterarum rerum*,] Lambino libens assentior, qui censuit istud *utilitates* delendum esse: ter enim in hac una sententia eandem vocem habemus. Adde, quòd vox *commoda* præcesserat; non igitur alio casu Accusativo opus est. Ex simili voce *militum* quæ præcedit, aut *utilitate* quæ sequitur, hæc vox, opinor, nata est. MStus Nov. favet huic conjecturæ Lambini, quum sic se habet, *militum*, *utilitates*, cæterarumque *rerum*: item MStus Mead. cùm sic, *et cæterarum*; nam particulæ conjunctivæ satis docent vocem *cæterarum* statim post *militum* sequi debere.

5 *quæ* erunt *vel cum periculo*] Fortè legendum *est erant*; de præteritis enim, sc. majorum exemplis, quæ ipsis erant vel cum periculo gloriosa, sermo est.

litatem ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse conjunctam. Sed, quid fieri possit aut non possit, quidque etiam sit necesse aut non sit, in utraque re maximè est quærendum: inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur; et qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad consilium autem de Republica dandum caput est, nosse Rempublicam: ad dicendum verò probabiliter, nosse mores civitatis; qui quia crebrò mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum; et, quamquam una fere vis est eloquentiæ, tamen, quia summa dignitas est populi, gravissima caussa Reipublicæ, maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam et illustrius esse adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnumquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpe etiam à temeritate, iracundia, 6 spe, injuria, invidia, crudelitate revocandos.

LXXXIII. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur concio, naturâ ipsâ ad ornatius dicendi genus excitetur; habet enim multitudo vim quandam talem, ut, quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator sine multitudine audiente eloquens esse non possit. Et, cùm sint populares multi variique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si turpiter, si sordidè, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur; aut hominum offensione, vel invidia, quæ aut justa est, aut 7 ex criminatione atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metus multitudo; hisque quatuor caussis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior objurgatio; tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnumquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, et celeritas, et

6 *spe, injuria,*] Incommodè, opinor, huic loco hæret vox *spe*: In excerptis MSti Nov. legitur *spe ab injuria*; unde arbitror legendum esse, *sæpe ab injuria*, etc.

7 *ex criminatione atque fama*;] Hæc voces opponuntur offensioni et invidiæ *justæ*, et significant eam solùm criminationem, quæ populari fama et rumore nittiur, et quam Noster vocat *falsam criminationem* in c. 79.

breve aliquod dictum, nec sine dignitate et cum lepore: nihil enim tam facilè, quàm multitudo, à tristitia et sæpe ab acerbitate commodè ac breviter et acutè et hilarè dicto deducitur.

LXXXIV. Exposui fere, ut potui, vobis, in utroque genere caussarum quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quaque omnino in caussis ratione versari. [8] Nec illud tertium, laudationum, genus est difficile, quod ego initio quasi à preceptis nostris secreveram: sed et quia multa sunt orationum genera et graviora, et majoris copiæ, de quibus nemo fere præciperet; et quòd nos laudationibus non ita multùm uti [9] soleremus, totum hunc segregabam locum. [1] Ipsi enim Græci, magis legendi et delectationis aut hominis alicujus ornandi, quàm utilitatis hujus forensis caussa, laudationes scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minimè accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnumquam etiam scribendum, [2] vel ut P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti scripsit C. Lælius, vel ut nosmetipsi ornandi caussa Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus, sit à nobis quoque tractatus is locus. Perspicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ; cæteraque

8 Vulgò *Nec illud tertium laudationum genus*] Lambinus censuit delendam vocem *laudationum*: 'neque enim (inquit) tria sunt laudationum genera. Sed nihil muto: solum post vocem *tertium* comma colloco: Hoc sensu: Nec illud tertium genus, scilicet laudationum genus, etc. Cui simile est illud in iii. 32. *Tertius ille modus, transferendi verbi, latè patet.*

9 *soleremus,*] Fortè *solemus;* ut ante, *multa* sunt *orationum genera*: vel potiùs ibi lege, *essent.*

1 *Ipsi enim Græci, magis legendi et delectationis,* etc.] Manutius et Lambinus, itemque MStus Harl. pr. ex emendatoris manu habet, *Ipsi enim Græci legendi,* qui *magis delectationis,* etc. Sed opinor Ciceronem scripsisse, *Ipsi enim Græci, magis legendi aut delectationis,* etc. posito commate post vocem *Græci,* et copulam *et* in *aut* mutata. In utraque lectione istud *legendi* non est supinum, sed participium passivum numeri pluralis.

2 *vel ut P. Tuberoni*] Ita Lambinus: rectè; sequitur enim, *vel ut nosmet ipsi.* Vulgò, *velut.* Lælius scripsit orationem, qua uteretur in avunculo suo laudando Tubero.

quæ fortuna det aut extrinsecus aut corpori, non habent in se veram laudem, quæ deberi virtuti uni putatur; sed tamen, quòd ipsa virtus in earum rerum usu ac moderatione maximè cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ et fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ: ut opes et copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem et materiam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, et sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, [3] quarum alia est aliâ ad laudationem aptior: sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, et quadam comitate ac beneficientia positæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, justitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus; (omnes enim hæ virtutes non tam ipsis, [4] qui eas habent, quàm generi hominum fructuosæ putantur): sapientia et magnitudo animi, qua omnes [5] res humanæ tenues et pro ni-

3 Vulgò, *quantum alia est ad laudationem*, etc.] Manutius legit *quarum alia est* aliâ *ad laudationem aptior;* quam lectionem vehementer probo; solet enim Cicero gemina voce in hoc sensu uti: sic iii. 14. ubi de virtutibus (ut hic) loquitur: *Sed tamen est species alia magis* aliâ *formosa et illustris:* Et in Oratore; *Alius alio melior atque aptior est.* Puta istam vocem *aliâ* ab indoctis librariis, tamquam redundantem, omissum fuisse.

4 Vulgò, *qui eas* in se *habent,*] Non temere aget is, qui verba *in se* de textu deturbaverit, quæ non postulat sensus Lambinus ea primus ejecit; cui assentiuntur MSti Joan. Mag. Nov. et Bod. et Carolus Stephanus.

5 Vulgò, *res humanæ* geruntur, *tenues et*] Antonius hic dividit virtutes in eas, quæ humano generi utiles sunt, et eas, quæ admirationi sunt, sed magis iis, qui possident, utiles: hujus generis sunt *sapientia*, *magnitudo animi*, etc. Primò igitur, falsum est magnitudine animi omnes res humanas geri. Audi ipsum Ciceronem de Off. i. 20. ubi dicit: *Fortem animum et magnum cerni, si res geras* magnas *illas quidem et maximè utiles; sed et vehementer arduas plenasque laborum.* Non igitur omnes res gestæ, sed difficiles et periculosæ magnitudinem animi indicant. Secundò, non magis, verum est, magnitudinem animi tenuem et pro nihilo putari: contrarium enim apertè postea Antonius docet, cùm dicit, *ferunt aures hominum illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudari.* Interim ista vox *geruntur* abest à MStis Joan. Harl. pr. Pal. primo et secundo, Pith. Mem. et quibusdam veteribus Caroli Stephani libris. Abest etiam ab excerptis MS. Nov. et punctis subducitur in sexto Pal. Si vocem *ge-*

hilo putantur; et in excogitando vis quædam ingenii, et ipsa eloquentia admirationis habet non minùs, jucunditatis minùs: ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quàm illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri; sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum: [6] ferunt enim aures hominum cum illa, quæ jucunda et grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudari.

LXXXV. Et, quoniam singularum virtutum sunt certe quædam officia ac munera, et sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit; itemque in cæteris res gestæ ad cujusque virtutis genus et vim et nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento ac præmio; quæ verò etiam cum labore et periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quòd et dici ornatissimè possunt, et audiri facillimè; ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa aut periculosa, aut certè gratuita. Magna etiam illa laus et admirabilis videri solet, [7] tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti

runtur ejicias, lector, sensus erit: Sapientia et magnitudo animi, quæ contemnit et in fra se positas putat res humanas, itemque eloquentia, minùs jucundæ sunt audientibus, cùm laudentur, quàm illæ virtutes, quæ humano generi utiles sunt: sed non minùs eas admiramur, cùm laudatas audiamus. Sic de Off. i. 20. *Fortis* animus *et* magnus *duabus rebus maximè cernitur: quarum una in rerum externarum* despicientia *ponitur.* Tusc. Disp. iv. 23. *Fortitudine* contemnendæ *sunt* res humanæ. iii. 7. *Qui* animi magni *sit, invictum: qui invictus sit, eum* humanas res despicere. iii. 17. *Aderit fortitudo, quæ te animo tanto esse coget, ut omnia, quæ possint homini evenire, contemnas et* pro nihilo putes. De Fin. iii. 8. *Eum, qui* magno *sit* animo *et forti, omnia, quæ cadere in hominem possint, despicere et* pro nihilò putare.

6 Vulgò, *feriunt enim*] Vides, lector, quàm illa *feriunt aures illa laudari* mendosa sint. Nonnulli igitur pro *laudari* reposuerunt *laudata*: sed contra auctoritatem MStorum omnium. Victorius primus legendum conjecit, *ferunt enim aures*, etc: et eam conjecturam auctoritate duorum antiquorum librorum Manutius confirmavit. Ne verò hæc lectio Victorii in dubium post hac vocetur, docendus es, lector, me invenisse *ferunt* in MStis Cant. Wag. Mead. Harl. duobus, Norf. Bod Mag. Nov. et Bal. et Joan.

7 *tulisse casus* sapienter *adversos,*] Lamb. *patienter*; sed in ii. 11, legimus, *si non habuerit, sapienter caruisse.*

honores, [8] decreta virtutis præmia, res gestæ judiciis hominum comprobatæ; in quibus etiam, felicitatem ipsam deorum immortalium judicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares: neque enim parvæ, neque usitatæ, neque vulgares, admiratione aut omnino laude dignæ videri solent. Est etiam cum cæteris præstantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulo plura, quàm ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse, perspicuum est: simul est illud ante oculos, nec bonum virum propriè et copiosè laudari sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari sine vitiorum cognitio ne satis insignitè atque asperè posse: atque his locis et laudandi et vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere caussarum. Habetis, de inveniendis rebus disponendisque quid sentiam. Adjungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo disserat, relinquam, nisi ea, quibus hæc exornentur.

LXXXVI. Perge verò, inquit Crassus: libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ nudatumque perspicio; et, quòd mihi nihil, aut quòd non multum relinquis, percommodè facis, estque mihi gratum. Jam istuc, quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate; si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, tu, quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quàm memoriæ malim: gratiamque habeo Simonidi illi Ceio, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Dicunt enim, cùm cœnaret Crannone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem et nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi caussa, poetarum more, in Castorem scripta et Pollucem

[8] *decreta* virtutis *præmia*,] Lambinus legit *virtuti*; sed emendatione non opus est: *decreta* (sc. alicui viro) *virtutis præmia*.

fuissent, nimis illum sordidè Simonidi dixisse, *se dimidium ejus ei, quod pactus esset pro illo carmine, daturum: reliquum à suis Tyndaridis, quos æquè laudasset, peteret, si ei videretur.* Paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret, juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent; [9] surrexisse illum, prodisse, vidisse neminem; hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse; ea ruina ipsum oppressum cum suis interiisse: quos cùm humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, quòd meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maximè, qui memoriæ lumen afferret: itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, et ea, quæ memoria tenere vellent, [1] effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore ut ordinem rerum locorum ordo conservaret, res autem ipsas rerum effigies notaret; atque ut locis pro cera, simulacris pro literis uteremur.

LXXXVII. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere: tenere, quæ didiceris in accipienda caussa, quæ ipse cogitaris? omnes fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatum? ita audire vel eum, [2] unde dicas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque soli, qui mem ria vigent, sciunt quid, et quatenus, et quomodo dicturi sunt, quid responderint, quid supersit: iidemque multa ex aliis caussis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem hujus boni naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus an-

9 *surrexisse illum, prodisse,* etc.] Delevi vocem vulgatam *ipsum* post *illum* auctoritate MStorum Joan. Wag. Cant. et Harl. 1. editionumque Steph. et Lambini; sensu eam abesse non modò permittente, sed etiam (ut opinor) postulante.

1 *effingenda animo,*] Vide Not. ad verba *animis affigi nostris* in cap. sequ.

2 *unde dicas,*] *Unde* pro *à quo*: et *unde,* sive *ab aliquo dicere* idem est quod dicere ea, quæ quis suggerit oratori pro ipso in caussa dicenda. Ita Noster in Or. pro Cluent. c. 34. *non modò dicendi à reo, sed ne surgendi quidem potestas fuit.* Quatuor aut quincque MStimei cum nonnullis vet. editionibus habent *discas*: sed verba *unde dicas* meliùs cum iis conveniunt, quæ sequuntur, *vel eum, cui respondendum sit.*

te locutus sum, omnium; sed hæc ars tota [3] dicendi, sive artis imago quædam est et similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat et procreet, verùm ut ea, quæ sunt orta jam in nobis et procreata, educet atque confirmet. Verumtamen neque tam acri memoria fere quisquam est, ut, non dispositis notatisque rebus, ordinem [4] verborum aut sententiarum complectatur; neque verò tam hebeti, ut nihil hac consuetudine et exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudentur sive Simonides, sive alius quis invenit, ea maximè [5] animis affigi nostris, quæ essent à sensu tradita atque impressa; acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi: quare facillimè animo teneri

3 *dicendi,*] Scripserat Cicero, ni fallor, *discendi;* pergit enim loqui de arte Memoriæ. Si autem *tantum*, ut aiunt *scimus*, *quantum memoria tenemus*, quid mirum si artem Memoriæ Cicero artem *discendi* vocet? Muretus.

4 *verborum* aut *sententiarum complectatur;*] MStus Mag. exhibet *et;* editiones verò Ven. et Mediol. *atque*.

5 Vulgò, *animis* effingi *nostris,*] In præcedente capite habes hæc verba, *ea, quæ memoria tenere vellent*, effingenda *animo*. Ubi Lamb. legit *affigenda*, sed, ut opinor, mendosè. In hoc verò loco non *effingi*, sed *affigi* probo. Cur autem illud *effingenda* retineam, hoc *effingi* rejiciam, ratio reddetur. Sed ad eam reddendam liceat mihi ex Cicerone originem et doctrinam artificialis Memoriæ describere Observat primò Cicero nos ea diutissimè retinere, i. e. *ea maximè animis* affigi *nostris*, quæ sensus aliquis nobis imprimit; exomnibus autem sensibus sensum videndi res nobis acerrimè imprimere. Earum igitur rerum, quas memoria tenere velimus, imagines aliquæ (quæ, cùm oculis visuque percipiuntur, validiùs nos feriunt) nobis in animo nostro formandæ sunt, i. e. *ea* effingenda *sunt animo nostro*. Porrò, quoniam imagines sine sede intelligi et concipi nequeunt, locis utendum est. His fundamentis nititur hujus Memoriæ doctrina. Dixi autem *effingere* idem esse, ac imagines in animo formare; proboque ex Quinctil. xi. 2. *Opus est imaginibus*, *vel simulacris*, *quæ utique* fingenda *sunt*. Porrò, dicit Antonius ea, quæ *effingenda sunt animo*, in locis esse collocanda: auctor autem libri tertii ad Heren. dicit *imagines collocandas esse in locis*. Idem igitur *imagines* sunt, ac *effcta*. Notandum est etiam MSti Joan. marginem habere in præcedente capite *effigianda animo:* quæ lectio hanc interpretationem vocis *effingere* confirmat. Dixi antea *animis affigi* significare *memoria teneri:* quod patet ex sequentibus verbis, *quare facillimè animo teneri posse ea*, etc. Ubi Antonius idem dicit, paulum mutatis tamen verbis, et duabus sensuum speciebus allatis. Quinct. sæpe in loco citato habet *memoriæ affigere*, et *animo affigere*. Libenter igitur his rationibus, et auctoritate Asc. Steph. et duarum aliarum editionum, et excerpt. MS. Nov. adductus lego, *ea maximè animis* affigi *nostris:* quod et in marg. extat MS. Harl. 2.

posse ea, quæ perciperentur auribus aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res cæcas et ab adspectus judicio remotas conformatio quædam et imago et figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus. His autem formis atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub adspectum [6] veniunt, sedes opus est; etenim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota et pervulgata multus et insolens sim, locis est utendum multis, illustribus, explicatis, [7] modicis intervallis: [8] imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere celeriterque percutere animum possint. Quam facultatem et exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, et similium verborum conversa, et immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, et unius verbi imagine totius sententiæ informatio, pictoris cujusdam summi ratione et modo, formarum varietate locos distinguentis.

LXXXVIII. [9] Sed verborum memoria, quæ minùs est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur: multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt

6 *veniunt, sedes opus est:*] In MStis Mead. et Harl. sec. et in Nov. ab emendatoris manu, sic legitur, *veniunt, memoria nostra admonetur et excitatur: sed locis opus est,* etc. et huic lectioni favent sequentia.

7 *modicis intervallis:*] *Intervalla locorum* (ait Scriptor ad Heren. iii. 19.) *mediocria esse placet, fere paulo plus aut minus pedum tricenûm:* ubi vide plura de locis et imaginibus.

8 *imaginibus autem agentibus,*] Fuit, cùm arbitrarer pro *autem* legendum fuisse *aliquid;* quo modo hæc Ciceronis verba in vulgatis editionibus Quinctil. Inst. Or. xi. 2. citantur: sed et vetustiores Quinctil. editiones habent *autem;* et hanc lectionem ferri posse video, cùm Noster in Bruto c. 92. dicit, *acrem oratorem, incensum, agentem, et canorum concursus hominum forique strepitus desiderat.*

9 *Sed verborum memoria,* etc.] Ut hunc locum intelligamus, observandum est, *imagines* aliud quiddam significare, ac simulacra et similitudinem: neque enim necesse est, ut *imagines* semper similes sint iis rebus, quas ad memoriam adjuvandam repræsentant. Dicit igitur Antonius, multa verba, ut adverbia, præpositiones, etc. similitudine nulla significari posse: si igitur eorum meminisse velimus, necesse est in promptu habere quàm plurimas quasi arbitrarias imagines, quæ quamvis nihil simile habeant, longo tamen usu perceptæ ea verba, quibus opus est, ob oculos nostros ponant. Hanc autem veram esse interpretationem confirmant verba Quinct. xi. 2. *Mitto quod quædam* (verba) *nullis simulacris significari possunt; habeamus enim sanè, ut qui notis scribunt, certas* imagines *omnium,* etc.

membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt; eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris: [1] eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus ordinem locis comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, et obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset: vidi enim ego summos homines, et divina prope memoria, Athenis Charmadam, in Asia (quem vivere hodie aiunt) Scepsium Metrodorum; quorum uterque, tamquam literis in cera sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certè, si latet, evocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis: illud quidem certè, non nimis verecundi; qui quidem, cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim: nam istorum ætas minùs me fortasse movere debuit: sed mihi ignoscetis profectò, si modò, quæ caussa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

LXXXIX. Nos verò, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, et pro meo fratre respondeo), non modò tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam; et cum humanitatem et facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam et copiam. Equidem etiam hoc me assecutum puto, quòd magno sum levatus errore, et illa admiratione liberatus, quòd multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in caussis divinitas: nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissimè cognosse et undique collegisse, usuque doctum partim correxisse video, partim comprobasse. Neque eo minùs eloquentiam tuam, et multo magis virtutem et diligentiam admiror: et simul gaudeo judicium animi mei comprobari, quòd semper statui, neminem sapientiæ laudem et eloquentiæ sine summo studio et labore et doctrina consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te

1 *eam singulis personis bene positis*, etc.] Personæ in hoc loco significant imagines, facies fictas: sic Lucret. iv. 29.

—— si quis priùs, arida quàm sit
Cretea persona adlidat pileve trabive.

caussa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia caussa, nisi quòd nobis et horum adolescentium studio, qui te attentissimè audierunt, morem gerere voluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulo sciebam vel pudentiùs, vel invitiùs (nolo enim dicere de tam suavi homine, fastidiosiùs) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem et censorium? eadem nostra caussa est. An ætatem efferet? [2] quadriennio minor est. [3] An se nescire, quæ ego serò, quæ cursim arripui, duæ subsicivis operis (ut aiunt); iste à puero, summo studio, summis doctoribus? Nihil dicam de ingenio, cui pàr nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo umquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut meliùs, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se umquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus.

XC. Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit Antoni, quæ sunt longè secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim verè amicissimi homines, quod sentio: sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? imò nonnumquam: sæpe enim quî potui, qui puer in forum venerim, neque inde umquam diutiùs, quàm quæstor, abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, et Athenis cùm essem, doctissimos viros, et in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cùm de his ipsis rebus disputaret: neque verò mihi quisquam copiosiùs umquam visus est, neque subtiliùs in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse versatus: quòd si esset aliter, et aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum, non essem tam inurbanus ac pæne inhumanus, [4] uti eo gravarer, quod

2 *quadriennio minor.*] Noster in Bruto c. 43. dicit Crassum *triennio ipsominorem* fuisse Antonio.

3 *An se nescire, quæ ego serò,* etc.] Lamb. et C. Steph. ut et MSti Mead. et Harl. pr. *An se* hæc *nescire?* sed mutando puncta malo sic sententiam refingere. *An se nescire, quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ subsicivis operis (ut aiunt); iste à puero, summo studio, summis doctoribus? Nec* aliter se habet sententia in quibusdam veteribus editionibus.

4 *uti eo gravarer,*] Hîc verbum *gravarer* passivè accipiendum est: sed sex nostri MSti habent *ut in eo gravarer;* quæ lectio, si vera est, subintelligenda est vox *versari* ex præcedentibus; dixerat enim Antonium *in hoc genere dicendi esse versatum.*

vos cupere sentirem. Tum Sulpitius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem atque ornatum relinqueret? Hîc ille, Primùm, quis Antonio permisit, inquit, ut et partes faceret, et, utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego rectè intellexi, cùm valde libenter audirem mihi conjunctè est visus de utraque re dicere. Ille verò, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumsit. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis, inquit, caussa, cur te audire cupiamus; sin, quod facilius, tibi caussa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid? quod dixisti, inquit, Crasse, si hîc hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere; sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis; opus hoc censorium est; id autem committere, vide, quàm sit homini turpe censorio. Agite verò ille inquit, ut vultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo et requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi fortè in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimùm tamen audire velle dixerunt.

M. TULLII CICERONIS

DE

ORATORE

AD

Q. FRATREM

DIALOGUS, SEU LIBER III.

I. INSTITUENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre et mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sanè recordatio veterem animi curam molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, *illa* virtus L. Crassi morte exstincta subitâ est vix diebus decem post eum diem, qui hoc et superiore libro continetur: ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo, quem dixisse constabat, *videndum sibi* [1] *aliud esse consilium, illo senatu se Rempublicam gerere non posse;* manè idibus Septembris et ille et senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. [2] Ibi, cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quòd consul in eum ordinem tam graviter in concione

NOTÆ ET EMENDATIONES AD LIBRUM TERTIUM.

1 *aliud esse consilium,*] Per vocem *consilium* (pro qua alii edidere *concilium*) intellige cœtum vel congregationem, sive eos qui consulunt, non id quod consulentes sequuntur: Sic in ii. 82. de senatu dicit, *sapiens est consilium:* et in ii. 39. *aliud consilium instituendum,* etc.

2 *Ibi, cùm Drusus*] Vide quæ Cicero de hac re dicit in i. 7. Lege Sempronia judicia publica a senatu ad Equestrem ordinem translata fuerunt: M. verò Livius Drusus tribunus plebis repugnante consule L. Marcio Philippo, legem tulit, ut æquâ ex parte judicia essent penes senatum et ordinem Equestrem. Hinc illa dissidia Philippi et Drusi, hujus auctoritatem Senatus defendentis, illius, licet consul tum esset, eam oppugnantis.

esset invectus. Hîc, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, cùm aliquid accuratiùs dixisset, semper fere contigisset, ut numquam dixisse meliùs putaretur, tamen omnium consensu [3] sic esse tum judicatum, cæteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à sese superatum: deploravit enim casum atque orbitatem senatus; cujus ordinis à consule, qui quasi parens bonus aut tutor fidelis esse deberet, tamquam ab aliquo nefario prædone, diriperetur patrimonium dignitatis; [4] neque verò esse mirandum, si, cùm suis consiliis Rempublicam profligasset, consilium senatus à Republica repudiaret. Hîc, cùm homini et vehementi et diserto, et in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille et graviter exarsit, [5] pignoribusque ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso divinitus dicta [6] efferebantur, cùm sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset: *An tu, quum omnem auctoritatem universi ordinis pro pignore putaris, eamque in conspectu populi Romani concideris,* [7] *me his pignoribus existimas posse terreri? Non tibi illa sunt cædenda, si Crassum vis coercere: hæc tibi est excidenda lingua; qua vel evulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit.*

II. Permulta tum vehementissimâ contentione animi,

3 *sic* esse *tum judicatum,*] Manutius legit *sic* est *tum judicatum:* Lambinus verò in priore parte sententiæ legit, *Hîc sæpe inter homines*, etc. deleto *ut;* cui lectioni favet MStus Mag. Ursinus testatur se in libro quodam antiquo invenisse, *sic esse tum judicatum audivi;* et istud *audivi* extat in Edit. Ven. Mediol. et Rawl itemque in MSto Mead. Fortasse nihil mutandum est; sed ad supplendam sententiam vox *vidi* ex præcedentibus subintelligenda est ante voces *esse tum judicatum.*

4 *neque vèro esse mirandum,*] Subintellige *dixit,* ut sensus sit, *et dixit non esse mirandum,* etc.

5 *pignoribusque ablatis*] Val. Maximus vi. 2. dicit *Philippum Consulem jussisse lictorem manum L. Crasso injicere.* Iste Consul jubendo, ut bona Crassi caperentur, ita voluit eum multare; *pignora* verò ea, quæ si à Magistratu caperentur et *auferrentur,* dicebantur fuisse *concisa* vel *cæsa,* ut in sequentibus patet.

6 *efferebantur,*] Sc. è Senatu, quæ in illo dicta erant, ferebantur: non igitur opus est, ut cum nonnullis legamus *esse ferebantur.*

7 *me his pignoribus*] In vulgata lectione *meis* (quæ à Grutero, opinor, profecta est) deest *me* ante Infinitivum *posse:* quapropter eam lectionem revocavi, quæ veteribus editionibus hæret, et MStis Cant. Mead. Wag. Harl. 2. et tribus Oxoniensibus.

ingenii, virium ab eo dicta esse constabat; sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis et gravissimis verbis, ut populo Romano satisfieret numquam senâtus neque consilium Reipublicæ neque fidem defuisse, ab eo dictam; et eundem (id quod [8] in auctoritatibus præscriptis exstat) scribendo adfuisse. Illa tamquam cycnea fuit divini hominis vox et oratio; quam quasi exspectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremùm institisset, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremque multum consecutum esse audiebamus: ex quo cùm cohorruisset, cum febri domum rediit, dieque septimo lateris dolore consumtus est. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, et inanes nostras contentiones! quæ in medio spatio sæpe franguntur et corruunt, [9] aut ante in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt. Nam, quamdiu Crassi fuit ambitionis labore vita [1] districta, tamdiu privatis magis officiis

8 *in auctoritatibus* præscriptis *extat)*] Vulgò *perscriptis:* sed MSti Bal. et Mead. atque etiam Nov. à nup. manu habent *præscriptis:* Eadem vox inest in edit. Ven. et Mediol. et eam Manutius ex antiquo Borromæi libro reposuit: et, ut erat Romanarum Antiquitatum peritissimus, probat ea solita esse dici *præscripta*, in quibus Senatorum nomina *præscribebantur*, et ad hanc rem citat Festi verba: *aut, si non tot sint Senatores, quo numero liceat* præscribi *Senatus consulta*, etc. Sic Cicero in Epist. ad Fam. v. 2. *Illud Senatusconsultum, quod eo die factum est, ea* præscriptione *est, ut*, etc. In oratione secunda de lege Agraria, c. 4. *à quibus ei locus primus in indice, et* præscriptione *legis concessus est.* Porro, *auctoritates præscriptæ* non hîc (monente Petavio) pro senatusconsultis simpliciter accipiendæ sunt: aliud enim *auctoritas*, aliud *senatusconsultum* fuit, secundum Sigonium ad iv. Livii. Senatusconsultum magis ratum fuit quàm auctoritas: si enim vel Senatorum numerus justus defuisset, vel magistratus intercessisset, decretum quidem præscribebatur, ut Senatorum de ea re judicium extaret: nondum tamen ratum erat, sed *auctoritas* tantùm dicebatur. Id ipsum fiebat, si vel non idoneo tempore, vel non legitimum in locum, vel non legitimo edicto Senatus convocaretur; quæ omnia disertè explicat Dio in lib. lv. Rom. Hist.

9 *aut ante in ipso*] MSti Joan. Bod. Cant. Mead. et Harl. duo, cum edit. Rawl. habent *aut*, non *et:* Recte; de duplici enim casu Noster loqui videtur; altero illorum qui in medio cursu franguntur, altero illorum qui prope finito cursu obruuntur, antequam portum conspicere potuerunt: quod Crasso evenit, qui mortuus est, non in medio honorum spatio, sed cùm *ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat.*

1 *districta,*] i. e. occupata, impedita, obligata: Ita enim Noster in Verr. Actio. i. 9. *Propterea quòd eos intelligere videbam, me hoc ju-*

et ingenii laude floruit, quàm fructu amplitudinis aut Reipublicæ dignitate: qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium concessu, ad summam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem atque omnia vitæ consilia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus: sed ii tamen Rempublicam casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à diis immortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia senatum, non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exsilium generi, non acerbissimum C. Marii fugam, non illam post reditum ejus cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florentissima multùm omnibus gloria prastitisset.

III. Sed, quoniam attigi cogitatione vim varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longiùs, atque eis fere ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, cùm horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremùm fere collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, dum sibi non incolumem fortunam, sed exsilium et fugam deprecaretur, esse coactum, ut vita se ipse privaret. Jam M. Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille Rempublicam constantissimè consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita servata. Neque verò longè ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit; ut ille, qui hæc non vidit, et vixisse cum Republica pariter, et cum illa simul exstinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, P. Crassum, suapte interfectum manu, neque [2] collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipso-

dicio districtum *atque obligatum futurum:* Non opus est igitur, ut cum nonnullis editoribus legamus *distracta.*

2 *collegæ sui,*] Q. Mutii Scævolæ, qui Crassi collega fuit in consulatu: vide l. c. 39. et Flori Hist. iii. 21.

rum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles miserosque casus; ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam [3] tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est è civitate: Sulpitius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset, quibuscum privatus conjunctissimè vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem, ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta vita est, [4] et pœna temeritatis non sine magno Reipublicæ malo constituta. Ego verò te, Crasse, cum vitæ flore tum mortis opportunitate, divino consilio et ortum et exstinctum esse arbitror: nam tibi aut pro virtute animi constantiaque tua civilis ferri subeunda fuit crudelitas; aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset: neque solùm tibi improborum dominatus, sed etiam propter admistam civium cædem, bonorum victoria mœrori fuisset.

IV. Mihi quidem, Quinte frater, et eorum casus, de quibus ante dixi, et ea quæ nosmetipsi ob amorem in Rempublicam incredibilem et singularem pertulimus ac sensimus cogitanti, sententia sæpe tua vera ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum atque optimorum [5] virorum me semper ab omni contentione ac dimicatione revocasti. Sed, quoniam hæc jam [6] neque integra nobis esse possunt, et summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modò sedatis molestiis jucunda, sed etiam hærentibus salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum ac pæne postremum memoriæ prodamus; atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam debitamque referamus: Neque enim quisquam nostrûm, cùm

3 *tribunatu,*] sc. petendo. Vide quæ de hac re diximus in Not. ad i. 7.

4 *et pœna temeritatis*] Manutius ex conjectura edidit *temeritati*: malè; nam, cùm præcesserat *cui*, constructio est, *cui pœna temeritatis——constituta.*

5 *virorum*] Si assentirentur MSti, libenter delerem vocem *virorum*, quia præcesserat *hominum*.

6 *neque* integra *nobis*] Ita editiones Omniboni Leoniceni Venet. 1492, et Lambini: eamque lectionem exhibent MSti Cant. Mead. et Harl. 2. in margine: et ita Cicero sæpius loqui solet, quàm, ut vulgò legimus, in *integro*.

libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quamquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur: quod item nos postulamus, non à te quidem, [7] qui nobis omnia summa tribuis, sed à cæteris, qui hæc in manus sument, ut majus quiddam de L. Crasso, quàm quantum à nobis exprimetur, suspicentur: nos enim qui ipsi sermoni non interfuissemus, et quibus C. Cotta tantummodo locos ac sententias hujus disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quòd si quis erit, qui ductus opinione vulgi aut Antonium jejuniorem, [8] aut Crassum pleniorem fuisse putet, quàm quomodo à nobis uterque inductus est; is erit ex iis, qui aut illos [9] non audierit, aut judicare non possit: nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio atque ingenio et doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus; ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

V. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paullulumque requierunt, in primis hoc à se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse; seseque, qui vultum ejus, cùm ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probè nosset, atque in maximis caussis sæpe vidisset, tum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam [1] ex-

7 *qui nobis* omnia summa *tribuis,*] Ita MSti Cant. Bal. Mead. Wag. Harl. duo, et Joan. et ita editiones Ven. Mediol. et Lambini; quæ lectio paulo elegantior est quàm vulgata, *qui nobis summa omnia,* etc.

8 *aut Crassum* pleniorem fuisse *putet,*] Ita edit. Lamb. Ven. et Mediol. aliæque: itemque MSti Cant. Mead. Wag. Harl. duo, Joan. Bal. Nov. Bod. et Mag. Vulgò *fuisse pleniorem putet.*

9 *non* audieret, *aut judicare non* possit;] Ut bene se habeat sententia et ad normam linguæ Latinæ procedat, necesse videtur legere cum MSto Cant. *audierint* et *possint:* cùm enim præcesserat, *is erit ex iis, qui aut illos,* ritè sequitur *non audierint, aut judicare non possint:* Facilè fieri potuit, ut litera à Librariis omitteretur, cùm linea brevi supra vocalem ducta exprimi soleret.

1 *exhedram*] i. e. locum triclinio et cænaculo similem; ubi non lecti ad dormiendum, sed sedes aut cathedræ ad sedendum, vel recumbendum otii caussâ apponerentur. De *exhedris* sic Vitruvius v. 11. *Constituantur in tribus porticibus* exhedræ *spatiosæ, habentes sedes, in quibus Philosophi, Rhetores, reliquique, qui studiis delectantur, sedere possint.*

hedram [2] venisse, in qua Crassus lectulo posito recubuisset; cùmque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumtas. Deinde cùm omnes, inclinato jam in [3] pomeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Julius, imusne sessum? etsi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus [4] putem diutiùs posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media silva placet? est enim is maximè et opacus et frigidus. Sanè, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem cæteris, in silvam venitur et ibi magna cum audiendi exspectatione confiditur. Tum Crassus, Cum auctoritas atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea caussa libertatem recusandi: quamquam in partienda disputatione nostra, cùm sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illi ornari oporteret, ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt: nam, cùm omnis ex re atque verbis constet oratio, neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris; neque res lumen, si verba semoveris. Ac mihi quidem veteres illi, majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidisse videntur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest; qui omnia hæc, quæ supra et subter, unum esse, et una vi atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt: nullum est enim genus

2 Vulgò, *venisset*, etc.] Vet. fere omnes editiones habent *cùm—venisset.* Gruterus verò vulgatam jam lectionem primus in textum recepit, eumque secutus est Gronovius. Sic se habet vulgatæ lectionis constructio; *sese—tum—veissnet.* Ferri quidem potest vet. edit. lectio; sed meliorem, ut opinor, nobis exhibent MSti Cant. Norf. Wag. Bal. Bod. Nov. Mag. et Joan. editionesque Ven. Mediol. et Lambini, *tam dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram* venisse.

3 pomeridianum *tempus die,*] Ita edidi, secutus editiones veteres plerasque; præcipuè verò Ciceronis ipsius auctoritate doctus, qui in Orat. sic dicit c. 47. *Impetratum est à consuetudine, ut peccare suavitatis caussa liceret: et* pomeridianas *quadrigas, quàm postmeridianas, libentiùs dixerim.* Vulgò, *postmeridianum.*

4 *putem diutiùs posse* debere?] Asc. legit *deberi.* Rectè quidem, ut opinor; aliter enim vox *me* inferi debet. Similis autem est locutio in Tusc. Disp. ii. 26. *Et tibi hoc video non posse* deberi.

rerum quod aut avulsum à cæteris per se ipsum constare, aut quo cætera si careant, vim suam atque æternitatem conservare possint.

VI. Sed, [5] si hæc major esse ratio, videtur, quam ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi, est etiam illa Platonis vera, et tibi, Catule, certè non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri: ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua caussæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusque reperitur. Sed, si hoc quoque videtur esse altius, quàm ut id nos humi strati suspicere possimus, illud certè tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse et tenere debemus. Una est enim, quod et ego hesterna die dixi, est aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius, eloquentia, quascumque in oras disputationis regionesve delata est: nam sive de cœli natura loquitur, sive de terræ; sive de divina vi, sive de humana; sive ex inferiore loco, sive ex æquo, sive ex superiore; sive ut impellat homines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive ut concitet, sive ut reflectat, sive ut incendat, sive ut leniat; sive ad paucos, sive ad multos; sive inter alienos, sive cum suis, [6] sive secum, rivis est deducta oratio, non fontibus; et,

5 *si hæc major esse ratio videtur,*] Vulgò deest *si:* sed, illo exulante, quid vitiosius excogitari possit hac sententia? quid menti Crassi magis contrarium? loquitur enim de quadam consensione inter se omnium partium Naturæ: hanc consensionem dicit majus quiddam videri, quàm ut ab hominibus comprehendi possit. Sed in præced. capite dixerat veteres istam consensionem animo complexos fuisse. Quid igitur tam dissimile est, quàm verba Crassi in hoc et priore capite? Editiones Gryphii, Steph. Ascensii, et Strebæi, et MSti Bod. Norf. Bal. Mag. Nov. Mead. et Har. 2. istud *si* rite exhibent. Crassus hîc concedere videtur id, quod ipse sentit concedendum non esse, ut ad aliquid, quod magis inter omnes constet, delabatur; et ad finem hujus sententiæ iterum iisdem verbis utitur; *sed,* si *hoc quoque videtur esse altius, quàm ut id nos humi strati suspicere possimus, illud certè* tamen, etc. Ubi duæ res notandæ sunt; ista vox *quoque* indicat eandem loquendi formulam præcessisse, et in hoc loco repetitam esse: vides etiam, lector, post conjunctionem *si* in apodosi sententiæ collocari particulam *tamen.* Totum igitur locum sic rescribendum censeo; *Sed,* si *hæc major esse ratio videtur, quàm ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendi, est* tamen *illa Platonis vera,* etc.

6 *sive secum,*] Ita omnes MSti; et tamen suspecta habeo hæc verba: de Eloquentia enim sermo est, et quis *secum* loquens, eloquens esse possit? Nec de omni Eloquentia sermo est, sed de illa quæ dis-

quocumque ingreditur, eodem est instructu ornatuque comitata. Sed, quoniam oppressi jam sumus opinionibus, non modò vulgi, verùm etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc faciliùs divulsa et quasi discerpta contrectant; et qui, tamquam ab animo corpus, sic à sententiis verba, sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest; non suscipiam oratione mea plus, quàm mihi imponitur: tantùm significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri posse, non [7] partitis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed priùs, quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi.

VII. Natura nulla est (ut mihi videtur), quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur: nam et auribus multa percipimus, quæ, etsi nos [8] vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: et oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: et reliquos sensus [9] voluptates oblectant dispares, ut sit difficile judicium excellentis maximè suavitatis. [1] At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est

putationi servit; nam dicitur paulo ante, *quascunque in oras disputationis regionesve delata est.* Adde, quòd, cùm voces *paucos* et *multos*, *alienos* et *suis* bene opponantur, nihil est, quod opponi hìc potest voci *secum.*

7 *partitis.*] Lambinus maluit *repertis*, alii *paratis*, alii verò *partis*: sed omnes MSti habent *partitis*: per quam vocem intelligas, in partes divisis et distinctis: sic Noster in c. 30. *partita ac distributa:* sic et in Oratore c. 28. dicit idem, *nihil* partitè, *definitè*, *distinctè dicere*, et Tusc. Disp. i. 17. *Quasi* partita *habeant inter se et divisa momenta.*

8 *vocibus*] i. e. sonis; in hoc enim sensu sæpiùs Noster verbum istud usurpat: Sic in i. 42. *ut in Musicis numeri*, voces *et modi;* et iii. 48. *Si numerosum est id in omnibus senis et vocibus*, etc. et alibi.

9 *voluptates* oblectant *dispares*,] Vulgò *oblectent*: sed cùm præcesserat *colliguntur*, particula conjunctiva *et* similes modos debet connectere: nec aliter Lambinus, Asc. Steph. Manutius, Strebæus, et MSti Cant. Mead. et Harl. 2. habent *oblectant*.

1 *At hoc idem*,] MSti Cant. Bod. et Wag. habent *ad hoc idem:* sed voces *at* et *ad* sæpius in MStis altera in alterius loco poni solent, Lambinus legit *atque hoc*, etc. Ego sanè, si emendatione opus esset, potiùs dicerem, *et hoc idem.*

ars, in qua praestantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars ratioque picturæ, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles; neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, et tamen verum, quanto admirabilius in oratione atque in lingua? quæ, cùm in iisdem sententiis verbisque versetur, summas habet dissimilitudines; [2] non sic, ut alii vituperandi cint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. Atque id primùm in poëtis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quàm sint inter sese Ennius, Pacuvius, Acciusque dissimiles; quàm epud Græcos Æschylus, Sophocles, Euripides: quamquam omnibus par pæne laus in dissimili scribendi genere tribuatur. Adspicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cujusquam nisi sui similis? Gravitatem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo et canorum: quis horum non princeps temporibus illis fuit, et suo tamen quisque in genere princeps?

VIII. Sed quid ego vetera conquiram, cùm mihi liceat uti præsentibus exemplis atque vivis? Quid jucundius auribus nostris umquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latinè loqui pæne solus videatur; sic autem gravis, ut in singulari dignitate enim tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius et deterius futurum. Quid nos-

2 *non sic, ut* alii *vituperandi sint, sed*] Lambinus vidit istud *alii* in hoc loco ferri non posse, sententiamque sic explevit—*non sic*, ut *alii* laudandi, alii *vituperandi sint*, etc. Sed, cùm nullâ MStorum aut impressorum librorum auctoritate nitatur, nimiúmque à vulgata lectione recedat, non audeo vel tanti viri sententiæ accedere: Equidem levi admodum unius verbi mutatione labantem sententiam malim fulcire. Quid enim impedit, quo minùs credamus Ciceronem sic scripsisse? *non sic, ut* aliqui (vel *ut* ulli) *vituperandi sint*. Nunc, lector, nihil est, quod ad implendum sensum desideres. Frequentissimè autem, ut inter Criticos constat, *alius* et *aliquis* confunduntur.

ter hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, et dicendi genus induxit prope singulare? Quis umquam res, præter hunc, tragicas pæne comicè, [3] tristes remissè, severas hilarè, forenses scenica prope venustate tractavit? atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur. Ecce præsentes duo prope æquales, Sulpitius et Cotta: [4] quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter et subtilis, rem explicans propriis aptisque verbis, hæret in caussa semper, et, quid judici probandum sit, cùm acutissimè, vidit, omissis cæteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit: Sulpitius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima et maxima voce, summa contentione corporis, et dignitate motus, verborum quoque ea gravitate et copia est, ut unus ad dicendum instructissimus à natura esse videatur.

IX. Ad nosmetipsos jam revertor; quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis judicium vocaremur: quid tam dissimile, quàm ego in dicendo et Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; [5] ego autem, quam-

3 *tristes remissè, severas hilarè,*] Melior, opinor, est ordo verborum, quem amicus quidam mihi suggessit, *tristes hilarè, severas remissè:* scilicet magis opponitur vox *tristes* voci *hilarè*, quàm voci *remissè*. Idem etiam de voce *severas* dicendum est. Sic enim Noster in ii. 18. *Tum ad severitatem, tum ad remissionem animi; tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus.* Et Quinctil. xii. 10. *Dicet idem graviter*, severè, *comiter*, remissè.

4 *quid tam inter se dissimile?*] Cicero pleniùs dixisset, *quid tam dissimile est, quàm illi sunt inter se?* ut in c. 9. *quid tam dissimile, quàm ego in dicendo et Antonius?* Et in Orat. c. 16. cùm diceret, *quid potest esse tam diversum? tamen est in utroque aliquid excellens,* hoc voluit, *tam diversum, quàm ea sunt dicendi genera.* Video etiam Quinctil. in Inst. Or. xi. ad fin. c. 1. cùm Ciceronis verba ex duobus locis citasset, addidisse, *Quod potest pugnare inter se videri: verùm utrumque ut meritò, laudatur:* et Lactant. Div. Inst. ii. 2. dicere, *quid* inter se *tam contrarium, quàm statuarium despicere, statuam adorare?*

5 *ego autem, quamquam memet mei pænitet, cum hoc*] Lamb. totam sententiam sic refingit, *cùm ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius, ego (quanquam memet mei pænitet) cum hoc maximè tamen in comparatione* conjungor. Vitiosus pianè est locus, nec Lambiniana lectio mihi satis placet. Legendum potiùs puto *cùm ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem—; quanquam memet mei pænitet, cum hoc maximè tamen in comparatione conjungor.* Suspicor Crassum, cùm dixisset *ego autem*, sententiam imperfectam reliquisse, ne de se judicium ferre cogeretur. Deinde cùm rursus

quam memet mei pœnitet, cum hoc maximè tamen in comparatione conjungar. Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum, et ex omni parte caussæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honestè cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium satietate: nos autem, quicumque in dicendo sumus (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur), certè tamen [6] ab hujus multùm genere distamus; quod quale sit, non est meum dicere; propterea quod minimè sibi quisque notus est, et difficillimè de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest et ex motus mei mediocritate, et ex eo, quòd quibus vestigiis primùm institi, in iis fere soleo perorare; et quòd aliquanto me major [7] in verbis, quàm in sententiis, eligendis labor et cura torquet, verentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna exspectatione et silentio fuisse videatur, Quòd si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cujusque propriæ, et in ea varietate fere melius à deteriore [8] facultate magis, quàm genere,

dixerit se et Antonium solitos esse *in comparatione conjungi*, ostendit in sequentibus, quæ esset ipsorum in dicendo dissimilitudo.

6 *ab hujus multùm genere distamus;*] Cùm sequitur *quod quale sit*, etc. vel legendum est cum MSto Nov. *ab hoc (Antonio) multùm genere distamus;* vel si retineamus vulgatam lectionem, subintelligendum est *genere* post vocem *hujus*, ut sensus sit, Ab illo genere dicendi, quo utitur Antonius prorsus distat illud nostrum genus.

7 *in verbis,* quàm *in sententiis, eligendis labor*] Rationem protinus adducit Crassus, cur diligentior fuerit, quàm Antonius: sc. verebatur, ne obsoletior videretur ejus oratio: sed hæc ratio ad verborum electionem solam spectat. Sententiæ obsoletæ fieri non possunt; nec consuetudo civitatis, aut diuturnitas temporis earum auctoritatem minuit. Ferri igitur vulgata lectio non potest, *in verbis* et *in sententiis eligendis*, quàm eum, *labor*, etc. Libenter sequor lectionem MS Norf. veterumque librorum Steph. Gryphii, Asc. Strebæi, Lambini, et aliorum; *et quod aliquanto me major in verbis*, quàm *in sententiis, eligendis labor et cura torquet*, etc. *Eum* item omittunt MSti Bod. Cant. et Wag. et *quàm eum* editio Melancthon. Nec aliter de diverso Crassi et Antonii dicendi genere loquitur Cicero in Bruto, c. 37. ubi de Antonio dicit, *diligenter loquendi laude caruit:* mox addit, eum *in sententiarum ornamentis, et conformationibus* plurimùm valuisse. Erat autem (ut dicit idem ib. c. 38.) in Crasso *Latinè loquendi accurata, et sine molestia diligens elegantia.* Et in his ipsis de Orat. libris ob eam rem partes Inventionis Antonio, Elocutionis autem Crasso tribuebat.

8 *facultate magis,*] Sensus est, Cùm dicimus alium oratorem me-

distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est; quid censetis, si omnes, qui ubique sunt aut fuerunt, oratores amplecti voluerimus? [9] nonne fore, ut, quot oratores, totidem pæne reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si pæne innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepant, [1] iisdem præceptis atque in una institutione formari. Quod non est ita; diligentissiméque hoc est eis, qui instituunt aliquos atque erudiunt, videndum, quo sua quemque natura maximè ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cujusque genere artificum et magistrorum, exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos; cùm ad cujusque naturam institutio doctoris accommodaretur; cujus est vel maximè insigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus), quòd dicebat Isocrates, doctor singularis, *se calcaribus in Ephoro contra autem in Theopompo frenis uti solere*: alterum enim exsultantem verborum audaciâ reprimebat: alterum cunctantem et quasi verecundantem incitabat: neque eos similes effecit inter se, sed tantùm alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur.

X. Hæc eò mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur à me ad omnium vestrûm studium, et ad genus id, quod quisque vestrûm in dicendo probaret, adhærescerent, id à me genus exprimi sentiretis, quod maximè mihi ipsi probaretur. Ergo hæc et agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, [2] et dicenda quodam

liorem esse, alium deteriorem, eo judicio non significamus illius oratoris genus dicendi potius esse quàm hujus; in dispari enim genere possunt esse æquè laudabiles: sed intelligi volumus illum oratorem facultate excellere, id est, plus in suo genere valere, quàm hunc in eo, quod sibi proprium habet.

9 *nonne fore, ut, quot oratores*, etc.] Vulgò *numne*; sed ea vox aliud quiddam significat, quàm sensus postulat; sc. in ea significatur negatio: hîc verò sensus postulat, ut affirmativè quæstioni respondeatur. Verissima igitur lectio occurrit in MStis Cant. Mead. Har. 2. Norf. Bal. Bod. Nov. Mag. et Wag. et in editionibus Ven. et Lambini, *nonne fore, ut quot oratores*, etc.

1 *iisdem præceptis, atque in una institutione formari*] Lamb. Steph. Gryphius, Strebæus, aliique veteres editores vocem *in* delent: opinor, quia verbum *præceptis* nullam ante se habet præpositionem. Notandum est autem edit. Ven. et Mediol. exhibere *in una* disputatione.

2 *et dicenda quodam modo.*] Vulgò *quodammodo*: sed ex una du-

modo. Quinam igitur dicendi est modus melior (nam de actione post videro), quàm ut Latinè, ut planè, ut ornatè, ut ad id, quodcumque agetur, aptè congruenterque dicamus? Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror exspectari à me, puri dilucidique sermonis: neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; [3] nec sperare, qui Latinè non possit, hunc ornatè esse dicturum; neque verò, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, [4] quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium: nam alterum traditur literis doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam caussam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen [5] eo minus nihil esse possit. Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur scientiâ literarum, tamen augetur legendis oratoribus et poetis: sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes prope præclarè locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, nisi Latinè. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi caussa, parcè, quod ostendam; sed [6] usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in veteribus erit scriptis studiosè et multùm volutatus.

as voces efficio. Hanc autem lectionem veram esse probant sequentia verba, *Quinam igitur dicendi est* modus *melior*, etc. Et ita MSti Mead. et Harl. 2.

3 *nec* sperare, *qui Latinè*] Lambinus maluit legere *speramus*: quis enim *conatur sperare?* Rectiùs fortasse, *sperare est.*

4 *quæ* cognitionem *habent facilem,*] Miror, unde vox *cogitationem* in textum Gruteri recepta fuerit: omnes, quas vidi, vet. editiones, et nonnullæ recentiores veram lectionem *cognitionem* exhibent: Quibuscum consentiunt etiam MSti Cant. Wag. Mead. Harl. 2. Bod. Nov. et Wag. Non igitur dubitavi, sensu ipso hortante, hanc Gruterianæ lectioni præferre: neque enim satis est, ut ea sint *cogitata,* nisi etiam *cognita* sint. Sic. i. 41. *nullius artis* faciliorem *sibi* cognitionem *videri:* et alibi sæpissime.

5 *eo minus nihil esse possit.*] *Minus* in hoc loco non est Adverbium, sed Adjectivum; et hunc sensum efficit. Res est necessaria, sed tamen omnium rerum in oratore minima: omnino necesse est, ut dilucidè loquamur; qui tamen id facit, nullam inde assequitur laudem.

6 *usitatis ita*] i. e. verbis communibus utendum est; sed ita ut lectissima quæque ab oratore usurpentur: quod ut efficiat, plurimùm valet in veteribus scriptis diligenter multúmque versatum esse.

XI. Atque, ut Latinè loquamur, non solùm videndum est, ut et verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat; et ea sic et casibus et temporibus et genere et numero conservemus, ut ne quid perturbatum ac discrepans, aut præposterum sit; sed etiam lingua et spiritus et vocis sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi literas putidiùs nolo obscurari negligentiùs: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata et quasi anhelata graviùs: nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur; sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat, mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona atque absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industria consectantur: rustica vox et agrestis quosdam delectat, quò magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur; ut tuus, Catule, sodalis L. Cotta gaudere mihi videtur [7] gravitate linguæ sonoque vocis agresti; et illud, quod loquitur, priscum visum iri putat, si planè fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus et suavitas ista delectat; omitto, verborum; quamquam est caput: verùm id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo et legendi et loquendi: sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore, quæ quidem, ut apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone hujus est urbis maximè propria. Athenis jam diu doctrina ipsorum Atheniensium interiit: domicilium tantùm in illa urbe remanet studiorum, [8] quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis et auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Atheniensis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quàm suaviter loquendo facilè superabit. Nostri minùs student literis, quàm Latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est, quin literatissimum [9] togatorum omnium, Q. Valerium Sora-

7 *gravitate linguæ*] Hîc *gravitas linguæ* in vitiis, ut *verborum gravitas* alibi in virtutibus dicendi, memoratur. Videntur verò hæ voces significare tardam linguæ asperitatem, ut eas interpretatus est Strebæus; et opponi *linguæ solutioni* (i. 25.), per quam idem intelligit, linguæ expeditum et liberum articulum; itemque *mobilitati linguæ*, de qua vide i. 28. Sono quidem vocis *rustico* et *agresti* et *aspero* (c. 12.) utuntur, secundùm Ciceronem, qui habent hanc *linguæ gravitatem*.

8 *quibus vacant cives,*] i. e. quibus carent, sive quibus illi cives operam non dant.

num, lenitate vocis, atque ipso oris pressu et sono facilè vincat.

XII. Quare, cùm sit quædam certa vox Romani generis urbisque propria, in qua nihil [1] offendi nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare aut olere peregrinum, hanc sequamur; neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cùm audio socrum meam Læliam (faciliùs enim mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quòd multorum sermonis expertes ea tenent semper, quæ prima didicerunt; sed) eam sic audio, ut Plautum mihi aut Nævium videar audire: sono ipso vocis ita recto et simplici est, ut nihil ostentationis aut imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores; non asperè, ut ille, quem dixi; non vastè, non rusticè, non hiulcè; sed pressè et æquabiliter et leniter. Quare Cotta noster, cujus tu illa lata, Sulpiti, nonnumquam imitaris, ut Iota literam tollas, et E plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, [2] sed messores videtur imitari. Hîc cùm arrisisset ipse Sulpitius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Utinam quidam! inquit ille: id enim ipsum volumus; idque si feceris, multa (ut arbitror) hîc hodie vitia [3] ponemus. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpiti, te reprehendere; quoniam Antonius mihi te similimum dixit sibi videri. Tum ille,

9 *togatorum*] i. e. Latinorum, qui omnes togis vestiebantur. De Q. Val. Sorano vide Plin. Hist. Nat. iii. 10.

1 *offendi*,] Quidam, notante Lambino, legere voluerunt *offendere*: et illud, ni fallar, Latinæ linguæ ratio hîc postulat; nam *offendi* passivæ vocis de eo dicitur, qui offensionem accipit; non (ut hîc) de ea re, quæ hominibus offensioni est.

2 *sed messores* videtur *imitari*.] Vulgò *videris*: sed Crassus non hîc juvenem C. Cottam alloquitur, qui tum præsens fuit. Cicero in Bruto c. 55. dicit hunc C. Cottam dixisse *purè et solutè*: nusquam vero, si memini, hic rustici cujusdam soni in dicendo accusatur. Crassus intelligit L. Cottam et sine dubio dixit non *videris*, sed *videtur*, ut legit Manutius, edit. Venet. Mediol. et nonnullæ aliæ. De L. Cotta in priore capite, et in Bruto c. 36. dicitur, eum voce fuisse *agresti*, et *subrustica*; eum autem Crassus vocat *Cotta noster*, quia senex, et par ætate Crasso fuit: usitata est ista apud Ciceronem loquendi formula.

3 *ponemus*.] Pro *deponemus*, ut de Off. iii. 10. *ponit enim personam amici, cùm induit judicis*.

[4]Tum quòd monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionem pedis imitatus, et pauca quædam verba, et aliquem, si fortè, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne me ipsum irrideam (sunt autem mea multo et plura, et majora, quàm dicis); quæ autem sunt aut tua planè, [5]aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si qui me fortè locus admonuerit, commonebo.

XIII. Prætereamus igitur præcepta Latinè loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, et subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut [6]consuetudo sermonis quotidiani ac domestici, libri confirmant et lectio veterum oratorum et poëtarum: neque verò in illo altero diutiùs commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur; Latinè scilicet dicendo, verbis usitatis ac propriè demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari volemus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis caussa ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cùm difficiliùs intelligatur, quid patronus velit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret; isti enim, qui ad nos caussas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planiùs dici: easdem res autem simulac [7]Fufius aut vester æqualis Pomponius agere cœpit, non æquè, quid dicant, nisi admodum attendi, in-

4 *Tum quòd monuit*] Post *tum* subintellige *meministi*, vel aliam ejus generis vocem. Illud monuerat Antonius in ii. 22.

5 *aut imitatione ex aliquo expressa,*] Vox *aliquis* hîc idem valet ac *alius quis*: de quo vide Not. ad p. 204.

6 Vulgò, *consuetudo sermonis quotidiani, ac domestici libri confirmant, et lectio*, etc.] Cùm dubitarent viri doctissimi, quid essent isti *domestici libri*, Joannes Clericus in suo libro de Arte Critica sic interpungit sententiam: *subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici, libri confirmant, et lectio*, etc. Sed video Manutium ante ejus conjecturam sic edidisse; nec aliter MS. Bal. interpungit sententiam: *sermo quotidianus* et *domesticus* à Cicerone agnoscendus est; idemque est, quo Cornelia filios suos Gracchus instruxit, et quem antea Crassus in Lælia laudaverat.

7 *Fufius*] Vulgò *Fusius*; sed propter rationes ad ii. 22. adductas lego *Fusius*; nec aliter in hoc loco MSti Pal. quartus, sextus, octavus, et nonus, et MS. Mead.

telligo; ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum; tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem et tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verùm, si placet, quoniam hæc satis spero, vobis quidem certè majoribus, molesta et putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus.

XIV. Atqui vides, inquit Antonius, cùm alias res agamus, [8] quàm non inviti quidem adduci possumus (de me enim conjicio), relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua. Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ fuerunt duæ, quas modò percucurri, vel potiùs pæne præterii, Latinè loquendi, planèque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur; nemo enim umquam est oratorem, quod Latinè loqueretur, admiratus: si est aliter, [9] irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent, quid diceret; [1] sed contemsit eum, qui minùs id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distinctè, qui explicatè, qui abundanter, qui illuminatè et rebus et verbis dicunt, et in ipsa oratione

8 *quàm non inviti quidem, etc.*] Ita ex vestigiis veterum cod. legendum esse censeo; nam in pr. editione inest, *quàm absque te non inviti adduci possumus:* ubi *absque te* glossa est cujusdam librarii monentis vocem *te* omittendam fuisse. Victorius, Strebæus, aliique veteres ediderunt, *quàm te inviti* audiamus, qui *adduci possumus:* Vulgò verò editum est, *quàm te inviti, qui adduci possumus.* Ideo dicit Antonius, *cùm alias res agamus, et, relictis rebus omnibus,* quia *primo die de temporibus illis, deque universa Rep. quam ob caussam venerant* in Tusculanum Crassi, *multùm inter se collocuti erant,* ut dicitur in i. 7.

9 *irrident;*] Hîc habes *irrident* et postea *putant* quamvis præcessissent voces *nemo est admiratus.* Subintellige *omnes homines,* de quo vide notam sequentem. Solet Noster aliquando numeros mutare, præsertim cùm ea, quæ de homine dicit, de omni homine dicta esse intelligi velit. Sic paulo post cùm dixerat, *quem deum, ut ita dicam, inter homines putant?* subjungit, *qui dicunt* et *conficiunt.*

1 *sed contemsit*] Sic. *sed* omnis homo *contemsit:* præcesserat enim *nemo extulit:* vide quæ dixi in Notâ ad p. 102.

quasi quendam numerum versumque conficiunt; id est, quod dico *ornatè:* qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego *aptum* [2] et *congruens* nomino. Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, et iis hoc nomen dixit *eloquentiæ* solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur; neque adhuc, quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verùm enim oratori, quæ sunt in hominum vita, (quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subjecta materies), omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis virtutibus; quamquam sunt omnes virtutes æquales et pares; sed tamen est species alia magis aliâ formosa et illustris: sicut hæc vis quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis et consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quocumque incubuerit, possit impellere; quæ quo major est vis, hoc est magis probitate jungenda summaque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus.

XV. Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi veteres Græci sapientiam nominabant: hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones; atque ab hac similitudine Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed, impetu mentis simili et voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis civitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ vita propter tranquillitatem, et propter ipsius scientiæ suavitatem, qua nihil est hominibus jucundius, plures, quàm utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi temporis multo plura, quàm erat necesse, doctissimi homines, otio nimio et ingeniis uberrimis affluentes, curanda sibi esse ac quærenda et investi-

2 *et congruens nomino.*] Ita Lambinus, et edit. Venet. et Mediol. ut Crassus antea dixerat, *quod dico.* Vulgò legitur, *nominem.*

ganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur et rectè faciendi et bene dicendi magistra; neque disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi præceptores atque dicendi, ut ille apud Homerum Phœnix, qui se à Peleo patre Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret [3] *oratorem verborum actoremque rerum.* Sed, ut homines labore assiduo et quotidiano assueti, cùm tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se aut ad talos aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotiis publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates suas consumserunt.

XVI. Sed, quòd erant quidam, iique multi, qui aut in Republica propter ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi dicendique sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes; aut qui minùs ipsi in Republica versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates inventi sunt qui, cùm ipsi doctrina et ingeniis abundarent, à re autem civili et à negotiis animi quodam judicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit. Is (qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ cum prudentia et acumine, et venustate et subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facilè princeps), [4] iis, qui hæc,

3 *oratorem verborum* etc.] Respicit Noster Homeri Iliad. ix. 443.

Μύθων τε ῥητῆρ τ᾽ ἔμεναι, πρηκτῆρά τε ἔργων.

4 *iis, qui hæc, quæ nos*] In vulgata lectione *is, qui hæc*, etc. caremus voce, ad quam referatur pronomen *qui*: hæc enim est constructio verborum; *Is eripuit hoc commune nomen, qui hæc tractarent*, etc. Quo quid ineptius et absurdius? Lambinus sic legit, *Hic iis, qui hæc*, etc; sed nulli libri hujus conjecturæ favent. Ascensius interim, Manutius, editiones Ven. et Mediol. nec non MSti Cant. Harl. 2. Wag. et Nov. habent *iis, qui hæc*, etc. unde superioris sententiæ puncta mutando inveni Nominativum casum *is*. Sic enim locum restituo, *quorum Princeps Socrates fuit.* Is (*qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ cum prudentia et acumine, et venustate et subtilitate, tum verò eloquentia, varietate, copia, quam*

quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cùm nomine appellarentur uno, quòd omnis rerum optimarum cognitio atque in iis exercitatio *philosophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi et ornatè dicendi scientiam, re cohærentes, disputationibus suis separavit: cujus ingenium variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cùm ipse literam Socrates nullam reliquisset. Hinc discidium illud exstitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sanè et inutile et reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent: nam, cùm essent plures orti fere à Socrate, (quòd ex illius variis et diversis, et in omnem partem diffusis, disputationibus alius aliud apprehenderat), proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, et multùm disjunctæ et dispares, cùm tamen omnes se philosophi Socraticos et dici vellent et esse arbitrarentur.

XVII. Ac primò ab ipso Platone Aristoteles et Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam et duritiam in Socratico sermone maximè adamarat, Cynici primùm, deinde Stoici: tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit, quam ille et ejus posteri simpliciter [5] defenderunt; ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundiùs id agunt, nec dignitati satisfaciunt quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, fere qui se omnes Socraticos esse dicebant; [6] Eretriacorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea [7] horum vi et disputationibus sunt jamdiu fracta et exstincta. Ex

se cumque in partem dedisset, omnium fuit facilè princeps,) iis, *qui hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent,———hoc commune nomen eripuit.* Nunc vox *Is* Nominativus est casus ante verbum *eripuit;* vox verò *iis* est casus Dativus, qui regitur à verbo *eripuit* et cui Prænomen *qui* est relativum. Editio Ven. Manutius, aliique veteres hoc modo interpungunt sententiam.

5 *defenderunt;*] Ita MSti Cant. et Wag. editionesque Ven. et Rawl. Vulgò *defenderant.*

6 *Eretriacorum,*] Vulgò *Eretricorum;* sed lectionem Lambini aliorumque sequor: sic enim Cicero in Acad. ii. 42. *A Menedemo, quòd is Eretrias fuit,* Eretriaci *appellati:* vide etiam Cl. Davisii Not. ad Tusc. Disp. lib. v. c. 39.

7 *horum vi*] i. e. Peripateticorum, Academicorum, Stoicorum et Epicureorum, quos Crassus paulo ante memorarat.

illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, et quem auctorem publici consilii, et regendæ civitatis ducem, et sententiæ atque eloquentiæ principem in senatu, in populo, in caussis publicis esse volumus. Nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria à nobis: non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi vult; ubi etiam recubans molliter et delicatè nos avocat à nostris, à judiciis, à curia, fortasse sapienter, hac præsertim Republica. Verùm ego non quæro nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori conjuncta maximè. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus; sunt enim et boni viri, et, quoniam sibi ita videntur, beati: tantúmque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, [8] tacitum tamen, tamquam misterium, teneant, Quod negant versari in Republica esse sapientis: nam, si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maximè cupiunt, otiosi.

XVIII. Stoicos autem, quos minimè improbo, dimitto tamen: nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quòd soli ex omnibus eloquentiam virtutem ac sapientiam esse dixerunt: [9] sed utrumque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat, vel quòd omnes, qui sapientes non sint, [10] servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt;

8 *etiam si est verissimum,*] Fortè legendum est, *etiam si* sit verissimum; ut minùs hoc esset concedentis. Sic paullo ante in hoc capite de eâdem Epicureorum philosophiâ dixerat Noster, *etsi cui vera* videatur.

9 *sed utrumque est in his, quod ab hoc,* etc.] Crassus Stoicos non omnino improbat, sed negat eorum philosophiam utilem esse oratori propter duas rationes; quia et sententiis et genere dicendi discrepat ab eloquentiâ forensi et populari. Discrepat sententiis, quoniam Stoici dicunt insipientes (quales sunt omnes) esse servos, latrones, etc. Discrepat autem genere dicendi, quoniam illi nimiùm dialecticè loquuntur, et acutè concludunt, non suavitate delectant. Vides, Lector, τὸ ἀνακόλουθον (ut vocant); cùm enim Cicero dixerat, *vel quòd*, non repetit particulam *vel*, sed sententiam sic variat, *Accedit quòd*, etc.

10 *servos, latrones, hostes, insanos,* etc.] Quos hîc Cicero appellat *latrones*, in Or. pro Murena videntur significare voce *fugitivos*: hæc enim sunt ejus verba in c. 29. *Fuit quidam summo ingenio vir, Zeno, cujus inventorum æmuli Stoici nominantur. Hujus sententiæ sunt, et præcepta ejusmodi ;———nos, qui sapientes non sumus, fugitivos, exsules, hostes, insanos denique esse dicunt.* Et tamen dubium est,

neque tamen quemquam esse sapientem: valde autem est absurdum, ei concionem aut senatum aut ullum cœtum hominem committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber esse videatur. Accedit quòd orationis etiam genus habent fortasse subtile et certè acutum; ([1] sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum); [2] attamen ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit: alia enim et bona et mala videntur Stoicis et cæteris civibus, vel potius gentibus, alia vis honoris, ignominiæ, præmii, supplicii: verè, an secus, nihil ad hoc tempus: sed, ea si sequamur, nullam umquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici et Academici; quamquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ; nam Speusippus Platonis sororis filius, et Xenocrates, qui Platonem audierat, [3] et, qui Xenocratem, Polemo, et Crantor nihil ab Aristotele, qui unà audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse et varietate dicendi pares non

an non delenda sit vox *latrones*, cùm in sequentibus Cicero opponit iis, de quibus hîc dicitur, *sanum*, *civem*, *liberum*, tres tantùm personas: nihil verò addit, quod respondeat voci *latrones*.

1 *sed, ut in oratore,*] i. e. sed quo si utatur orator, exile erit, etc. Similiter locutus est Noster in Senect. c. 4. *multæ etiam* (erant) ut in *homine Romano, literæ:* et in Bruto c. 36. *L. Cælius Antipater scriptor fuit*, ut *temporibus illis, luculentus;* cui adde illud Livii lib. 24. c. 28 ut in *tali tempore*, etc. Vide quæ Noster dixit de Stoicorum sermonis genere in ii. 38.

2 *attamen ejusmodi,*] Lambinus et eum secutus Clericus censent legendum *ac tandem;* nonnullæ, fateor, Editiones habent *et tandem;* sed MSti nulli à vulgata lectione recedunt, excepto Nov. qui exhibet *ac tamen.* Vis verbi *attamen* satis fortasse patebit, si præcedentia verba per Parenthesin dicta esse intelligantur. Notandum etiam est, cùm sequatur *alia enim et bona et mala*, etc. Ciceronem per verba, *quo uti ad vulgus nullo modo possit*, voluisse notare dogmata quædam Stoicorum oratori apta non fuisse; quamvis hæc primo aspectu dici videantur de eorum sermonis genere.

3 *et, qui Xenocratem, Polemo, et Crantor nihil ab Aristotele—dissensit*] Non necesse est, ut vel cum Lambino legamus *dissenserunt*, vel cum Gulielmio *dissensi;* Cùm nec Polemo nec Crantor audierat Platonem, hæc verba *nihil ab Aristotele*, etc. videntur præcipuè dicta esse de Speusippo et Xenocrate, qui unà cum Aristotele audierant Platonem. Sæpissime apud Ciceronem, cùm plures Nominativi casus singularis numeri præcedunt, verbum, quod sequitur, cum ultimo solo cohæret et singularis est numeri. Quare retineo vocem *dissensit.* Nec moveor, quòd sequitur *fuerunt;* hoc enim verbum et ad Crantora, et ad Aristotelem, itemque ad Polemonem, Xenocratem et Speusippum refertur; vox *dissensit* non item.

fuerunt. Arcesilas primùm, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maximè arripuit, Nihil esse certi, quod aut sensibus aut animo percipi possit: quem ferunt, eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusque judicium, primumque instituisse (quamquam id fuit Socraticum maximè), non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua exstitit divina quadam celeritate ingenii dicendique copia Carneades; cujus ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, et socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, et Q. Metellum L. filium, familiarem meum, clarissimum virum, qui illum à se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat.

XIX. Hæc autem, ut ex Appennino fluminum, sic ex communi sapientium jugo sunt doctrinarum facta divortia; ut philosophi tamquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam et portuosum: oratores autem in inferum hoc, Tuscum et barbarum, scopulosum atque infestum, laberentur; in quo etiam ipse Ulysses errasset. Quare si hac eloquentia atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere, [4] quod arguare; aut, [5] si id non possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut rectè factum, aut [6] alterius culpâ aut injuriâ, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentiâ, aut necessariò; aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur;

4 *quod arguare;*] Sunt qui legunt *quo de arguare:* nam *aliquem argui aliquid*, vix Latinè dici videtur: itaque in Part. Orat. c. 29. cùm occurrit, *id*, quod *arguere, neges tale esse*, potiùs legendum esset, *id* quo de *arguere*. Sed mihi non placet istud *arguare*, secundæ personæ, qui præcesserat *sciat*, tertiæ personæ; de Oratore hoc dicitur: Rectiùs igitur fortasse legas, *quod arguatur*, i. e. id quod suo clienti objiciatur, sive id quod in judicium vocetur, ut in Or. pro Cæcin. c. 1. *non dubitavit id ipsum*, quod arguitur, *confiteri.* Et in Or. pro Syll. c. 24. *si quis dubitasset antea, num id*, quod tu arguis, *cogitasset*, etc. Ciceronis de Invent. ii. 11. cùm dicitur, *negare oportebit de vita et factis quæri: sed de eo crimine*, quo de *arguatur*, malim legere *quod arguatur*.

5 *si id non* possis,] Legendum opinor *possit*, sc. orator: quod et Manutium edidisse video.

6 *alterius culpâ* aut *injuriâ*,] Fortè *et injuriâ:* si verò istud *aut* retineamus, tamen de *injuriâ alterius*, non ejus qui arguitur, loqui intelligendus est Noster.

aut non ita agi, ut debuerit ac licuerit: et, si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multo tamen ornatiùs, quàm ab illis dicuntur, et uberiùs explicavit Antonius; sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis à me, ex ingenti quodam oratorem immensoque campo in exiguum sanè gyrum compellitis: sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem sequi vultis; et, si illam præclaram et eximiam speciem oratoris perfecti et pulcritudinem adamastis, aut vobis hæc Carneadia aut illa Aristotelia vis comprehendenda est. Namque (ut ante dixi) veteres illi [7] usque ad Socratem omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad Rempublicam pertinebant, cognitionem, et scientiam cum dicendi ratione jungebant: postea [8] dissociati, ut exposui, à Socrate diserti à doctis, et deinceps à Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt. oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, [9] ex quo promiscuè haurirent, si manere in pris-

7 *usque ad* Socratem, etc.] Fatentur omnes legendum esse *Socratem* (non *Isocratem*); nemo tamen fere recentiorum eam vocem in textum recepit. Manut. et R. Steph. Streb. et Lamb. aliique veteres *Socratem* rectè impresserunt, et de *Socrate* idem antea dixerat Cicero, c. 16. idemque dicit postea in hoc capite, cùm eadem prope verba iterat, *dissociati (ut exposui) à* Socrate. Video etiam MStos Bod. et Bal. *Socratem* exhibere.

8 *dissociati, ut exposui, à Socrate diserti à doctis*, etc.] Nemo est, opinor, cui locus hic sanus videtur: tum quia sequitur *philosophi* et *oratores;* tum quia præpositio *à* alium prorsus sensum habet ante *doctis*, quàm ante *Socrate;* et tamen non voces *à doctis*, sed *à Socrate*, copulatæ sunt sequentibus, *et deinceps à Socraticis*, etc. Lambinus olim legendum esse censuit, *dissociatis (ut exposui à Socrate disertis à doctis:* sed in hac lectione cùm adhuc restant ea, quæ mihi displicent, *à doctis et deinceps à Socraticis*, malim legere, *dissociatis (ut exposui) à Socrate disertis* et *doctis.* Et tamen non dissimulabo me jamdiu suspicari verba *diserti à doctis* ex glossa esse Librarii cujusdam explicantis vocem *dissociati.* Si hæc tollas illud *dissociati* rectè se habebit, sc. *philosophi* et *oratores.* In vulgata lectione per *doctos* intelligas philosophos, per *disertos* verò oratores; ut in Orat. c. 3. *ita* et doctis *eloquentia popularis*, et disertis *elegans doctrina defuit.*

9 *ex quo*, etc.] Lambinus legit *cùm ex eodem fonte promiscuè haurire possent;* sed nihil mutandum censeo, si verba *ex quo* idem significent ac *quum;* ut videntur in Ep. ad Fam. ix. 17. *Habuisti in tua potestate, ex quo vel ex sebrio, vel certè ex ebrio scire posses:* Vide etiam quæ de hac re dixi in Not. ad ii. 68.

tina communione voluissent. Sed, ut pontifices veteres propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, cùm essent ipsi à Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti; sic Socratici à se caussarum actores, et à communi philosophiæ nomine separaverunt, cùm veteres dicendi et intelligendi mirificam societatem esse voluissent.

XX. Quæ cùm ita sint, paullulum equidem [1] deme deprecabor, et petam à vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cùm summo studio patris in pueritia doctus essem, et in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan vobis videar, detulissem, non possim dicere me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse didicisse: quippe qui omnium maturrimè ad publicas caussas accesserim, annosque natus [2] unum et viginti nobilissimum hominem et eloquentissimum in judicium vocarim; cui disciplina fuerit forum, magister usus et leges, et instituta populi Romani, mosque majorum. Paulum, sitens istarum artium, de quibus loquor, gustavi, quæstor in Asia cùm essem, æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius: et inde decedens, Athenis; ubi ego diutiùs essem moratus, nisi Atheniensibus, quòd mysteria non referrent, ad quæ biduo seriùs veneram, succensuissem. Quare hoc, quòd complector tantam scientiam vimque doctrinæ, non modò non pro me, sed contra me est potiùs (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo), atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos: scribunt enim de litium genere, et de principiis, et de narrationibus. Illa vis au-

1 *de me deprecabor petamque à vobis,*] Istud *de* planè otiosum hîc videtur: Noster enim sæpius verbum *deprecari* jungit Accusatio Personæ: Sic in Orat. ad Quir. post Red. c. 3. Me *fratris lacrymæ sordesque lugubres à vobis* deprecatæ *sunt.* Sic etiam in Orat. 2. de Leg. Agr. c. 36. *Si quid deliquero, nullæ sunt imagines, quæ* me *à vobis* deprecentur. Puto geminas illas voces *de me* delendas esse; cùm enim in sequenti linea occurreret *de memetipso,* hinc fieri potuit, ut verba *de me* hunc alienum locum incuriâ Librariorum occuparent.

2 *unum et viginti*] Lambinus fide Auctoris Dialogi de Oratoribus (qui creditur fuisse Quinctilianus,) c. 34. legit *undeviginti:* quæ lectio magis iis convenire videtur, quæ de se Crassus dicit in ii. 90. *qui puer in forum venerim.* Ea ætate C. Carbonem accusavit.

tem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omnisque naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ vitam continet, originem vim mutationesque teneat: eadem mores, leges, jura describat. Rempublicam regat, [3] omniaque, ad quamcumque rem pertineant, ornatè copiosèque dicat. In quo genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu valemus: neque tamen istis, qui in una philosophia quasi tabernaculum vitæ suæ collocarunt, multùm sanè in disputatione concedimus.

XXI. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre potest, quamobrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, unusquisque nostrûm versatus? Quid est, quod aut Sext. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit M. Vigellius [4] de virtute, homines Stoici, possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrûm quisquam concedere? Non est enim philosophia similis artium reliquarum: nam quid faciat in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem judicetur: hæc verò, quæ sunt in philosophia, [5] ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum acutis atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. [6] Hic, hic noster vulgaris orator, si minùs erit doctus, at-

3 omniaque, *ad quamcunque*] Ita MS. Mead. et vetustissimæ duæ editiones, vice vulgatæ lectionis *omnia*, *quæ*, etc. Monendus est etiam lector Lambinum legere *quamque* pro *quamcunque*; sed non opus est istâ emendatione: Sic enim Noster in ii. 11. *Sed non omnia*, quæcunque *loquimur*, *mihi videntur ad præcepta esse revocanda.*

4 *de virtute*, homines *Stoici*, *possint dicere*, etc.] Ita ediderunt Asc. et Manut. In recentioribus verò editionibus legimus *virtute* hominum *Stoici*, etc. Minùs elegans videtur istud *virtus hominum*: passim enim in hoc libro, cum de *virtute* loquitur Cicero, istud *hominum* omittit. *Homo Stoicus* dicitur, ut in ii. 46. *homo histrio.*

5 *ingeniis eruuntur*] Ordo verborum hic est; *eruuntur ingeniis acutis atque acribus ad eliciendum id*, *quod*, etc: Sensus verò hic est, Quoniam Natura nobis elementa sive principia philosophiæ insevit, ii, qui præditi sunt ingeniis acutis et acribus, facilè ea invenient et eruent quæ sunt in philosophia probabilia: et, si iidem in dicendo exercitati sunt, ea oratione ornabunt.

6 Hic, *hic noster vulgaris orator*,] Lamb. Editio Veneta, et MSti Cant. Harl. 2. Wag. Nov. et Bod. exhibent *Hoc noster*, etc. omisso

tamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi istos quidem nostros verberabit, neque se ab iis contemni ac despici sinet: sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus [7] in utramque partem sententiam possit dicere, et in omni caussa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo et Carneadis contra omne, quod propositum sit, disserat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum moremque exercitationemque dicendi; is sit verus, is perfectus, is solus orator: nam neque sine forensibus nervis satis vehemens et gravis, nec sine varietate doctrinæ satis politus et sapiens esse orator potest. Quare [8] Coracem istum vestrum patiamur nos quidem [9] pullos suos excludere in nido, qui evolent clamatores odiosi ac molesti; Pamphilumque nescio quem sinamus [1] in infulis tantam rem, tamquam pueriles delicias aliquas, depingere; nosque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni et hodierni diei totum oratoris munus explicemus; [2] dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, [3] quos nemo oratorum istorum umquam attigit, comprehensa esse videatur.

altero *hic*. Fortasse scripsit Cicero, *Hinc hic noster orator*; ut in c. 18. *Hinc hæc recentior Academia emanavit.*

7 Vulgò *in utramque sententiam possit dicere,*] Lamb. maluit *in utramque* partem *possit dicere.* MSti verò Pal. tertius ac nonus, Mead. Harl. 2. et Bal. exhibent, *in utramque* partem *sententiam possit dicere.* Mutila, opinor, nunc est sententia; ejus verò morbo medicinam afferunt isti MSti.

8 *Coracem istum* vestrum,] Non satis constat, quo sensu dicatur istud *vestrum*; nemo enim eorum, qui aderant, Coracis præcepta sequebatur: Antonius in i. 20. vocarat eum *Coracem nescio quem;* quibus verbis planè significat Coracem nullo apud ipsum in honore fuissse: aut igitur delendum videtur *vestrum*, aut legendum *rhetorem* vel (ut placuit cuidam amico meo) *veterem*, nam cùm omnium rhetorum primus fuit, jure potuit *vetus* vocari. De illo vide quæ dixit Aristoteles in lib. 2. Rhetoricorum et in epistola sua ad Alexandrum operi rhetorico ad eum scripto præfixa.

9 *pullos suos excludere,*] i. e. ovîs fractis pullos in nido proferre. De Nat. Deor. ii. 52. *ut quàm facillimè ova serventur: ex quibus* pullos *cùm* excluserint, *ita tuentur*, etc.

1 *in infulis,*] Servius ad Virgil. Æneid. x. 538. dicit *infulam* esse *fasciam in modum diadematis à qua vittæ ab utraque parte dependent, quæ plerumque lata est, plerumque tortilis ex albo et cocco:* Festus verò *infulas* vocat *filamenta lanea.*

2 *dummodo illa res tanta sit,*] Sensus est; Modò illa res credatur tanta esse, ut non minori spatio, quàm omnibus philosophorum libris, comprehendatur.

3 *quos nemo* oratorum *istorum.*] Isti homines, de quibus dixit

XXII. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solùm orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere: nunc intelligo, illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen, cùm omnes gradus ætatis recordor tuæ, cúmque vitam tuam ac studia considero; neque, quo tempore ista didiceris, video; nec magnopere te istis studiis hominibus libris intelligo deditum; neque tamen possum statuere, utrùm magis mirer, te illa quæ mihi persuades maxima esse adjumenta potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere; an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hîc Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primùm persuadeas velim, me non multo secus facere, cùm de oratore disputem, ac facerem, sit esse mihi de histrione dicendum: negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset; neque, ea cùm dicerem me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet; semper enim, quacumque de arte aut facultate quæritur, de absoluta et perfecta quæri solet, Quare si jam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio): quod si ita est, summus tamen certè non sum: neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret. Attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est: vis enim et natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qua-

modò, fuerunt Corax et Pamphilus, non oratores, sed rhetores; nempe rhetorum horum et aliorum ignorantiam etim pudentiam exagitat Crassus, qui præcepta eloquentiæ tradebant, cùm omnem moralem philosophiam, quæ maximè oratori necessaria esset, ignorarent: quare rescribendum censeo, *quos nemo* rhetorum *istorum umquam attigit.* Ultima litera vocis *nemo* geminata huic errori ortum dedit: et hanc veram esse lectionem probo ex i. 19. *Hæc autem* (i. e. rationes movendi hominum mentes) *esse penitus in media philosophia retrusa atque abdita*, quam *isti* rhetores *ne primoribus quidem labris attigerunt.* Vides, lector, in utroque loco dici rhetoras numquam philosophorum libros legisse: Ut in illo primo libro pro *quæ* lego *quam*, et ex hoc, quem expendo loco, eam lectionem probo; ita hunc locum istius loci auctoritate emendo.

lis et quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor neque hodie in istis libris, et cum istis hominibus vivere; nec verò, id quod tu rectè commeministi, ullum umquam habuisse se positum tempus ad discendum; ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint.

XXIII. At si quæris, Catule, de doctrina ista quid ego sentiam; non tantum ingenioso homini, et ei, qui forum, qui curiam, qui caussas, qui Rempublicam spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumserunt, quos discentes vita defecit: omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab iis, qui, ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Magister hic [4] Samnitium summa jam senectute est, et quotidie commentatur; nihil enim curat aliud: at Q. Velocius puer addidicerat; [5] sed, quòd erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

————*Quamvis bonus ipse,*
[6] *Samnis in ludo ac rudibus* [7] *cuivis satis asper:*

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Vale-

4 *Samnitium,*] Samnitibus devictis an. U C. 308. *Romani, ad honorem, Deûm insignibus armis hostium usi sunt: Campani ab superbia et odio Samnitium, gladiatores (quod spectaculum inter epulas erat) eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine compellarunt.* Liv. Hist. ix. 40. Sic in sequentibus Lucilius dixit, *Samnis in ludo ac rudibus,* etc. Vide etiam ii. 80.

5 *sed, quòd erat aptus,*] Lambinus delet istud *sed;* pro quo rectiùs fortasse legas, *et quod erat,* etc.

6 *Samnis in ludo ac rudibus,*] In ludis gladiatoriis tyrones pugnabant *rudibus,* cùm exercerentur: *rudes* verò erant *gladii lignei,* ut ait *Dio:* quod confirmat sanè illud, *ferro, non rudibus dimicantes.* Lampridius ait, *Commodum Imperatorem in arena rudibus inter cubiculares gladiatores depugnasse.*

7 *cuivis satis asper:*] Legunt *civis* plerique (ut aiunt) Pal. MSti et sic conjecit Lipsius Antiq. lect. v. 2. Sed è contrario MSti Cant. Norf. Wag. Mead. et omnes Oxonienses, necnon editio Mediol. Turnebus, Asc. Lamb. Man. et Melancthon habent *cuivis:* quod huic loco maximè convenit. Primò enim dicit Crassus ideo hæc Lucilium dixisse, quod erat Velocius aptus ad munus gladiatorium. An igitur *civis erat asper* (i. e. ut voluit Lipsius, diligens, gnavus, et experiens) quòd erat bonus gladiator? non censeo Ciceronem ita scripsisse. Secundò, si hîc legamus *civis satis asper,* quid opus est illis verbis, quæ sequuntur? *sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari,* quæ satis significant eum bonum civem fuisse. Lego igitur *cuivis,* ut sensus sit, Velocius aptus erat ad artem gladiatoriam quam puer didicerat: in hac, licet non ipse gladiator, vix ulli cessit. Nonnullam huic operam dedit, sed plus officiis boni civis fungendis.

rius quotidie cantabat: erat enim scenicus: quid faceret aliud? at Numerius Furius, noster familiaris, cùm est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Romanus: puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum: dies et noctes virum summa virtute et prudentia videbamus, [8] philosopho cùm operam daret, Q. Tuberonem: at ejus avunculum vix intelligeres id agere, cùm ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facilè, si et tantum sumas, quantum opus sit, et habeas, qui docere fideliter possit, et scias etiam ipse discere. Sed, si totâ vitâ nihil velis aliud agere, ipsa tractatio et quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges: [9] ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio. Facilis usus doctrinum confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumque permaneat: libet autem semper discere, ut si velim ego talis optimè ludere, aut pilæ studio tenear, etiam fortasse si assequi non possim: [1] ut alii, quia præclarè faciunt, vehementius, quàm caussa postulat, delectantur; ut Titius pila, Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quòd senes discunt, pertimescat; namque aut senes ad eas accesserunt, aut usque ad senectutem in studiis detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, nisi quod quisque citò potuerit, numquam omnino possit perdiscere.

XXIV. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas, et hercule assentior: satis video tibi homini ad perdi-

8 *philosopho cùm operam daret,*] i. e. cùm philosopho studiorum suorum magistro uteretur; nam operam dare tam personis, quàm rebus, Ciceroniana locutio est; Sic in Bruto c. 89. *Moloni Rhodio Romæ dedimus operam;* et alibi sæpe.

9 *ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio. Facilis usus doctrinam confirmet,*] Aliter, quàm vulgatæ editiones, sic interpungo sententiam, secutus Manutium et Lambinum. Sensus est qui assiduè alicui scientiæ operam dat, semper aliquid discendum inveniet. Sed, si in omni scientia nihil plus quæras, quam quod oratori sit necessarium, poteris puerili illa doctrina contentus esse. Tantum opus est, ût eam aliquando in otio recolas, et ut memor sis earum rerum, quas puer didiceris: Sed in hoc communis est omnium discentium error, ut semper aliquid ulteriùs discere velint, ut omne id, quod ignorant, sibi discendum esse putent: volunt semper discere: pars, etiamsi fortasse non possint id, quod velint, assequi: pars verò, quia id, quod didicerunt, præclarè faciunt, quasi studio et desiderio progrediendi incenduntur.

1. *at alii,*] MStus Harl. sec. habet, *et alii;* fortasse rectiùs.

scendum acerrimo ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi verò, Catulus inquit, placet. Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa et tam altè repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornatè, altera aptè, hanc habent vim, ut sit quàm maximè jucunda, quàm maximè in sensus eorum, qui audiunt, influat, et quàm plurimis sit rebus instructa. [2] Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, ixiguum sanè atque mendicum est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multùm est majus, quàm illud vulgare ac forense. Apparatu nobis opus est, et rebus exquisitis undique et collectis, arcessitis, comportatis, ut tibi, Cæsar, faciendum est [3] ad annum; ut ego in ædilitate laboravi, quòd quotidianus et vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum et collocandorum et concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione ipsa exercitatio: [4] rerum est silva magna; quam cùm Græci jam non tenerent, ob eamque caussam juventus nostra dedisceret pæne discendo, etiam Latini, si diis placeet, hoc biennio magistri dicendi

2 *Instrumentum,*] Hæc vox significat omne id, quo quis ad eloquentiam instruitur; in foro hoc efficitur usu, apud Rhetores (de quibus paulo post) præceptis. Vide ii. 90.

3 *ad annum;*] Hinc colligunt Interpretes, Cæsarem fuisse tum designatum Ædilem. De Crassi ædilitate vide de Off. ii. 16.

4 *rerum est silva magna;*] Sensus horum verborum, eorumque quæ præcedunt et sequuntur, hic est: Regulis Grammaticæ addiscendis, vel sola exercitatione et consuetudine loquendi, facile est scire quæ *verba* eligenda sint, et quo modo collocanda: sed *rerum* comparandarum non ita facilis est ratio; earum enim est *silva* sive copia magna: quam copiam cùm *Græci jam* (i. e. hodierni rhetores Græci) *non tenerent* eaque non instruerentur, juvenes Romani se ad eos doctores applicantes minùs sibi profuerunt tantulas et tam paucas res comparando, quàm sibi obfuerunt vernaculæ linguæ consuetudinem interim relinquendo; ita discendo pæne dedidicerunt: Huic igitur malo ut remedio essent, Latini postea rhetores exstiterunt, qui juventuti Romanæ præcepta rhetorices Latinè tradebant, ne Latinè loquendi exercitatione illi carerent; hos verò Crassus edicto sustulit, quia nihil juvenes docebant nisi ut auderent; cùm Græci illi rhetores aliquem doctrinam haberent, etsi non satis amplam.

exstiterunt; quos [5] ego censor edicto meo sustuleram, non quò (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam; nam apud Græcos, [6] cuicuimodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam [7] et humanitatem dignam scientia: hos verò novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent; quod, etiam cum bonis rebus conjunctum, per seipsum est magnopere fugiendum. Hoc cùm unum tradereter, et cùm impudentiæ ludus esset, putavi esse censoris, ne longiùs id serperet, providere. Quamquam non hæc ita statuo atque decerno, [8] ut desperem Latinè ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri: patitur enim et lingua nostra, et natura rerum veterem illam excellentemque prudentiam Græcorum ad nostrum usum moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando exstiterint, etiam Græcis erunt anteponendi.

5 *ego censor,*] Extat hoc edictum in Gellii xv. 11. *Cn. Domitius Ahenobarbus et L. Licinius Crassus censores de coercendis rhetoribus Latinis ita edixerunt*, etc.

6 *cuicuimodi essent,*] Vulgò, *qui cujusmodi:* sed nisi vox *qui* rejiciatur, *cujusmodi* ferri non potest: sic enim Cicero utitur hac voce, in Or. pro Cœlio, c. 10. *cujusmodi autem sit, à se putet esse sejunctum.* Et in Ep. ad Atticum iii. 12. *Tuque ad me velim omnia quàm diligentissimè*, cujusmodi *sint, scribas*, etc. Secutus sum igitur lectionem Manutii et Lambini, *nam apud Græcos*, cuicuimodi *essent*, etc. *Cuimodi* aut *cuicuimodi* significat *cujusmodi* ut *alimodi* ponitur pro *aliusmodi*, teste Festo. Victorius semper *cuicuimodi* legi voluit et non *cuimodi;* Sic Cicero pro Roscio Amerino, *Vereor enim*, cuicuimodi *es, Rosci ; ne*, etc. Tusc. disp. iii. ult. *Superest enim nobis hoc*, cuicuimodi *est, otium.* ib. v. c. ult. *Ubi enim melius uti potes hoc*, cuicuimodi *est, otio ?* Gellius l. xx. 2. *Ea res* cuimodi *sit, ad considerandum proponemus.* Vide Gronov. ad Gell. ii. 8. Notandum est tamen MS. Mag. et edit. Ven. et Mediol. habere, *qui* ejusmodi *essent.*

7 *et humanitatem dignam scientia ;*] Lamb. ex suis MStis legit *et humanitate dignam scientiam* : sed nihil muto; voce enim *humanitatem* significat Noster id quod contrarium est *impudentiæ ;* ita enim verba *humanitatem* et *modestiam* sæpius conjungit; vel per *humanitatem* intelligere possis *leporem, politum aliquid* sive *morum suavitatem.*

8 *ut desperem Latinè ea, de quibus disputavimus tradi ac perpoliri :*] Ni fallor, sic scripsit Cicero, *ut desperem—tradi ac perpoliri* posse. Sic certè multis aliis in locis scribit: ut in iii. 36. *vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere :* et mox, *non ut desperarem me eloquentiam consequi posse.* Attamen Virgil. Æn. iv. 26. ait, *Desine*

XXV. Ornatur igitur oratio [9] genere primùm, et quasi colore quodam et succo suo: nam, ut gravis, ut suavis ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, [1] ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum; in toto spectantur hæc corpore: ut porrò conspersa sit quasi verborum sententiarumque floribus, id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia et lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maximè teneat eos, qui audiant, et quod non solùm delectet, sed etiam sine satietate delectet: (non enim à me jam exspectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta; aliud quiddam majus et ingenia me hortantur vestra et ætates:) [2] difficile enim dictu est, quænam caussa sit, cur ea quæ maximè sensus nostros impellunt voluptate, et specie prima acerrimè commovent, ab iis celerrimè fastidio quodam et satietate abalienemur. Quanto colorum pulchritudine et varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quàm in veteribus? quæ tamen, etiamsi primo adspectu nos ceperunt, diutiùs non delectant; cùm iidem

fata Deûm flecti sperare precando: ubi omittitur verbum *posse:* sed hoc poetarum licentiæ liberius est, quàm oratorum.

9 *genere primùm.* etc.] Si mentem Ciceronis satis attingam, dicit duas res in ornatu orationis esse spectandas: primam, ut unaquæque oratio habeat *genus* suum, et suum *quasi colorem et succum;* alteram, ut distincta sit verborum et sententiarum floribus: illud fieri in omni orationis parte, quemadmodum color et succas in toto corpore spectatur; hoc verò fieri solùm in quibusdam orationis partibus, ut ii verborum et sententiarum flores sint quasi insignia quædam et lumina orationis.

1 *ut sensus, ut dolores,*] Id est, ut habeat eos vel lenes vel concitatos affectus, quos caussa postulat: Si orator vult suam orationem *gravem* esse, ea gravitas in toto spectetur orationis corpore; item, si eam velit esse *suavem, eruditam,* etc: nec aliud de *sensibus* et *doloribus,* qui insunt in oratione, dicendum est; hi enim, ubi quantumque opus sit, ita *in totam confundendi sunt* (cum Cicerone loquor), ut *genus orationis* constituant, et ejus *quasi colorem* et *succum* efficiant: Unde noster in c. 26, dicit, *primùm silva rerum ac sententiarum comparanda est:——hæc formanda filo ipso et genere orationis.*

2 *difficile enim dictu est,* etc.] Non hîc ratio redditur, quare Crassum aliud hortabantur juvenum ingenia et ætates: sed hæc sententia pendet ab ista; *Genus igitur dicendi est eligendum, quod maximè teneat eos,* etc. nempe habes rationem, cur satietas in delectatione vitanda sit: Sic igitur ope Parentheseos sententiam restitui: *sed etiam sine satietate delectet: (non enim à me—et ætates); difficile enim dictu est,* etc. Et eodem fere modo Manutius hunc locum impressit.

nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt et delicatiores in cantu flexiones, et [3] falsæ voculæ, quàm certæ et severæ? quibus tamen non modò austeri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc videre in reliquis sensibus; unguentis minùs diu nos delectari, summa et acerrima suavitate conditis, quám his moderatis; et magis laudari, [4] quod ceram, quàm quod crocum olere videatur: in ipso tactu esse modum et mollitudinis et lævitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maximè voluptarius, quique dulcitudine præter cæteros sensus commovetur, quàm citò id, quod valde dulce est, aspernatur ac respuit? Quis potione uti aut cibo dulci diutiùs potest? cùm utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, facillimè fugiant satietatem: sic omnibus in rebus voluptatibus maximis fastidium finitimum est: quò hoc minùs in oratione miremur, in qua vel ex poetis vel ex oratoribus possumus judicare [5] concinnam, distinctam, ornatam, festivam sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poësis vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Atque eò citiùs in oratoris aut in poëtæ cincinnis ac fuco offenditur,

3 *falsæ voculæ,*] i. e. toni tam minuti, ut crebrò percursitante διὰ πασῶν voce, pæne fallant audientem. Strebæus.

4 *quod ceram,*] Ita omnes, opinor, MSti, exceptis Cant. et Nov. in quibus legitur *terram*: Lambinus verò aliique eum secuti ideo maluerunt *terram*, quòd Plinius in Nat. Hist. xvii. 5. sic legisse videtur. Ejus verba hæc sunt. *Certè Cicero lux doctrinarum altera*, meliora, *inquit*, unguenta sunt, quæ terram, quàm quæ crocum sapiunt: *hoc enim maluit dixisse, quàm* redolent, *Ita est profectò; illa erit optima, quæ unguenta sapiat: Quòd si admonendi sumus, qualis sit ille terræ odor, qui quæritur; contingit sæpe etiam quiescente eâ sub occasum solis, in quo loco arcus cælestis dejecerit capita sua; et cùm à siccitate continua immaduit imbre: tunc emittit illum suum halitum divinum ex sole conceptum, cui comparari suavitas nulla possit.* Hæc Plinius: et in his mihi quidem videtur non ad hunc Ciceronis locum, quem expendimus, respexisse, sed ad alium quendam in illis libris ejusdem Auctoris deperditis: tum quòd verbis hujus loci non utitur, cùm dicat *sapere* pro *olere*, *quæ* pro *quod*, et *meliora* pro *magis laudari*: tum quòd *habitus ille divinus, cui* (ut ait) *comparari suavitas nulla possit*, huic loco (si de terra verum sit) convenire minimè potest, ubi de *moderatis* solis Cicero agit, et de *non summa suavitate conditis*. His rationibus adductus omnino vocem *ceram* retinendam esse censeo.

5 *concinnam,*] sc. orationem: in sequ. voces *vel poesis vel oratio* è glossa esse videntur.

quòd [6] sensus in nimia voluptate naturâ, non mente satiantur; in scriptis et in dictis non aurium solùm, sed animi judicio etiam magis, infucata vitia noscuntur.

XXVI. Quare, *bene et præclarè*, quamvis nobis sæpe dicatur; *bellè* et *festivè*, nimiùm sæpe nolo: quamquam illa ipsa exclamatio, *non potest meliùs*, sit velim crebra; sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam et recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare atque eminere videatur. Numquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens virtuti honorem præmium haud prædam petit:

sed abjicit prorsus, ut [7] in proximos,

Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras,

6 *sensus in nimia voluptate* natura, *non* mente satiantur;] Illum, qui satiatur mente aut natura, natura aut mens satiat: neque enim alio sensu, vox *satiatur* cum Ablativo casu intelligi potest: sed non hoc voluit Cicero: imò aliud longè diversum voluit. Quòd si intelligere possimus *mente satiari*, quid, quæso, est *natura satiari?* Lambinus hanc labem vulgatæ lectionis vidit, et sic corrigere voluit, *quòd* sensu *in nimiâ voluptate natura, non mente,* satiatur; ubi *natura* est Nominativi casus. Sed manet interim eadem vitiosa locutio *mente* et *sensu satiari;* et nec sententia satis numerosa videtur, nec ordo verborum elegans conservatur. Restat etiam hoc vitium et in vulgata et in Lambini lectione, quòd hæc verba *in nimiâ voluptate* nimis universa sunt, et de omni quidem voluptate dicuntur: sed Cicero de uno solo genere voluptatum nunc loquitur, sc. earum, quæ ex sensibus oriuntur. Opus igitur esse emendatione, ut opinor, lector fatebitur, sententiamque leviori, quam illa Lambini, mutatione sic forsitan restituet, *quòd sensus in nimiâ voluptate* naturæ, *non* mentes *satiantur; in scriptis et in dictis, non aurium solùm, sed animi judicio etiam magis, infucata vitia noscunter,* i. e. in gustatu, auditu, reliquisque voluptatibus, quæ à naturâ nobis sunt datæ, si nimiæ sint, non mentes gustantium aut audientium, sed sensus soli satiantur: in iis autem voluptatibus, quæ ex arte proficiscuntur, ut in poësi et oratione, si nihil varietatis habeant, istud nimiæ similitudinis vitium noscitur non solùm aurium, sed etiam magis animi judicio. *Volupta naturæ* est *voluptas à naturâ data.* Sic Noster de Fin. v. 20. *Quod in pueritia facillimè se arbitrentur* naturæ voluptatem *posse cognoscere.* Sic de Orat. ii. 84. *naturæ bona* eadem sunt, quæ in c. 11. dicuntur *natura data hominibus:* facillime autem ultima litera vocis *mentes* à sequenti *s* absorberi potuit.

7 *in proximos,* Ecquid *video?*] MSti plerique habent *et quid video?* unde Gruterus bene statuit legendum esse, *in proximo,* Sed *quid video?* sc. ut in proximo versu incidat, etc. Vox *incidat,* penultimâ longâ, hîc idem videtur significare quod alibi à Cicerone vocatur *incisim dicere:* sunt enim *incisa* sententiæ breviter conclusæ qualis est *sed quid video?* hoc admirantibus usitatum est. Sic in c. 58. *crebrò incidens.* De *incisis* vide quæ Noster dicit in Orat. c. 63. etc.

incidat, adspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter?

8———*Quid petam præsidi?*

quàm leniter? quàm remissè? quàm non actuosè? instat enim,

O pater, o patria, o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumta superiore motu et exhausta. Neque id actores priùs viderunt, quàm ipsi poëtæ, quàm denique illi etiam, qui fecerunt modos, à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus et suavis orator (nec tamen potest [9] aliter esse), ut suavitatem habeat austeram et solidam, non dulcem atque decoctam: nam ipsa ad ornandum præcepta quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea quamvis vitiosissimus orator [1] explicare possit. Quare, ut ante dixi, primùm silva rerum ac sententiarum comparanda est; qua de parte dixit Antonius: hæc formanda filio ipso et genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis.

XXVII. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando; quod valet non solùm ad augendum aliquid et tollendum altiùs dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abjiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis, quos [2] ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cùm explanamus aliquid, vel cùm conciliamus ani-

8 Vulgò, *Quid petam* præsidii?] Hæc verba sunt initium versus, ut videre est in hujus libri c. 47.

Quid petam præsidi, aut exequar? quove nunc.

Interim noster Davisius observavit ex eodem cap. 47. hunc versum constare ex Creticis pedibus, et pro *præsidii* leget *præsidi*: nec aliter edit. Ven. et Mediol. et Manutius, scriptumque id servat MS. Cant. Clarissimus autem Bentleius in Notis ad Tusc. Disp. iii. 19. dicit hæc esse Andromachæ verba apud Ennium, versumque sic ad Creticum tetrametrum reducit,

Quid petam | præsidi, *aut* | *exequar?* | *quove nunc?*

9 *aliter esse;*] Sc. ornatus et suavis orator: vide Not. ad p. 94.

1 *explicare possit.*] Interpretes nihil hîc afferunt ad mentem Ciceronis illustrandam: sed videtur hoc Noster velle; præcepta, quæ de ornatu rhetores dant, ita sunt facilia, et ea vel pessioni oratores et intelligere et sequi possint, sed frustra sequi; nam si suavitas illa, quam ad ornandam orationem suam adhibeat, nimia sit, et *dulcis atque decocta*, non *austera et solida*, non possunt esse suaves oratores, quia præter modum suaves sunt.

2 *ad fidem orationis faciendam*] Non opus est, ut cum doctis nonnullis hortantibus legamus *orationi;* sic enim Noster locutus est in Acad. iv. 7. *multaque facimus usque eo, dum aspectus ipse fidem faciat* sui judicii.

mos, vel cùm concitamus: sed in hoc, quod postremùm dixi, amplificatio potest plurimùm; [3] eaque una laus oratoris est et propria maximè. [4] Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, primo rejiciebat, laudandi et vituperandi: nihil est enim ad exaggerandam & amplificandam orationem accommodatius, quàm utrumque horum cumulatissimè facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui, quamquam proprii caussarum et inhærentes in earum nervis esse debent, tamen, quia de universa re tractari solent, *communes* à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum et peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem aut querelam, contra quam dici nihil solet nec potest; ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam; quibus uti, confirmatis criminibus, oportet; aliter enim jejuni sunt atque inanes: alii autem habent deprecationem aut miserationem: alii verò ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem disseri copiosè licet. Quæ exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, à quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio et copia petebatur: de virtute enim, de officio, de æquo et bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, pœna, similibusque de rebus in utramque partem dicendi animos et vim et artem habere debemus. Sed quoniam, de nostrà possessione depulsi, in parvo et eo litigioso prædiolo relicti sumus, et aliorum patroni nostra tenere tuerique non potuimus, ab iis (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur.

XXVIII. Dicunt igitur nunc quidem illi (qui ex particula parva [5] urbis ac loci nomen habent, et Peripatetici

3 *eaque una laus oratoris est* et *propria maximè.*] Hæc de *concitandis animis* dicuntur: opinor verò Nostrum scripsisse *eaque una laus orotoris est propria maxime*, deleto *et*: nam in Bruto c. 5. dicit, *Quod* (sc. judices commovere) *unum est oratoris maximè proprium*, MS. Cant. exhibet *oratoris* et *propria maximè*: ubi cùm deest vox *est*, istud *et* ejus locum occupasse videtur.

4 *Etiam major est*, etc.] Non satis significatur, qua re illa exercitatio *major* esse dicatur. Fortasse hoc voluit Crassus: *major* est, quàm Antonio in primo sermone suo visa est; vel una est ex iis rebus, quæ in oratione majores sunt, & majores solito ponderis.

5 *urbis ac loci nomen habent*,] Acad. i. 5. *Illi qui Platonis instituto in Academiâ, quod est alterum gymnasium, cœtus erant et sermones*

philosophi aut Academici nominantur; olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam à Græcis politici philosophi appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur), omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, [6] aut definitâ controversiâ certis temporibus ac reis, hoc modo, Placeatne à Carthaginiensibus captivos nostros, redditis suis, recuperari; aut infinitè de universo genere quærentis, Quid omnino de captivo statuendum ac sentiendum sit. Atque horum superius illud genus caussam aut controversiam appellant, eamque tribus, lite aut deliberatione aut laudatione, definiunt: hæc autem altera quæstio, infinita et quasi proposita, consultatio nominatur: atque hactenus loquuntur. [7] Etiam hac instituendo divisione utuntur, sed ita, non ut jure aut judicio, [8] ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex jure civili, [9] surculo defringendo, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis

habere soliti è loci *vocabulo nomen habuerunt.* Unde visum est cuidam docto Ciceronem scripsisse, *qui ex particulâ parvâ urbis loci nomen habent*, deleta copula *ac*; ut sit ordo verborum, *habent nomen loci ex particulâ*, etc. Academia (quod et de Lyceo Peripateticorum dicendum est) erat *particula parva urbis*, non verò *loci*: imò locum ipsum notant verba *particula parva urbis*.

6 *aut definitâ controversiâ*] Subintellige ex sequentibus vocem *quærentis*: quod si facias, non opus erit, ut hîc legas cum excerpt. MSti Nov. *aut definitæ controversiæ*, aut cum Lambino paullo post, *aut infinita de universo genere quæstione.*

7 *Etiam hac instituendo,*] Hotomannus conjecturâ legit, *Rhetores etiam hoc instituendo divisione utuntur.* Ex priore quidem capite & ex c. 31. discimus philosophos rhetorum provinciam invasisse: qui igitur *amiserant possessionem* (ut dicit Noster) quique eam *surculo defringendo usurpare videantur*, sunt rhetores, non Peripatetici aut Academici, de quibus in præcedentibus locutus est Noster: Sed, si non cum Hotomanno legamus *Rhetores*, necesse erit, ut per verbum *instituendo* intelligamus, *ii qui instituunt*, i. e. rhetores Græci, qui præcepta tradiderunt adolescentibus, quod fuit rhetorum officium, non philosophorum; rhetorum enim est *instituere*, ut videre est in iii. 9, et alibi.

8 *ut denique,*] Lambinus ex conjecturâ legit *aut vi denique*: quod cur Grutero displicuerit, nec ipse dixit, nec mihi in mentem venit.

9 *surculo defringendo,*] Hæc sumta sunt à litigantibus; quorum alii jure et judicio contendebant et recuperabant amissam possessionem; alii glebam de arvo, vel surculum i. e. ramum, de vineto, vel silva, vel oliveto auferebant, ut in eo rem totam ex jure civili usurpare viderentur: qui mos penitus exolevit. Strebæus. Vide etiam Turnebi adversaria, xxi. 14.

definitum, obtinent, atque id ipsum [1] laciniâ: nunc enim apud Philonem, quem in Academia maximè vigere audio, etiam harum jam caussarum cognitio exercitatioque celebratur: alterum verò tantummodo in primâ arte tradenda nominant, et oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec partes nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit satiùs, quàm [2] attentatum deseri: nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum judicio viderentur.

XXIX. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri et disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis caussis, quæ in civitate et in forensi disceptatione versantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi aut ad agendi vim rationemque referatur. [3] Nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur, ut, Virtus suamne propter dignitatem, in propter fructus aliquos expetatur; aut agendi consilium exquiritur, ut, Sitne sapienti capessenda Respublica. Cognitionis aùtem tres modi, conjectura, definitio, et, ut ita dicam, consecutio: Nam, quid in re sit, conjecturâ quæritur; ut illud, Sitne in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat; ut si quæratur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cùm, quid quamque rem sequatur, inquiritur; ut illud, Sitne aliquando mentiri boni viri. Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in quatuor genera dispertiunt: nam aut, [4] quid sit, quæritur, hoc modo; Naturâne sit jus inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cujusque rei; ut, quod sit initium legum aut Rerumpublicarum, aut caussa et ratio; ut, si quæratur, Cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant; aut de immu-

1 *laciniâ;*] Togarum et palliorum ima pars vocabatur *laciniâ*: Sensus est igitur; rhetores difinitum genus tenent, sed *laciniâ* solum: periculum est enim ne id genus ab iis divellatur: nam audio philosophum Philonem etiam hujusmodi caussarum tractandarum rationem jam docere. *Laciniâ* aliquid *tenere* vel *obtinere* idem valet ac rem non nisi leviter tenere; cui contrarium est illud *medius teneris*, ut ait Erasmus: Noster hîc videtur respicere ad illud Plaut. in Asin. Act. iii. Sc. 2. ver. 41. *Lacrymantem* laciniâ tenet *lacrymans*.

2 *attentatum*] Lambinus legit *attactum*, quod exstat in MStis Pith. Joan. & Mead.

3 *Nam aut ipsa cognitio rei*, etc.] Vide de hâc ipsa re loquentem Ciceronem in Topic. c. 21. 22. 23. et in Part. Orat. c. 18. 19.

4 *quid sit*,] *Quid sit* non simpliciter, ut in definitione; sed quid sit in re, id est, an sit quid in re, quæritur. Strebæus.

tatione; ut, si disputetur, Num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti. Definitionis autem sunt disceptationes, [5] aut cùm quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit; ut, si disseratur, idne sit jus, quod maximæ parti sit utile: aut cùm, quid cujusque sit proprium, exquiritur; ut, Ornatè dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut cùm res distribuitur in partes; ut si quæratur, Quot sint genera rerum expetendarum, [6] aut, Sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum: aut cùm, quæ forma et quasi naturalis nota cujusque sit, describitur; ut, si quæratur avari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur: nam aut simplex est disceptatio; ut, si disseratur, Expetendane sit gloria: aut ex comparatione; Laus, an divitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi: de expetendis fugiendisve rebus; ut, Expetendine honores sint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, [7] Æquumne sit ulscisci injurias etiam propinquorum: de honesto aut turpi; ut hoc, Sitne honestum gloriæ caussa, mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi: unus, cùm idemne sit, an aliquid intersit, quæritur ut *metuere* et *vereri*, ut *rex* et *tyrannus*, ut *assentator* et *amicus:* alter, cùm, quid præstet aliud alii, quæritur; ut illud, Optimine cujusque sapientes, an populari laude ducantur: atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere à doctissimis hominibus describunter.

5 *aut cùm quæritur,*] Mutavi vulgatum *ut* in *aut*, quia exemplum non subjicitur, sed species quædam definitionis: quatuor ejus sunt species: prima est, cùm quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit, quam Cicero in Topicis vocat notionem, & ejus speciei exemplum est, *Idne est jus, quod maximæ parti sit utile?* Secunda est, cùm, quid cujusque sit proprium, exquiritur, quod Cicero in Topicis vocat proprietatem. Tertia, cùm res distribuitur in partes, quod vocat divisionem. Quarta, cùm, quæ forma et quasi naturalis nota cujusque sit, describitur, quam vocat descriptionem. Vides igitur, lector, *aut* legendum esse; quod præponitur tribus postremis speciebus.

6 *aut, Sintne tria, corporis,*] Cùm duo exempla ejusdem speciei adducit Crassus, malo cum MStis Mead. et Harl. pr et cùm Victorio, Manut Asc. Steph. et Streb. aliisque reponere, *ut, sintne tria,* et istud *aut* rejicere, ne hæc, tanquam species nova, distingui à cæteris videantur.

7 *Æquumne sit,*] Censeo legendum esse, *ut, Æquumne sit;* vox enim *ut* cæteris exemplis ubique in hoc capite præponitur.

XXX. Quæ verò referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum faciendumque sit, quæritur; cui loco omnis virtutum et vitiorum est silva subjecta; aut in animorum aliquâ permotione, aut gignenda aut sedanda tollendave, tractantur. Huic generi subjectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum et impulsio, et, si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sanè ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ad Antonii divisione nostra partitio: eadem enim sunt membra [8] in utriusque disputatione, sed paulo secus à me, atque ab illo, partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus pensumque revocabo: nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda; sed aliis generibus alii loci magis erant apti: de quo, non tam quia longum est, quàm quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissimè vagantur, et à privatâ ac singulari controversiâ se ad universi generis vim explicandam conferunt et convertunt; ut ii, qui audiant, naturâ, et genere et universâ re cognitâ, de singulis reis et criminibus et litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque à minutis angustisque concertationibus ad omnem vim varietatemque vos differendi traducendos putavit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt; neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis: non enim solùm acuenda nobis, neque procudenda lingua est; sed onerandum complendumque pectus maximarum rerum et plurimarum suavitate, copiâ, varietate.

XXXI. Nostra est enim, (si modò nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores et principes sumus), nostra est inquam, omnis ista prudentiæ doctrinæque possessio, in quam homines, [9] quasi caducam atque vacuam,

8 *in utriusque disputatione,*] ita MSti Joan. Cant. Harl. 1. Wag. et Nov. ad oram, eandemque lectionem exhibent Asc. Manut. et tres vetustissimæ editiones: Vulgò *in utrisque disputationibus.*

9 *quasi caducam et vacuam,*] Possessionem intelligit, quæ cùm ex

abundantes otio, nobis occupatis involaverunt; atque etiam autirridentes oratorem, ut ille in Georgi â Socrates cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque rhetoricos inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitiâ, de officio, de civitatibus instituendis et regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione dicunter. Quæ, quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus; dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quò pertinent et quam intuentur, transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed, cùm fontes viderimus (quos nisi qui celeriter cognorit, numquam cognoscet omnino), tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantum, [1] quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominium et ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modò adspexerit. [2] In hoc igitur tanto tamque immenso campo cùm liceat oratori vagari liberè, atque, ubicumque constiterit, consistere in suo, facilè [3] suppeditat omnis apparatus ornatusque dicendi: rerum enim copia verborum copiam gignit: et, si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, exsistet ex rei natura quidam splendor in verbis: sit modò is, qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaque puerili, et flagret studio, et à natura adjuvetur, et in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores oratoresque [4] ad cog-

vero domino exciderit, tanquam res possessore vacans ab aliis occupata est. Et ita Justinus Hist. in xix. 3. *Prædam, quam relictis à se castris abstulerint, non esse talem, quam velut spolium victi hostis ostentent; sed quam possessione* vacua *fortuitis dominorum mortibus, sicuti* caduca *occuparint.*

1 *quantum res petet,* hauriemus.] Dion. Lambinus, & post illum editio Blaviana exhibet, *hauriamus,* quam lectionem veram esse fatebitur, quisquis ad primam sententiæ partem suspiciet; *neque teramus, sed* hauriamus: Hæc est sententiæ constructio; sed, cùm ignari homines viderent *petet* & *erit* verba futuri temporis, ad eundem modum *hauriemus* scripserunt.

2 *in hoc igitur,*] Hinc de Ornatu orationis Crassus dicturus est.

3 *suppeditat,*] Aliquando hæc vox ita ponitur, ut hîc, pro passiva *suppeditatur:* sic etiam de offic. i. 4. *parare ea, quæ* suppeditent *et ad cultum et ad victum:* et sæpius Noster dixit *vita suppeditat* pro *vivit.*

4 *ad cognoscendum imitandumque* delegerit;] Non ita indiligenter scripsit Cicero, ut ab ejus manu vulgatam lectionem *cognorit* prodiisse

noscendum imitandumque delegerit: næ ille haud sanè, quemadmodum verba struat et illuminet, à magistris istis requirit: ita facilè in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, naturâ ipsâ si modò est exercitata, labetur.

XXXII. Hîc Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse, complexus es, quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, et in majorum suorum regno collocare! Namque illos veteres doctores auctoresque dicendi nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, semperque esse in omni orationis ratione versatos: ex quibus Eleus Hippias, cùm Olympiam venisset maxima illa quinquennali celebritate ludorum gloriatus est cuncta pæne audiente Græcia, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solùm has artes, quibus liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem et poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de Rebuspublicis dicerentur; sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. Scilicet nimis hic quidem est progressus: sed ex eo ipso est conjectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Chio? quid de Thrasymacho Chalcedonio; de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis etiam de natura rerum et disseruit et scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator: qui aut non est victus umquam à Socrate, neque sermo ille Platonis verus est; aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit et disertior Socrates, et, ut tu appellas, copiosior et melior orator; sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quæcumque in disceptationem quæstionemque vocaretur, se copiosissimè dicturum esse profitetur; isque princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere, qua de re quisque vellet audire; cui tantus honos habitus est

crederemus. Lambinus locum sic corrigit, *ad cognoscendum imitandumque* legerit. Bene sanè: sed de MStis prorsus silet. In MStis Pith. Mem. Pal. primo, et secundo: Joan. Harl. 1. Mead. et margine Nov. inest *delegerit:* eandemque vocem in suis vet. libris invenit Carolus Stephanus: sic Cicero de Officiis ii. 13. *quos sibi ipsi* delegerint *ad imitandum.* Et hîc in ii. 22. *illum, quem ante* delegerit, *imitando affingat.*

à Græcia, soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea summi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis, oratorisque nomen apud antiquos in Græcia majore quadam vel copia vel gloria floruisse. Quò quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam: cùm tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis pœne omnibus, vel orbis terræ procuratione ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio et oratione in civitate valeat, scientia atque exercitatione sociaris; illi, nati in literis ardentesque his studiis, otio verò diffluentes, non modò nihil acquisierint, sed ne relictum quidem et traditum et suum conservaverint.

XXXIII. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus distributione partium ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, [5] cùm esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas literas, Aristophane aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret se poneret? Equidem sæpe hoc audivi [6] de patre et de socero meo, Nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas nosset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Ælium: M' vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulantem foro; quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam, ad quos olim et ita ambulantes, et in solio sedentes domi sic adibatur, non solùm ut de jure civili ad eos, verùm etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc

5 *cùm esset,*] i. e. cùm viveret: sic in Orat. c. 2. *attamen, cùm esset Demosthenes multi oratores magni et clari fuerunt*: et in Ep. ad Att. xii. 18. *longum illud tempus, cùm non* ero, *magis me movet, quàm hoc exiguum*, etc. simile est etiam illud S. Matthæi c. ii. ver. 18. ὅτι οὐκ εἰσίν.

6 *de patre*, etc.] i. e. ex patre, etc. vide Notam ad ii. 74.

Tib. Coruncanii, [7] hæc proavi generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia: qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidemque et in senatu, et apud populum, et in caussis amicorum, et domi et militiæ consilium suum fidemque præstabant. Quid enim M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventitiam defuit? num, quia [8] jus civile didicerat, caussas non dicebat? aut, quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? [9] utroque in genere et laboravit et præstitit. Num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in Republica capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator; idem facilè optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discive potuit, quod ille non cum investigarit et scierit, tum etiam conscripserit. Nunc contra plerique ad honores adipiscendos, et ad Rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes: nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem (quæ sanè nunc quidem obsoleverunt), aut juris scientiam (ne ejus quidem universi; nam [1] pontificium, quod est, conjunctum, nemo discit), aut eloquentiam, quam in clamore et in verborum cursu positam putant: omnium verò bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem cognationemque non norunt.

XXXIV. Sed, ut ad Græcos referam orationem (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus; nam

7 *hæc proavi generi mei Scipionis,*] Ita legendum est interpunctione paulo aliter factâ, quàm in vulgatis editionibus, quæ habent comma post *proavi:* Noster verò intelligit P. Scipionem Nasicam, quem fuisse Pontificem max. dicitur in Senect. c. 14. et Or. pr. in Catil. c. 1.

8 *jus civile didicerat,*] Fere omnes MSti et editiones veteres habent, *jus civile non didicerat:* malè; nam Cicero in Senect. c. 11. Catonem sic loquentem inducit, *jus augurum, pontificum* civile *tracto.*

9 *utroque in genere*] MS. Joan. optimæ fidei codex, veteresque libri Car. Stephani vulgatum *at* ante *utroque* omittunt; sensusque eam vocem abesse, ut mihi videtur, postulat: Sic etiam in sequentibus cùm dicitur, *Num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in resp. capessenda fuit?* non sequitur *at nemo,* sed solùm *nemo.* Ex ultimis literis vocis *negligebat* vox *at* nata fuisse videtur.

1 *pontificium,*] Cicero de Leg. ii. 39. enumerat ea, in quibus jus pontificium cum jure civili conjunctum est; *Id autem quantulum est? de sacris, credo, de votis, de feriis, de sepulcris, et si quid ejusmodi est.* Vide Notam ad i. 43.

ut virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda), septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes et haberentur et vocarentur: hi omnes, præter Milesium Thalen, civitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentiâ floruit, ut literis doctrinaque præstaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, cùm contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ severius, tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret populare omnibus & jucundum videretur; cujus in labris veteres comici, etiam cùm illi maledicerent (quod tum Athenis fieri licebat), [2] lepôrem habitasse dixerunt; tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad [3] clepsydram latrare docu erat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina consilio, eloquentia excellens quadraginta annos præfuit Athenis et urbanis eodem tempore et bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus suis quidem non boni, sed certè docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solùm, verùm etiam animi ac virtutis magister ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum Timotheum, Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio ad summum virum

2 *lepôrem habitasse,*] Quod hîc *lepôrem*, alibi vocat *suadam*. Sic in Brut c. 15.—suadæque medulla,——Πειθὼ, *quam vocant Græci cujus effector est orator, hanc* suadam *appellavit Ennius: ejus autem Cethegum medullam fuisse vult, ut quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitavisse hujus hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit.*

3 *clepsydram,*] Vas fuit aquâ plenum, cui in fundo angustum foramen per quod aqua guttatim defluerat; dum illa defluebat, Oratori caussam dicere licuit; cùm verò vas esset vacuum, etiam orationi jus finis faciendus fuit.

unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam veterem Italiæ Græciam, quæ quondam Magna vocitata est? Equidem non arbitror.

XXXV. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo qui in Republica vellet excellere, fuisse doctrinam; quam qui accepissent, si iidem ingenio ad pronuntiandum valuissent, et se ad dicendum quoque, non repugnante natura, dedissent, eloquentia præstitisse. Itaque ipse Aristoteles, cùm florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quòd ipse suas disputationes à caussis forensibus et civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repente totam formam prope disciplinæ suæ, [4] versumque quendam Philoctetæ paulo secus dixit: [5] ille enim *turpe* sibi ait *esse tacere, cùm barbaros;* hic autem *cùm Isocratem pateretur dicere.* Itaque ornavit et illustravit doctrinam illam omnem; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque verò hoc fugit sapientissimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit à quo eodem ille et agendi acciperet præcepta et loquendi. Nunc sive qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiæ, [6] philosophum appellare malit, non

4 *versumque quendam* Philoctetæ] Ita edidi auctoritate MStorum Joan. Nov. Wag. Mead. et Harl. duorum, itemque edit. Ven. Mediol. et Manutii: Vulgò legitur *de Philocteta;* i. e. *de* sive ex fabula vocata *Philoctetes:* sed cùm sequitur *ille enim,* etc. satis patet hæc verba fuisse ipsius Philoctetæ.

5 *ille enim turpe sibi ait esse tacere, cùm* barbaros; *hic autem, cùm Isocratem pateretur dicere.*] Versus, ad quem alludit Cicero, extat apud Quinct. iii. 1. et Diog. Laertium in vita Aristotelis.

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, Ἰσοκράτην δ' ἐᾶν λέγειν.

Versus autem ipsius Euripidis in Philocteta sic se habet.

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, βαρβάρους δ' ἐᾶν λέγειν.

Ex quo apparet non *barbaris* (ut vulgò), sed *barbaros* legendum esse; quod et ipse Cicero indicat, cùm dicit in Accusativo casu *Isocratem:* nempe sic expletur sententia *cùm* barbaros *pateretur dicere.* Hanc mendam sæpe observarunt viri doctissimi: nemo tamen adhuc *barbaros* in textum reposuit. Adde, quòd MSti Bal. Harl. 1. et Joan. *barbaros* rectissimè exhibent.

6 *philosophum appellare* malit,] Lambinus legit *malet,* quia in priore parte sententiæ occurrit *volet.* Et sic Quinctil. Inst. Orat. i. 5. *qui Græcam figuram sequi* malet, *non Latinè quidem, sed citra repre-*

impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam; quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quàm stultitiam loquacem. Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est: sin eos disjungent, hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto inest illorum omnis scientia; in philosophorum autem cognitione non continuò inest eloquentia: quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen, aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cùm Crassus dixisset, parumper et ipse conticuit, et cæteris silentium fuit.

XXXVI. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quòd mihi videare aliud quidam, et non id, quod susceperis, disputasse: plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi esset tributum à nobis ac denuntiatum. Sed certè et hæ partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres, et eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem [7] descripseras: cúmque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter exiguéque dixisses, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primùm ornatè, deinde etiam aptè diceremus. Quò cùm ingressus esses, repente te quasi quidem æstus ingenii tui procul à terra abripuit, atque in altum à conspectu pæne omnium abstraxit; [8] omnem enim rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti (neque enim fuit tam exigui temporis), sed apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti: in qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut nòn necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo adspexerit; [9] sed, etiam si est

hensionem loquetur. Ubi non *malit,* ut vulgò, sed *malet* habet editio Colinæi, probante Regio et Vossio.

7 *describseras:*] *Vox describere* hìc significat, distribuere et dividere: sic in ii. 71. *hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse:* et in i. 13. occurrit, *jure civium generatim in ordines, ætatesque descripto.*

8 *omnem* enim *rerum,*] Ita MSti Joan. Cant. Bod. Wag. et Harl. duo cum Lambino et tribus vetustissimis editionibus. Vulgò *omnemque rerum.*

9 *sed, etiam si est aliquanto spissius,*] Subintellige, id quod isti docent: *spissius* significat obscurius: vide quæ dixi in Notâ ad p. 94. et 357.

aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profectò numquam conquiescem, neque defatigabor ante, quàm illorum ancipites vias rationesque et pro omnibus et contra omnia disputandi percepero. Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maximè, Crasse, [1] commovit, quod eum negasti, qui non citò quid didicisset, umquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, et aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cœlum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cùm tamen his nostris possim esse contentus. Hîc Sulpitius, Ego verò, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam desidero: vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere; vel id quod facio, contemnere. Mihi rerum forensium et communium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam; [2] ex qua ipsa tamen permulta nescio, quæ tum denique, cùm caussa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi fortè es jam defessus, et si tibi non gravis sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendoremque pertinent; quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

XXXVII. Tum Crassus Pervulgatas res requiris, inquit, et tibi non incognitas, Sulpiti: quis enim de isto genere non docuit? non instituit? non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, et ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores et inventores sunt harum sanè minutarum rerum, revertendum. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis, quorum primùm nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjunctè: nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis conjunctisque

1 *commovit,*] i. e. me attentum fecit: hæc vox, ut patet ex sequentibus, placendi sensum hîc habet, non (ut vulgò) displicendi. Sic dicitur *commoveri lætitiâ, gaudio*, etc. Nec aliud vox ταράσσεσθαι, videtur significare in S. Matthæi ii. 3: quamvis enim fama Messiæ nati regem Herodem metu commoverit et perturbarit, tamen verisimile est cæteros fere Judæos ejus urbis spe et gaudio potiùs commotos fuisse. Vide etiam S. Lucæ i. 29. Sic. in Virg. Æn. x. 648, *spem turbidus hausit:* et Horat. Carm. ii. 19. 6. *turbidùm lætatur.*

2 *ex qua ipsa tamen,*] sc. ex *rerum forensium et communium vulgari cognitione*, de qua paulo ante Sulpitius dixerat. Voces *ex qua* referendæ sunt ad sequentem vocem *quæro:* alioqui legendum esset *in qua*, quod tamen non puto Ciceronem scripsisse.

constat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria sunt et certa quasi vocabula rerum, pæne unà nata cum rebus ipsis; aut iis, quæ transferuntur et quasi alieno in loco collocantur; aut iis, quæ novamus et facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obsoleta fugiat; lectis atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam et sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus; in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimùm. Etiam hoc, quod vulgò de oratoribus ab imperitis dici solet, *bonis is verbis*, aut *aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua propenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur; in quo non magna laus est vitare vitium (quamquam id est magnum), verùm hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, verborum usus et copia bonorum. Sed, quid ipse ædificet orator, et in quo adjungat artem id esse à nobis quærendum atque explicandum videtur.

XXXVIII. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem; aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca fere ac vetusta, [3] et ab usu quotidiani sermonis jamdiu intermissa, quæ sunt poëtarum [4] licentiæ liberiora, quàm nostræ; sed tamen [5] raro habet etiam in oratione [6] poëticum aliquod verbum dignitatem: neque

3 *et ab usu*] Fortè, *et usu.*

4 *licentiæ liberiora, quàm* nostræ ;] Vulgò *nostra :* sed *nostræ* retinent MSti Mead. et Harl. duo, ut *et* editiones Ascensii, Steph. Manut. Streb. Lambini, aliorumque multorum. Sæpe Cicero, aliique scriptores subjungunt Dativum casum voci *liberiora.* Sic in Orat. *Cùm hæc duo* ei liberiora *fuerint.* Quinctil. autem luculentè confirmat hanc lectionem, in Inst. Orat. viii. 5. *Omnia* liberiora poëtis, *quàm* oratoribus.

5 *raro*] Vox *raro* cum adjectâ (ut hìc) voce *etiam,* significat, aliquando, nonnunquam : quo sensu iterum Noster idem Adverbium usurpat c. 52. *translatis utamur frequenter, interdumque factis,* raro *autem* etiam *pervetustis :* et in ii. 25. *plerumque ex futuri,* raro etiam *ex instantis,* etc.

6 *poëticum*] i. e. id verbum priscum ac vetustum, quod poëtarum licentiæ liberius est, quàm oratoriæ : sed, cùm Crassus quædam exempla profert, quæ à poëtis sunt minùs usurpata, ut *opinabar, nuncupari,* etc. mihi quidem videtur potiùs Ciceronem scripsisse, *sed tamen raro habet etiam in oratione* pervetustum *aliquod verbum dignitatem.* Tum denique idem hìc dicet Cicero, quod in c. 52. mox dicturus est, *ut translatis utamur frequenter, interdumque factis,* raro *autem* etiam pervetustis. Adde, quòd Quinctil. viii. 3. dicit, *propriis*

enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, *Qua tempestate Pœnus in Italiam venit;* nec *prolem*, aut *subolem*, aut *effari*, aut *nuncupari*, ut tu soles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar;* 7 aut alia multa, quibus loco positis grandior atque antiquior oratio sæpe videri solet. Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt; vel conjungendis verbis; ut hæc,

8 *Tum pavor sapientiam* 9 *omnem mihi exanimato expectorat.*
Num non vis hujus me versutiloquas malitias?

videtis enim et *versutiloquas* et *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata; vel sæpe sine conjunctione verba novantur; ut, *ille senius;* ut, 10 *dii genitales; ut baccarum ubertate* 1 *incurvescere.* Tertius ille modus, transferendi verbi, latè patet, quem necessitas genuit, inopiâ

dignitatem *dat* antiquitas: mox addit, *quædam tamen adhuc vetera vetustate ipsa gratiùs nitent; quædam etiam necessariò interim sumuntur*, nuncupare, *et* fari.

7 *aut alia multa*, etc.] Cùm præcedat *nec*, necesse est omnino, lector, ut reponas *aut alia multa:* et particulam *aut* habent MSti Cant. Wag. Harl. 1. et Joan. et veteres Caroli Stephani codices. Vulgò, *et alia*, etc.

8 *Tum pavor*, etc.] Hi duo versus non videntur conjuncti fuisse apud Ennium, sed ex duobus locis huc adducti: vide c. 58.

9 *omnem mihi* exanimato *expectorat.*] Multùm inter sese discrepant editiones, et MStorum pars *ex animo* habet, pars verò *exanimato*. Cl. interim Bentleius monuit, si *exanimato* retineatur, legere oportere, non *mihi omnem*, sed *omnem mihi*, ob metri Trochaici leges. Et hunc ordinem verborum conservant MSti undecim et editiones Venet. et Mediol. plurimique vet. codices. Cur autem *exanimato* verius esse putem, quàm *ex animo*, rationem mihi suggerit Quinctilianus viii. 3. qui sic dicit, *ac veteres ne* expectorat *quidem timuerunt, et sanè ejusdem notæ est* exanimat. Credibile est Quinct. ad hunc ipsum Ennii versum respexisse, et scripsisse *examinato;* MS. enim Bodl. Quinctiliani habet *examinata*.

10 penult. *dii genitales*,] Ennii versus sic se habet, ut videre est ex Servii Notâ ad Virg Æn. vi. 764.

Romulus in cœlo cum diis genitalibus ævum.
Degit.

Deos genitales (ait Cl. R. Bentleius ad Horatii carmen Sæcul. v. 10,) ibi accipimus deos genitos et naturales, non adoptivos et adscititios; qui statim nati sunt cœlestes et immortales, non qui mortalitate, exutâ cælo postea donati sunt. Hi *genitales* duodecim numero erant, sex mares, totidem fœminæ: gentium scilicet majorum dii, quorum nomina idem Ennius hoc disticho comprehendisse memoratur;

Juno, Vesta, Ceres, Diana, Minerva, Venus; Mars,
Mercurius, Jovi', Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Vide Bentleium ipsum in eodem loco plurade hac re disserentem.

1 *iucurvescere.*] Ab adjectivo *incurvus*, sine conjunctione ullius vocis, formatur verbum *incurvescere.*

coacta et angustiis; post autem delectatio jucunditasque celebravit: nam, ut vestis frigoris depellendi caussâ reperta primò, post adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis et dignitatem; sic verbi translatio instituta est inopiæ caussa, frequentata delectationis. Nam *gemmare vites*, *luxuriem esse in herbis*, [2]*lætas segetes* etiam rustici dicunt: quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cùm est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes quasi mutuationes sunt, cùm, quod non habeas, aliunde sumas: illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt; quarum ego quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam?

XXXIX. [3] Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitas, quod verbum in alieno loco, tamquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat; si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem; ut illa omnia,

——inhorrescit mare,
Tenebræ conduplicantur, noctisque et nimbûm occæcat nigror,
Flamma inter nubes coruscat, cælum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,
Undique omnes venti erumpunt, sævi existunt turbines,
Fervit æstu pelagus——

omnia fere, quò essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt: [4] aut quò significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii; ut ille, qui occultantem consultò, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsâ indicat,

[5] *Quandoquidem iste circumvestit dictis, sepit sedulò.*

2 *lætas segetes*] Fortè *lætas esse segetes*, uti Noster locutus est in Orator. c. 24. *Est eorum* (sc. rusticorum), *gemmare vites, sitire agros, lætas* esse *segetes*.

3 *Similitudinis est*] i. e. translatio sive metaphora est similitudo quædam breviter uno verbo comprehensa.

4 *aut quò significetur*] Cùm præcesserant verba, *quæ aut clariorem faciunt rem*, putes Ciceronem hîc scripsisse *aut* quibus *significetur magis res tota*: sed ista diligentia in scribendo illum non semper usum esse ex multis exemplis constat: Sententia hæc vel sic videtur supplenda esse, *aut* verba transferri oportet, *quò significetur magis res tota*; vel sic, *aut* verbum transferri oportet, *quo significetur*, etc.

5 *Quandoquidem* iste *circumvestit*, etc.] Gruterus conjecit legendum esse divisim *is te*: sed ad sensum verborum præcedentium parum attendisse videtur: hæc enim de eo dicuntur, qui *consultò occultat, ne id, quod* (ab ipso) *ageretur, intelligi posset:* Unde ego re-

Nonnumquam etiam brevitas traslatione conficitur; ut illud, *si telum manu fugit:* imprudentia teli emissi breviùs propriis verbis exponi non potuit, quàm est uno significata translato.

XL. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis et alienis magis delectantur verbis, quàm propriis et suis. Nam, si res suum nomen et proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, [6] quod per libram agitur, ut in exore *divortium*; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, vel quòd ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, et alia longè repetita sumere; vel quòd is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima est delectatio: vel quòd singulis verbis res ac totum simile conficitur: vel quòd omnis translatio, quæ quidem sumta ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maximè occulorum, qui est sensus acerrimus. Nam et *odor urbanitatis, et molitudo humanitatis, et murmur maris*, et *dulcedo orationis*, sunt ducta à cæteris sensibus: [7] illa verò oculorum multo acriora, quæ ponunt pœne in conspectu animi, quæ cernere et videre non possumus. Nihil est enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus possimus uti vocabulo et nomine: unde enim simile duci potest (potest autem ex omnibus), indidem verbum unum,

scribendum esse censeo *is se:* quæ lectio et sensui satis facit, et post verbum *circumvestit* supplet Accusativum casum, quem Gruterus rectè vidit hîc prorsus defuisse.

6 *quod per libram agitur,*] Lambinus legit *quod per* æs et *libram agitur*, ut Cicero alibi sæpius dicit: sed Varro de ling. Lat vi. 5. ita loquitur, *idem, quod obligatur per libram, neque suum sit, inde* nexum *dictum*. De voce *nexum* vide Topic. c. 5. Et de illâ audi Frid. Gronovium in Epist. 302. ad Salmasium. *Quod* mancipio *datur, ejus fio dominus, quod* nexum *est, ejus propriè non sum dominus, sed habeo tantùm in id obligationem. Et ita quoque* nexus *differt à* servo, *et si obligatus est ad serviles operas præstandas:* nexum *habeo jure nexi, non mancipii; at* servos *habeo jure mancipii. Sic quod mihi pignoris loco datum est, habeo jure* nexi; *illud etiam si penes me sit non tamen est meum.*

7 *illa verò oculorum*] sc. translata: pleniùs Cicero dixisset, *illa verò* translata, quæ ab *oculorum* sensu ducta sunt, *sunt acriora*, etc. Alii ediderunt, *illa verò multo acriora*, omissa voce *oculorum* quæ sanè ex glossa oriunda videtur esse.

quod similitudinem continet translatum lumen affert orationi.

XLI. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo;

———*Cæli ingentes fornices:*

Quamvis sphæram in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornicis similitudo non potest inesse.

8 ———*Vive, Ulysses; dum licet,*
Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit *cape*, non *pete*; haberet enim moram sperantis 9 diutiùs esse victurum; sed *rape*: hoc verbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, *dum licet*. Deinde videndum est, ne longè simile sit ductum: *Syrtim patrimonii, scopulum* libentiùs dixerim; *Charybdim bonorum, voraginem* potiùs: faciliùs enim ad ea, quæ visa, quàm ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa 1 laus est in verbis transferendis, ut sensum feriat id, quod translatum sit fugienda est omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, 2 qui audient, trahet similitudo. 3 Nolo dici, morte Africani *castratam* esse Rempublicam: nolo *stercus curiæ* dici Glauciam: quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio

8 *Vive, Ulysses; dum licet,* etc.] Cicero in Acad. ii. 28. hæc Ennii paulo aliter citat,

Video, video te vivum, Ulysses, dum licet,

apparet verò tam ex citatis, quàm ex iis, quæ hîc paulo infra sequuntur, verba *dum licet* conjungenda esse cum versu sequente, *oculis postremum lumen radiatum rape.* Per *lumen radiatum* intelligas lumen ex sole radiis emissum; ut non opus sit legere cum Mureto *radiantis*, sc. solis.

9 *diutiùs esse victurum;*] Vulgò, *esse sese victurum:* sed sequor MStos Cant. Joan. Wag. Mag. Bod. Bal. et Nov. et vocem *sese* ejicio quod vet. quidam editores fecere, in quibus Manutius. *Sperantis* de eo dicitur, qui Ulyssem alloquitur, non de ipso Ulysse; non igitur rectè dicitur *sese victurum.*

1 *laus est* in verbis transferendis.] MSti Pal. tertius, Mead. Harl. 2. et Bal. itemque edit Ven. et Mediol. habent *verbis transferendis*, MSti verò Cant. Pal. primus, et secundus, Pith. Mem. Joan. Wag. Harl. 1. et à secunda manu Nov. itemque Lambinus et Stephanus. *in verbis transferendis:* quare posterior hæc lectio, majoris partis MStorum auctoritate freta, sequenda est: sensus etiam et significantior et clarior hoc modo elucebit. Vulgò, *verbi transferendi.*

2 *qui audient,*] Ita MSti Joan. Cant. Mag. et Wag. et hoc voluit Lambinus. Exc. Nov. habent, *qui audierint*. Vulgò verò legitur minùs rectè, *qui audiunt.*

3 *Nolo* dici, morte *Africani,* etc.] Ita MSti Cant. Norf. Joan. Bal. Wag. Mead. Harl. 1. Mag. et Nov. Vulgò, *Nolo morte dici*, etc.

similitudinis. Nolo esse aut majus, quàm res postulet; *tempestas comissationis :* aut minus *comissatio tempestatis.* Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, [4] quàm fuisset illud proprium ac suum;

[5] Quidnam est, obsecro? quid te adiri abnutas?

Melius esset, *vetas, prohibes, absterres;* quoniam ille dixerat,

——[6] *illico istic,*
Ne contagio mea bonis, umbrave obsit.

Atque etiam, si vereare, ne paulo durior translatio esse videatur, mollienda est præposito sæpe verbo; ut si olim, M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulo durius; sin, *ut ita dicam, pupillum* [7] aliquanto mitius: etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum non irruisse; atque ut precariò, non vi, venisse videatur. Modus autem nullus est [8] florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi: nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit;

4 *quàm* fuisset *illud proprium ac suum;*] MSti Cant. Norf. Bod. Wag. Harl. 2. Nov. editionesque Venet. Vict. et Mediol. habent istud *fuisset*, quod in vulgatis edit. deest.

5 *Quidnam est obsecro? quid te adiri* abnutas?] Multùm sudarunt viri doctissimi in hoc, et sequente versu ad suos numeros revocando. Clarissimus autem R. Bentleius tandem, quod alii conati sunt, in Emend. ad iii. Tusc. Disp. felicissimè perfecit. Versus (inquit) sunt desumpti ex Ennii fabula, in qua Thyestes hæc cum Choro loquitur: Sunt autem Bacchiaci tetrametri: Bacchius constat ex duabus longis syllabis brevem insequentibus. Apud Latinos in prima sede Molossum pedem hi versus frequenter recipiunt: in cæteris Pæanem, at Molossum rariùs: totum igitur locum doctissimus vir sic restituit.

Thy. *Nolite, hos | pites, ad | me adire : il | lico istic :*
Ne conta | gio mea | bonis um | brave obsit ;
Meo tan | ta vis scele | ris in cor | pore hæret.
Cho. *Quidnam est ob | sero? quid | te adiri |* renutas?

6 *illico istic,*] Potiùs legendum est *istinc*, vel *isthinc;* nam, ut ex loco, non in locum, sese moveret audiens, monuit is, qui loquebatur. Video Strebæum in notis legere *istinc.*

7 *aliquanto mitius :*] Vulgò legimus *mitius est;* sed cùm præcedat *diceret*, scribendum potiùs fuit *esset*, quam lectionem in margine suæ edit. Lambinus posuit. Interim nec vox *est*, nec *esset* extat in MStis Joan. Nov. Mag. Mead. et Harl. 1. Verbo non opus est, cùm vox *diceret* hîc subintelligi commodè possit.

8 *florentior*] sc. quàm translatio. In sequentibus *nam illud*, etc. Crassus ad illud genus transit, quod non, ut superiora, in uno verbo, sed in continuatione verborum sive Allegoriâ positum est.

——Neque me patiar iterum
Ad unum scopulum et telum classem Achivûm 9 *offendere.*

Atque illud,

Erras, erras: nam exsultantem te et præfidentem tibi
Repriment validæ legum habenæ, atque imperii insistent jugo.

Sumta re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur.

XLII. Est hoc magnum ornamentum orationis in quo obscuritas fugienda est: etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicunter Ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum. Ne illa quidem [1] traductio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu:

pro *Afris* est sumta *Africa:* 2 neque factum verbum, est, ut, *mare saxifragis undis:* neque translatum, ut, *mollitur mare:* sed ornandi caussa proprium proprio commutatum,

Desine, Roma, tuos hostes——
Et—Testes sunt campi magni.——

Gravis est modus in ornatu orationis, et sæpe sumendus; ex quo genere hæc sunt; [3] *Martem belli esse communem, Cererem* pro frugibus, *Liberum* appellare pro vino, *Neptunum* pro mari, *curiam* pro senatu, *campum* pro comitiis, *togam* pro pace, *arma* ac *tela* pro bello. Quo item in genere et virtutes et vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: *luxuries quam in domum irrupit;* et, *quò avaritia penetravit;* aut *fides valuit, justitia confecit.* Videtis profectò genus hoc totum, cùm inflexo commutatoque verbo res

9 *offendere.*] *Offendere* (i. e. impingere) *classem Achivûm ad scopulum et telum:* et ita Crassus locutus est de Memmio, *caput eum ad fornicem Fabii offendisse:* ut refert Quinctil. Inst. Or. vi. 3. nam Ciceronis in ii. 66. verba sunt, *ut caput ad fornicem Fabii demitteret.* Per vocem *telum* intelligas vel telum Hectoris, qui naves Græcorum incendit; vel bellum, ut in cap. sequ. dicitur metaphoricè *arma* ac *tela* poni pro *bello.*

1 *traductio atque immutatio*] Intelligit Metonymiam sive Hypallagen, ut loquuntur Grammatici.

2 *neque factum*] Sensus est; cùm dicitur *Africa* pro *Afris*, istud verbum *Africa* neque est factum neque translatum; est ergo in oratione, non in verbo, illa immutatio.

3 *Martem belli esse communem,*] Per vocem Martem intellige casum seu fortunam: sic enim Livius v. 12. *Nequicquam Sergio* Martem communem belli *fortunamque accusante:* nec multùm aliter Noster in Or. pro Mil. c. 21. *adde casus, adde incertos exitus pugnarum,* Martemque communem.

eadem enuntiatur ornatiùs; cui sunt finitima [4] illa minùs ornata, sed tamen non ignoranda, cùm intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum; ut, pro ædificiis cùm *parietes* aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem; ut, cùm unam turmam *equitatum populi Romani* dicimus; aut ex uno plures,

At Romanus homo tamen, etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat;———

aut [5] cùm ex pluribus intelligitur unus,

6 *Nos sumu' Romani, qui fuvimus ante Rudini;*

aut quocumque modo non, ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. [7] Abutimur sæpe etiam verbo, non tam eleganter, quàm in transferendo; sed etiam si licentiùs, tamen interdum non impudenter; ut cùm *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verùm illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda ac dicerentur, sunt translata quodammodo. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus atque laus tribus exsistat ex rebus, si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit; aut factum vel conjunctione

4 *illa minùs ornata,*] Transit ad illum tropum, qui vocatur Synecdoche.

5 *cùm ex pluribus intelligitur unus,*] R. Steph. et Lambinus contra omnes MStos legunt *unus*, ut hæc vox responderet præcedentibus *ex uno plures*. Mihi videtur vel illos sequendos, vel (retentâ *unum*) vocem *intelligitur* delendam esse; hæc enim prorsus supervacanea est, quoniam præcesserant verba, *cùm intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum*, etc. Hîc igitur plena erit sententia, *cùm ex pluribus* intelligi volumus *unum*, qualis fuit Ennius, cujus sunt verba sequentia.

6 *Nos sumu' Romani, qui fuvimus ante Rudini;*] Cùm jam ex optimis MStis recentiores Editores impresserunt *Rudini*, vice *Rutuli*, etc. apparet hunc versum esse Hexametrum: unde pro vulgato *fuimus* libenter sequor nonnullorum conjecturam, *fuvimus*: sic enim veteres dixerunt: Sic Lucret. iii. 386.

— nempe aër omne, necesse est,
Inter corpora quod fuvat, possidat inane.

Et sic Plautus in prol. Pœnuli,

Quo genere gnata, qui parentes fuverint.

Ex Rudiis urbe Calabriæ oriundus fuit Ennius, cujus hæc verba sunt et de quo Cicero in Or. pro Arch. c. 10. sic loquitur, *Ergo qui hæc fecerat, Rudium hominem Ennium majores nostri in civitatem receperunt.* Ubi pro *Rudium* quidam melius legerunt *Rudinum.*

7 *Abutimur sæpe*] Hunc tropum Catachresin vocant rhetores.

vel novitate, in quo item est auribus 8 consuetudinique parcendum; aut translatum, quod maximè tamquam stellis quibusdam notat et illuminat orationem.

XLIII. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maximè, collocationem primùm, deinde modum quendam formamque desiderat. Collocationis est, componere et struere verba sic, ut neve asper eorum concursus, neve hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus et lævis: in quo lepidè soceri mei personâ lusit is, qui elegantissimè id facere potuit, Lucilius;

Quàm lepidè lexeis compostæ, ut tesserulæ omnes
9 *Arte pavimento, atque emblemate vermiculato:*

Quæ cùm dixisset in Albucium illudens, ne à me quidem abstinuit;

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo? iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine quid efficit? 10 idem illud scilicet, ut ille voluit, et ego vel-

8 *consuetudinique parcendum;*] Editiones Ven. et Mediol. habent *parendum*, quod et Lambinus ex 3 MStis protulit: nec aliter ferè Noster in Orator. c. 47. consuetudini *auribus indulgenti libenter* obsequor: Interim omnes nostri MSti retinent *parcendum*, eamque vocem sanam esse arbitror; *parcere* enim alicui rei, est rationem ejus habere: sic in Or. pro Quinctio c. 12. *Credamus hoc, Sex Nævium, cujus caput oppugnet, ejus auribus* pepercisse: sic etiam is dicitur hîc in ii. 54, 58. *parcere dignitati adversarii*, et *parcere caritati hominum*, qui in iis, quæ dicit, cogitat, quid eorum dignitas et caritas postulet.

9 *Arte pavimento, atque emblemate vermiculato:*] In Plin. Nat. Hist. xxxvi. 25. legitur, *Ante:* quæ lectio nata videtur ex illa, quæ extat in quibusdam vet. libris (notante Ursino) *Endo*, ut si ἐν τῷ. Constat autem Lucilium Græcas voces Latinis versibus non semel immiscuisse. Sensus est (inquit Strebæus); Lexeis, i. e. verba tua, O Albuci, lepidè et eleganter composita coagmentataque sunt in oratione, ut in pavimento vel emblemate verniculato omnes tesserulæ sunt arte compositæ. *Tesserulæ* sunt lapilli aut lateres quadrati, quibus ædium solum consternitur; opusque tesserulis aptè consertum, et effigie rerum animaliumque distinctum *emblema vermiculatum* vocatur.

10 *idem illud scilicet, ut ille voluit*, et *ego vellem; meliùs aliquanto, quàm Albucius:*] Ut se habet hæc lectio, deest vox *tamen* in posteriore parte. Vet. nonnullæ editiones sic locum interpungunt, *idem illud scilicet, ut ille voluit; et ego vellem, meliùs aliquanto*, etc: Strebæus autem, et editio prima, nec MS. Norf. hoc modo; *ut ille voluit: et ego vellem meliùs aliquanto*, etc. Unde sic legendum esse opinor, *Idem illud scilicet, ut ille voluit:* at *ego vellem meliùs aliquanto, quàm Albucius.* Hoc sensu: Idem illud efficio, ut (i. e. quod) Albucius voluit efficere: sc. verba diligenter colloco: sed cupio id

lem; meliùs aliquanto, quàm Albucius: verùm in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lævem, quæ æquabiliter fluentem: id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, [1] ut ne asperè concurrant, neve vastiùs diducantur.

XLIV. Hanc diligentiam subsequitur [2] modus etiam et forma verborum; (quod jam vereor ne huic Catulo videatur esse puerile); versus enim veteres illi in hæc soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam nobis esse adhibendos putaverunt: [3] interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed verborum et sententiarum modo, interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt; [4] idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis atque aurium caussa (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates), numeris adstringeret. Namque hæc duo musici, qui erant quondam iidem poë-

non tam affectatè et fastidiosè nimis agere, quàm fecit Albucius: idem sentio, ac ille, verba esse coagmentanda; sed nolim nimis diligens videri.

1 *ut nè asperè concurrant*, etc.] Rectius, ut opinor, legas eum MStis Cant. et Wag. et nonnullis vet. editionibus, *ut* neve *asperè concurrant*, *neve*, etc; aliter Cicero paullo ante, *neve asper eorum concursus*, *neve hiulcus sit.*

2 *modus etiam et forma*,] In hoc et septem sequ. capitibus Cicero de numeris in oratione dicturus est: sed de iis postea in Oratore à cap. 49 usque ad finem dixit pluribus verbis, et acriore, ut ipsi visum est, judicio.

3 *interspirationis*,] sc. clausulas, quæ vox infrà occurrit et hîc subintelligenda est: Interim vix dubito, quin in sequentibus aliquid insit vitii: quid enim voluit Cicero pro voces *defatigationis nostræ?* à quo pendent, et (ut Grammatici dicunt) reguntur? an à *notis?* at quænam sunt *notæ defatigationis?* prorsus nescio; Opinor equidem legendum esse, *Interspirationis enim*, *non* defatigatione nostrâ *neque librariorum notis*, *sed verborum et sententiarum modo*, *interpunctas clausulas*, etc. Similemque prorsus huic habemus locum in Orator. c. 68. *Oratio non aut* spiritu pronuntiantis, *aut interductu librarii*, *sed numero coacta debet insistere:* ubi *insistere spiritu pronuntiantis* idem est ac *defatigatione nostra* (i. e. nostri spiritûs) *interpungi:* et *interductus librarii* non alia res est, quàm *notæ librariorum.*

4 *idque princeps Isocrates*,] Aliter Cicero statuit in Oratore c. 52. cùm diceret, *nominem in eo genere scientiùs versatum Isocrate*, *confitendum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus*, *cujus omnia nimis etiam extant scripta numerosè*, etc. cui addidit, *ut eos* (sc. Thrasymachum et Gorgiam) *ille moderatione*, *non inventione vicerit.*

tæ, machinati ad voluptatem sunt, versum atque cantum; ut, et verborum numero et vocum modo, delectatione vincerent aurium satietatem. Hæ igitur duo, vocis dico moderationem et verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, quòd, versus in oratione si efficitur conjunctione verborum, vitium est; et tamen eam conjunctionem sicuti versum, numerosè cedere et quadrare et perfici volumus; neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaroque distinguat, quàm quòd ille rudis inconditè fundit, quantum potest, et id, quod dicit, spiritu, non arte determinat; orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur et adstricto et soluto: nam, cùm vinxit [5] modis et forma, relaxat et liberat immutatione ordinis, ut verba neque aligata sint quasi certâ aliquâ lege versus, neque ita soluta, ut vagentur.

XLV. Quonam igitur modo [6] tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numerosè dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis, quàm necessaria: nihil

5 *modis* et forma, *relaxat*,] Singuli prope libri impressi et MSti suam quandam hîc habent lectionem: Vulgò ligimus *modis*, *forma et*, etc. MSti Joan. Harl. 1. Norf. Mag. Pal. primus, et secundus Pith. et Mem. exhibent, *nam, cùm vinxit forma et modis, relaxat et liberat immutatione ordinis*. Ego verò sequor potiùs Man. et Lamb. qui cum MS. Mead. habent *modis, et forma:* nisi malis, lector *modo, et forma:* sic enim in principio hujus capitis hæc verba conjunguntur: *Hanc diligentiam subsequitur etiam* modus *et* forma *verborum*. Itemque in c. 43. Post verba *vinxit, relaxat* et *liberat* subintellige *sententiam* ex præcedentibus, ut sensus loci fit; Orator non eandem dimensionem sententiæ, nec eosdem pedes semper repetit: sed, ut nonnumquam membris aut periodis utitur, sic alibi alios pedes in principio et sine sententiæ collocat.

6 *tantum munus insistemus*,] Lambinus conjecturâ legit *numeris* pro *munus:* sed ex vulgata lectione sensus non incommodus erui potest. *Munus* enim significat non solùm donum, sed et officium, partes, sive id quod quis debet, imò quod potest efficere. Hinc Cicero sæpius dicit *munus magistratûs;* hinc *munus oratoris* in ii. 9; hinc etiam *munus libellorum*, pro eo quod libelli possunt efficere, in iii. 30. De illo oratoris munere hîc agitur, quod numerosè dicendo continetur. Quid verò est *munus insistere?* significat, exequi munus. Verbum *insistere* hîc, more antiquo, post se habet casum accusativum, ut in Plauti Mil. Glor. iii. 3. 55. *Insistite hoc negotium sapienter*, id est, exequamini: ut in Virg. Georg. iii. 164. *viamque insiste domandi:* ut denique in Lucret. i. 407.

Cùm semel institerint vestigia certa viaï.

est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facilè sequatur, quocumque ducas, quàm oratio: ex hac versus, ex eadem dispares numeri conficiuntur; ex hac hæc etiam soluta variis modis, multorumque generum oratio: non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba; neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scænam pompamque sumuntur; sed ea nos cùm jacentia sustulimus è medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus et fingimus. Itaque tum graves sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus; idque ad omnem rationem, et aurium voluptatem et animorum motum, mutatur et vertitur. Sed, ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimùm vel dignitatis, vel sæpe etiam venustatis. Incolumitatis ac salutis omnium caussa videmus hunc statum esse hujus totius mundi atque naturæ; rotundum ut cœlum, terraque ut media sit, eaque [7] sua vi nutuque teneatur: sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, et inde sensim adscendat in diversam partem; ut luna accessu et recessu suo solis lumen accipiat; ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu cursuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paulum immutata cohærere non possint; tantam pulcritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam cæterarum animantium formam et figuram: nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamque formam [8] quasi perfectam reperietes arte non casu.

XLVI. Quid in arboribus? in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam; nusquam tamen est ulla pars, nisi venusta. Linquamus naturam, artesque videamus: quid

7 *sua vi nutuque teneatur*:] *Nutu* i. e. momento seu pondere: sic Noster de Nat. Deor. ii. 39. *Undique ipsa* (sc. terra) *in sese nutibus suis conglobata*. De Fin. i. 6. *Aliæ declinabunt, aliæ suo natu rectè ferentur*, et Tusc. Disp. i. 17. *Ut terrena et humida suopte nutu et suo pondere in terram et in mare ferantur*. Frustra igitur Cl. Clericus pro *nutuque* legendum esse voluit *nixuque*.

8 *quasi perfectam*] Cùm dicit Crassus totam formam esse *perfectam arte*, intelligendus est hoc dicere, eam esse etiam venustam.

tam in navigio necessarium, quàm latera, quàm [9] cavernæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm vela, quàm mali? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solùm salutis, sed etiam voluptatis caussa inventa esse videantur. Columnæ et templa et porticus sustinent; tamen habent non plùs utilitatis, quàm dignitatis. Capitolii fastigium illud et cæterarum ædium non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est: nam, cùm esset habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur, utilitatem templi fastigii dignitas consecuta est; [1] ut, etiam si in cœlo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem ac prope necessitatem suavitas quædam et lepos consequatur: clausulas enim atque interpuncta verborum animæ interclusio atque angustiæ spiritus attulerunt: id inventum ita suave, ut, si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus: id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solùm, sed etiam facile esse posset.

XLVII. Longissima est igitur complexio verborum, quæ volvi uno spiritu potest: sed hic naturæ modus est, artis alius: nam, cùm sint numeri plures, iambum et [2] trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles,

9 *cavernæ,*] Hanc lectionem servant omnes MSti Oxon. et Palat. ferè, MSti tres Lambini, itemque duo C. Steph. veteres codices; pro quâ exhibent vulgatæ editiones *carinæ:* sed cùm de uno solo *navigio* sermo est, non placet istud *carinæ* pluralis numeri; singulis enim navibus singulæ erant carinæ. Lambino placuit *gubernæ:* sed et ille et cæteri editores ideo, ut videtur, lectionem *cavernæ* rejecerunt, quia ipsis non satis constabat, quales essent *cavernæ* navium. Audi tamen Servium hac de re agentem in Nota ad Virgilii Æn. ii. 19. *Alii fustes curvos navium, quibus extrinsecus tabulæ adfiguntur,* cavernas *appellarunt: unde quia naves* texi *dicuntur, et* cavernæ *navium sunt, permansit in Metaphorâ navium, ut* intexunt *diceret et* cavernas.

1 *ut, etiam si in cœlo Capitolium statueretur,* etc.] Gruterus ex hac sententia ejecit vocem *Capitolium,* secutus auctoritatem MStorum Pal. pr. et sec. Sed temere, opinor: aut enim vox *fastigium,* aut vox *dignitas,* ista voce deleta, Nominativus est casus ante verbum *statueretur,* quarum tamen neutra huic verbo possit convenire. Inserui igitur vocem *Capitolium* et ratione adductus, et auctoritate MStorum Cant. Wag. Mead. Harl. duorum, et omnium Oxoniensium, omniumque fere aliorum MStorum et editionum.

2 *trochæum*] Trochæus Ciceronis ex tribus brevibus constat: vide Orat. c. 57, et 64.

Catule, vester; qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem sermonemque nostrum; sed sunt [3]insignes percussiones eorum numerorum, et minuti pedes. Quare primum ad heroum nos, dactyli et anapæsti et spondæi, pedem [4]invitat; in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes, aut paulo plus, ne planè in versum, aut [5] similitudinem versus incidamus: [6]aliæ sunt geminæ, quibus hi tres he-

3 *insignes percussiones,*] Doct. R. Bentleius in Sched. de Metris Terentianis dicit, "ictum appellari *percussionem*, quia tibicen, dum rythmum et tempus moderabatur, ter in Trimetro, quater in Tetrametro solum pede feriebat: ἄρσιν sive *elevationem* ita appellari, quòd in iis syllabis, quibus tibicem pedem accommodabat, actor vocem acuebat et tollebat; in θέσει autem sive *positione* esse cæteras syllabas, quæ, ictu destitutæ, idcirco minùs audiuntur." Hæc ille: Quinctilianus verò in Inst. Or. ix. 4. dicit, *tempor animo metiuntur, et pedum et digitorum ictu intervalla signant quibusdam notis, et æstimant quot breves illud spatium habeat.* Hinc colligere possumus, quid velit Cicero in sequ. capite, cùm dicat, *numerosum est id in omnibus sonis et vocibus, quod habet quasdàm impressiones, et quod metiri possumus intervallis æqualibus.* Apud Græcos versus Iambici per διποδίαν sive *binos pedes* dividebantur; apud Latinos verò per μονοποδίαν sive *singulos pedes:* hinc in loco modò citato Quinctilianus de versibus Iambicis Senariis et Trimetris, qui iidem sunt, dicit secundùm Græcos, *sex pedes, tres percussiones habent:* at Horatius, more Romano, in Art. Poet. 252.

—unde etiam Trimetris accrescere jussit
Nomen Iambeis, cùm senos *redderet* ictus
Primus ad extremum similis sibi.—

Unusquisque igitur pes Iambicus et Trochaicus apud Latinos suam habuit percussionem, quæ insignis fuit, ideoque, si frequens, culpanda. Opinor Ciceronem scripsisse *singulæ percussiones*, cui respondet *geminæ* in sequentibus. Vide Notam sequentem ad voces, *Aliæ sunt geminæ.*

4 *invitat ;*] At Contra Cicero in Orat. c. 57. dicit, *quod longè Aristoteli videtur secus, qui judicat heroum numerum grandiorem, quàm desideret soluta oratio.* Aristotelis verba hæc sunt in Rhetor. iii. 8. τῶν δὲ ῥυθμῶν ὁ μὲν ἡρῷος σεμνὸς καὶ λεκτικὸς, ubi Victorius in Comment. legit καὶ οὐ λεκτικὸς, ut sit, *inter numeros herous est gravis, et orationi non accommodatus ;* sc. ut cum Cicerone loquar, *grandior, quàm desideret soluta oratio.* Hinc patet Ciceronem, feliciùs mentem Aristotelis assecutum esse in oratione quàm in his tribus de Oratore libris. Prusteus in Nota ad locum, et Victorius in comment. ad Rhet. Aristotelis elaborant (sed frustra, opinor), ut duos hos Ciceronis locos sibi concilient.

5 *similitudinem versus*] Vulgò *versuum ;* sed sequor MStos Joan. Cant. et Harl. pr.

6 *aliæ sunt geminæ,*] i. e. percussiones. In singulis pedibus simplicibus, quia habent ἄρσιν et θέσιν *elationem* et *positionem*, singulæ sunt percussiones; si duos in clausula pedes certos constituimus, *geminæ*, sunt percussiones; si totidem pedes apponimus in principio *aliæ sunt geminæ* in principio continuationis, quam Græci περίοδον vo-

roi pedes in principia continuandorum verborum satis decorè cadunt. Probatur autem ab eodem illo maximè pæan, qui est duplex; nam aut à longa oritur, quam tres breves consequuntur; ut hæc verba, *desinite, incipite, comprimite:* aut à brevibus deinceps tribus, extrema producta atque longa; sicut illa sunt, *domuerant, sonipedes.* Atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæane, posteriore finire: est autem pæan hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius judicium et certius, par fere cretico, qui est ex longa et brevi et longa; ut,

Quid petam præsidî, aut exsequar? quove nunc?

A quo numero exorsus est Fannius, *Si, Quirites, minas illius.* Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque syllaba terminari.

XLVIII. Neque verò hæc tam acrem curam diligentiamque desiderant, quàm est illa poëtarum. quos necessitas cogit, et ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit ne spiritu quidem minimo brevius aut longius, quàm necesse est. Liberior est oratio, et planè, ut dicitur, sic et est verè, soluta; non ut fugiat tamen aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita atque facta quodammodo, non adstricte, sed remissiùs numerosam esse oportere. Etenim, sicut ille suspicatur, [7] ex illis modis, quibus hic usitatus versus efficitur, post anapæstus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior et divitior fluxit dithyrambus, cujus membra et pedes, ut ait idem sunt in omni locupleti oratione diffusa: et si numerosum est id in omnibus sonis atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, et quod metiri possumus intervallis æqualibus, rectè genus

cant. Ponuntur itaque non sine dignitate, et in principio et in fine, vel ipsi ordine pedes heroi tres (dactylus, anapæstus, spondæus), vel singuli cum aliis mixti, quod potiùs est intelligendum. *Strebæus.* Lambinus legendum esse censuit, *At hæ sunt geminæ:* sed non placet. Bene Strebæus rationem reddidit, cur dicatur *aliæ:* etsi mecum, lector, senties paulo antè legendum esse *sed sunt* singulæ *percussiones,* videbis illis *singulis* has *geminas* rite opponi.

7 *ex illis modis,* etc.] Docet poëtarum exemplo, numerum esse debere in oratione liberiorem, quia poëtæ sibi permiserunt liberiora carminum genera: initio enim tantùm utebantur carmine Heroico et Iambico: mox adjecerunt versus Anapæsticos, qui sunt multo liberiores, postremò Dithyrambicos omnium liberrimos. Anonym.

hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam, si rudis et impolita putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis et profluens, quid est aliud caussæ, cur repudietur, nisi quod [8] hominum aures vocem natura modulantur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in voce, non potest: numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, et æqualium et sæpe variorum intervallorum percussio numerum conficit; quem in cadentibus guttis, quòd intervallis distinguuntur, notare possumus; in amni præcipitante non possumus. Quòd si continuatio verborum hæc soluta multo est aptior atque jucundior, si est articulis membrisque distincta, quàm si continuata ac producta, membra illa modificata esse debebunt; quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus (sic enim has orationis conversiones Græci nominant): quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis; aut, quod etiam est melius et jucundius, longiora.

XLIX. Atque hæc quidem ab iis philosophis, quos tu maximè diligis, Catule, dicta sunt: quod eò sæpius testificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem? inquit Catulus [9] aut quid disputatione ista afferri potest elegantius? aut omnino dici subtilius? At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur; aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea majora ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas à te hæc opera quotidiana et [1] pervagata exspectare: ista, quæ dicis,

8 *hominum aures*] Ursinus ex suis MStis legit, *hominum* auribus *vocem natura modulatur ipsa:* quibus accedunt MSti Pith. et Mem. nec aliter ferè locutus est Noster in Oratore c. 18. *Ipsa natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem*, etc.

9 *aut quid*] Rectiùs, opinor, legendum est, *quid aut.*

1 *pervagata expectare:*] Ita edit. Asc. Streb. Man. Steph. et Lamb. necnon MSti Cant. Norf. Bal. Nov. Wag. Mead. Harl. duo, Mag. Bod. editionesque Ven. et Mediol. et sic Cic. loquitur ii 29. *sunt tamen et re faciliora, et præceptis pervagata:* sic in Orat. *ut* pervagatum *et vulgare videatur*, et alibi sæpe. Vulgò legitur *pervaga:* sed vox *pervagus* nusquam in veteribus scriptis, mihi saltem, occurrit, nisi semel in Ovid de Arte Amandi, ii. 18.

—tam vasto pervagus *orbe puer.*

Ubi vox *pervagus* significat *valde vagus* et *errabundus:* eam, quam postulat hic Ciceronis locus significationem, numquam habet.

dici volumus; neque tam dici, quàm isto dici modo; neque tibi hoc pro me solùm, sed pro his omnibus sine ullà dubitatione respondeo. Ego verò, inquit Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi libello, me invenisse, *eloquentem:* sed eò te, ne laudandi quidem caussa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus, inquit, ad legem cum exercitatione, tum stilo (qui et alia et hoc maximè ornat ac limat) formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum ac musicorum acerrimâ normâ dirigenda: et efficiendum est illud modò vobis, ne fluat oratio, ne vagetur; ne insistat interiùs, ne excurrat longiùs; ut membris distinguatur, [2] conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate et quasi conversione verborum, sed sæpe [3] carpenda membris minutioribus oratio est; quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos pæan aut herous ille conturbet: ipsi occurrent orationi; ipsi, inquam, se offerent et respondebunt non vocati: consuetudo modò illa sit scribendi atque dicendi, ut sententiæ [4] verbis finiantur, eorumque verborum junctio [5] nascatur à proceris numeris ac liberis, maximè he-

2 *conversiones*] Per vocem *conversionem* significari voluit Cicero id quod alibi vocat *periodum*, *continuationem* sive *ambitum* verborum: ut in c. 48. *infringitur ille verborum ambitus; sic enim has orationis conversiones Græci nominant.*

3 *carpenda*] MSti Joan. Cant. Norf. Bal. Mag. Mead. et Harl. duo, cum edit. Ven. et Mediol. habent *capienda:* sed *carpenda* hîc idem valet ac discerpenda seu laceranda, ut dicitur, de Nat. Deor. i. 11. *ex quo* (sc. universo animo) *nostri animi* carperentur, *non vidit distractione humanorum animorum discerpi et lacerari deum:* et in Liv. *nisi vellet in multas parvasque partes* carpere *exercitum.*

4 *verbis finiantur,*] Vox *finiri* non hîc dicitur de extremis sententiarum partibus, neque vox *verbis* id significat, quod apud Grammaticos. De sententia *verbo* claudenda præcepit Quinctilianus in Inst. Or. ix. 4. et id Ciceroni fere in more fuit. Sed alio sensu dicuntur hîc sententiæ *finiri verbis*, quem satis illustrabit id, quod Cicero dicit in Orat. c. 49. *Nec solùm componentur verba ratione, sed etiam finientur.* Finiuntur *aut compositione ipsâ, et quasi sua sponte, aut quodam genere verborum, in quibus ipsis concinnitas inst: quæ, sive casus habent in exitu similes, sive paribus paria redduntur, sive opponuntur contraria, suapte naturâ numerosa sunt etiam si nihil factum est de industria.*

5 *nascatur*] In nascendo vitæ est principium: hinc vox *nascatur* translatè dicitur pro *incipiat;* et quæ proximè sequuntur, respiciunt ad pedes in prima uniuscujusque sententiæ parte collocandos. Non

roo, aut pæane priore aut cretico: [6] sed variè distinctéque considat; notatur enim maximè similitudo in conquiescendo: et, primi et postremi illi pedes sunc hac ratione servati, medii possunt latere; modò ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quàm aures exspectent; aut longior, quàm vires atque anima patiatur.

L. Clausulas autem diligentiùs etiam servandas esse arbitror, quàm superiora: quòd in his maximè perfectio atque absolutio judicatur: nam versûs æquè prima et media et extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacumque sit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique; quæ, quoniam apparent et intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim aut tres sunt ferè extremi servandi et notandi pedes (si modò non breviora et præcisa erunt superiora), quos aut [7] choreos, aut heroos, aut alternos esse oportebit, [8] aut in pæane illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quòd si Antipater ille Sidonius, quem tu probè, Catule, meministi, solitus est versus hexametros aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, ut, cùm se mente ac voluntate conjecisset in versum, verba sequerentur; quanto id faciliùs in oratione,

igitur legendum est paulo post cum Lambino *pæane posteriore:* pæan enim *prior* initiis aptior est, et Ciceronis et Aristotelis judicio.

6 *sed variè distinctéque considat ;*] Ut antea de initiis, ita hîc de extremis periodorum loquitur; eam enim vim habet vox *considat.* In proximo cap. docet, qui pedes sint in clausulis ponendi.

7 *choreos,*] *Choreus* à Cicerone in Orat. c. 64. dicitur esse è longa syllaba et brevi, trochæo spatio par, non syllabis. Cùm verò hîc dicat *choreos*, intelligit *dichoreum* sive *choreum* geminatum, qualis est vox *comprobavit.* C. Carbo olim in concione hæc verba protulerat, *patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit :* hæc cùm citasset Cicero in Orat. c. 63. addidit, *hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset.*

8 *aut in pæane illo*, etc.] Aliter Cicero postea statuit de pæane posteriore in fine sententiæ ponendo: nam in Orat. c. 63. dicit, *Fac sic*, comprobavit filii temeritas, *jam nihil erit*, *etsi* temeritas *ex tribus brevibus et longa est ; quem Aristoteles ut optimum probat, à quo dissentio :* et in c. 64. *ego non planè rejicio, sed alios antepono.* Porrò Lambinus (ut Grammaticæ ratio haberetur) legendum esse censuit *aut pæanem illum posteriorem—aut ei parem creticum.* Fortasse

exercitatione et consuetudine adhibita, consequemur? Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis incredibilisque naturæ: omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava dijudicant; idque cum faciunt in picturis et in signis, et in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti, tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quòd ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem. Itaque non solùm verbis arte positis moventur omnes, verùm etiam numeris ac vocibus: quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? at in his si paulum modò offensum est, [9] ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut à multitudine et populo non modò catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes ejiciantur.

LI. Mirabile est, cùm plurimùm in faciendo intersit inter doctum et rudem, quàm non multùm differat in judicando: ars enim, cùm à natura profecta sit, [1] nisi naturam moveat ac delectet, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atque voces; quibus et excitamur et incendimur et lenimur et languescimus, et ad hilaritatem et ad tristitiam sæpe de-

è vulgata lectione vox aliqua excidit: sed nihil adjuvant MSti. Cùm census satis clarus sit, de cæteris minùs soliciti esse debemus.

9 *ut aut contractione brevius* fieret, etc.] Manca est hæc, ut opinor, sententia, nec habet verbum *fieret* casum Nominativum: fortasse sic scripsit Cicero, *at in his si paulum modò offensum est, ut aut contractione breviùs* fierent, *aut productione longius*, etc. sc. modi et numeri.

1 *nisi* naturam *moveat ac delectet,*] Ita editiones Ven. et Mediol. Steph. Asc. Man. Streb. Lamb. omnesque, quas adhuc vidi, veteres: pro quo recentiores edit. habent *naturâ:* sed nescio quo sensu dicitur *ars* naturâ *movere:* Dixit Cicero doctos et indoctos non multùm inter se differre in judicando, rationemque ejus, quod observavit, adducit: Quoniam, inquit, ars oratoris ab eo, quod naturaliter omnes homines faciebant, initium suum habuit; quoniam naturam solam imitatur, naturam omnium hominum eodem modo afficit et movet: Vides, opinor, lector ipsum sensum *naturam* postulare, quoniam aliter prior sententia non confirmatur: Accedit etiam, quòd MSti Norf. Mag. Harl. 2. Joan. Bod. et excerp. Nov. habent *naturam*.

ducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior et cantibus; non neglecta, ut mihi videtur, à Numa rege doctissimo, majoribusque nostris (ut epularum solennium fides ac tibiæ, Saliorumque versus indicant); maximè autem à Græcia vetere celebrata: quibus utinam similibusque de rebus disputari, quàm de puerilibus his verborum translationibus maluissetis. Verùm ut in versu vulgus, si est peccatum, videt; sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poetæ non ignoscit, nobis concedit; tacitè tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cùm circuitum et quasi orbem verborum conficere non possent (nam id quidem nuper vel posse vel audere cœpimus), terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa [2] infantia naturale illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut et illa essent paria, quæ dicerent, et æqualibus interspirationibus uterentur.

LII. Exposui fere, ut potui, quæ maximè ad ornatum orationis pertinere arbitrabar: dixi enim de singulorum laude verborum; dixi de conjunctione eorum; dixi de numero atque forma. Sed, si habitum orationis etiam et quasi colorem aliquem requiritis, est et plena quædam, sed tamen teres; et tenuis, non sine nervis ac viribus; et ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. [3] His tribus figuris insidere quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est et verbis et sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palæstra, non solùm sibi vitandi aut feriendi ratio nem esse habendam putant, sed etiam ut cum venustate moveantur; sic verbis quidem ad aptam compositionem et

2 *infantiâ* naturale *illud,*] Ita MSti Joan. Cant. Mag. et Harl. I. meliorque hæc est lectio, quàm vulgata, *infantia* naturali *illud*, etc.; vix enim sano sensu infantia illa dici posse *naturalis* videtur: Notandum est etiam Lambinum paulo ante legisse, *singula etiam verba numerosè dicebant:* certè ut se jam habet sententia, vel vox *numerosè*, vel simile quiddam desiderari videtur: Sed omni vitio locus hic carebit, si sic eum refingas; *terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant*, quæ *in illa infantia* naturale *illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen*, etc.

3 *His tribus figuris*] *Figura* orationis est ea, quâ *plenum* dicendi genus distinguitur à *tenui*, et utrumque ab eo quod *mediocre* vocatur, et particeps est quodam modo utriusque generis: vide c. 55. ad finem.

4 decentiam, sententiis verò ad gravitatem orationis utatur [5 ut ii, qui in armorum tractatione versantur]. Formantur autem et verba et sententiæ pœne innumerabiles; quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum et sententiarum hoc interest, quòd verborum tollitur, si verba mutaris; sententiarum permanent, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, rarò autem etiam pervetustis: in perpetua autem oratione, cùm et conjunctionis lenitatem, et numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda et frequentanda omnis oratio sententiarum atque verborum.

LIII. Nam et commoratio una in re permultùm movet: et illustris explanatio, rerumque, quasi gerantur, sub adspectum pæne subjectio; quæ et in exponenda re plurimùm valet, et ad illustrandum id, quod exponitur, et ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: et huic contraria sæpe præcisio est: et 6 plus ad intelligendum, quàm dixeris, significatio: et distinctè concisa brevitas: et extenuatio: et huic adjuncta illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens: 7 et ab re degressio; in qua cùm fuerit

4 *decentiam,*] Ita MSti. Pall. Nov. Harl. sec. et Mead quo modo et alibi Noster loquitur: vulgatum verò *condescentiam* opinor, sine exemplo est. Porrò notandum est verba, *sic verbis quidem—orationis utatur*, abesse ab omnibus ferè MStis. Sed cùm sensui necessaria esse omnino videantur, non hîc contra rationem sequenda est etiam MStorum auctoritas.

5 *ut ii, qui in armorum,* etc.] Hæc verba, et quæ sequuntur usque ad *versantur*, tum Lambinus, tum Gruterus censuit ejicienda esse: his autem prorsus et ego assentior, et (ut opinor) quicunque sententiam totam perpendit.

6 *plus ad intelligendum,*] Vel. lege, *plus intelligendum* (sc. esse) deleta voce *ad*; vel cum editionibus Quinctiliani (qui in Inst. Or. ix. 1. hunc totum locum citavit) lege *ad plus intelligendum.* Nam idem in viii. 2. dicit, *Ego autem libentiùs* ἔμφασιν *retulerim ad ornatum orationis; quia non, ut intelligatur, efficit, sed ut plus intelligatur.* Similiter auctor ad Herenn. iii. 53. dicit. *significationem esse, quæ plus in suspicione relinquit, quàm positum est in oratione.*

7 *et ab re degressio;*] Vulgò *non longa degressio;* sed cùm in fine hujus capitis Cicero aliam *degressionem* memorat, *declinatio brevis à proposito, non ut superior illa degressio,* patet aut eandem figuram,

delectatio, tum reditus ad rem aptus et concinnus esse debebit: propositioque, quid sis dicturus: et ab eo, quod est dictum, sejunctio: et reditus ad propositum: et iteratio: et rationis apta conclusio: tum augendi minuendive caussâ veritatis superlatio atque trajectio: [8] et rogatio: atque huic finitima quasi percunctatio, expositioque sententiæ suæ: tum illa, quæ maximè quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis [9] ac significantis dissimulatio, quæ est perjucunda, [1] cùm in orationis non contentione, sed

Ciceronem bis memorasse, aut verba *non longa* delenda esse. Absunt ista verba à MStis Joan. Harl. 1. et Nov. et à veteribus libris, quibus usus est Car. Stephanus. Et Cicero in Orat. c. 40. cùm has ipsas Figuras sententiarum enumerat, dicit, *ut declinet à proposito, deflectatque sententiam*, quod respondet huic *ab re degressioni*, et mox addit, *ut à proposito declinet aliquantulum*, quod respondet figuræ in fine hujus capitis: *declinatio brevis à proposito, non ut superior illa degressio.* Quinctilianus ix. 1. hoc et sequ. caput ex Cicerone ad verbum citavit: Optimæ autem ejus editiones sic exhibent, *et ab regressio:* Imò ipse Quinct. ix. 2. dicit, *Quæ delectatio—nisi* degredi à re, *et redire ad propositum suum scierit?* et ib. *In quo est et illa (si tamen inter Schemata numerari debet, cùm aliis etiam pars caussæ videatur) degressio.* Hæc figuræ verborum et sententiarum, cùm acervatim et sine exemplis colligantur, multis erroribus inquinatæ sunt; ego interim, observando quid Cicero in oratore de his rebus dicat; quid Quinct. ix. 1. etc. qui Ciceronem sæpissime ob occulos ponit; quid etiam Auctor id Herennium scribat, ad has, din jam adhærentes, maculas ibluendas me accingo.

8 *et rogatio: atque huic finitima quasi percunctatio, expositioque sententiæ suæ:*] Editores fere posuere comma post *rogatio*, et colon post *percunctatio*. Tu, lector, cum editionibus Rob. et Car. Stephani, editione Ven. et MStis Norf. Bod Bal. et Joan. (qui in hoc loco nonnullisque aliis puncta exhibent) sic locum interpunge; *et rogatio: atque huic finitima quasi percunctatio, expositioque sententiæ suæ.* Prior figura *rogatio* non est sciscitandi caussa, sed urgendi et instandi, ut, *quid enim tuus ille, Tubero, districtus in acie Pharsalica gladius agebat?* altera autem figura est *percunctatio, expositioque sententiæ suæ*, sive sibi ipsi ad interrogata responsio. Sic Cic. in Orat. c. 40. has duas figuras distinguit *ut interrogando urgeat: ut rursus quasi ad interrogata sibi respondeat*, i. e. se ipse percunctetur, et sibi ipse respondeat: vocatur autem hæc figura *subjectio* apud Quinctil. aliosque.

9 *ac significantis*] i. e. ac intelligi volentis; quod Ironiæ proprium est. Cicero in Orat. c. 40. eandem figuram hisce verbis exprimit, *ut contra, ac dicat, accipi, et sentiri velit.*

1 *cùm in* orationis, etc.] Vulgò *oratione;* sed sequor MStum Harl. pr. et duos MStos Quinctiliani, qui in Inst. Or. ix. 1, hunc locum citavit. Differt autem (inquit Raph. Regius ad Quinctil.) contentio à sermone: nam sermo est oratio remissa ac finitima quotidianæ locutioni: contentio verò est oratio acris ad confirmandum con-

sermone tractatur: deinde dubitatio: tum distributio: tum correctio vel ante vel post quàm dixeris, vel cùm aliquid à te ipso rejicias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare: [2] et trajectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitæ imitatio, vel in personis vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, et aptum ad animos conciliandos vel maxime; sæpe autem etiam ad commovendos: personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi: descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio, ante occupatio: tum quo illa, quæ maximè movent, similitudo et exemplum: digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio: vox quædam libera, atque etiam effrenatior, augendi caussa; iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio: declinatio brevis à proposito, non ut superior illa degressio: purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque exsecratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ.

LIV. Orationis autem ipsius, tamquam armorum, est vel ad usum comminatio et quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio: nam et geminatio verborum habet interdum vim, lepôrem alias: et paulum immutatum verbum atque de flexum: et ejusdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conversio; et in eadem verba impetus, et concursio: et adjunctio, et progressio; et ejusdem verbi crebriùs positi quædam distinctio; et revocatio verbi: et illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia: est etiam gradatio quædam, et conversio, et verborum concinna, transgressio, et contrarium, et dissolu-

futandumque accommodata. Et ita Antonius hæc duo distinguere videtur, cùm de Crasso ait in i. 60. *neque minùs hæc tua gravissimi sermonis lenitas, quàm illa summa vis et contentio probatur.*

2 *et* trajectio *in alium:*] Vulgò *rejectio*, sed præcesserat figura *cùm aliquid à te ipso rejicias:* Sequor igitur lectionem, quam præ se ferunt editiones Rawl. Ven. et Mediol. nec non MSti Joan. Bod. Bal. Mag. Mead. Harl. duo, Norf. et Nov. qui habent *trajectio:* quibus consentiunt pæne MSti Cant, et Wag. qui habent *tractio*. Duæ enim res sunt, duæque figuræ *à se rejicere*, et *in alium trajicere;* illud prius sine hoc fieri potest. Sic in Oratore, c. 40. *ut ante præmuniat; ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpam in adversarium* conferat: Sic et Quinct, ix. 2. cùm de figuris à Cicerone enumeratis loquitur, dicit, *removere à se, in alium trajicere:* ubi habes voces *rejectionem* et *trajectionem* alteram ab altera distinctas.

tum, et declinatio, et reprehensio, et exclamatio, et imminutio: et quod in multis casibus ponitur: et quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula: et ad propositum subjecta ratio, et item in distributis supposita ratio, et permissio, et rursum alia dubitatio, et improvisum quiddam, et dinumeratio, et alia correctio, [3] et disputatio, et quod continuatum, et interruptum, et imago, et sibi ipsi responsio, et immutatio, et disjunctio, et ordo, et relatio, et degressio, et circumscriptio. Hæc enim sunt fere, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent.

LV. Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quòd nota esse nobis putes, sine definitionibus et sine exemplis effudisse. Ego verò, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrûm omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui ipse jam præcipitans me quoque hæc præcipitem pæne evolvere coegit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, et doctrina ipsa, vulgaris; usus autem gravissimus, et in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis [4] sunt omnes, si non patefacti, et certè commonstrati loci; nunc, quid *aptum* sit, hoc est, quid maximè deceat in oratione, videamus: quamquam id quidem perspicuum est, non omni caussæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus. Nam et caussæ capitis alium quendam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum atque parvarum: et aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud

3 *et dissipatio,*] Vulgò *disputatio:* sed aut tacent hîc Interpretes, aut infelicitur de figura, quæ dicitur *disputatio,* conjiciunt. Nulla hujus nominis apud rhetora memoratur figura. Quinct. tamen hæc verba Ciceronis eodem modo ix. 1. citat; sed. et ibi MS. Bod. tresque vet. editiones, et in hoc Ciceronis loco vet. C. Stephani libri, et MSti Joan. Harl. 1. Wag. Cant. et excerp. Nov. exhibent *disputatio.* Hunc autem lectionem à Ciceronis manuvenisse testatur Quinct. in eodem cap. *Contra illa dispersa sunt, quæ à Cicerone* dissipata *dici puto.*

Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ,
Arborei fætus alibi; Virg. Georg. i. 54.

4 *sunt omnes, si non*] Ita elegantiùs paulo MSti Joan. et Harl. 1. verba disponunt, cùm in vulgatis edit. legimus, *si non sunt omnes,* etc.

historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an judices; frequentes, an pauci, an singuli; et, quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet videri; tempus, pacis, an belli; festinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil sanè est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris et tenuioris, et item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus; ornamentis iisdem uti fere licebit, aliàs contentiùs, aliàs summissiùs: omnique in re posse, quod deceat, facere, artis et naturæ est: scire, quid quandoque deceat, prudentiæ.

LVI. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur: sine hac summus orator esse in numero nullo potest; mediocris hac instructus summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, quum rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas; huic tertias. Quo mihi meliùs etiam illud ab Æschine dictum videri solet, qui, cùm propter ignominiam judicii cessisset Athenis, et se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cùm suavissima et maxima voce legisset, admirantibus omnibus, *quanto*, inquit, *magis admiraremini, si audissetis ipsum?* ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui orationem eandem [5] aliam fore putaret, actore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, meliùs meministi, quòd me puero tantopere [6] ferretur? *Quò me miser conferam; quò vertam? in Capitolumne? at fratris sanguine redundat: an domum? matremne ut miseram lamentantemque videam, et abjectam?* Quæ sic ab illo acta esse constabat oculis, voce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui sunt veritatis ip-

5 *aliam* fore *putaret, actore mutato.*] Æschines locutus est non de eo, quod fuit, sed quod futurum erat: potior igitur est hæc lectio, quæ extat in vet. C. Stephani libris, et in MStis Pal. pr. sec. tert. Pith. Mem. Cant. Bal. Joan. Mag. et Wag. quàm vulgata, *aliam esse putaret*, etc.

6 *ferretur?*] Lambinus legit, *efferretur*, i. e. celebraretur, laudaretur.

sius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis histriones occupaverunt.

LVII. Ac sine dubio in omni re vincit imitationem veritas; sed, ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profectò non egeremus: verùm, quia animi permotio, quæ maximè aut declaranda aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur ac pæne obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant, et ea, quæ sunt eminentia et promta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet vultum et sonum et gestum; totumque corpus hominis, et ejus omnis vultus omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ut à motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ, sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant, acuta, gravis; cita, tarda; magna, parva: quas tamen inter omnes [7] est suo quæque in genere mediocris. Aque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, [8] lene, asperum; contractum, diffusum; continenti spiritu, intermisso; [9] fractum, scissum: flexo sono

7 *est* suo quæque *in genere mediocris.*] Editiones nonnullæ habent *suo quoque in genere*; unde suspicor sic legi oportere; *quas tamen inter omnes est* sua quoque *in genere mediocris*; i. e. tria sunt genera vocum, et in illis omnibus est quædam vox, quæ cuique generi est media. Sic. c. 61. *In omni voce est quiddam medium, sed* suum cuique *voci*. Video autem edit. Venet. meam conjecturam fere confirmare, quæ sic se habet, *est* sua quoque *in genere* mediocritas.

8 *lene, asperum*:] Ita Manutius, R. Steph. Streb. et Lambinus ediderunt, et ita nonnulli MSti; aliis verò tum editoribus, tum MStis *læve* placuit. Utra vox sit huic loco aptior, quæri potest. Cùm de qualitate vocis agatur, puto *lævem* opponi meliùs *asperæ*, ut in Quinct. Inst. Or. xi. 23. *nam est* (sc. vox) *et candida et fusca, et plena et exilis, et* lenis *et aspera, et contracta et fusa*, etc.; ubi rectè codex Bern. habet *lævis*. Et ita Lucret. iv. 546.

Asperitas autem vocis fit ab asperitate
Principiorum, et item lævor lævore *creatur*.

Hic verò non qualis sit vox, quæritur, sed quale dicendi genus oratio postulet, (id quod artis est, potiùs quàm naturæ) ut patet ex sequ. capite. Hinc illa in ii. 43. *hæc adjuvant in oratore*, lenitas *vocis*, etc. et in iii. 58. *aliud voluptas*; *effusum*, lene, *tenerum*, etc. et in ii. 15. *cum* lenitate *quadam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate*. Item Quinctil. in Inst. Or. x. 2. dicit, *ut si* asperitas *his placuit alicujus, hanc etiam in* leni *ac remisso caussarum genere non exuant*: et mox, *sintque alia* leniter, *alia* asperè, *alia concitatè, alia remissè, alia docendi, alia movendi gratiâ dicenda*. Is, cui non *lævis* est vox, potest *leniter* dicere: cui verò *aspera* est, potest non acriter et asperè reum in dicendo persequi.

9 *fractum, scissum*;] Potiùs, *continenti spiritu, intermisso, fractum*

attenuatum, inflatum; nullum est enim [1] horum similium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. Hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum colores.

LVIII. Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumat; acutum, incitatum, [2] crebrò incidens;

> [3] *Impius hortatur me frater, ut meos malis miser*
> *Manderem natos :*——————

et ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,

> *Segregare abs te ausus?* et
> *Ecquis hoc animadvertit? vincite :*—

et Atreus fere totus. Aliud miseratio ac mœror; flexibile, plenum, interruptum, flebili voce;

> *Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?*
> [4] *Domum paternamne? anne ad Peliæ filias?*

et illa,

> *O pater, o patria, o Priami domus!*

[5] et quæ sequuntur,

> *Hæc omnia vidi inflammari,*
> *Priamo vi vitam evitari,*

Aliud metus; demissum, et hæsitans, et abjectum;

> *Multis modis sum circumventus, morbo, exsilio, atque inopia:*
> [6] *Tum pavor sapientiam omnem mihi exanimato expectorat:*

et *scissum*; neque enim vocibus postremis duæ res (ut in præcedentibus) sibi invicem oppositæ significantur. In sequ. per voces *flexo sono attenuatum* intelligas id quod est *miserationis* et *mœroris*, quæ sibi sumunt (c. 50.) *flexibile vocis genus*; sic etiam in ii. 46. dicitur, *inflexa ad miserabilem sonum voce.*

1 *horum similium*] Vox *similium* abest à MStis Harl. pr. Joan. et Nov. sed retineri potest, si legamus, *horum* & *similium.*

2 *crebrò incidens;*] Vide Notam ad c. 26.

3 *Impius* hortatur *me frater,*] Cl. R. Bentleius ad Tusc. Disp. iv. 36. totum locum ita legit, et digerit.

> *Impius me* hortatu' *frater, ut meos malis miser*
> *Manderem natos, eorum viscera apponit.*

Hortatu' (inquit) lego pro *hortatus*, non *hortatur, ut manderem*, quod ob temporum rationem perversam ne Latinum quidem est.

4 *Domum paternamne? anne ad Peliæ filias?* Lambinus legit *Domum paternam? Peliæne ad filias?* MSti verò Norf. Bod. et Mag. *Domum paternam? anne ad Peliæ filias?* Nempe ii, qui sic versum immutârint, censuerunt eum in vulgata lectione non sanè satis procedere: sed prima syllaba vocis *Peliæ* brevis est, ut in Ovid Metamorph. lib. vii. 298. *Peliæque ad limina supplex*, etc. Quartus igitur pes hujus versus Iambici Trimetri dactylus est, ut in priore versu pes tertius. Notandum est verba hæc esse Medeæ.

5 *et quæ sequuntur,*] Hæc videre licet pleniùs citata in Tusc. disp. iii. 19. Per *patrem* (inquit Cl. R. Bentleius ad illum locum) intellige Eetionem, cujus urbs Thebe ab Achivis eversa est. Andromache apud Ennium hæc loquitur.

6 *Tum pavor*, etc.] Vide Notam ad c. 38.

Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum et necem;
Quæ nemo est tam firmo ingenio, et tanta confidentia,
Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

Aliud vis; contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis;

Iterum Thyestes Atreum attractum advenit:
Iterum jam aggreditur me, et quietum exsuscitat.
Major mihi moles, majus miscendum est malum,
Quî illis acerbum cor contundam et comprimam.

Aliud voluptas; effusum, lene, tenerum hilaratum, ac remissum;

Sed, nihi cùm tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat; cùm simulabat sese alteri dare.
Tum ad te ludibunda doctè et delicatè detulit.

Aliud molestia; sine commiseratione grave quiddam, et uno pressu ac sono obductum;

Qua tempestate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
Ego tum gravida expletis jam fere ad pariendum mensibus:
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

LIX. Omnes autem hos motus subsequi debet gestus; non hic verba exprimens scenicus, sed universam rem et sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione hac forti ac virili, non ab scena et histrionibus, sed ab armis aut etiam à palæstra; manus autem minùs arguta, digitis subsequens verba, non exprimens; brachium proceriùs projectum, quasi quoddam telum orationis; supplosio pedis in contentionibus aut incipiendis aut finiendis. Sed in ore sunt omnia; in eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quò meliùs nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant; animi est enim omnis actio, et imago animi vultus est, indices oculi. Nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes et commutationes possit efficere: neque verò est quisquam, qui [7] eadem contuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit actorem *aversum* solitum esse dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum [8] est magna moderatio: nam oris non est nimiùm mutanda

7 *eadem contuens*] i. e. is orator, qui oculos suos in iisdem rebus diutiùs fixos habet, non poterit efficere oculis tot significationes et commutationes, quot in animo habet motus: paulo infra Noster eodem sensu dicit, *contuens aliquid*, i. e. oculos in re una hærentes et quasi commorantes habens.

8 *est magna moderatio:*] *Moderatio* hîc idem est ad *gubernatio:* paulo ante dicitur eodem sensu, *in ore dominatus est omnis oculorum.*

species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur: oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate motus animorum significemus aptè cum genere ipso orationis: est enim actio quasi sermo corporis; quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo et leoni setas, caudam aures, ad motus animorum declarandos dedit: quare in hac nostra actione secundùm vocem vultus valet; is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis à natura data: quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique parbari maximè commoventur: verba enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est; sententiæque sæpe acutæ non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnes movet; iisdem enim omnium animi motibus concitantur; et eos iisdem notis et in aliis agnoscunt, et in se ipsi indicant.

LX. Ad actionis autem usum atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet; quæ primùm est optanda nobis; deinde, quæcumque erit, ea tuenda: de quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum [9] voci serviatur; equidem magnopere censeo serviendum. Sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abhorrere, quòd, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus, quod maximè est utile, id, nescio quo pacto, etiam decet maximè: [1] nam ad vocem obtinendam nihil est utilius, quàm crebra mutatio; nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras et actionis suavitatem quid est vicissitudine et varietate et commu-

9 *voci serviatur;*] Vide ea, quæ dicuntur in i. 59.

1 *nam ad vocem* obtinendam] Corruptus procul dubio locus est: paulo enim ante dixerat Crassus se nolle hîc præcepta dare, *quemadmodum voci serviatur*, i. e. quo modo *vox obtineatur* sive melior fiat usu et exercitatione. Illud solum hîc notat, quàm id, quod *maximè, utile est etiam decet maximè:* ut hoc de voce verum esse probet, dicit nihil crebra mutatione utilius, nihil non intermissa contentione perniciosius *ad vocem*, etc. quid? certè non *obtinendam:* de eo nihil hîc dicturus fuit: Tum addit nihil varietate auribus nostris suavius aptiusque esse. Omnes ferè vet. editiones et nonnulli MSti habent *ad vocem* in dicendo *obtinendam:* unde Lambinus bene conjecit legendum, *ad vocem in dicendo* tuendam. Sic in initio hujus cap. de voce Crassus dicit, *quæcumque erit, ea* tuenda: et in sequente cap. cùm doctrinam suam de voce breviter repetit, sic concludit; *Hæc varietas, et hic per omnes sono vocis cursus et se* tuebitur *et actioni afferet suavitatem.*

tatione aptius? Itaque idem Gracchus (quod potes audire, Catule, ex Licino, cliente tuo, literato homine, quem servum sibi ille habuet ad manum) cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occultè post ipsum, cùm concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut, à contentione revocaret. Audivi mehercule, inquit Catulus, et sœpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam et scientiam. Ego verò, inquit Crassus, ac doleo quidem illos viros in eam [2] fraudem in Republica esse delapsos: quamquam ea tela texitur, [3] et ea incitatur in civitate ratio vivendi, [4] ac posteritati ostenditurs ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam similes habere cupiamus. Mitte obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum, et te ad Gracchi fistulam refer, cujus ego nondum planè rationem intelligo.

LXI. In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique voci: hinc gradatim adscendere vocem, utile et suave est; (nam à principio clamare, agreste quiddam est, et illud idem [5] ad firmandam est vocem salutare); deinde est quiddam contentionis extremum, quod tamen interius est, quàm acutissimus clamor, quò te fistula progredi non sinet, [6] et tamen ab ipsa contentione re-

2 *fraudem*] Plerumque *fraus* significat dolum: hîc verò, et alibi non rarŏ, vitium sive crimen. Hoc sensu usurpatur vox in i. 54. *si* fraus *capitalis non esset:* in ii. 48. *id C. Norbano in nefario crimine atque in* fraude *capitali esse ponendum:* et in Or. pro Murena c. 35. *ic erit ejus vitrico* fraudi *aut crimini.*

3 *Et ea* incitatur *in civitate*] Vox *incitatur* abest à MStis Pal. pr. et sec. à Pith Joan. et Harl. pr. sed tamen retinenda videtur, cùm per eam possis intelligere, properat, festinat seu potiùs festinanter procedit, i. e. cito gradu ad eos mores eamquè vivendi rationem pervenimus: simili modo Noster usus est verbo *incitare ;* ut de Nat. Deor. ii 40. *quarum* (sc. stellarum) *motus tum* incitantur, *tum retardantur, sæpe etiam insistunt :* et hîc in ii. 35. *ingenium diligentia etiam ex tarditate* incitat.

4 *ac posteritati*] Omnes ferè MSti uno ore habent *ac posteritatis,* quod cùm ferri non possit, malim legere *ac* posteris *ostenditur,* etc.

5 *ad* firmandam *est vocem*] Vulgò *firmandum,* quo quid durius et minùs elegans? melior certè est MStorum Joan. et Harl. 1. lectio, *ad* firmandam *est vocem salutare:* et eodem modo impressit Car. Stephanus, quòd in veteribus libris invenit *affirmandam.*

6 *Et tamen,* etc.] sc. quando oratori non opus est contentione, sed remissius dicendi genus alicui orationis parti magis convenit: nam in cap. præcedente dicitur de Gracchi fistulæ sono, *quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione revocaret.* Non tamen displice-

vocabit: est item contra quiddam in remissione gravissimum, quòque tamquam sonorum gradibus descenditur. Hæc varietas, et hic per omnes sonos vocis cursus et se tuebitur, et actioni afferet suavitatem. Sed fistulatorem domi relinquetis, sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis.

LXII. Edidi quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustiæ cogerunt; scitum est enim, caussam conferre in tempus, cùm afferre plura, si cupias, non queas. Tu verò, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum judicare, ita divinitus, ut non à Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse videare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo; ac vellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, *fore* dicis? inquit: ego verò esse jam judico, et tum judicavi, cùm, me consule, in senatu caussam defendit Africæ; nuperque etiam magis, cùm pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem rectè vides, Catule; nihil enim isti adolescenti neque à natura neque à doctrina deesse sentio. Quo magis est tibi, Cotta, et tibi, Sulpiti, vigilandum ac laborandum: non enim ille mediocris orator vestræ [7] quasi succrescit ætati; sed et ingenio peracri, et studio flagranti, et doctrina eximia, et memoria singulari: cui quamquam faveo, tamen illum ætati suæ præstare cupio; vobis verò illum [8] tanto minorem præcurrere vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, nosque curemus, et aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros curamque laxemus.

ret, si in MStis legeretur, *nec tamen ob ipsa contentione revocaret*, ut sensus esset: Fistula non sinet te progredi ad sonum acutissimum, (qui numquam placet), sed ad illud solum quod est *contentionis extremum*, sive ad illum sonum summum, qui contentioni vocis concedendus est: et cùm hoc fistula efficit, non oratorem à *contentione ipsa revocabit*, i. e. à sono vocis contentioni accommodato.

7 *quasi succrescit ætati*;] Id alicui *succrescit*, quod illo inferius crescit, ut sub arboribus herbæ vel plantæ. Vide Notam sequentem.

8 *tanto minorem*] *Quamquam* (Hortensius) *inciderat in Cottæ et Sulpitii ætatem, qui annis decem majores,—cum iis ipsis dicendi gloriâ comparabatur*, Brut. c. 88.

FINIS.

INDEX
NOMINUM PROPRIORUM.

NUMERUS PAGINAM NOTAT.

INDEX RERUM.

INDEX
PHRASIUM ET VERBORUM.

INDEX PHRASIUM ET VERBORUM.

INDEX PHRASIUM ET VERBORUM.

FINIS.